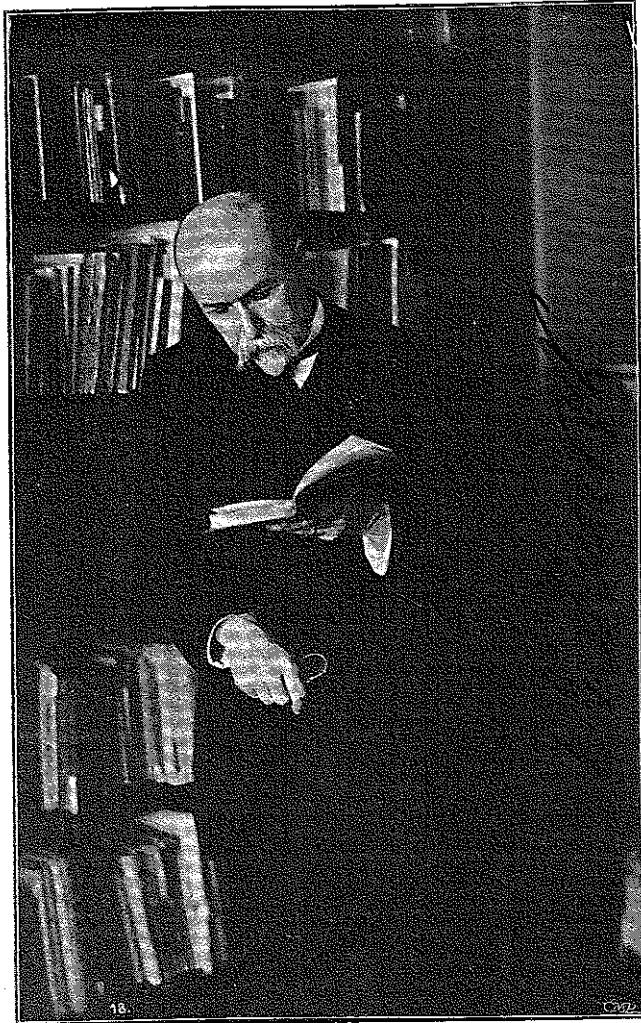

1918-1928

Pán prezident republiky
venoval nášmu jubilejnému Almanachu svoju fotografiu
s vlastnoručným podpisom.

Knihovna univ. prof.
Dra KARLA LASTOVKY

11-D-241

1918

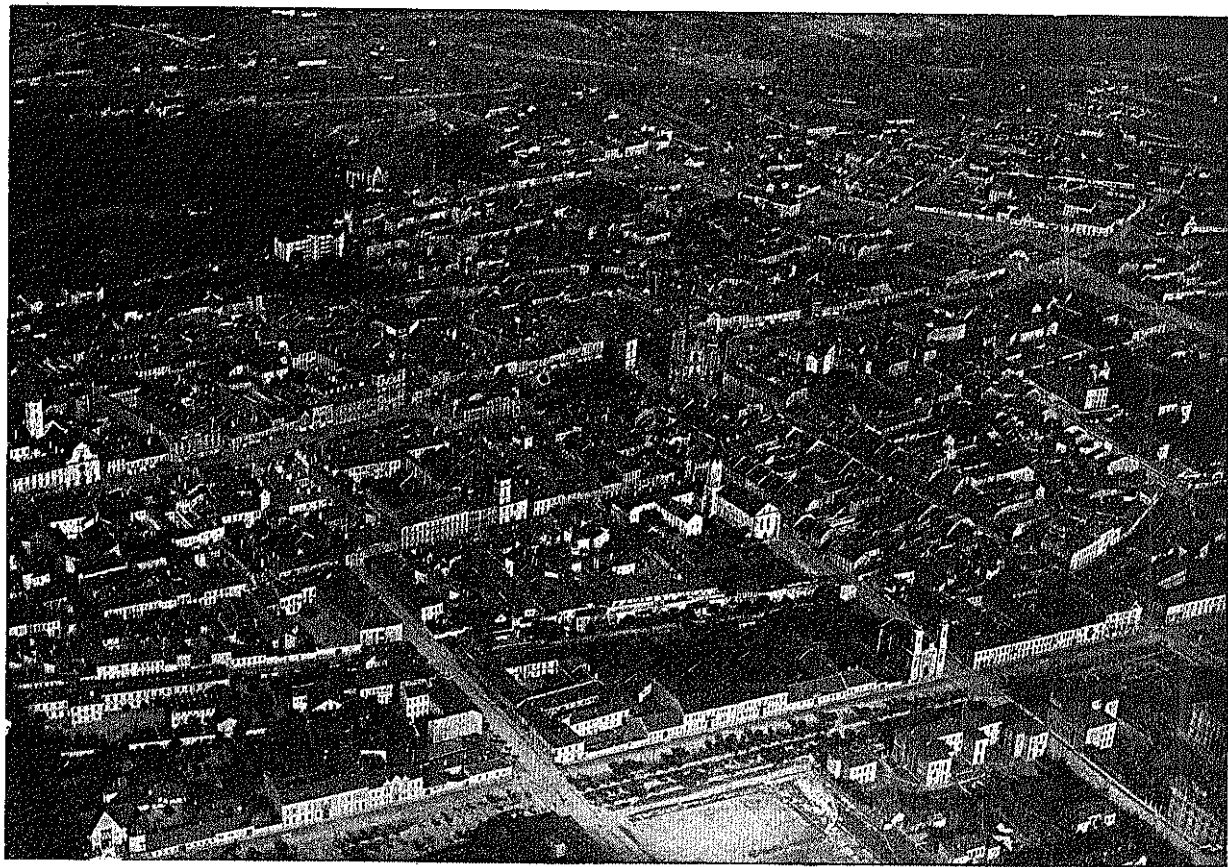
1928

JUBILEJNÝ
ALMANACH
MESTA KOŠÍC
A
VÝCHOD. SLOVENSKA
1918 - 1928

SEMINÁRII
Hist.práv.

KNIHOVNA
oddělení

Košice. Pohľad z lietadla.

Dr. Juraj Slávik:

Úvodom.

Desať rokov slobody na východnom Slovensku... Desať rokov práce — desať rokov uskutočňovania najsmelších túžob!

Jestli velké udalosti dejinné pred desiatimi rokmi znamenaly pre náš národ uvolnenie ubíjaných, zdeptaných síl, znamenal požehnaný prevrat na východnom Slovensku skutočné vzkriesenie z temného hrobu, znamenal počiatok nového života. V borbách o život slovenského národa pred prevratom sa už-už skoro nemyslelo na východné Slovensko. Kraj od Liptova na východ bol i v očiach národovcov-idealistov krajom odsúdeným na národné zahynutie. Len kde-tu našli sa niektorí buditelia, ktorí i v tejto skoro neznámej zemi upozornili na seba článkami v novinách, časopisoch, len kedy-tedy dozvedela sa slovenská verejnosť o pôsobení zapadlých vlastencov, väčšinou kňazov alebo prostých roľníkov-remeselníkov na tejto už-už ztratej varte.

Maďarská politika smerovala tiež k tomu — a nie s malým úspechom, aby nepripustila slovenskú myšlienku za Branisko, aby vykonštruovala tu umele zvláštny národ, s povedomím odlišnosti od slovenského národného kmeňa. Otravu odnárodňovania pokúsila sa vstriekať do žíl žlabom materinského, domáceho nárečia. Ojedinelé národné pohyby udúšala panujúca klika švihákov a bašov bezprikladnou surovosťou a rafineriou.

Je skutočne divom božím, že toľko zdravého smyslu, toľko dobrého ducha uhájilo sa vo východoslovenskom ľude, že národné povedomie mohlo tak rýchle vzplanúť, že prevrat našiel i tu toľko vnútornej pripravenosti, toľko povedomia. Ba — skoro by som povedal, východoslovenský ľud dokázal sa byť z najpevnejších opôr našej novej štátnosti. Priehrady umele stavané medzi západným, stredným a východným Slovákom cez noc zmizly, čínsky múr, budovaný desaťročia, — sfúkol prvý vánok slobody.

Almanach, ktorý dávajú do rúk osvetoví pracovníci východného Slovenska našej verejnosti, chce zachytiť aspoň niektoré momenty z desaťročnej práce, chce poukázať aspoň na niektoré úspechy nového života. Obraz vykonanej práce bol by len tak úplný, keby v každom obore činnosti bolo možno vylíčiť stav, aký tu bol pred desiatimi rokmi, a aký je dnes keby bolo možno porovnávať, v čom východné Slovensko bolo a k akej intenzite dospelo za krátky čas.

Samého náti ma porovnávať predjubilejná nálada. Po bolševickom vpáde, 7. júla 1919 vtiahol som v sprievode vojenského diktátora východného Slovenska, generála Hennocquea ako vládný komisár, prvýkrát v uvedenej funkcii do Košíc. Dnes pripomínam si jasne náladu, aká vtedy tu panovala. Trebárs naše obsadenie Košíc vystriedalo mnohým nie sympatickú a poriadok nezaručujúcu bolševickú diktatúru, predsa nádeje v nejaký nenadály obrat vecí potešovala mnohé duše. 3. júla 1919 píše miestne maďarské noviny ešte v tomto tóne: „Blízke obsadenie Košíc českým vojskom chce zmeniť definitívne vzatie v držbu, na základe určenia hraníc mierovou konferenciou. Ale či to ostane tak i v budúcnosti, to dnes nemôžeme vedieť. Nechceme byť pessimistami, ale nemôžeme sa uspať ani optimistickými snami. Jedno je však isté: vo svetovej vojne nie sú zriedkavé prekvapujúce rýchle zmeny, v mnohých prípadoch sa v základoch zmenil štátny útvar v dôsledku nejakého dejinného zvratu. Obecensť mesta Košíc očakáva obsadenie v stiesnenej, bolestnej nálade“.

Takéto nádeje dlho mátožily menovite na slovenskom východe. Nádeje, živené z vonku, z poza hraníc, utvrdzované príliš bezohľadným bojom Slovákov a Čechov, ba i Slovákov samotných medzi sebou, v rôznych politických stranách organizovaných, dlho boli prekážkou konsolidácie pomerov, pokojnej, vzornej spolupráce v prospech nového štátu.

A predsa, akú rozdielnu, akú od základov zmenenú situáciu našiel som, keď som v septembri 1925, po šiestich rokoch prišiel na východné Slovensko znovu, prevziať spravovanie administratívy po bolestnej strate, ktorú utrpel slovenský východ smrťou mojho veľkého predchodcu, Dr Jána Rumanna. Výsledky, úspechy jeho práce — i práce jeho predchodcov a spolupracovníkov, pôsobenie osvetových pracovníkov a spolkov bolo v značnej miere patrné. Slovenské alebo české slovo nebolo už zriedkavým na uliciach Košíc, neodznievalo len z úst vojakov a nemálo úradníkov — ale znieť hrdó a povedome, vtiaholo do palácov, divadla, škôl,

kostolov. Vedomie československej štátnosti a trvanlivosti nového štátneho útvaru preniklo i do duší maďarských našich spoluobčanov a v mnohom ohľade umožnená bola spolupráca na osvetovom a kultúrnom poli, ba i na politickej aréne. Posledný nápor na našu konsolidačnú prácu — akcia lorda Rothermerea — bol odrazený i na slovenskom východe bez zvláštnych ťažkostí a nezanechal ani v dušiach tých najväčších pochybovačov žiadnej stopy.

I uchádzame do jubilejných dní s pevnou vierou v božiu spravodnosť, s pevným presvedčením, že základy, položené prácou uplynulého desaťročia dokážu sa pevnými, že umožnia ďalšiu úspešnú konsolidačnú prácu, že úsilie mnohých dobrých ideálne smýšľajúcich a duše získavajúcich ľudí, neostalo bez výsledku, že ďalšia svorná práca ľudí dobrej vôle odstráni ešte i tie nepatrné zbytky nedôvery, ktoré ostaly snáď v dušiach k novému štátnemu útvaru a vytvorí ovzdušie, v ktorom naša Československá republika bude môcť vykonať svoje dejinné poslanie v strednej Európe.

Kráčame s dobrými predsevtatiami, s pokojným svedomím a pevnou vierou do budúcnosti a chceme právom ďalších desaťročí prispieť k upevneniu slobody národa, k uskutočňovaniu ideálov humanity a k umožneniu večného trvania našej Československej republiky. Tak nám pán Boh pomáhaj!

OBSAH:

	Strana
Dr. Juraj Slávik: Úvodom	5

I. DIEĽ:

Prof. J. Šomvársky: Paberky z minulosti mesta Košíc	11
Dr. Ján Sekáč: Prevratové udalosti v bývalej stolici Abauj-Turjánskej	30
Anton Straka: Košice za vojny a za prevratu 1918—1919	37
Jozef Jakubec: Zo začiatkov pošty na Slovensku	49
J. G. Š: Východ v minulosti	54
Anton Prídavok: Madarizácia východu	57
Major vet. V. Červinka: Počiatky spolkového a spoločenského života v Košiciach	68
Vojtěch Červinka: Sokolstvo na východnom Slovensku	80
E. Riess: Spevokol »Foerster«	93
A. Križka: Slovenská Matica v Košiciach	98
Činnosť Živeny	106
R. Wild: Východoslovenské Národné divadlo	107
Václav Rosol: Ako pracoval Mestský osvetový sbor v Košiciach	113
Š.-I.: Tlač po prevrate	118
Emil Rusko: Prvé slovenské literárne decenium slobodných Košíc	122
F. Šrámek: Česká účasť na literárnej tvorbe na východnom Slovensku	140
-i: Školstvo 1918—1928	143
Riad. Ján Beniač: Stredné školy v Košiciach po prevrate a ich rozvoj v prvom desaťročí našej samostatnosti	145
Význam štefánikovho pomníku v Košiciach	153
Jožo Rákoš: »Pevecké Sdruženie Slovenských Učiteľov«	157
Východoslovenské orolstvo v jubilejnom roku	161
A. Krupa: Poliáci na východnom Slovensku	163
V. Rosol: Verejná knižnica mesta Košíc	165

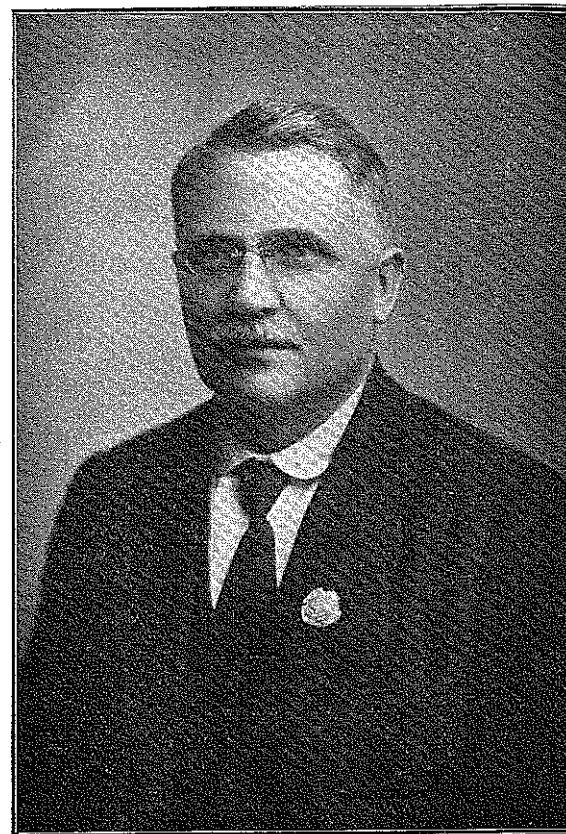
II. DIEĽ:

J. Smrž: Mesto Košice v jubilejnom roku	3
Dr. V. Šl.: Počiatky našej administratívy	7
V. B.: Naším vojakům k 28. říjnu	14
Kapitán Jozef Vais: Naša armáda a výchova	18
Svaz čsl. dôstojníctva a kultúrnej činnosti jeho odbočky v Košiciach	26
Odbočka »Sväzu čsl. rotmajstrov v Košiciach«	29
ir.: Zo života našich strelcov	32
Výbudovanie čsl. finančnej správy v prvých desiatich rokoch	34
Polícia v Košiciach	37
Vývoj poštovníctva na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi za 10 rokov republiky	42
Dr. J. Slabej: Zdravotníctvo v bývalej župe košickej	51
Čsl. Červený Križ v Košiciach	60
Kouzlo domova	72

	Strana
Z účinkovania štát. detského domova v Košiciach	76
Košice a ich chudobní	80
Inž. E. Svozil: Zemedelské výrobné pomery na východnom Slovensku v desaťročí 1918—1928	86
Štátne výzkumné ústavy zemedelské	107
nc.: Peňažníctvo na východnom Slovensku	110
J. S.: Úvaha o vývoji organizácie hasičstva na východnom Slovensku	114
Inž. B. Neumann: Rozvoj priemyslu a živnosti	120
X.: Súdnicstvo v obvode súdnej tabule v Košiciach	124
St. Stuna: Komenského ústav v Košiciach	127
Východoslovenské železnice za správy republiky	134
Výsledky pozemkovej reformy	152
Jan Krpálek: Popřevratová práce legionářů	154
-er.: Naše turistika	158
Fr. Kubica: Z činnosti »Voľnej Myslienkы«	162
M. P.: Košická skupina Masarykovej Leteckej Lígy	165
Z činnosti našich inžinierov	167
V. Štětka: Klub fotoamatérov v Košiciach	169
J. S.: Šport a hry	172
J. G. Stancl: Koncentrácia východného Slovenska	191

Upozornenie. Prípadné chyby, ktoré sa vyskytly behom tlače, nech si láskave opraví čitateľ. — Omylom bol zamenený obrázok Vých. Muzea v Košiciach za obrázok Bedřichovho paláca v Bratislave, str. 171. — Vo stati »Tlač po prevrate« (str. 118) vypadly riadky o najrozšírenejších slovenských časopisoch vychádzajúcich v Košiciach a síce »Slovenskom L'ude« a »Vesne«, redigovaných Vincencom Návarom (Boleslav Bratislavský). V tomto smysle treba text doplniť. — Na str. 122 treba opraviť meno autora na Emil Rusko.

*Prvý slovenský minister
dr. Vavro Šrobár.*

† *Dr. Ján Rumann,*
prvý župan veľkej župy košickej.

Bývalý vládný komisár východného Slovenska,
Dr. Juraj Slávik,
minister m. s., posledný župan košický.

*Dr. Vladimír Mutňanský,
druhý župan košický a terajší starosta mesta Košíc.*

I.

Paberky z minulosti mesta Košíc.

Na mieste terajších Košíc už pred Kristom bola osada. Uh. historik Bonfini jej založenie pripisuje rímskemu občanovi Cassovi, z čoho by sa dalo odvodniť aj latinské meno mesta: Cassovia, užívané od časov humanizmu. Do XIV. stor. mesto je spomínané pod menom: Cassa, Cascha, Cassensis, Casser. Cassio založil pravdepodobne bývalý hrad (Hradová), lebo tento sa spomína v starých listinách ako Staré Košice (Cassovia vetus), kým južnejšie, na rovine, založená osada je menovaná Novými Košicami (Cassovia nova).

Maďarskí historikovia v romantickej dobe odvodzovali meno Košíc od slova: Káša (kaša), a od: kasza (kosza), no, túto etymológiu sami Maďari neprijali.

Kto obýval toto územie pred IX. storočím, určite nevieme. Niekoľko okolností núka nás veriť, že tu boli osadení Slovania.

Tak čítam u známeho archívára Keménya veľmi zaujímavú povesť, ktorá meno mesta odvádza od mena Krokovej dcéry Kazy. Dľa povesti Česi teda za kniežata Kroka obývali terajšie Košice a ich okolie. Nášmu mestu dali meno pri opustení tohoto kraja na pamiatku ich tunajšieho pobytu. Poznámam, že Keményova brožúrka pod názvom: Száz év Kassa legrégibb történetéből — 100 rokov z najstarších dejín Košíc — vyšla dávno pred svetovou vojnou!

Povesťou pravda nikomu sa nepodari nič dokázať. A nám ide o to, či prvotní obyvatelia Košíc boli Slováci alebo nie?

Na severe mesta (okolo terajšieho Komenského ústavu) od nepamäti sa rozprestieral veľký močiar, ktorý až do prvej polovice XIV. storočia je spomínaný pod menom »Blathan«. Koreň tohoto slova je: blato.

Kto iný, než Slovak mohol toto miesto pomenovať slaviansky?! Veď komu — okrem Slováka — bolo by záležalo na slavianskom pomenovaní?! A či je to mysliteľné, aby Ríman alebo Nemec, ktorý nehovorí slaviansky, slavianske mená dával močiárom, a keď sme už pri tom, povedzme: potokom? Veď meno Črnel je tiež pradávne a slavianske. A tretí argument dal nám sám archivár Kemény v spomenutom diele, kde hovorí: Staršie meno Horných Košíc (v listinách: Cassa superior) je Hradová, ktorým názvom pospolitý ľud slovenský označoval praehistorické hradištia.

Nemci prišli do Košíc v dvoch hlavných prúdoch, a to: r. 1142 za Gejzu II. od ústia Rýna a po vpáde Tatárov r. 1243 za Vojtecha z Thuringie.

Spomína sa ešte istý nemecký rytier: Narad, ktorý r. 1194 s 3000 Nemcami sa usadil v Abanovohradskej stolici, teda aj v Košiciach.

Kolonizácia Nemcov za Gejzu II. je pravdepodobná, ale nedá sa listinami dokázať. V listine, vydanéj Gejzom II. spomína sa iba obsadenie Sedmohradska Nemcami. Košice si zachovaly pôvodný slovensko-nemecký ráz až do XVI. storočia. Vtedy prišli do mesta vo väčšom počte Maďari z obavy pred Turkom. Za to v mestskom divadle, vystavenom r. 1780 ešte za desaťročia sa hralo po nemecky. R. 1900 bolo už len za pol tisíce Nemcov a dnes je ich už iba niekoľko sto.

Doteraz sme hovorili o dvoch Košiciach: o Horných Košiciach (Hradová) a o Dolných Košiciach. Takto ich spomínajú kroniky. V listinách je reč buď len o Košiciach (keď ide o obec), buď o Horných Košiciach, ide-li o hrad.

Tejto nomenklatúry budeme sa aj pridŕžovať.

Košice boly kráľovským majetkom (Villa Regia — r. 1196). Kedy sa staly mestom, určite nevieme, mienky sú rôzne. Jední tvrdia, že mestom (nie slobodným kráľovským) sa staly dekrétom kráľa Vojtecha IV., ktorý za vpádu Turkov tu sa bol ukryl, iní, na pr. Kemény uvádzajú, že Košice za Árpádovcov, teda v XIII. stor., boly iba dedinou, lebo v najstarších listinách sú spomínané ako villa, teda dedina.

Má viac dôkazov:

1.) Košice neboly sídlom stolice;

2.) r. 1249 obec Seňa dostala tie isté výsady ako Košice;

3.) r. 1261 Štefan V. Horné Košice daroval Samphlebenovi a Oblovi. Do vlastníctva neuviedol nových majiteľov košický rychtár, ale šarišský župan;

4.) rejstrik, zostavený r. 1510, tvrdí, že Košice aj r. 1292 boly iba dedinou a v znaku maly faliju (1!).

Naproti tomu môžeme uviesť:

Ad 1.) To, že neboly sídlom stolice Košice, ale Forró, neznamena ešte, že nemohly byť mestom, práve tak, ako nemôžeme dokázať o obci Forró, že ako župné sídlo — bolo mestom. Lebo na pr. sídlom bývalej Tekovskej stolice boly Levice a nie municipiálne mesto B. Štiavnica.

Ad 2.) Táto okolnosť pri začiatočnom vývoji obcí nemôže prísť na váhu ako rozhodujúci činiteľ. Uznávam, že touto kráľovskou štedrosťou Seňa sa stala rovnoprávnou obcou s Košicami. Lenže: V XIII. storočí sa táto právnická stránka nebrala tak rigorózne, ako o niekoľko storočí pozdejšie alebo ako dnes! Obce, ktoré **svojím položením** vynikaly nad iné — a Košice istotne patria do tejto kategórie — žily dľa určitých právnych zvykov bez toho, aby k tomu boly maly zvláštneho kráľovského svolenia alebo schválenia. Toto hovorí sám Kemény!

Ad 3.) Okolnosť, že r. 1261 nových majiteľov Horných Košíc neuviedol do vlastníctva košický rychtár, ale šarišský župan — znamena iba toľko, že župan bol (zpravidla):

a.) kráľovým dôverníkom a

b.) úradníkom vyššieho postavenia a k tomu šľachtic, kdežto košický rychtár bol dôverníkom svojich spoluobčanov a v jeho žilách kolovala obyčajne červená (a nie modrá!) krv.

A ešte niečo: prečo neuviedol nových vlastníkov do ich nového majetku abanovohradský župan, ktorý sídlil vo Forró? — Myslím, že sa nemýlim, keď na túto otázku odpoviem takto: nakoľko Horné Košice (Hradová) rozprestieraly sa od Črnla až po obec Sokol, administratívne patrily stolici Šarišskej.

Ad 4.) Uvedený rejstřík z r. 1510 tvrdí dve věci:

- a.) že Košice ešte aj r. 1292 boly dedinou a
- b.) v znaku maly jednu laliju.

Druhú polovicu (b.) tohoto tvrdenia vyvráti sám Kemény, keď udáva, že prvý címer mesta mal postavu sv. Alžbety a lalijami ho obohatil až Ludvík Velký r. 1369. Tu autor sám dokázal spoľahlivosť (skôr: nespoľahlivosť) ním uvedeného prameňa.

Keď ešte uvážime, že založenie miest sa viaže nielen k priazni kráľov a vysokých cirkevných, niekedy aj svetských hodnostárov, lež aj k priazni prírody (geograf. položenie) a Košice boly tak šťastné, že bola im na pomoci priazeň kráľova a priazeň prírody (na hraniciach Horniakov a Dolniakov, blízko hraníc Poľska a Uhorska, pri údoliach rieky Hornádu a Torysy). Toto priaznivé zemepisné položenie malo v zápätí rozkvet obchodu a Nemci dali podnet k rozkvetu remeslám. Z toho všetkého smelo môžeme súdiť, že Košice v XIII. storočí predsa len boly mestom a nie dedinou.

Pravda, definitívne riešenie tejto otázky nie je touto úvahou odbavené, ale čaká na odborníka blízkej budúcnosti.

Práve tak otvorenou otázkou je otázka pôvodu mestských výsad: či Košice maly už privilegia pred r. 1249, ba ešte skôr, pred vpádom Tatárov — a ktoré sú to?

Nemáme totižto listiny, ktorá by nám odpovedala hlavne na druhú polovicu otázky. Preto odkázaní sme na susedné mestá: Gelnicu, Vluchy a Kežmarok.

Jedine tieto mestá maly v tejto dobe v blízkosti Košíc privilegia. Hospesí v Sp. Vlachách kráľ. prípisom z r. 1243 vyňatí boli zpodod moci hradného išpána. Súdil ich nimi volený rychtár (villicus).

Ten istý panovník, Vojtech IV., r. 1269 Kežmarčanov obdaruje právom voliť si sudcu. Do jeho právomoci patrily všetky priestupky okrem krádeže, prelievania krvi a padelania peňazí. Tieto zločiny patrily kráľovskému sudcovi.

Ladislav Kumanský rozšíril túto výsadu v prospech Gelníčanov tak, že ich sudcovi patrilo právo súdiť aj zlodejov a vrahov.

Ludv. Kemény na otázku, či maly Košice podobné výsady, odpovedá: pravdepodobne nemaly. Ja som zasa tej mienky, že mesto pravdepodobne malo aspoň také privilegia ako jeho susedia.

Svoje tvrdenie odôvodňujem nasledovne:

1.) Košice boly kráľovským majetkom. To je dokázané! Je tiež faktom, že králi v prvom rade svoje majetky obdarúvali výsadami.

2.) Keď pre niektorú vtedajšiu hornouhorsku obec privilegium malo praktický význam, tak istotne v prvom rade boly to Košice — už vtedy stredisko obchodu.

3.) Ak by sme predpokladali, že Gelnica k vôli svojim nemeckým osadníkom bola tak bohato obdarovaná výsadami, Košice so svojimi nemeckými kolonistami ani tu by nezostaly v pozadí.

Môj optimizmus v oboch predošlých otázkach je založený na veľmi charakteristickej veci z dejín XIII. storočia obce Košíc, menovite: na seabedomej, intenzívnej, vytrvalej a úspechom korunovanej snahe po samostatnosti. Prejavuje sa v dvoch smeroch: a.) zbaviť sa cirkevnej nadvlády v niektorých veciach materiálnych a b.) postaviť sa aj proti svetskej moci tam, kde sa táto dopúšťa prehmatov.

Viďme príklady!

a.) R. 1283 mesto s úspechom vystúpilo na čele s plebanom Arnoldom proti rytiarom Johanitom, ktorí sa chceli zmocniť príjmov košickej nemocnice (teraššieho chudobinca).

O 7 rokov pozdejšie Košičania sa zbavili hegemonie abanovhradského dekanátu a tým prestalo aj konanie veľmi ťažkej povinnosti: zaplatiť dekanovi hrivňu striebra za každého v jeho chotári zavraždeného človeka. Keď sa vzpierali vyhoveť tejto povinnosti, celá obec dostala sa pod interdictum.

Onedlho sa osamostatnia aj voči kapitole jagerskej, ktorej dosiaľ povinní boli platiť dežmu v prírodninách.

b.) Na začiatku XIV. storočia nastal boj proti svetským pánom. Došlo k nemu takto:

Karol Robert daroval Košice uhorským veľmožom Omojadovcom, aby ich týmto na svoju stranu získal. Košičanom to nijako nebolo po srsti a preto Omojada, keď chcel prevziať svoj nový dar, zabili a dvoch synov mu zajali. V tomto čase kráľovi záležalo na priazni Košičanov práve tak, ako na oddanosti Omojadovcov, a preto vyprostriedkoval medzi stránkami mier, ktorého dôkazom je smluva, napísaná 7. okt. 1311. Dľa tejto smluvy: 1.) Vdova sa zriekla krvavej pomsty, 2.) Omojadovi synovia boli prepustení zo zajatia, ale sa museli raz a navždy zrieknuť Košíc.

Či jednoduchí dedičania pred 6—700 rokmi mohli mať takúto chrbtovú kosť? Nie, toto chovanie sa, tento výstup je meštiansky!

Z dejín posledných Árpádovcov spomenutiahodné je povolenie kráľa Ladislava IV. a Ondreja III., dľa ktorého Košičania si opevnili mesto silnými hradbami. 23 rokov trvala práca, ktorej pamiatku zachovala ulica Hradbová.

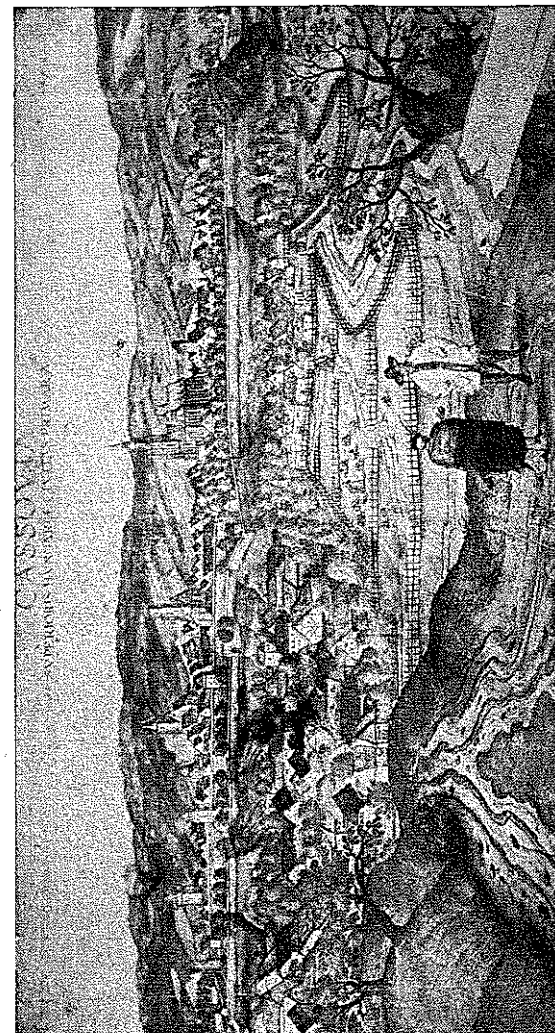
Po vymretí Árpádovcov nastal v celej krajine zmätok. Robert Karol na pr. za krátku dobu štyrírasy bol korunovaný v Stolnom Belehrade.

Ako ustupovali kandidáti koruny jeden druhému podľa práva pästi, tak robievali aj ich poddaní. Obyčajne uznali právo toho, kto im bol mečom najbližšie.

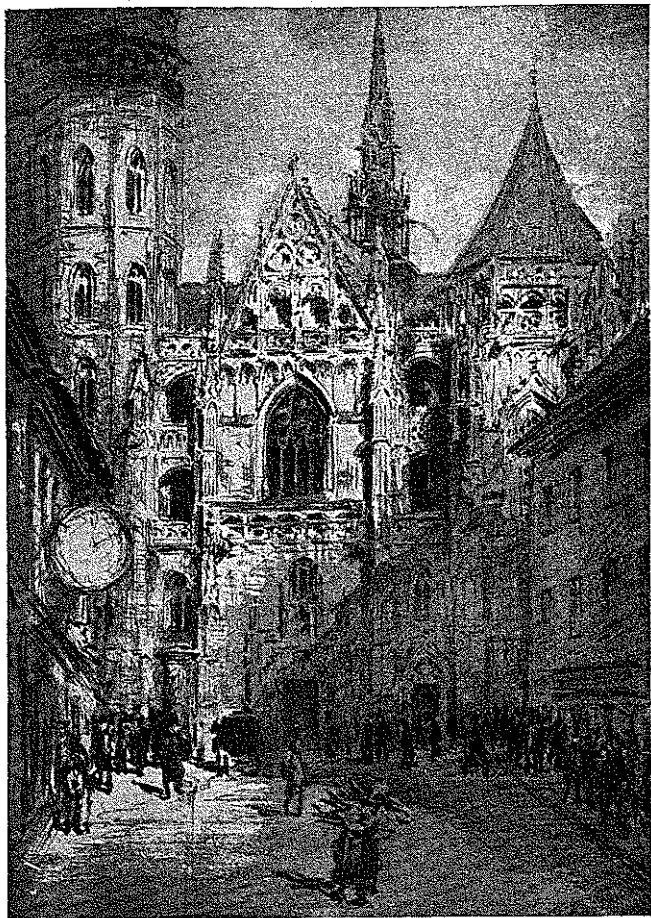
Košice na pr. dľa práva mali uznávať za svojho pána Karola Roberta, ale keď sa skoro dnešného Slovenska zmocnil Matúš Čák Trenčiansky, prestúpili k nemu. Či úprimne, či len na oko, nemohol som len tak napochytrý zistiť.

Môžem iba konštatovať, že Jozef Tutko vo svojom Historickom Almanachu slobodného kráľovského mesta Košíc z roku 1861 pomer Košičanov ku Karlovi Robertovi poníma takto:

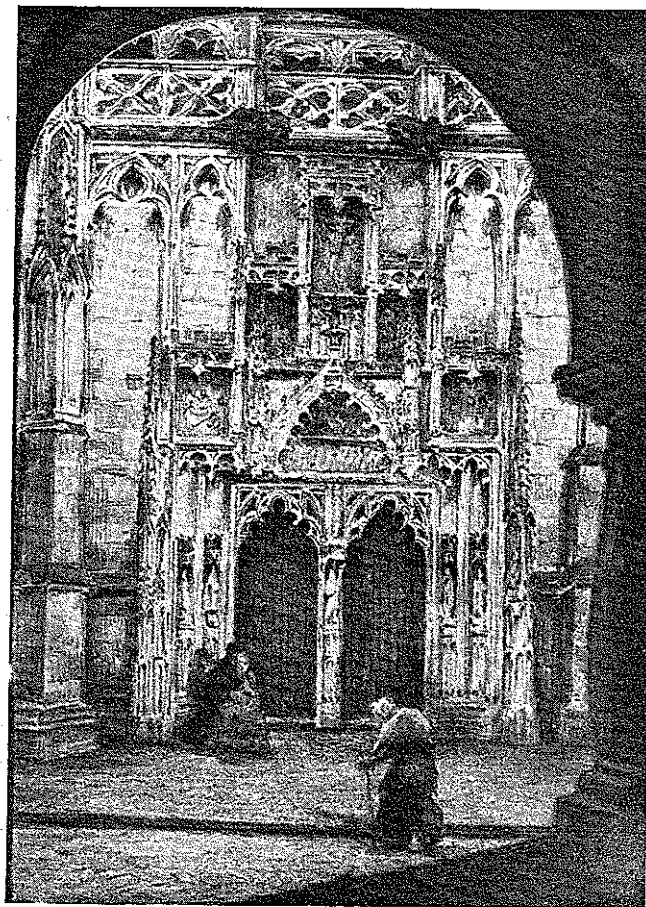
Košičania Karla Roberta s vojskom pred rozhanovskou bitkou do mesta nepústia. Kráľ po víťaznej bitke vtiahne do mesta, tu od občanov prijme sľub vernosti a za nevernosť nielen že ich nepotresce, ale prizná im znovu všetky bývalé výsady.

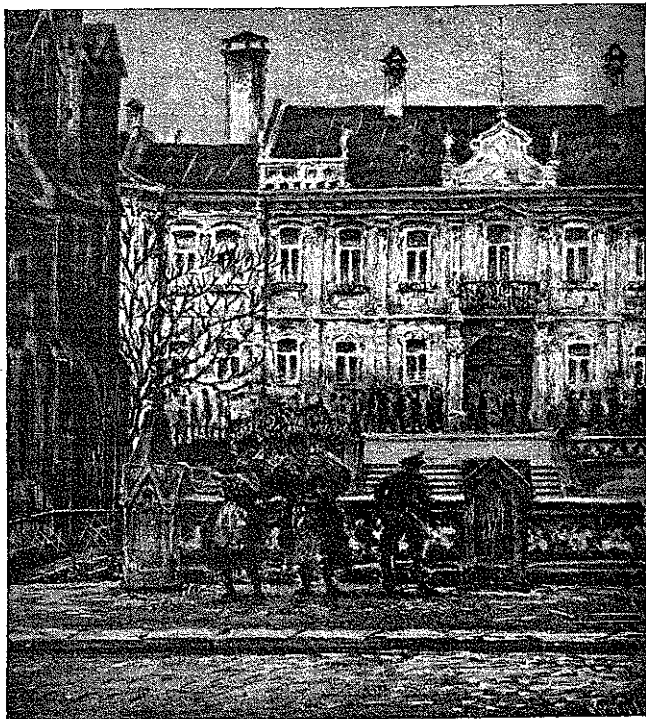
Staré Košice.

Košický Dóm.

Košice. Hlavný portál dómu.

Bývalý župný dom.

V inej monografii (v spomenutej už: 100 rokov z Košických dejín) dočítame sa, že Košičania Robertovi Karlovi dopomohli k víťazstvu u Rozhanoviec a že za túto vernosť celá kráľovská rodina bola mestu povďačná. Sám Karol Robert oslobodil košických obchodníkov od cla a to pri cestách, nepresiahajúcich rieky Slanú a Tisu, ďalej odpustil mestu kráľ. daň a r. 1342 obdaroval ho úplným právom sudcovským.

Pri Anjouovcoch môžeme si všimnúť najkrajšej gótickej a vôbec staviteľskej pamiatky mesta: dómu a jej historie.

Povešť o založení tohoto chrámu rozpráva toto:

Kráľovná — vdova po Karolovi Robertovi, Alžbeta, cestovala cez Košice navštíviť svoju dcéru Hedvigu, vydatú za litevské knieža, keď práve prišli z Poľska posli s radostnou zvestou, dľa ktorej jej syn, Ludvík Veľký, je vyvolený za poľského kráľa. Kráľovná na samiatku tejto významnej udalosti venovala väčšiu sumu peňazí na vystavenie chrámu.

Naproti tomu Emerich Henszlmann kladie pôvod chrámu do poslednej štvrti XIII. storočia. Košickým Sasom totižto kaplnka sv. Michala už nestačila. Preto za Štefana V. dali sa do stavby nového kostola, ktorý pomenovali chrámom sv. Alžbety čiastočne z úcty ku kráľovi, ktorému sv. Alžbeta bola sestrou — a čiastočne na pamiatku svojej bývalej vlasti: Tübingie, ktorej sv. Alžbeta je patrónkou.

Dľa Dra V. Wicha (»Rím. kat. kostoly a ústavy v Košiciach.«) kostol sa začal budovať len v 2. polovici XIV. storočia a bohoslužby sa v ňom vykonávaly na začiatky XV. storočia. Tým nechcem povedať, že stavba bola už hotová. V nej sa ešte dlho pokračovalo a môžeme tvrdiť, že ani podnes nie je dokončená (v. vežu!).

Veľmi štedrým podporovateľom chrámu bol Matej Corvin. V prospech kostola sa vzdal na 10 rokov novoročných darov. Južná veža je opatrená znakom štedrého kráľa a od r. 1461 je po ňom aj menovaná. Tiež za Mateja boly zhotovené t. zv. »Kráľovské schody« (aj »schody milencov« zvané), ktorých stupne štyrikrát sa stretnú. Chrám sa stal obeťou veľkého požiaru, ktorý vypukol z bytu notárovhov več. o 9. hod. dňa 13. okt. roku

1556. Z mesta zostalo iba 30 domov a z domu portály a Matejova veža a vo vnútri hlavný oltár, 3 bočné oltáre, 16 m vysoké tabernakulum a »Kráľovské schody«.

Stopy tejto živelnjej pohromy v podobe tmavých škvŕn podnes môžeme vidieť na pilieroch oltára Poslednej večere Pána. Pri tomto požiari roztopily sa aj zvony. Z ich materiálu ulial nasledujúceho roku Frant. Illenfeld, košický majster, sto staro-centový t. zv. Urbanov zvon. Veža hlavného chrámu nemohla prijať kolosálne teleso preto r. 1628 vystavená bola preň osobitná zvonica. Nad vchodom do veže je okrem letopočtu aj menoslov vtedajšieho magistrátu.

Urbanov zvon čakal vyše 70 rokov na svoje umiestenie. Bol uložený v starej radnici, ktorá stála niekde medzi dómom a divadlom. Medzitým 6. januára r. 1605 stal sa svedkom hruzyplnej udalosti. Bola to doba náboženských a politických rozbrojov. Cisár mal svoje vojsko labancov a sedmohradské knieža proti nim postavilo svojich kurucov. Na ukrutnosť týchto bojov poukazuje táto epizódk. Toho času stál na čele odboja proti Habsburgom Štefan Bocskay (dnes Bocskayho okr.) a jeho kapitánom bol ukrutný Blažej Lippay, ktorý sa stal povestným svojimi lúpežami, prevedenými hlavne v Košiciach a na Spiši. Sám Bocskay chcel sa ho zbaviť.

Svoj úmysel previedol následovne: Michal Kátay, Bocskayho kancelár, 6. jan. 1605 pozval Lippayho na večeru.

V okamihu, keď vstúpil do hostovskej izby, na rozkaz kniežaťa prerezali mu dvaja dôstojníci hrdlo a jeho mrtvolu ešte tej noci potajomky skryli pod Urbanov zvon...

V dobe požiaru dóm patrilo evanjelikom (od r. 1554), po 30 rokoch prešiel do rúk kalvínov, ktorí postavili na vežu miesto križa pozlatteného kohúta (dnes je na veži kalvinského kostola na Hrnčiarskej ulici) s nasledujúcim nápisom: B. T. T. B. L. B. S. H. N. W. G. S. G. G. 1590. H. K.

Pravda, katolíci podnikli tiež všetko možné, aby sa mohli dostať do svojho vlastníctva. Ich túžbam porozumel Rudolf II. Dňa 11. nov. 1603 nariadil, aby chrám katolíkom bol vrátený. Toto nariadenie sa o 2 mesiace previedlo, ale práve vo výročitý

deň jeho vydania stalo sa niečo neobyčajného. Štefan Bocskay prišiel na koni až do stredu chrámu a tam, sostúpiač s koňa, kostol odovzdal proteštantom. Bocskayho sláva vtedy kulminovala. Pravdepodobne hrdé knieža si nepredstavovalo, že koniec zemskej slávy je tak blízky a jeho pozostatky o 3 roky a 3 mesiace na tom istom mieste, kde skočil s koňa, budú na márach, že kniežacia koruna, meč a budzogán budú ozdobovať rakev, obklopenú vo dne a v noci 100 hajdúchmi.

Nebude od miesta poukázať tiež na pôvod večerného zvonenia (od 21. hod. do 21 hod. 15 min.), iste originálne a trochu aj orientálne. Zvoní sa v malej severnej veži dómu už viac ako 250 rokov (od r. 1670) na pamiatku nepodarenej vzbury mešťanov proti Leopoldovej vojenskej posádke. Táto posádka pozostávala z 2000 mužov a pokojných občanov príliš obťažovala.

Naši mešťania sa teda dohodli, že v noci na daný znak prepadnú stráž. Lenže cisárski vojaci na útok boli pripravení. Všetko sa dozvedeli vopred! A kto im to mohol prezradiť? Žiadon zradca! Lež milujúce srdce istého dievčatka, ktoré sa obávalo o svojho bubeníka. A tento bubeník bubnoval za cisársky žold. Útok sa začal na výstrel so strany mešťanstva — presne o 9. hod. večer. Mal veľmi krátky, ale tým prudkejší priebeh: mnohí boli na bojisti porúbaní a cis. posádka zvíťazila.

Na pamiatku tejto bitky sa zvoní denne štvrt hodiny od 9. hod. večer. 20. febr. 1849 preložilo sa zvonenie až na pozdnú noc: od 3/4 11. do 11. hod., čo trvalo 12 rokov. Od 13. febr. 1861 zvoní sa zase po starom.

Po nepodarenej vzbure patrilo dóm ešte 17 rokov protestantom. R. 1687 Thökölyho vojsko opustilo mesto a chrám sa definitívne dostal do rúk katolíkov.

Tohoto roku končia sa aj náboženské boje v Košiciach, ktorých hlavnou príčinou bol práve chrám sv. Alžbety.

Ešte sa k nim vrátíme.

Dost ďaleko sme sa dostali od počiatkov stavby dómu. Teraz sa musíme vrátiť do XIV. storočia, aby sme mohli sledovať významnejšie osobnosti a udalosti.

V povesti o pôvode dómu sme už spomenuli Ludvika Veľkého, syna kráľa Karla Roberta.

Ludvík Veľký získal si nezapomenuteľnú pamiatku svojimi dvoma dekrétmi.

Prvý, vydaný r. 1347, urobil Košice slobodným kráľovským mestom s magistrátom a v druhej listine z r. 1361 treba hľadať pôvod povestných košických týždenných trhov. Menovite v tejto listine dostali Košičania privilégium, dľa ktorého obchodníci, tiahnutí mestom, povinní boli vyložiť svoj tovar na námestí. K vydaniu prvého dekrétu došlo takto: Johana dala zavraždiť svojho muža, Ondreja, Ludvíkovho brata v Neapole. Ludvík chcel túto vraždu pomstiť. Pripravoval sa na vojnu. K tomu potreboval mnoho peňazí. Košice na tento účel prispely značnejšou sumou, za ktorú dostaly spomenutý dekrét. Ludvík Veľký nariadením z r. 1369 obohatil znak mesta 2 lalijami a štyrmi prúžkami. Ďalšie 3 lalije pochádzajú z r. 1502 od kráľovnej Anny a jej muž Vladislav toho istého roku ozdobil štít polovicou orla a červenú farbu anjelových šiat zmenil na farbu neomodrú. R. 1369 po prvý sa spomínajú v listinách košické vínohrady a Ludvík Veľký svolil, aby každý mohol vlastné víno predávať od Jakuba do Nového roku.

A keď r. 1410 dostane sa mestu najdôležitejšej výsady: právo raziť mince, Košice sa stanú strediskom obchodu a priemyslu na území východného Slovenska a Podk. Rusi.

Túto výsadu obnovili aj iní panovníci: tak: r. 1458 Matej Corvin s tým, že ju môže kedykoľvek odvolať; r. 1511 kráľ Vladislav povolil mešťanom, aby mohli z vlastného striebra (zo Zlatej Idy) raziť peniaze — a keď mesto po mohačskej bitke svojou vernosťou obdaruje Ferdinanda I., panovník toto chovanie sa mešťanov r. 1528 honoruje právom raziť mince.

Z dejín XV. storočia bude nás najväčší zaujímať pobyt Jána Jiskru z Brandýsa v Košiciach, ktorý prišiel hájiť práva Ladislava Pohrobka. Mesto, pod dojmom listov, písaných kráľovnou-vdovou a pôsobením Jiskru uznalo za kráľa Ladislava Pohrobka, ako to dokazuje aj nápis nad vnútorným východom (južná strana) dómu z r. 1440. Obsah tohoto latinského nápisu je

tento: »Roku 1440 narodil sa kráľ Ladislav, dedičstvom nastúpil na trón uhorský a toho istého roku bol slávnostne korunovaný za kráľa uhorského.«

Jiskra, ktorý sa rád zdržiaval v Košiciach, mal na námestí aj svoj palác. Na túto dobu upomínajú nás niektoré listiny, uložené v muzeu. Sú to: listy Talafúsove, výhražné listy, uloženie pokút, korespondencia medzi Košicami a Bardiovom.

Aby sme pochopili význam Jiskrovho poverenia, máme vedieť, že celé Uhorsko Ladislava Pohrobka neuznalo za kráľa. Väčšina Uhrov z obavy pred Turkom ponúkla uhorský trón Vladislavovi III., poľskému kráľovi. Tento r. 1441 už stojí pred Košicami, ktoré Jiskra udatne bráni. Dlhé obklopenie mesta uhorsko-poľským vojskom má v zápätí nedostatok potravín.

Preto Jiskra zrekviruje všetky potraviny v meste. Zo zásobu čím ďalej, tým menšie porcie delia dvaja vojaci a dvaja civilní hladujúcim mešťanom. Lenže to všetko nestačilo. Niektorí dali sa do užívania »nečistých« zvierat. Jiskrovo vojsko zamýšľalo prelomiť nepriateľské rady. Ale: kde je núdza najväčšia, pomoc božia najbližšia. Takto bolo i teraz. Kráľovo vojsko už tiež hladovalo a keď ešte počulo, že zo susedných hradov Jiskrovi prichádza posila, vzdalo sa nádeje dobyť mesta. Vladislav III. útok proti mestu nasledujúceho roku zopakoval, ale tiež bez úspechu.

V tejto dobe došlo aj k zborení košického hradu a to takto:

Po smrti Pohrobkovej matky (1443) a po nešťastnej bitke u Varny (1444), kde i kráľ prišiel o život, v Uhorsku nastaly veľké zmätky. Aby čím skôr nastal poriadok, veľmoži r. 1445 rozdelili celú krajinu na štyri obvody. Košice s okolím tvorily tiež jeden obvod — pod správou Jána Jiskru a Juraja Rozgonyiho. Posledný dostal s horu poverenie zboriť Horné Košice. A Rozgonyi svoju úlohu tak statočne vykonal, že na Hradovej kameň na kameni nezostal.

Po 22-ročnom kapitánstve Jiskra vzdáva sa svojho postavenia. Menovite r. 1462 písomne žiada Mateja Corvina o vyslanie komisárov, ktorým by mohol odovzdať hrady, nachádzajúce sa v jeho moci. Keď sa to stalo, Matej Jiskru bohato obdaroval

a to: 25 tisíc zlatými a dvoma hradmi. Na to Jiskra Matejovi večnú vernosť slúbil a vstúpil do kráľovej služby.

O Matejovi Corvinovi pri líčení historie dómu už bola reč.

Tu chcem uviesť len niekoľko zaujímavých dát, týkajúcich sa nášho mesta z doby Matejovej:

Tak na pr. voľbu Matejovu oznámil Košičanom istý študent: Balázs (Blažej). Za túto kráľovskú zprávu dostal aj kráľovskú odmenu: 20 zlatých!

O dva roky po voľbe je Matej už v Košiciach (asi od 19. XI. do 25. XI.). Odtiaľto posielala poslov k svojmu nastávajúcemu svokrovi Podebradovi a tu sa zabáva poľovačkou v mestských lesoch okolo obce Sokola. Ľudové podanie pripisuje svojmu kráľovskému hosťovi bohatú korisť: bívola.

Na túto poľovačku Matejovu upomína nás studňa blízko Kostolán nad Hernádom, zvaná Kráľovou.

Po 16 rokoch mesto má príležitosť kráľovi túto návštevu vrátiť. Kráľ sa totižto pripravoval na svadbu s Beatricou. Aj košického rychtára, Jána Toklára, zdá sa, že Slováka, s mestskou deputáciou pozvali na svadobú hostinu a poriadateľstvo súčasne predpisalo pozvaným hosťom, čo všetko majú so sebou doniesť.

Boly to maličkosti: 200 hrncov, 100 žel. lyžíc a 50 žel. ražňov. Udané sú aj rozmery hrncov: 10 hrncov má byť takých rozmerov, aby sa v každom jednom dva voľy mohli naraz uvariť. Objemnosť ďalších 20 hrncov je udaná polovicou voľa.

Košice za Habsburgov.

Privilegiá mesta Košíc otrásené boly po bitke u Moháča (r. 1526). Uhorsko sa rozpadlo na dve časti: Západná a severozápadná časť uznala za kráľa Ferdinanda I., ostatná časť Jána Zápoľského. Košice prisahaly vernosť Ferdinandovi I. Ale zradou o 10 rokov (r. 1536) neskôršie dostanú sa do rúk Jána Zápoľského, ktorý zrušil výsady mešťanov, mestskú radu a 55 popredných mešťanov internoval, majetky im zhabal a daroval ich svojim prívržencom.

Vdova po Jánovi Zápoľskom: Izabela — v našom meste sa dočkala odstupného, či — lepšie rečené: odbytného (100.000 zlatých) od Ferdinanda I. Ťažko sa lúčila s Košicami, čo vidíme z toho, že pri poslednom pohľade na mesto s Bankova vryla do lipy tieto tri písmeny: »S. F. V.« (= Sic Fata Volunt).

Nastáva **doba náboženských a politických nepokojov.**

Kostoly menia svojich veriacich práve tak, ako mesto mení svojich pánov. Nemci sú evanjelického vyznania a medzi Slováckmi vlivom Jiskrovým a jeho »bratříkov« Lutherova viera tiež našla vyznávačov. Maďari prijali Kalvínovo učenie. Veriaci jednotlivých vierouk nemali ešte vo svojom slovníku slovo: náboženská snášanlivosť, ako nás o tom presvedčia nasledujúce smutné udalosti:

R. 1550 z radov protestantských zrekrutujú sa prví **oltárorborci**. Ich vodcom je sám mešťanosta: Ján Lippay. Účinkovanie tejto spoločnosti zvečnené je v mestskom archíve, kde sa dozvieme toto: Lavice a oltáre kláštora dominikánskeho zborili a rozbili, okrem toho zničili dva drahocenné, perlamy vyzdobené obrazy P. Marie. Menovaný starosta a jeho spoločníci čiastky zničených predmetov porozštiepovali na drobné kúsky, ktoré potom delili Košičanom z domu do domu.

V rozbrojoch sa pokračovalo r. 1554, kedy ľud nekatolícky vyhánal dominikánov, pustošiac im kláštor.

O tri roky sa oltárorborci ešte raz preslávajú. Vtedy vandalizmus zaženie ich do kaplnky sv. Michala, vystavenej ešte v prvej polovici XIV. storočia. Tu, v tejto stavbe, ktorá má po stránke umeleckej význam európsky, zborili oltár. Toho času pánni situácie boli protestanti.

Túto hegemoniu nekatolíkov prišli zoslabovať prví jezuiti: sám povestný Peter Pázmany a páter Némethy r. 1601.

Príchodom jezuitov nenávisť medzi katolíckmi a protestantmi vyvrcholila vo výstupe ev. kazateľa: Petra Alvinczyho, ktorý 6. sept. 1619 (pred 309 rokmi!) s istým radcom sa obrátil na mestskú radu s prosbou nie práve kresťanskou: Žiadal totižto o povolenie vykoreniť všetkých katolíkov. Je pravda, že mestská rada tejto pošetilej žiadosti nevyhovela, ale svojím nepre-

mysleným krokom zavinil, že jeho veriaci svojich katolíckych spoluobčanov olúpili a istého Hoffmanna zavraždili.

V tejto nezdravej atmosfére sa zrodili po ukrutnej smrti traja košickí mučeníci (v. kalendár, 7. sept.): Marek Kőrösy, ostrihomský kanovník a dvaja jezuiti: Štef. Pongrác a Menhard Grodecký. Boli vyzvaní, aby prestúpili na kalvínsku vieru. Keď to urobiť nechceli, dostali sa do rúk katov. Títo po nemilosrdných úderoch všetkých troch duchovných vyzliekli do naha, ukrižovali ich na trámoch a boky im tak dlho pálili plameňom pochodní, kým nespatriли útroby nešťastníkov. Potom ich zaskrtili a mrtvolu odpratali dľa Timona a Spangára — do záchodov. Dnes ich pozostatky sú v Trnave. Ako sa ta dostaly? Trošku romantickým spôsobom. Za jeden tanec, či za pekné slovíčko manželky palatína Forgácha. Veru iba za jeden tanec povolil knieža Bethlen statočne uložiť pozostatky troch nevinných mužov.

O koľko sme my po 300 rokoch šťastnejší, že za náboženské presvedčenie nikto od nás nežiada, ani nesmie žiadať životy.

Dňa 16. II. 1650 reformovaní vítajú uh. palatína Pavla Pálffyho, ktorý im určí pozemok pre stavbu kostola, fary a školy. (Dnešný kostol a kláštor Uršuliniek). Kostol bol ešte toho istého roku vystavený, ale po 22 rokoch zmocnili sa ho katolíci práve takým právom, ako prv kalvini dómu.

Ale osud iba 2 roky doprial novým majiteľom ho užívať.

Roku 1674 chrám stal sa obeťou požiaru. Pri tejto živelnnej pohrome chytilo sa 600 q strelného prachu, ohromná sila vyhodila baštu i s hradbou do povetria a 300 ľudí prišlo o život.

Protestantom ešte raz praje šťastie a to r. 1682, kedy sa zmocnil mesta Thököly zaujímavou taktikou. Cisárske vojsko nechcelo sa vzdať Košíc, hoci pred mestskými hradbami táborilo 14 tisíc kurucov a 40 tisíc Turkov. Thököly dal zhotoviť niekoľko tisíc rebríkov; 14. aug. v noci dostali sa po nich dobyvatelia do južnej citadelly, cisársku stráž porúbali a — zvíťazili. Vtedy aj v Košiciach mnoho muzulmanov vzývalo Allaha. Lenže táto sláva stála mestu 30 tisíc toliarov, ktoré sa musely složiť do rúk Ibrahimovi, budinskému pašovi — ako vojenský šarc.

Päť rokov bolo mesto v rukách Thökölyho. Po jeho odchode dostal sa dóm trvale do rúk pôvodných cirkevníkov a tým náboženské rozbroje ztratili svoje ostrie.

Teraz vidím, že v predošlom odstavci zabehol som už do kurucko-labanských bojov, ktoré boli rázu politického. Hádám, nestalo sa to náhodou, ako skôr tesnou súvislosťou, blízkym cieľom a totožnými činiteľmi bojov náboženských a politických.

Predsa v nasledujúcich odstavcoch uvediem niekoľko charakteristických dát, ktoré nám umožnia nazreť do kuruckej doby.

Toho času zariadilo mesto na veži dómu zvláštnu stráž, ktorá mala dosť háklivú úlohu: pozorovať, či sa blížila k mestu kuruci a či labanci! Podľa toho stiahli a vytýčili zástavy. (Takto som to počul a hádam niekedy aj čítal).

Košice boli kuruckým mestom (»Kuruc város«). Kuruckí vojvodcovia často sa tu zdržiavali s celým dvorom. Tak na pr.: v budove konventu premonštrátov — ako v sídle hornouhorskeho kapitanátu prebývali: Bocskay, Bethlen a Frant. Rákóczy II. Frant. Rákóczy I. je pochovaný v premonštrátskom kostole; jeho pamätná doska je na sev. strane svätyne. Tiež na tieto časy nás upomínajú okrem názvov ulíc (Kurucká, Thökölyho, Bercsényho ul., Bocskayho, Bethlenova a Rákóczyho okružná . . .) stenná maľba nad sev. portálom dómu (smerom k divadlu) od Ondreja Dudiča a pozostatky Frant. Rákóczyho II., jeho matky: Heleny Zriňskej, syna: Jozefa, jeho priateľa Mikuláša Bercsényiho, generála Eszterházyho a dvorného majstra Mikuláša Šibríka. Tieto pozostatky boli pred 22 rokmi (1906) prinesené z Carihradu a dnes sú uložené v mramorovej rakvi pri sev. bráne dómu. Spomenutá maľba predstavuje nám Rákóczyho ako dieťa, ako mladíka, ako vyspelého muža pri zajatí na Šarišskom zámku a ako kuruckého vojvodu na vrchole slávy. Ďalšie scény zobrazujú ho ako emigranta na dvore franc. a tureckom a na poslednom obraze dumá so svojím pisárom (tajomníkom) Klementínom Mikešom niekde pri Rodoste.

A teraz zachytím niekoľko genrových scén z tejto búrlivej doby:

Tak na pr. 5. dec. 1604 mesto začal dobývať cis. generál Bašta. Jeho útoky statočne odrážala kurucká posádka Bocskayho. Druhého dňa Prešov dostal pekného Mikuláša (bolo to 6. decembra) v osobe **Baštovej**, ktorý upustil od dobývania Košíc, kde zato padlo 100 mužov.

Pravda, Kuruci mali aj svojho domáceho diplomatického kuchára, ktorý spravoval Bocskayho kuchyňu. Už sme sa boli s ním stretli. Je to Michal Kátay. V jeho byte sa zbavil Bocskay svojho vojvodu: Lippayho a 15. okt. 1606 pri večeri aj samému kniežafu podal také kvantum otravy, ktoré síce nie k náhlej — ale zato k istej smrti úplne stačilo. Kátay zle pochodil. Ani nie o celé 3 mesiace: 13. jan. (nešťastníkovi bolo to naozaj nešťastné číslo!) 1607 ráno o 5. hod. smutne vykračoval medzi šesť hajdúchmi na popravište, ktoré toho času bolo pred finančným riaditeľstvom tam, kde dnes stojí socha P. Marie. Celá poprava bola dosť jednoduchá. Kátay pred pranierom musel si ľahnúť na zem, kati ho posekali na kusy a tieto porozhadzovali po popravišti. Jeho meno priklincovali na pranier. Popravné obrady sa skončili vyhláškou, dľa ktorej kto sa odváži Kátayho smrť považovať za nezaslúženú, podobne trestaný bude.

Teraz niečo veselejšieho z týchto kuruckých časov.

Dnešný **Levočský dom** (Hlavná ul. č. 69) mohol by nám rozprávať, čo všetko prežil 1. marca 1626 a v nasledujúce dni! Vtedy slávil Gabriel Bethlen svoj sňatok s Katarínou Braniborskou (švagrinou Gustava Adolfa, švéd. kráľa). Všetci európski panovníci okrem troch boli na tejto slávnosti zastúpení.

Zo slávnostného pochodu každý obdivoval istý víťazný voz, ktorý bez akejkoľvek zápražnej sily napredoval (samochod, bol to akýsi praotec dnešných autiakov!).

Na tejto kniežackej svadbe spatrili Košičania po prvé tanečníkov s maskami (nemecký a španielsky vkus). Tu máme vari hľadať zárodok záľuby v maskarných plesoch (báloch) u našich košických rovesníkov?!

S touto dosiaľ nevidanou hostinou súvisí istá dosiaľ neslýchaná vec: ustalenie maximálnych cien jednotlivých potravných a iných potrebných článkov: Teda dalo sa na vedomie každému jednému... Sliedka má stáť 3, krmená hus 6, prasa 8, funt slaniny 4, funt mäsa 2, maslo 7, 6 vajec 1½, chlieb pre 3 osoby 1, voz sena 60, voz dreva 28, holba najlepšieho vína 8 a merica pšenice 24 denárov (1 maď. zlatovka = 100 denárov).

Aby som aj konkrétne poukázal na pomer kurucko-labancký, uvádzam obežník, zostavený hlavným kapitánom mesta Košíc Kobbom (labanc) dňa 7. okt. 1677 a rozoslaný všetkým hornouhorským stoliciam.

Úvod tohoto obežníku musíme uznať — je originálny, nakoľko začína sa s červenou farbou maľovanou šibenicom, kôlom a kolesom.

Jadro obežníka varuje všetkých hornouh. obyvateľov od spojenia sa s kurucmi. Inakšie hrozí im nebezpečie oboznámiť sa bezprostredne s lahôdkami, hore ilustrovanými.

A Kobb nebol človekom, u ktorého: »Sľuby sa sľubujú, blázni sa radujú«. Beda bola tomu, kto sa prevenil!

S jedných dal kožu za živa stiahnuť, iných polámal v kolese. Pravda, kuruci príležitostne podobným spôsobom sa odplácali labancom.

V ukrutnosti prevýšil Kobb generál Caraffa, ktorý r. 1687 na »prešovskej jatke« dal popraviť aj košického rychtára: Davida Feju (dnes ulica) a úplne nevinne, povedzme z náruživosti, podobnej poľovníckej, skončil z jeho rozkazu aj košický mäsiar Lányi aj so synom.

A predsa aj v tejto trme-vrme najdú sa udalosti, ktoré na kult. vývoj mesta blahodárne pôsobili:

1.) R. 1600 David Fürsch založil v Košiciach prvú kníhtlačiareň;

2.) Benedikt Kisdy, jagerský biskup, stal sa zakladateľom gymnázia a filozofickej, právnickej a teologickej fakulty s akademickou hodnosťou. Leopold I. dekrétom zo dňa 7. aug. 1660 toto opatrenie štedrého biskupa nielen odobril, ale akademií priznal charakter univerzity. Takto založenú univerzitu a jej

poslucháčov v súdnych sporoch vyňal z právomoci mestského rynchára a v prípadných procesoch podliehali osobitne ustanovenému sudcovi.

Univerzita trvala až do r. 1773. Tu je základ historického nároku mesta Košíc na vysokú školu, ktorá v podobe techniky v blízkej budúcnosti bude realizovaná.

Po premožení posledného kuruckého kniežata: Fr. Rákóczyho II. — r. 1711, nastanú v celom býv. Uhorsku časy pokojnejšie a tých sú účastné aj Košice.

Jozef II. rozpustil r. 1773 rád jezuitský a r. 1787 museli opustiť mesto a kláštor aj františkánski rehoľníci. Dominikánom nariadil, aby účinkovali ako profesori a dedinskí kňazi.

Prv než by som sa zmienil o Hurbanovom povstaní, kronikársky zaznamenám 3 letopočty: r. 1813, 1834 a 1845.

R. 1813 a 1845 je pamätný povodňami Hornádu, ktorý vystúpil z koryta, svojimi špinavými vlnami vnikol až do domu, čím boli zapríčinené veľké škody práve tak ako zemetrasením r. 1834.

Nastanú revolučné roky 1848—49. Košice uvidia Hurbanovo vojsko, národnú gardu maďarskú v popredí s generálom Mészárosom a po jeho smrti s Görgeym. Ale márne je maďarské úsilie. Cisársky generál Ramberg vo februári 1849 Košice definitívne obsadil a vo svojom vojenskom rozkaze, vydanom v prvých dňoch marca, Hurbanovo slovenské vojsko vyhlásil za súčiastku riadneho cisárskeho vojska. Dľa Tutka v Košiciach boli: Hurban, Hodža a Štúr, ktorí na shromaždeniach volali okolitých Slovákov pod slovenské zástavy.

Ostatne gen. Ramberg sveril Bloudkovi vojenské sklady. Pozdejšie slov. dobrovoľníci preložili svoje sídlo pred maďarskou presilou do Prešova, kde sotrváli až do 14. apr. 1849. Tohoto dňa popoludní Bloudek spálil pred Benickým prešovský most a s vojskom ťiahol k Bardiovu. Tu cisársky dôstojník nechce slov. dobrovoľníkov vyplatiť, preto Bloudek ich rozpustí.

A čo v Košiciach? 27. júna 1849 popol. okolo 4. hod. objavia sa prví Rusi pod vedením arcikniežata Konstantina a knie-

žaťa Paskiewiczza, ktorí sa obyujú v Dessewffyho paláci (v terajšom Slov. Nár. klube).

Toho istého dňa Kossuthove bankovky vyhlásené boli za bezcenné, posbierané a na Hlavnom námestí spálené.

— Dost! Rozmery almanachu mi nedovolia, aby som sa rozpisoval aj o dejinách ďalších, o udalostiach z druhej polovice XIX. storočia a prvej štvrti XX. storočia. — A konečne, musím tu prezradiť, že pôvodný titul tejto mojej skromnej práce bol tiež skromnejší a sľúbil len posbieranie udalostí z dávnej minulosti Košíc.

Ešte jedno na rozlúčku! Pýtal by sa ma niekto zpomedzi čitateľov: a kdeže sú tie bašty a hradby, ktoré za celý rad storočí chránily Košičanov? —

R. 1854 — v mesiaci máji boli posledné hradby rozstrielané banikmi z Medzeva a z materiálu bol vystavený r. 1857 kiosk v Sokolskom sade.

Pramene: Peter Kompíš: Slovenské povstanie r. 1848—49.

Dr. V. Wičik: Rím. kat. kostoly a ústavy v Košiciach.

Ij. Kemény L.: 100 év Kassa legrégibb történetéből.

Jozef Tutko: Szab. Kir. Kassa városának történelmi evkönyve.

Dr. Ján Sekáč:

Prevratové udalosti v bývalej stolici Abauj-Turňanskej.

Rozhodujúce udalosti v bývalej stolici Abauj-Turňa sa odohraly v sídle tejto stolice, v Košiciach; na vonkove sa nestalo nič významného.

Košice, sídlo bývalej stolice Abauj-Turňa, pôvodom slovenské mesto a vo svojich vonkajších uliciach obývané Slovačou, boli úplne zmaďarizované, takže aj mentalita tejto Slovače bola maďarsky orientovaná.

Košické obyvateľstvo považovalo toto mesto za tak samozrejmu integrálnu časť Maďarska, že ani udalostiam, odohrávaným sa na západe — vyhláseniu republiky v Prahe a v Martine, postupovaniu čs. vojska — neprípisovalo vážnosť, menovite nie v tom ohľade, že by osud Košíc v hársakom smere bol dotknutý.

Na tomto smýšľaní nič nemenilo ani uznanie čs. republiky veľmocami.

Po maďarskom Károlyiovskom prevrate, koncom októbra 1918 nastal nový režim aj v Košiciach; aj tam sa utvorila tak zvaná Národná Rada (nemzeti tanács), ktorá síce veľmi prízvučkovoala demokraciu, ohľadom šovinistického smýšľania vo vládnutí nebola ale nič lepšia od jej predchodcov.

V prvej polovici decembra, keď čs. vojsko bolo na postupe na Východ, vydržovala skupina prešovského Dvortsáka shromaždenie na mestskom dome v Košiciach, kde vyhlásili »Východoslovenskú republiku« a menovali aj ministrov, medzi iným aj Dr. Jána Rumanna ministrom vnútra, ovšem bez toho, aby on bol vedel, že akej pocty sa mu dostalo.

Táto epizodka mala byť akýmsi zúfalým pokusom Maďarov a Maďaronov, rozdrtiť čs. ideu.

Keď čs. vojsko už zaujalo Spiš a stálo pri Krompachoch, pojednávala zmienená národná rada na mestskom dome o tom, či majú byť Košice hájené, lebo nie. Jediný člen tejto rady istý košický advokát Dr. Zoltán Kendi (Žid) považoval odpor za bezúčelný. Dostalo sa mu za to epiteton »vlastizradca«. Usnesené bolo, klásť branný odpor čs. vojsku, ktoré bolo považované za sberbu, háveď. Riadneho vojska už vtedy ovšem nebolo v Košiciach, len zbytky demoralizovanej rakúsko-uhorskej armády.

Tieto zbytky — niekoľko sto mužov — pod velením dôstojníkov — obsadily výšiny a železničný tunel pri Margecanoch. Bolo to okolo vianočných sviatkov 1918.

Panovalo presvedčenie, že táto posádka ľahko rozpraší tú českú háveď.

Sláva ale netrvala dlho a stal sa opak očakávaného. Už prvú noc prekvapilo čs. vojsko nepriateľa, zajalo ho takmer úplne a čo nebolo zajaté, to utekalo do Košíc.

Čs. vojsko postúpilo až do Obišoviec.

V Košiciach nastala panika, bezhlavosť, bezradnosť.

Zbytky vojska a lúza začaly pleniť vojenské magazíny, ba už aj z okolitých dedín prichádzali hŕne ľudia aj s vozami, čakajúc na vhodný okamih pre všeobecné plenenie.

Nebolo už moci, ktorá by bola mohla udržať verejný poriadok.

Mešťanosta Dr. Béla Blanár a miestny veliteľ (Platzkomandant) podpluk. Nosticzius sadli si do auta, odišli do Obišoviec ku veliteľovi čs. vojska, nebohému podplukovníkovi Beranovi a prosili ho, aby obsadil Košice. Stalo sa to 29. decembra 1918.

Keď čs. vojsko vťahlo do Košíc — bol to 1. slovenský pluk Slobody a pluk čís. 30. pod velením podplukovníka Berana — bolo veľmi mnoho obecnstva na uliciach. S obdivom sa dívali na disciplinovane kráčajúce, pomerne dobre vystrojené, spievajúce vojsko a len teraz prišli k povedomiu, že to predsa nie je sberba, háveď.

V prvých dňoch januára 1919 bolo obyvateľstvo s danými

pomermi spokojné, nakoľko totiž videlo zabezpečený verejný poriadok a nemalo ďalej obavy pred plenením lúzy. Okupácia Košíc sa považovala len za dočasnú.

Slovenské obyvateľstvo Košíc, vo svojej mentalite úplne zmadarizované, chovalo sa voči historickým udalostiam apaticky a — nemajúc národného povedomia — vôbec nechápalo ich významu.

Našla sa len malá hrstka povedomých Slovákov, ktorí vystúpili verejne a schádzali sa vo vojenskej kasárni na Hlavnej ulici v miestnosti dôstojníckej jedálne. Boli to: Dr. Vladimír Mutňanský, advokát, Dr. Ján Sekáč, advokát, Anton Straka, r. k. košický kaplan a jeho otec, starý Straka, Miroslav Sitár, železničný úradník, dr. J. Šimeček (Gara), býv. profesor obchodnej školy teraz školský inšpektor košický, Jozef Duľa, roľník, Michal Duľa, obuvník, Dr. Demeter, profesor na kat. teológii (neskoršie sa utiahnul), zo strany vojska: nadpor. Ján Michalko, Gašper Baluška Mészáros, por. Edmund Borek, ktorý redigoval vtedy vojskom vydávaný časopis »Slovenský Východ«. Neskoršie sa pripojilo aj niekoľko prostých slovenských robotníkov. Tento krúžok sa pomenoval »Slovenský politický klub« a za prvého jeho predsedu bol zvolený Julius Kustra, italský legionár, nadporučík, knihkupec už pred prevratom v Košiciach, ktorý už vtedy rozširoval slovenské knihy a burcoval národné povedomie. Mal ovšem za to dost nepríjemností.

Kustra ešte nebol doma v dobe založenia klubu a do jeho návratu z Talie ho zastupoval ako podpredseda Dr. Ján Sekáč.

Snahou Klubu bolo, vysvetliť slovenskému obyvateľstvu význam doby, priviesť ho k národnému povedomiu a čím viac ho v Klube sústrediť.

Bola to úloha s veľkými ťažkosťami spojená, ľud sa ešte vždy obával následkov, stojac pod terorom zvlášť kňazským.

Ako som spomenul, okupácia Košíc bola považovaná len za dočasnú.

Keď sa ale začalo čs. vojsko zariaďovať, keď v prvej polovici januára 1919 bol menovaný mešťanostom Dr. Vladimír Mutňanský, keď okolo 15. januára zavítal do Košíc prvý slovenský

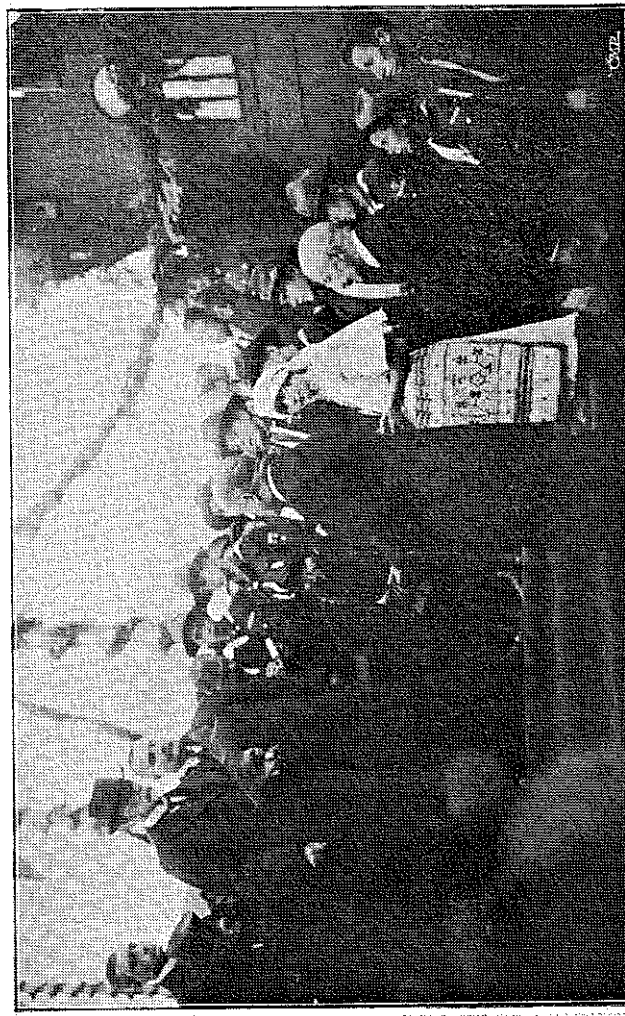
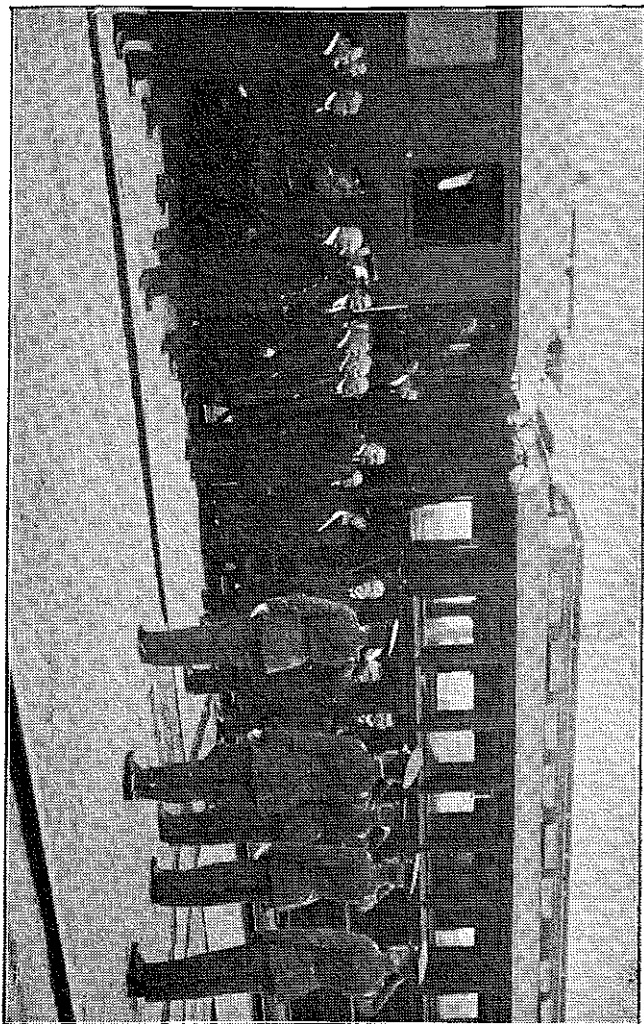

Foto Györi a Boros.

Pán prezident v Košiciach.
Vitanie starostom dr. Mutňanským pred nádražím. — Po boku pána prezidenta dr. Mitéru.

Príchod pána prezidenta do Košíc. 21. októbra 1921.

Foto Győri a Boros.

minister Dr. Šrobár, vtedy Maďari prichádzali k poznaniu, že sa deje voľačo stáleho, že sa s tou Čs. republikou vážne zamýšľa. Započala sa podkopná práca Maďarov a maďarónov na celej čiare. Obyvateľstvo, menovite slovenské, bolo terorizované, hlásené bolo, že čs. režim je len dočasný, beda tým, ktorí sa opovážia čs. režim bársakým spôsobom podporovať, Maďari sa vraj navrátia; bolo vydané heslo, robiť prekážky konsolidácii všemožným spôsobom.

Dr. Mutňanský bol prvým úradníkom v Košiciach, ktorý prevzal správu mestského úradu. Prevzal síce aj župný úrad, ale len formálne; tento úrad fungoval ďalej vo svojom starom zložení na čele s maďarským hlavným županom.

Čs. župan bol síce vymenovaný v osobe ml. Jána Jančeka, tento ale úrad nezaujal.

Zavítanie Dra Šrobára do Košíc bolo pre čs. vec významnou udalosťou; bolo to isté sankcionovanie nového režimu a posilnenie mysle v boji proti nepriateľovi.

Dr. Šrobár bol privítaný na nádraží vojskom a skupinou čs. obecnstva. Menom a z poverenia zmieneného Klubu predniesol privítaciu reč Dr. Ján Sekáč.

V druhý deň prijal Dr. Šrobár niekoľko deputácií na mestskom dome a bola vykonaná prehliadka celej vojenskej posádky, shromáždenej na Hlavnej ulici za veľkého počtu divákov.

Bol to pre košických Maďarov zárucujúci moment, keď prvý čs. minister sebavedomým krokom kráčal pozdĺž vojenských formácií a keď zaznelý čs. hymny.

Ešte v januári 1919 došiel do Košíc taliansky generál Rossi so svojím štábom a prevzal velenie čs. posádky.

Maďari sa snažili so svojimi spoločenskými methodami sebe nakloniť tak generála, ako aj jeho dôstojníkov.

V istej miere sa im to aj podarilo.

Maďari a maďaróni sa chopili veľmi systematicky horespomenutej podkopnej práce, ktorá konečne vyvrcholila dňa 14. februára 1919 vo všeobecný štrajk.

Dňa 8. februára 1919 bol vymenovaný za župana župy Abauj-turňanskej a mesta Košíc Dr. Ján Sekáč, ktorý na zpiatočnej

ceste z Bratislavy do Košíc dňa 13. februára 1919 už počul o chystanom štrajku železničiarov a skutočne vlak, s ktorým došiel do Košíc, bol posledný.

Na druhý deň vypukol všeobecný štrajk. Štrajkovalo všetko: železnice, boli sme úplne odrezaní od západu, pošta, kde aj rôzne zariadenia boli poškodené štrajkujúcimi, školy, úrady, robotníctvo, obchody, mestská elektrárň a vodovod, tak že mesto bolo niekoľko hodín bez svetla a bez vody, kým vojsko prevzalo prácu v týchto podnikoch.

V tých dňoch bolo pekné počasie, slnko hrialo a obyvateľstvo preplnilo širokú Hlavnú ulicu a tam sa demonštratívne prechádzalo od rána do večera. Vyjednávania so všetkými vrstvami obyvateľstva cieľom mierneho skončenia stávky nevedly k cieľu. Nariadenia župana neboly rešpektované.

Nálada bola veľmi bojovná a životy čs. funkcionárov byly — zvlášť na ulici — nebezpečiu vystavené.

Muselo byť zasiahnuté energicky. S pomocou vojska, na ktoré jedine sa mohol opierať župan, bola stávka behom 5 dní bez vážnejších incidentov úplne zdolaná.

Nemôžem nespomenúť čs. plukovníka Schöbla (neskoršie generál) a čs. podplukovníka Berana, ktorí si získali veľké zásluhy pri udržaní verejného poriadku a vždy s ochotou a s oduševnením poskytlí pomoc úradu župana.

Ako už spomenuté, bol župan výlučne na túto pomoc odkázaný a ako kuriozum uvádzam, že mestská polícia, na čele ktorej stál už čs. funkcionár — nadpor. Kohout Jozef, neskoršie vymenovaný za kapitána tejto polície — musela byť pri vážnejších udalostiach odzbrojená. Charakteristické je to pre tehďajšie košické pomery.

Veľmi cenné služby konal zmienený pol. kapitán Kohout pomocou vojenskej polície, zvlášť čo sa preventívnych opatrení a zpravodajskej služby týka. Tiež vyniknul svojou energiou a neúnavnou prácou veliteľ vojenskej polície poručík Bůkovský, teraz komisár štátnej polície v Košiciach.

Po skončení stávky prišlo ku prevzatíu župného úradu. Úrad nechcel dobrovoľne odovzdať ani föispán, ani alis-

pán. Muselo byť pohrozené násilím. Úrad odovzdali len vtedy, keď sa objavila vojenská patrola.

Všetci úradníci župného úradu — až na dvoch sluhov — a práve tak úradníci slúžnovských úradov kategoricky vyhlásili, že čs. republiku neuznávajú, ďalej neslúžia a opustili úrady.

Župný úrad vtedy pozostával zo župana a dvoch sluhov.

Maďarská taktika myslela, že týmto ťahom nás znemožní. Avšak vďaka oravským chlapcom (admin. úradníci), ktorí sa na pozvanie župana v dost' značnom počte prihlásili do práce, tak župný úrad ako slúžnovské úrady byly behom 2—3 týždňov zorganizované a fungovaly.

Títo chlapci zaslúžili plného uznania, lebo zanechali svoje rodinné krby v ťažkých časoch a išli s oduševnením a obetave pracovať na horúcu pôdu a do ovzdušia preplneného pušným prachom.

Kým došli, pomáhali na župnom dome županovi vybavovať aspoň tie najsúrnejšie veci dr. Ján Šimeček, školský inšpektor a nadpor. Gašpar Baluška-Mészáros.

Maďari neprestali v podkopnej práci; použili každej príležitosti k znepokojovaniu obyvateľstva, sabotovali, konali pasívnu rezistenciu, kde len mohli. Vždy a vždy byly určené nové termíny, v ktorých mali Maďari znovu obsadiť Košice atď.

15. marca demonštrovala mládež s kokardami v maďarských farbách, že sa pri tom prihodily incidenty, je zrejmé.

17. marca 1919 včas ráno demolovali vojáci (Slováci, trenčania) honvédsku sochu v záhrade pred župným domom.

Toho použili Maďari k obrovskej demonštrácii, ulice byly preplnené ľudom, muselo zakročiť vojsko, ale bolo napadnuté a muselo použiť zbrane.

Mysle byly dlhší čas rozčúlené a rezistencia sa stupňovala.

Keď bol v Maďarsku prevedený komunistický prevrat, rozvinuli čulú agitáciu aj košickí socialisti, poťažne komunisti a snažili sa vniesť svoju agitáciu aj medzi vojsko.

Komunistickí vodcovia a iní podobní štváči museli byť potom internovaní do Ilavy.

Toto opatrenie síce soslabilo agitáciu, ale ju nezastavilo.

Okupácia Košíc bolševickým vojskom — ktoré bolo považované vlastne za nacionálne — bola očakávaná a už aj kolportované termíny tejto okupácie.

Keď ale čs. vojsko začalo koncom apríla 1919 napredovať a postúpilo až na Miškovec, ochladly mysle a bolo vidieť veľmi smutné tváre, ktoré sa len vtedy zas vyjasnily, keď maďarské vojsko prešlo do protiútokú a opäť zaujalo Miškovec. Čs. vojsko muselo potom ustupovať a tak sa začala aj evakuácia Košíc.

Vzhľadom na nepriateľskú náladu obyvateľstva bolo treba vyhlásiť štatárium a keď koncom mája 1919 prevzali velenie čs. vojsk Francúzi od Talianov, bola vyhlásená vojenská diktatúra.

Evakuácia, tak osobná, ako vecná, sa previedla v poriadku a učené prísne bezpečnostné opatrenia pôsobili tak, že sa z nepriateľského obyvateľstva nikto nehnu ani vtedy, keď posledný čs. vojak opustil Košice.

Dňa 6. júna 1919 vťahli maďarskí bolševici do Košíc.

Takto vyzerala prvá etapa nášho účinkovania v Košiciach. Plná bojov s nepriateľským obyvateľstvom, plná nervy vyčerpajúcej práce na udržaní verejného poriadku a bezpečnosti a na zaistení našej administratívy.

Vonkov bývalej župy abauj-turňanskej tiež nebol kľudný. Rôzni štváči sa postarali o to, aby pokoj nezavládnu.

Anton Straka:

Košice za vojny a za prevratu 1918-1919.

(Z rodninej kroniky.)

Košice a celé východné Slovensko pred vojnou umierali pre slovenský národ. Mesto Košice sa rýchlo maďarčilo. Pamätám sa, v mojom detskom veku na periferiách mesta hrali sme sa s deťmi po slovensky, maďarské slovo nepadlo medzi nami. Prišli však maďarské školy, úrady a vojsko a všetko sa rapídne maďarčilo. Bolo zaujímavé pozorovať, koľko maďarských škôl a úradov dostalo mesto Košice od r. 1900. To všetko znamenalo rad maďarských úradníkov a profesorských rodín. Spolky a divadlá urychľovali tento proces. Tak sa staly Košice maďarskou baštou. Znalcovia domácich pomerov vedeli však dobre, že ľud košický bol slovenský, hlavne ten drobný pracujúci ľud. V továrňach a na trhu ozývala sa slovenčina stále, hoci vždy viacej vystupovala i maďarčina. Maďarizáciu robotníckeho ľudu prevádzala intenzívne maďarská soc. dem. strana, ktorá nemala pre slovenský pracujúci ľud v Košiciach slovenskej knižky, prednášky. I tu bolo všetko maďarské. Podobne umieralo i okolie Košíc. Ľud hnal sa za zárobkom do pomadařených Košíc a tu sa učil maďarsky. Ostatné v obciach vykonaly maďarské školy. V celom okolí Košíc nebolo ani jedinej slovenskej školy. Maďarčilo sa usilovne i v kostoloch, proti čomu bojoval veľmi intenzívne avšak izolovane môj otec Ján Straka. Situáciu charakterizoval po prevrate Milan Hodža, keď s vyslancom Osuským zavítal do Košíc, na schôdzi Národnej Rady slovenskej takto: »Východné Slovensko umieralo. Neboly tu známky národného života, ba neboly tu známky borby a húževnatého zápasu. Počuli sme tu len občas zúfalý výkrik Jána Straku, ako z krypty.« Tak sa vytvorila na okolí Košíc generácia, kde starší nevedeli

nič po maďarsky a školské deti slovenčinu iba lámaly. To sme smutne pozorovali, keď sme navštevovali tieto obce pri rôznych príležitostiach. K tomu ešte marné boly snahy o získanie niektorej slovenskej banky, aby založila filiálku v Košiciach. Ani na samostatný slovenský časopis sa nezmôhli východní Slováci. Niektorí, čítali vládny Pechányov plátok »Slovenské Noviny«; v Prešove vydával pán Dvortsák Győző svoj paškvil »Naša Zastava« v akejsi »východoslovenskej« gebuzine, kde každé druhé slovo bolo maďarské. Na záhlaví na pr. stálo upozornenie »jedno numero dva fillére«. — Divide et impera. Teraz chcú nás oddeliť od Čechov práve tak, ako v minulosti chceli nás oddeliť od západných Slovákov, že sme vraj iný národ. Jedine môj otec by mohol byť povolaný k tomu, aby podrobne opísal túto zúfalú dobu, v ktorej som hral iba rolu blízkeho pozorovateľa. Ako študent videl som v spoločnosti môjho otca dejiny Slovákov na Východe, avšak môj otec to bol, ktorý do nich zasahoval.

O sebe v krátkosti. Narodil som sa r. 1893 v Košiciach, (13. VII.) v chudobnom domčeku na Kukuricovej ulici. Bývali sme s rodičami a s nemocnou babičkou »pres kuchyňu« u jedného tiež veľmi chudobného Myslavčana. Matka bola slúžkou, neskoršie robotníčkou v košickej tabákovej továrni, otec mlynárskym, neskoršie tesárskym pomocníkom. Otec (chodil celkom 2 roky do obecnej školy, i to tak, že od včasného jara až do jaseň pásol husi na poli) už doma čítal rád bibliu večer u svojich rodičov. V Košiciach čítal ďalej slovenské a tiež i české náboženské a poučné knižky, z ktorých sa prebudil k slovenskému národnému povedomiu. Tiež i sám začal písať do »Katolíckych Novín« a tak upozornil na seba redakciu časopisu, ktorého spolupracovníkom ostal až do jeho zániku. Pri tom putoval do Levoče, kde sa soznámil s katolíckymi kňazmi Slovákmí zo západného Slovenska a tí upevnili jeho národné povedomie. Otec učil sa doma čítať a písať po slovensky, školy boly už všetky čisto maďarské. Z láskavosti istej Českej Besedy (už neviem odkiaľ) dostal som ako študent asi 400 českých kníh. Tie som čítal usilovne a bez akýchkoľvek ťažkostí. Chudobní rodičia po absolvovaní obecnej školy chceli ma dať za ševca, na gym-

názium nebolo peňazí. Avšak môj učiteľ sa proti tomu postavil a tak som sa dostal do gymnázia. Finančnú pomoc dostal som z rôznych slovenských štipendii v Uhorsku a v Amerike zásluhou môjho otca, ktorého meno bolo už známe. Z detského veku mám mnoho krásnych spomienok. Bolo mi dané z blízka pozorovať vznešenú postavu otca a jeho národný zápas. Videl som jeho — po ťažkej a namáhavej tesárskej práci — shrbenú postavu, ako večer unavený pri kadiacej petrolejovej lampičke písal svoje ohnivé polemické články proti biskupovi Bubičovi a farárovi Kozorovi. Zase si pamätám, keď môj otec pri stavbe košického divadla zlomil si nohu na troch miestach. Spadlo mu na ňu ťažké brvno so strechy divadla. Vtedy mal viac času a na posteli so spútanou nohou, oprený, písal dejiny Hory Levočskej. Vtedy to bolo, že prišiel k nám istý pán od mesta a chcel mňa a môjho nebohého brata vziať rodičom, odviezť na maďarský kraj, ako sa odvažaly v tom čase na stá slovenských detí, aby sme sa úplne pomadžarčili. Otcovi sľubovali značnú podporu, ktorá by sa nám veru bola v nemoci zišla, len nech dá nás molochu maďarizácie. Otec hladoval, ale nesvolil. Mám pred sebou jeho deputácie, ktoré viedol k biskupovi a farárovi, žiadajúc slovenské bohoslužby, vidím ho, ako po ukončení tesárskej sezóny vyberal sa pešky na apoštolskú cestu východným Slovenskom. Navštevoval slovenské obce, rozširoval slovenské knihy a časopisy, nahováral, vnucoval a predplácal zo svojich skrovných halierov. Práve nedávno hovoril som o týchto veciach v jednej maďarskej spisovateľskej spoločnosti v Budapešti. Bolo hrobové ticho, keď som hovoril a jeden z prítomných poznamenal: »Také postavy majú iba Slovania.« Tie cesty konal môj otec v zime, v snehu a mraze — pešky, z obce do obce. Takto precestoval niekoľkokrát východné Slovensko, a všade si získal priateľov a prívržencov, ale tiež i nepriateľov. Súčasťou sa i politického hnutia pri povestných giraltovských voľbách. Vtedy bol udaný a odsúdený na 4 dni väzenia, pretože žiadal slovenský katechizmus. Väzenie odpykal v Prešove práve o Vianociach. Tieto zaslané Vianoce tiež nezapomeniem.

Dost už predbežne z týchto podrobností. Len ešte na jednu

epizódu si spomeniem. Otec a matka boli v práci. Boli sme doma s nemocnou babičkou v jedinej veľmi biednej izbičke. Bol som ešte malý chlapec. Naraz klopajú na dvere a vkročia dvaja kňazi. So zrejmou nedôverou obzerajú sa po chudobe a jeden hovorí k druhému: »To sme sa pomýlili« — načo druhý odpovedal: »Ale adresa, ktorú sme dostali na policii je presne táto.« Na to babička sa ozvala a pýtala sa, koho hľadajú páni. Oni odpovedali, že hľadajú istého Straku tesára. Babička riekla, že je to jej syn. »Ale my hľadáme toho Straku, ktorý píše do novín.« — »I môj syn píše« — znela babičkina odpoveď, a babička povedala, že v stole iste budú rukopisy. Kňazi poznali písmo a v tom okamihu vkročil chudobný robotník — môj otec. Kňazi so slzami v očiach ho objali a bozkali na všetky strany. Hľadám bol to Hlinka a Moyš. Od tejto návštevy začal môj otec pracovať na výchove slovenských kňazov z východného Slovenska. Mladí Slováci bohoslovci odcestovali na prázdniny k Moyšovi, do školy národnej.

No dost už z charakteristiky doby. Ona je srastlá s postavou môjho otca a iba on je povolaný ju správne nakresliť. Ja som bol v tom čase dieťa. Na gymnáziu začalo prenasledovanie. Profesori ma prenasledovali pre slovenské presvedčenie, ktoré som nikdy netačil. Priezviská, šikány, posmechy zo všetkého, čo je nám Slovákom drahé, to všetko malo ztrpčovať pobyt na škole. K tomu bol som sám, nikto iný sa nehlásil za Slováka. Z profesorov iba nebohý profesor matematiky Murgaš ma mal rád. Ja až po maturite som sa dozvedel od K. A. Medveckého, že Murgaš (vtedy sa menoval Hegedüs) je pôvodom a smýšľaním Slovákom. Ako študent som to nevedel. Raz sme boli na výlete s triedou. Žiaci pred prof. Hegedüsom nadávali mi do panslávov. V tom prikrročil ku mne prof. Hegedüs, poďíval sa mne do očí a pýtal sa po maďarsky: »Ty si pansláv?« Pohľad jeho očí bol teplý, úprimný, ja poďíval som sa naňho práve tak, a neodpovedal som ústami. Od tej doby vycítil som, že jeho náklonnosť voči mne sa vystupňovala. Keďže prof. Hegedüs—Murgaš hral potom značnú rolu v poprevratových dejinách slovenských Košíc, považujem za vhodné zmieniť sa o tejto epizóde.

Po absolvovaní gymnázia v Košiciach r. 1911 dal som sa na kňazskú dráhu. Medzi dôvodami, ktoré tu nechcem uviesť, nie na poslednom mieste stál dôvod národný. Videl som, že len na tejto ceste môžem ako chlapec chudobných rodičov byť prospešný svojmu slovenskému národu. Svetová vojna zastihla ma v košickom seminári. Tam som pocítil vliv maďarizátorov kňazov. Hlavne istý farár Kurimský chodil stále na krk rektorovi Hoffmannovi, aby som bol odstránený zo seminára (vyhodnený) vzhľadom k agitačnej činnosti môjho otca. Hoci Kurimský neprestával naliehať, Hoffmann nedal sa k tomu nahovoriť. Ako som sa dozvedel, odpovedal Kurimskému, že práve bezdôvodným prenasledovaním robia sa krajní agitátori. Ani u ostatných profesorov nemal Kurimský úspechu. Kasztel sa o nič na svete nestaral, Kaminszky bol fažko chorý (krátko na to zomrel), dr. Pfeiffer bol človek v každom ohľade liberálny, s ktorým mal som neraz zaujímavú debatu o národnostnom probléme, dr. Demeter bol tichý Slovákom.

Východné Slovensko bolo počas vojny tiché, mienim totiž okolie Košíc. Bolo však zaujímavé pozorovať, hlavne pri nástupe ruského vojska, že tu nikto nevidel v Rusoch nepriateľov, hoci Maďari všemožne starali sa o to, aby z Rusov urobili strašiakov. Pri ruskej ofenzíve mnohí boli odsúdení pre výroky: »Počkajte, však prídu Rusi a tí vám potom dajú.« V tom ja vidím znamenia podvedomia, v ktorom vystupoval u tunajšieho ľudu Rus, ako osloboditeľ. V šarišskej stolici situácia bola iná. Tam účinkovala prešovská filiálka banky »Tatry«, ktorá si vzala môjho otca ako sriadenca. Ona mu umožnila od r. 1906 intenzívnejšiu činnosť medzi šarišským ľudom. Otec s úradnou cestou spojil vždycky národnú agitáciu.

Kňazom som sa stal r. 1915. Môj otec bol počas svetovej vojny dostatočne informovaný o zahraničnej činnosti Čechoslovákov. Zprávy dochádzaly jednak prostredníctvom banky, jednak inou osobnou cestou pri stykoch so západnými Slovákmí. Ku konci vojny začala sa koncentrovať košická slovenská spoločnosť, ku ktorej patrili Murgaš, Dr. VI. Mutňanský, dr. Joz. Kállay, dr. Ivan Pivko, dr. Fajnor, kaplán Pálka, Miroslav Sitár

a iní. Niekoľkokrát sišli sme sa v byte dra Mutňanského a radili sme sa o práci v čase blížiacej sa katastrofe. Maďari učinili protiopatrenia, slovenskí (cudzí) dôstojníci museli opustiť Košice a odísť do miesta svojej príslušnosti. Odišli dr. Kállay, Pivko, Fajnor, ostali sme sami. I o tom viem, že v župnom zastupiteľstve bol pripravený návrh na vypovedanie, rešp. internovanie nás ostatných, avšak k uskutočneniu tohoto návrhu už nedospelo. Situácia bola všeobecne napnutá. Maďari podnikali všetko možné k záchrane. Do maďarskej októbrovej revolúcie nič sa nezmenilo. Bolo zaujímavé, že ani v tej strašnej dobe nenapadlo žiadnemu Maďarovi v Košiciach, aby sa loyálne priznal: »Prehrešili sme sa proti menšinám, hľadajme cestu nápravy.« Nie, Maďari boli ako omámení, nikto neveril, že všetko je prehrané a kto aj veril, čakal pomoc dajakého maďarského pánaboha Hadúra, ktorý nedopustí, aby sa Maďarsku ublížilo. Veď Maďarsko bojo osou celého sveta »extra Hungariam non est vita«. Celý svet by sa vzbúrilo, keby Maďarom chcel niekto ublížiť. Maďari boli do krajnosti zaslepení. Pamätám sa na deň prevratu v Košiciach, 30. októbra 1918. Pod jasotom nad odstraním Habsburgov skrývala sa bezradnosť. Práve toho dňa mal som v katedrále »na panskej omši« kázanie. Kázal som vybranému maďarskému obecnstvu. Pamätám sa, jasal som nad príchodom revolúcie bez krve, ktorá odstránila tróny a odstráni i mnohé iné nespravodlivosti. Na toto kázanie dostal som vzkaz biskupa Fischera: »Bolo to trochu smelé.« Po omši museli sme ísť všetci k biskupovi složiť prísahu Károlyiovej vláde. Stál som stranou, prísahu som nesložil, avšak pozoroval som náladu. Vládny komisár vybral prísahu od biskupa a od celého kňazstva. Všetci složili prísahu ochotne. Komisár vyzval biskupa, aby učinil šlachetné gesto, a aby sám dobrovoľne ponúkol svoje statky k účelom pozemkovej reformy. Biskup odpovedal, že statky nepatria jemu, ale cirkvi a on nad nimi nedisponuje.

Po tejto udalosti aj v Košiciach sa ukázala bezradnosť Károlyiovoho postupu voči menšinám. Myslím, že dňa 11. novembra 1918 konala sa v Košiciach na mestskom dome schôdza »zástupcov východného Slovenska«, známych maďarských otro-

kov Dvortsáka, Pechánya a spol., ktorí vyhlásili založenie samostatnej východoslovenskej krajiny, prehlásili, že len oni môžu hovoriť menom východného Slovenska a nie Turčiansky Svätý Martin. Na onej schôdzi bolo prítomných celkom 11 ľudí so zástupcom vlády, mesta a tlače. Košické maďarské noviny bily na poplach, že maďarské Košice sú ohrozené, tlač stavala sa nepriateľsky oproti tomuto nápadu a utíšila sa len vtedy, keď slávni zakladatelia prehlásili, že Košice nebudú pripojené k samostatnému východoslovenskému kraju. Avšak už vtedy kolovaly v meste zprávy, že reč je i o pripojení Košíc k československému štátu. Úrady dementovaly, nikto im neveril, a organizovaly sa dobrovoľné oddiely na ochranu východného Slovenska, hlavne mesta Košíc. Nikomu sa však nechcelo vážne bojovať a tiež i oficiálna vláda bola proti ozbrojenému odporu. Tým viacej bojovalo sa však letákmi, ktoré boly rozhadzované v reči maďarskej, literárnej slovenskej a východoslovenskej proti Čechom. Medzi robotníkmi a sedliakmi prevádzala úžasnú letákovú kampaň maďarská sociálne demokratická strana. Ľud sa mámil, klamal a vábil novým maďarským menšinovým zákonom, pozemkovou reformou, rešpektíve rozdelením pôdy medzi sedliakmi. Robotníkom sľúbila sa 8mihodinová pracovná doba, všeobecné tajné hlasovacie právo a k tomu ešte všetko možné. Tieto bezhlavé sľuby vyvolávaly len zmätok. Prevládala všeobecná letargia. Maďarom nikto neveril, každý videl, že nebezpečenstvo a katastrofa sú pred dvermi a že za týchto okolností sa všetko sľubuje a nič sa neberie vážne. Už v tom čase pripravovaly dve košické Slovenky sestry Dziakovie slovenskú národnú zástavu. Bolo to chudobné dielo, sošité z 3. častí, každá farba z iného plátna, avšak predsa len táto jednoduchá zástava bola vyvesená na košický župný dom po obsadení mesta a visela tam dosť dlho. Jedného večera sedeli sme s maminkou doma sami, otec bol v Prešove. Zaklopal kdosi na dvere a objavili sa dvaja muži. Mysleli sme, že sú to detektívi, alebo iní dobrodruhovia. Jeden z nich sa ihneď predstavil: »Som nadporučík Baluška, kurýr pražského Národného Shromaždenia. Pri-niesol som letáky z poverenia Národnej Rady.« Po náležitom

legitimovaní prevzal som informácie o osadení Košíc a podal som vysvetlenie o situácii mesta. Obidvaja ihneď nato odcestovali.

Nastal ďalší čas čakania, až vianočné čísla košických maďarských časopisov priniesly zpravu, že demarkačná čiara bola stanovená južne od Košíc, pri Hidašnémeti a že obsadenie mesta Košíc každý deň možno očakávať. O Vianociach sme už nosili slovenské kokardy. Potom šlo všetko rýchle. Rokovanie viedlo sa v tom smere, aby Košice boli obsadené až na Nový rok, keď však maďarské vojsko pri odchode začalo rabovať, a kradnúť, obsadenie mesta bolo prevedené skoršie, dňa 29. dec. odpol. o 4. hod. Niektorí zo Slovákov čakali sme československé oddiely na Hlavnej ulici, kde sme ich srdečne uvítali, hlavne ružomber-skú gardu slovenskej slobody, ktorú viedli Janko Hrušovský a Ján Michalko. Jadro Čechov tvorili vojaci 30. pešieho pluku z Vysokého Mýta, v čele s podplukovníkom Beranom. Nemožno popísať nával citov, keď pred kasárňami na Hlavnej ulici zazvneli československé hymny.

Maďari boli ako omámení. V čele československých oddielov šiel šéf košickej tajnej polície Kepeš, ktorý všetko presne pozoroval. Ešte toho samého dňa večer boli obsadené všetky kasárne, v meste bola rozostavená československá stráž a na miesto očakávaného všeobecného rabovania, ktoré hrozilo so strany zbolševizovaných maďarských tlúp, zavládla nad mestom tichá spokojná noc pod ochranou našej armády.

Nasledujúceho dňa bola založená Národná Rada slovenská pod predsedníctvom dr. Sekáča. V Rade zasedali dr. Vladimír Mutňanský, dr. J. Šimeček, Duľa a iní. Neskoršie po príchode talianskych legionárov prevzal vedenie Rady Julius Kustra. V Rade boli ďalej činní Baluška a šéfredaktor »Slovenského Východu« Ed. Borek. Ja som bol v Rade zapisovateľom, ináč bol som ešte stále zamestnaný ako katecheta až do 1. marca 1919, kedy som vstúpil do československej armády ako poľný kurát a prevzal som redigovanie »Slovenského Východu« spolu s Bor- kom, s pani Hanou Gregorovou a s Vincom Návarom.

Pre toto zamestnanie nebol som prítomný pri preberaní

úradov mestských, župných a štátnych. Je mi však známy odpor Maďarov, ktorí zahájili sabotáž, ničili stroje na pošte a na nádraží a vypovedali všeobecný štrajk. Do mesta valily sa štvani- ce z Maďarska. Iredenta pracovala v úžasnej miere. Rôzne maďarské spolky a ligy na ochranu integrity Uhorska dráždili obyvateľstvo. Neustále sa objavovali novšie a novšie dáta o príchode Maďarov do Košíc a takto sa terorizovala i ona časť obyvateľstva, ktorá bola ochotná smieriť sa s osudom. Dňa 1. januára (na Nový rok) vyhnal ma kanoník Kourády z košickej kathedrály ako vlastizradcu, a dalo mi to dosť práce, aby som znemožnil jeho okamžité zatknutie. Chcel som sa vyhnúť dráždeniu obyvateľstva i za cenu môjho osobného pohanenia. Od 1. marca bol som redaktorom a prežil som všetky slasti redigo- vania novín so sadzačmi, ktorí nevedeli nič po slovensky, bez riadnej zpravodajskej služby, pri sabotáži na všetkých stranách. Keď sa slovenská vláda sťahovala zo Žiliny do Bratislavy, bol som vyslaný ako delegát mesta Košíc.

Myslím, dňa 12. januára zavítal do Košíc min. dr. Šrobár, ktorého som uvítal menom Slovenskej Národnej Rady. Vo fe- bruári konal sa slávnostný tábor ľudu na Hlavnej ulici v Koši- ciach, vtedy ešte jedným z rečníkov bol dr. Jehlička, ktorý sa oduševňoval za republiku československú.

Pozornosť zasluhuje vystupovanie kňazov. Pokusím sa o objasnenie vystupovania biskupa Fischera. Mal som ho osobne veľmi rád, jednak on skutočne bol vysokoučený a vážny človek, na druhej strane pred vojnou vykonal mnohé dobré veci pre slovenskú menšinu. Fischer dostal sa do Košíc ako koadjutor slovákožrúta Bubiča. Už pred príchodom do Košíc znal boje môjho otca s Bubičom a pri prvom stretnutí s ním sdelil, že je o všetkom dobre informovaný, učí sa po slovensky a postupne spraví nápravu. Skutočne Fischer urobil tu veci, ktoré budily údiv. V slovenských obciach na maďarské uvítanie odpovedal k úžasu úradov po slovensky. Na púti ostentatívne opustil ma- ďarské kázanie (v Malej Vieske) a šiel medzi Slovákov. Keď v istej kňazskej spoločnosti bola debata o mojom otcovi v prí-

tomnosť biskupa a kňazi nadávali na pansláva, tu biskup našiel smelosti a prehlásil: »Ale pero má dobré«.

Práve preto bol Fischer jediný (z katolíckych biskupov) ponechaný na svojom mieste. Avšak skoro ukázalo sa zklamanie. Takmer z nepochopiteľných dôvodov obrátil sa Fischer práve tak, ako Lodgmann a z ochrancu slovenskej menšiny stal sa nepriateľom samostatnosti RČS. V čase prevratu sám sa mi ponúkol, že mi dá francúzske hodiny a pri týchto príležitostiach zpozoroval som veľkú nenávisť oproti Čechom. Fischer nemal dôveru ani voči českým katolíkom, i tí sú vraj nasiakli husitizmom a pokrokárstvom. Nepáčil sa mu ani Kordáč a Šrámek. Veľký vliv mali na Fischera talianski dôstojníci, ktorí boli uňho hosťmi a ktorí otvorene hlásili, že situácia je len priedehodná a že definitívne rozhodne o hranicih mierová konferencia. Košice sotva prípadnú Čechom. Toto stále som počul i od farára Tosta a od iných košických kňazov, ktorí potom tieto slová talianskych dôstojníkov rozširovali vo verejnosti. Fischer videl, že boj proti husitizmu bude ťažký, lebo Hus bol ináč svätého života a husitizmus má v českých dejinách hlboký a tiež i národný význam. Preto by bol ochotný podniknúť všetko na ochranu slovenského katolicizmu proti Čechom a najlepší prostriedok videl v spojení s maďarským katolicizmom. V tom spočívala jeho koncepcia maďarského kresťanského socializmu a autonomizmu, s ktorým dostal sa do vleku maďarskej ideológie. Mám za to, že Fischer už vtedy bol chorý, aspoň ináč neviem si predstaviť a vysvetliť takéto mätenie pojmov a nejasnosť v myslení ináč veľmi bystrozrakého Fischera, ak nie chorobnou nervózou. Mám dosť príčin k tomu, aby som voči Fischerovi zachoval plnú objektivitu a preto môžem prehlásiť, že jeho zásluhy o slovenský katolicizmus a o slovenskú národnú vec pred vojnou byly dosť značné k tomu, aby jeho poprevratové vystupovanie nebolo príkre odsudzované. Ono pochádzalo iste z telesnej choroby a následkom toho z duševnej nervozity.

Ďalšou kapitolou sú cudzie vojská. Najprv prišli Taliani, pod vedením generálov Rossiho a Zincone. Ich vystupovanie nechcem podrobne kritizovať. Oni boli doma len v maďarskej

spoločnosti, ani raz nevystúpili dôrazne na ochranu československých záujmov. Na začiatku boľševickej ofenzivy boli vymenení Francúzmi generálom Hennoqueom a Pichonom. Je faktom, že počul som zo štábu, že pri odovzdaní veliteľstva Taliani nevedeli, kde sú jednotlivé československé oddiely v pohraničí. Mám pred sebou ešte i dnes obraz odchádzajúceho generála Rossiho, ako sedel na košickom nádraží na svojich zavazadlách sám, opustený, nikto si ho nevšimnul. Až generál Hennocque dal na javo otvorene košickým Maďarom, že vojnu prehrali definitívne a že osud Košíc je zpečatený navždy. Francúzi previedli reorganizáciu zdemoralizovanej armády. Bolo to na čase, lebo v Maďarsku objavovaly sa mraky boľševizmu, ktorý potreboval k svojmu udržaniu zahraničných a vojenských úspechov, ako každá diktatúra. Dospelo sa k vyprázdneniu mesta Košíc, pri čom ja som sa dostal s redakciou »Slovenského Východu« do Žiliny, otec však do väzenia boľševikov maďarských. Zo Žiliny odcestoval som na front u Spišskej Novej Vsi a tam mal som príležitosť pozorovať príčiny našich neúspechov, ktoré pozostávaly zo všeobecnej demoralizácie povojnovej, ďalej z nedostatku výzbroja, hlavne delostreleckého.

Rokovalo sa už i o tom, že »Slovenský Východ« začne vychádzať dočasne v Žiline, keď vojna bola skončená a my sme sa vrátili do Košíc. Boľševická vojna mala ten dobrý účinok, že ukázala slabosť Maďarska voči Dohodovým mocnostiam, naši Maďari dostali k ochutnaniu trochu boľševizmu, aby znovu zatúžili po československom poriadku a bezpečnosti. To všetko bolo možné pozorovať pri návrate do Košíc. Nálada obyvateľstva maďarského sa značne zmenila a bolo vidieť, že uvítanie našej armády bolo opravdu srdečné a úprimné, a to i so strany Maďarov.

Je pravda, že maďarská irredenta pracovala i po odstránení boľševizmu v Maďarsku, a to ešte intenzívnejšie s menom Horthyho. Avšak v Maďarsku nastala hrúzovláda bieleho teroru a to lákalo iba maďarské pravičiacke živly na Slovensku. Odcudzili sa pomaly Židia, robotníci a pokrokový, liberálny

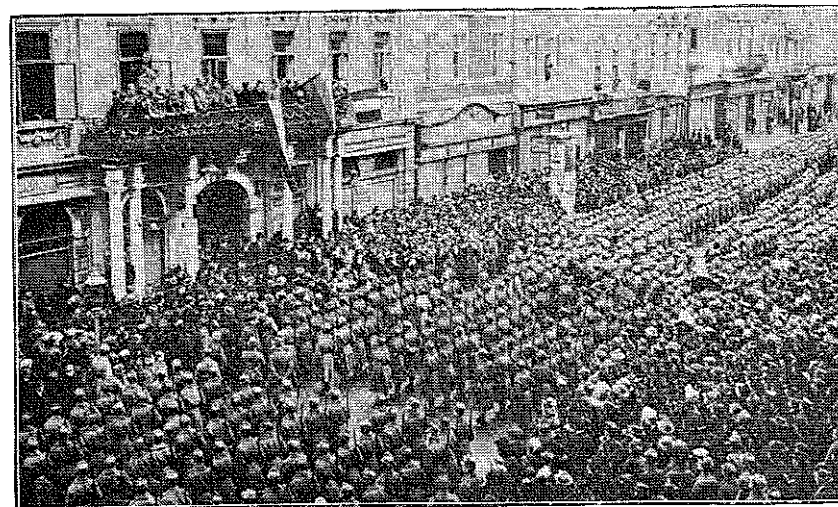
maďarský živel, ktoré vrstvy musia byť úplne získané pre československú republiku.

Po bolševickej vojne pracoval som i nadalej v redakcii »Slovenského Východu« až do mája 1920, keď som bol preložený do Prahy. Medzitým bol som vymenovaný za člena výboru mesta Košíc.

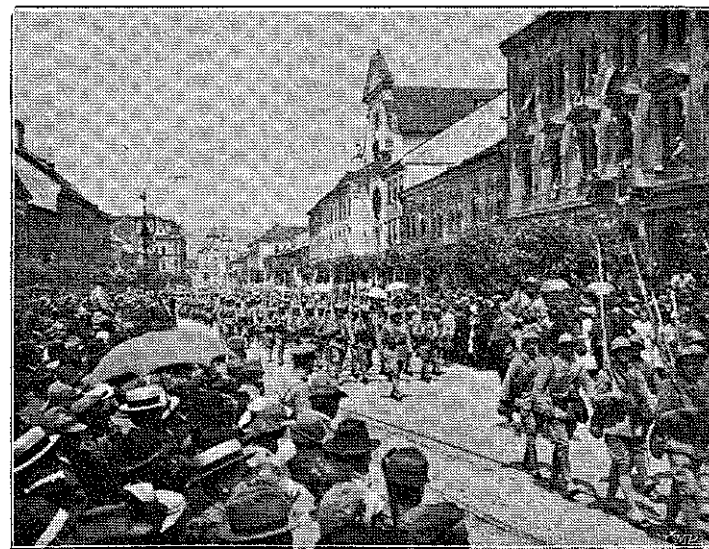
Po spoločenskej stránke v januári 1919 bola založená v Košiciach Československá Beseda. Skoro súčasne vznikol i Politický klub. Boly to prvé československé spolky v Košiciach. Roku 1919 bol založený Československý Športový Klub Košice a v apríli osamostatnil sa turistický odbor Besedy, ktorý sa pripojil k Tatranskému Spolku Turistickému a pozdejšie spolu s TST pripojil sa ku Klubu Československých Turistov. Pri založení všetkých týchto spolkov bol som činný a v každom spolku mal som funkciu vo výbore.

Dejiny priniesly vonkajší obrat. Vnútorňý prevrat musíme previesť my sami. Tento prevrat má spočívať v úplnom duševnom a ideovom odmaďarčení. V odvyknutí sa maďarského lenošstva, veľikášstva, pýchy a prázdnoty. Naopak musíme sa stať až do hĺbín duše demokratickými, pracovitými, vážnymi a svedomitými v konaní povinností každý na svojom mieste, kam ho osud postaví. Len touto cestou si udržíme slobodu a samostatnosť a v tom musí byť jednotný a svorný každý Čech a Slovák.

Poznámka. Keď som sa zmienil tak podrobne o otcovi, musím poukázať i na činnosť a zásluhy mojej matky o slovenčinu v Košiciach. Ona bola práve tak uvedomelá Slovenka, ako môj otec Slovák. Matka bojovala o právo slovenčiny v továrni, kde tiež zapovedaly slovenskú reč a spev pri práci. Ona ostentatívne užívala slovenčiny všade pred úradmi, ačkoľvek hovorí aj po maďarsky. A ona často dodávala smelosti a odvahy i otcovi. Konečne — ona vychovala i mňa, a za to som jej najvdámejší.

*Prvá návšteva ministra dr. Šrobára v Košiciach.
11. januára 1919.*

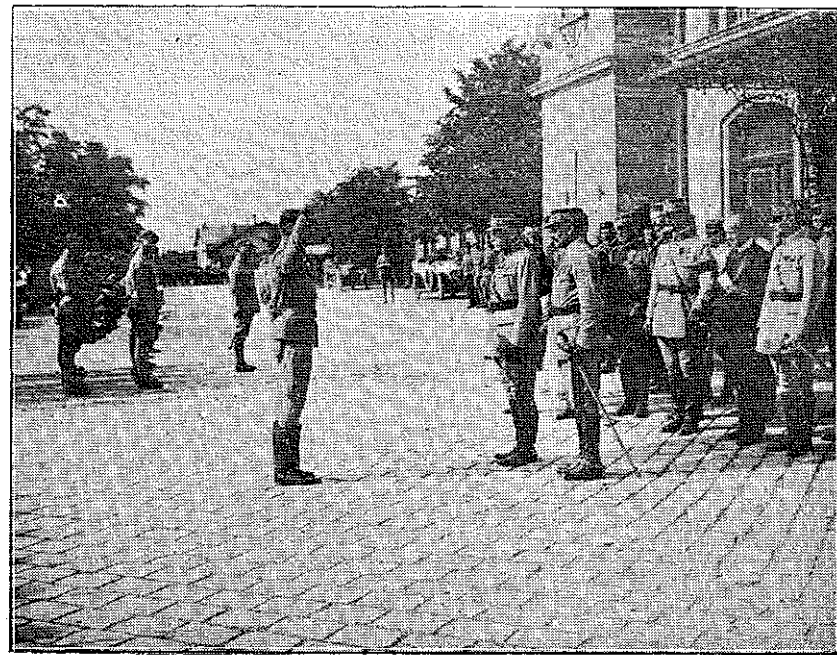
*Druhé obsadenie Košíc (po bolševickom upáde).
5. júla 1919.*

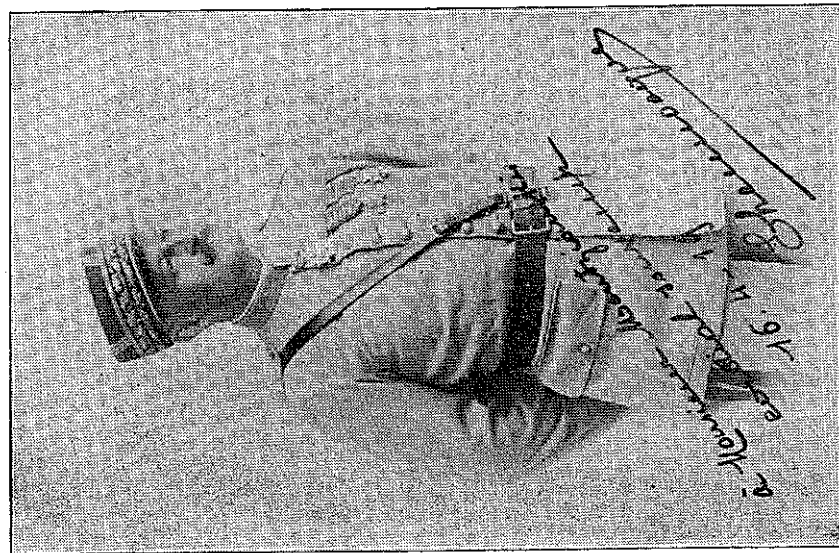
5. júla 1919 po bolševickom vpáde odovzdáva mestská rada kľúče mesta Košíc našej armáde. (Starosta dr. Blanár. Kľúče drží dr. Körmendy Ékes. Gen. Hennocque.)

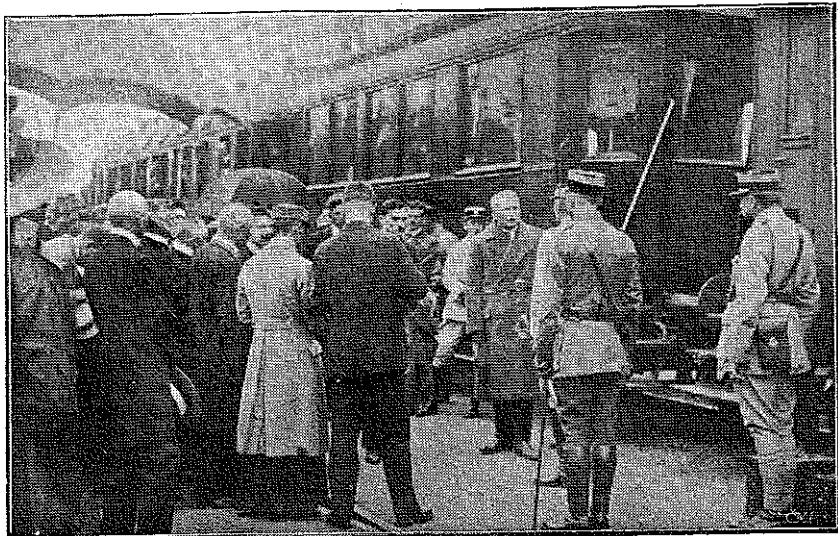
Po odovzdaní kľúčov mesta Košíc našej armáde 5. júla 1919. Na obrázku; starosta dr. Blanár, dr. Körmendy, radca Varga, L. Kossuth, Tost B

Generál Pellé v Košiciach.
(V júli 1919.)

Generál Hennocque,
veliteľ východoslovenskej armády po prehrate
a bývalý hlavný veliteľ Podkarp. Rusi.

*Prvá návšteva min. dr. Šrobára v Košiciach po bolševickej invázii.
(Minister dr. Šrobár, vlád. komisár dr. Juraj Slávik, vlád. referenti inž. Jansák
a major Varsík).*

*Očakávanie prvej návštevy min. dr. Šrobára po bolševickej invázii v Košiciach.
Zástupca župana J. Bulla, polic. kapitán Kohout, župan dr. Sekáč,
redaktor E. Borek a starosta dr. Mutňanský.*

Jozef Jakubec, hlav. pošt. riaditeľ v. v. :

Zo začiatkov pošty na Slovensku.

Ako najvyšší úrad začalo svoju činnosť riaditeľstvo pôšt a telegrafov pod vedením poštového radcu Knotka a komisára dra Grunzla v Žiline dňa 24. decembra r. 1918 spoločnou večerou v nádraží, reštaurácii; tejto večere zúčastnil sa za vládu min. dr. Šrobár so svojim úradníctvom, ďalej niekoľko dôstojníkov a všetci poštovní zamestnanci.

Riaditeľstvo pôšt a telegrafov pre Slovensko umiestené bolo v remeselníckom dome a pozostávalo z niekoľkých pridelených úradníkov a úradníc. Ponevác pomôcky topografické boli všetky maďarské, musely sa tieto zadovážovať vlastnou pilnosťou a dotazmi. V Žiline bol sriadený prvý prednostenský úrad vlakových pôšt a spoločným úsilím podarilo sa vypraviť už 28. decembra 1918 prvé vlakové pošty zo Žiliny k Bratislave a do Košíc. Košická vlaková pošta došla toho dňa až do Košíc, ale 29. decembra 1918 iba do Sp. N. Vsi, až opäť 30. decembra došla až do Košíc. Personál bol ubytovaný v hoteli Europa za vojenský ubytovací paušál. Tlačivá používaly sa maďarské, podobne aj iné potreby ako vrecia a razítka. Dňom 20. januára r. 1919 prenesené bolo prednostenstvo vlakových pôšt Žilina—Košice na poštový úrad Košice 2 a tieto vlakové pošty boli vybavené razítkom »Kassa—Zsolna 181 a 182« zo zásob úradu Košice 2.

Ako vo vlakových poštách, tak aj v úradoch nastávala úmorná práca, najmä na východe. Ľuď bol väčšinou privyknutý na maďarské názvy miestne i názvy úradov. I svoje vlastné mená komolil maďarsky. Jeden zo zamestnancov, súc upozornený, že sa nemá podpisovať János, ale Ján, povzdychol si: »Hej, prekoťilo sa to.«

Neznalosť maďarských názvov nepostrádala často komiky;

tak úradník hľadal s neúmernou usilovnosťou obec »helyben«, až sa konečne vysvetlilo, že to znamená »v mieste — loco«. Dotazmi sa ešte najviac docielilo, ale iba u ľudí starších, tí mladí už nepoznali názvov slovenských. Bolo to pre náš personál skutočným dobrodením, keď vlaková pošta bola predĺžená z Košíc cez Žilinu, lebo sa mohli venovať na trati z Bohumína do Žiliny hľadaniu mien vo slovníkoch.

Vozňov ambulančných bol nedostatok a ešte k tomu zle vybavených, vyradených z dopravy. Dobré vozne odviekli Maďari do Pešti a Miškovca. Okná vozňov boli rozbité, kúrenie vôbec nefungovalo, svietilo sa sviečkami alebo olejom.

A predsa aký radostný pocit vyvolávala každá prichádzajúca pošta. Príviezla nám všetkým odkazy našich drahých; a ten jasot, keď po sriadení rýchlikových vlakových pôšt boli u nás noviny z Prahy už druhého dňa! To ľudia skutočne plakali od radosti.

Treba uvážiť, že vlaková pošta Bohumín—Žilina bola vtedy jedinou spojkou Slovenska so zemami historickými a že všetka pošta (aj balíková) bola ňou dopravovaná.

Napriek tomu, že nebolo dopravných prostriedkov, boli vlakové pošty sriadované ďalej dľa toho, kde železničná správa vlaky vypravovala. Úradníci chodili do územia celkom neznámeho, bez všetkých pomôcok. Boli instruovaní prednostom úradu Košice 2 na základe maďarských máp, kde treba poštu vybaviť. Na základe zápiskov (prehľadov) pracovali potom druhí. Týmto spôsobom zavádzané boli ďalšie vlakové pošty na Orlov, Bardiov, Slovenské Nové Mesto, do Medzilaboriec, z Popradu do Podolinca, z Margecan do Gelnice; ďalej po obsadení Miškovca dve vlakové pošty cez Turňu—Edelény a cez Hidasnémeti do Miškovca, konečne aj odbočky z Hidasnémeti do Szerencsa a z Trebišova do Vranova. Všetky tieto ambulanacie vypravené boli vždy s prvým vlakom, vyslaným správou železničnou. Fungovali správne a obecnstvo nešetřilo pochvalou za našu pohotovosť v dobách, keď sme ešte zariaďovali náš štát bez všetkých prostriedkov, takmer z ničoho.

Pri tom bolo treba prekonávať ťažkosti po zahájení všeobecnej stávky rázu politicko-demonštratívneho personálom bývalej vlády maďarskej dňom 13. februára 1919. Úrady naše dívaly sa na túto stávku, v dejinách štátneho úradníctva ojedinelú, s istou shovievavosťou, vediač, že ide o agitáciu niekoľkých popredných úradníkov najmä poštových; po desiatich dňoch bol udelený všeobecný pardon stávkujúcim, z ktorých sa opäť všetci vrátili do našich služieb. Ale štvácom to nedalo a po 48 hodinách vypukla znova stávka, ktorá sa skončila odchodom mnohých stávkujúcich do Maďarska, kde biedne živorili. Druhí boli penzionovaní.

Stávka nám spôsobila mnoho hmotných škôd. Z personálu, čítajúceho na 400 hláv pri poštovom a telegrafnom úrade Košice 2 (nádražie) zostalo 18 síl českých a jedna bývalá sila maďarská, ktorá sa stávky nezúčastnila. Zo sriadencov nezostal ani jediný. Všetok materiál, určený k doručeniu, hromadil sa na stohy a bol vydávaný na legitimáciu žiadateľom. Prijímanie zásielok bolo udržiavané núdzove, niekoľko našich zamestnancov, ktorí tu zostali, vykonávalo službu vo dne v noci nepretržite a to hlavne službu telegrafnú a u vlakových pôšt. U týchto jeden úradník striedave zastával sriadencia, formoval závery, prijímal ich a vydával v staniaciach aj s balíkmi. Tiež v úrade vykonávali prácu za sriadencov úradníci, čistenie úradov obstarávaly slečny, úradníčky od telegrafu. Nebolo však ponôš. Každý sa obeťoval rád. V úrade sa spaľo a aj stravovalo, ako vôbec bolo možné. V meste bolo neisto, najmä v noci, streľbu bolo počut denne.

Tieto mimoriadne pomery trvaly až do apríla, kedy konečne došiel nový personál, takže behom apríla 1919 bol maďarský personál, ktorý odišiel, opäť nahradený a opäť boli obnovené všetky odbory služby poštovej i telegrafnej aj so službou pre úrad šekový v Prahe.

Chaos, spôsobený kolkovaním peňazí začiatkom marca r. 1919 bol tu značný, lebo sa objavilo veľmi mnoho falošných kolkov. Zisťovanie ich vyžiadalo si veľmi mnoho práce.

Neistota ohraničenia štátu prejavovala sa u Maďarov cel-

kom naivne. Dávali nám 14 dňové, potom mesačné lehoty k opusteniu Košíc. Niečo kritickejšia situácia nastala po strhnutí honvédskeho pomníku čs. vojskom (pluk trenčianský a vysokomýtsky) 15. marca 1919. Roztrpčenie Maďarov bolo vtedy ozaj veľké. Nedošlo však k vážnejším udalostiam. Maďari boli už trochu schladení prevratom Bélu Kúna v Maďarsku, zvlášť po zprávach o lúpení a prenasledovaní »bielych« v Maďarsku. To bolo najlepšie pozorovať pri evakuácii Košíc po 2. júnu 1919. Ačkoľvek nás, Čechov, nenávideli, javila sa u nich predsa akási depresia a nie priveľká radosť pred nastávajúcim režimom.

Svojou demonštračnou stávkou a vpádom bolševickým okrem materiálnych značných škôd si Maďari ublížili vlastne aj eticky. Do 13. februára 1919, dokiaľ boli maďarskí úradníci v plnom počte v službe, úradovalo sa vlastne maďarsky. Len styk s prednostom úradu a riaditeľstvom upravený bol po našom. Po odchode maďarských úradníkov zavedená bola via facti úradná reč československá, lebo zbylý a novo prišlý personál inej reči neovládal. Obecenstvo dochádzajúce si pre poštu, hovorilo zo začiatku výlučne maďarsky. Keď sme im však nerozumeli, vytasil sa každý so svojou slovenčinou, omlúvajúc sa, že »hutorí len po košicky«. Keď sa potom všetko hladko vybavovalo »po košicky«, navykli si na slovenčinu a od tých čias išlo všetko hladko. Môžno smelo tvrdiť, že Česi vlastne poslovenčili Košice, lebo Maďari, akonáhle ien trochu vycítili, že niekto vie po maďarsky, ináčej neprehovorili.

Bolševickým vpádom naučili sa Maďari znať opäť poriadnosť a smysel pre pojem vlastníctva. Bolševíci ich značne hmotne poškodili. Za biele, bezcenné papiere nakupovali hromady tovaru aj vecí nepotrebných. Negramotný vojak kupoval písacie potreby a holobradý mládenec detskú bielizeň. Za niekoľko dní po našom odchode z Košíc bolo mesto púste — obchody zavreté, iste známka nedôvery Košičanov k vlastným krajanom — Maďarom. Dobrí Maďari sa mi ponosovali, ač poznali, že som Čech. Snáď boli aspoň niektorí radi, že sme sa vrátili. Proletariát si nabral bez práce, čoho potreboval, bohatí sa ukryli, obchodníci boli vydrancovaní.

Boľy to pre Košice horúce dni.

Treba ešte prehovoríť o službe telegrafnej. Táto bola zahájená v tom rozsahu, ako za vlády maďarskej. K vybudovaniu takej služby telegrafnej, ktorá by vyhovovala našim potrebám, prišlo až po bolševickom vpáde po našom návrate zo Žiliny v júli 1919. Ponevác bol úrad vyrabovaný, bolo treba opatriť všetko od najmenšieho šrúbku, čo dalo mnoho práce. Pokračovalo sa ale tak, že už v novembri 1919 bolo možné zahájiť telegrafné spojenie s Rumunskom a síce s Bukareštom a Oradea Mare na prístroji Hughesovom. Košice sprostriedkovaly všetku telegrafnú korešpondenciu celého sveta do Rumunska a z Rumunska. Priamy styk Prahy s Rumunskom nebol možný pre dezolátny stav vedenia a nedostatok prístrojov translačných alebo duplexných, k tomu cieľu potrebných. Preto boli často posielaní kurýri s plnými vrecami telegramov na hranice rumunské do Kiralyházy, kde tiež preberali telegramy z Rumunska, lebo nebolo trebárs niekoľko dní spojenia s Rumunskom, ačkoľvek bolo vedenie až na hranicu bezvadné. Naše ponosy nemaly konca a telegrafisti boli už umorení neúnavnou a lopotnou prácou.

Spojenia s Prahou, Přerovom, Žilinou a Bratislavou poskytovaly nám dostatočné zabezpečenie na západ, spojenie s Krakovom a Lvovom do Poľska.

Po obnovení telefonu ubudlo práce telegrafu a nastaly pokojné pomery, ktoré umožňovaly ďalší vývin telegrafu, ktorý je jednou z hlavných nezbytností pre prípad vojny, ako zkušenosť naučila.

Účastníci práce na východnom Slovensku môžu kľudne a s uspokojením pozerat na to, čo sa vykonalo v prvých mesiacoch po prevrate, kedy bolo pripravené všetko pre terajšie, pomaly už celkom normálne pomery. Toto vedomie blaží a dáva zadostučinenie za všetky príkoria a neprijemnosti.

Východ v minulosti.

Radí sa dívajú na naše východné Slovensko ako na kraj, ktorý v minulosti len tvrdo spal. Vyvoláva sa často dojem, že tu bolo mŕtvo a ticho. Dojem nie dosť správny a ani nie dosť zdravý. Tak zúfale, zle a beznádejne tu nebolo, aby sa muselo hovoriť o absolútnom národnom úpadku. Nebolo pravda domácich vynikajúcich politických pracovníkov východoslovenských, ako ich malo západné a stredné Slovensko, ale boli tu niekoľkí, ktorí sa drobnej práci národnej nevyhýbali a slovenské národné povedomie posilovali. Pamätníky, odhalené Nosálovi-Nezabudovi, Záborskému, Dobrianskemu, Duchnovičovi budú vždy ukazovať na ohniská, pri ktorých plam národného a slovanského smýšľania a cítenia nevyhasínal.

Aj predvečer prevratu zastihuje u nás usilovných pracovníkov národných. V Šariši za istý čas Jozef Gregor Tajovský, v Košiciach Straka, v Zemplíne Mitrovčák a Milutín Križko vykonali dľa svojich síl všetko, čo za daných okolností bolo možné. Významným pre predprevratovú minulosť východoslovenskú zostáva účinkovanie terajšieho ministra školstva dr. Milana Hodžu, ktorý osobnými návštevami a svojím »Slovenským Týždenníkom« konal tu veľké národné poslanie, ktoré zanechávalo trvalé stopy a bolo solídnym základom, o ktorý sa prevrat a účinkovanie československej správy mohli oprieť. Nie bezvýznamným po stránke národnej bolo vystahovalectvo. Východoslováci v Amerike mali svojho krajana, Šarišana A. S. Ambrosiho, popredného činiteľa v národných spolkoch a novinára, ktorý má nemalú zásluhu za to, že z Ameriky vracali sa domov uvedomelí Slováci, skromní, ale neústupní a nie bezvýznamní apoštolovia národnej myšlienky. Tí boli potom piliermi východoslovenskej slovenskosti.

Je pravda, že nebolo na vých. Slovensku, zvlášť v blízkosti miest, programového národného povedomia prebytok, no spomenuté okolnosti popierajú paušálne tvrdenia a agonii a letargii. Situácia nebola prirodzene nijako ružová a národná práca tu konaná nemala rázu veľkého revolučného pohybu, robila sa len tajne a v úzkom okruhu, ale bola a svoje dobré výsledky mala. To tým skoršie, že náš východ slovenským je a slovenským teda aj bol svojim dedinským, roľníckym ľudom. Svoju slovenskosť dokázal tiež známymi giraltovskými voľbami.

Že medzi týmito prostým, slovensky národne a politicky systematicky nevychovaným ľudom boli takí, ktorí aspoň niečo vedeli a cítili z myšlienky slovenskej, dosvedčuje na pr. známy (dnes už zomrelý) legionár Boris Vuchterle, ktorý ako starodružiník v marci r. 1915 pripravil ešte s niekoľkými u nášho Zborova odchod celého 28. peš. pluku pražského do ruského zajatia. Vuchterle píše: »Vzali jsme si kus chleba a několik kousků cukru a vypravili jsme se o jedné hodině z vesnice Konečného po silnici ke Zborovu (Karpatskému) do vesnice Regetova Vrchního. Tu navštívili jsme v první chatě starého Slováků a ptali se ho na cestičky, jež vedou do vesnice Stebníka Huty, i na jiné podrobnosti. Tento as 90 letý starec podrobně nám vykládal všechno a podivil se nám, že mluvíme česky. Objal nás, když jsme řekli, že bojujeme proto, abychom osvobodili Slovensko od Maďarů a spojili je potom s Čechami v nezávislé, svobodné království. Dal nám na cestu požehnání, přál, aby Bůh nám dopomohl osvoboditi slovenské děti z maďarských škol«.

A druhým dôkazom môže byť, že keď sa dostala do Zemplína zpráva o príchodu nášho vojska do Košíc, pobrali sa Mitrovčák, Žalobín a Činčár — dnes všetci mŕtvi — ešte s druhými, unikli maďarským vojenským strážam a rozdelení na dve čiastky, putujúc po rôznych cestách, sišli sa v Košickej Novej Vsi, zkadial jeden z nich odišiel zistiť situáciu v Košiciach. Po jeho dobrej zpráve vypravili sa k podplukovníkovi Beranovi a generálovi Schöbloví a požiadali ich, aby ihneď obsadili Zemplín, čakajúci netrpezlivo na príchod našich vojsk.

Nesmieme byť dnes neskromnými a nesmieme podceňovať! Spomenuté dva prípady hovoria o ľuďoch prostých, od sveta, jeho ruchu a myšlienkových prúdov veľmi vzdialených, o ľuďoch, ktorí boli iba členmi maffie dobrých slovenských srdc. Aj v Šariši boli takito! A hoc sedel v Prešove Dvorcsak, ktorý dusil každú iskierku čistejšej slovenskosti, predseda vyšli na saniach volať naše vojsko. Solnohradský Ďuračko vie o tom rozprávať.

Kto poznal predválečné pomery na Slovensku, kto sa vie zbaviť povrchného a paušálneho bagatelizovania, musí sa podiviť, že východné Slovensko, drvené nielen maďarizáciou, ale aj dvorcsakizmom, nemajúce žiadneho svojho domáceho verejného politického a národného pracovníka (okrem nezabúdajúceho dr. M. Hodžu), zostalo svojím prostým ľuďom tak slovenským, akým sme ho pri prevrate našli.

Svedčí to o dobrom koreni a výdatnom národnom podklade, na ktorom sa dobre budovalo desať rokov, na ktorom sa bude ešte lepšie stavať v druhom desaťročí.

Neváham vysloviť presvedčenie, že náš východ bude jedným — v širokom slova smysle — z najslovenskejších krajov.

Anton Prídavok:

Maďarizácia východu.

(Príspevok k štúdiu národnostnej otázky na východnom Slovensku.)

I.

Stolice Orava, Tekov, Hont, Štiavnica, Liptov, Nitra, Prešporok, Prešporok mesto, Trenčín, Turiec, Zvolen, Spiš a Šariš podľa úradného sčítania ľudu v roku 1900 vykazovali 69.0% Slovákov, Maďarov len 18.8%. Abauj-Torna, Košice mesto, Užhorod a Zemplín podľa tej istej štatistiky obývalo 26.6% Slovákov. V celku v Uhorsku roku 1900 bývalo 2,019.941 Slovákov, čo v percentoch činí 10.5%.

Podľa starších štatistík na území dnešného Slovenska možno uviesť tento prehľad:

Z tisíc obyvateľov prihlásilo materinskú reč

roku	1880	1890	1900	1910	1921
slovenskú	630.6	619.9	608.9	576.0	681.1
maďarskú	232.9	248.2	272.3	307.3	214.8
rusínsku	33.4	32.3	30.0	32.7	29.0
nemeckú	94.3	88.2	86.8	77.5	47.3
inú	8.8	10.4	12.0	17.5	3.9
židovskú	—	—	—	—	23.9

Židov maďarská vláda obyčajne rátala medzi Maďarov, mohli by sme uviesť so pár dát o ich rozmnožovaní sa v niektorých mestách:

roku	1825	1869	1910	1921
v Košiciach	5	2178	6723	8792
v Bardiove	148	1011	2000	2206
v Prešove	74	1010	2673	3477
v Gelnici	—	13	212	218
v XX. župe	—	—	—	47779
na Slovensku	—	—	—	135783

Berúc do ohľadu stav obyvateľstva v obvode XX. župy podľa sčítania ľudu z roku 1921, dostaneme túto tabuľku:

Slovákov	356292
Rusínov	75605
Nemcov	18301
Maďarov	99298
Židov (národnosť)	31099
iných	4736
cudzincov	14338
spolu	<u>599579</u>

Po načrtaní vyššie uvedených prehľadov môžeme pohovoriť podrobnejšie o živote na východnom Slovensku. Budeme si všímať hlavne údajov od roku 1867, to jest od uhorského dualizmu, kedy sa začala maďarizácia šíriť ako nebezpečná choroba. Je pravda, rok na to vydal peštiansky parlament na podnet znamenitého maďarského štátnika Františka Deáka národnostný zákon, ktorý v neurčitých rysoch zabezpečoval Nemaďarom dost veľkú slobodu. No nedodržiaval ho nikto, hlavne po ráznej politike Tiszu, Apponyiho a iných nebral sa naň vôbec ohľad a v Uhorsku udomácnela mienka, že Uhorsko postavené je pred dve alternatívy: alebo pomaďarčí všetky národnosti a tak sa udrží, alebo im dá slobodu a zahubia ho. Poslednú možnosť pripúšťame, lebo všetky v Uhorsku bývajúce národy vo všetkých časoch boli plodnejšie, ako rasa čisto maďarská.

Profesor R. W. Seton Watson porovnal stav predprevratového Slovenska s poprevratovým a po návšteve r. 1923 v knihe, »The new Slovakia« vyšlej i v slovenskom preklade Fedora Ruppeldta, napísal: »Slovensko dnešného dňa vo všetkých základných veciach už sa tak líši od Slovenska z roku 1910, ako hoci od Slovenska stredovekého.« Nepovažujeme to za lichotenie, bo vskutku päť úrodných rokov národa značne prispelo k položeniu základov nového života. Prevrat dal Slovákom možnosť uplatniť sa.

V desiatom roku vyspelosť naša je väčšia a možno nám pokojnejšie, nepredpojate spraviť bilanciu a tak — sine ira et

studio — hodnotiť i národnostnú otázku. Budeme sa venovať len východnému Slovensku, lepšie rečeno bývalej župe košickej, tento kraj bezprostrednejšie prežíval všetky fáze boja o bytie či nebytie národnosti — vtedy, pred prevratom — slovenskej, rusínskej, židovskej a nemeckej.

Za úspechy maďarizácie viniť treba v prvom rade samotných Nemaďarov. Uhorská šľachta hájila svoje výsady zabezpečené jej zlatou bullou Andreja II. z roku 1222 a hoci z väčšej čiastky bola pôvodu nemaďarského, začiatkom devätnásteho storočia dala sa ovlivniť maďarskou menšinou snažiacou sa uviesť do verejného života na miesto latiny jazyk maďarský. Maďari dnes radi sa odvolávajú na poľsko-maďarské styky, boly to styky slovenskej šľachty s Poliakmi, figurujúcimi vtedy pod menom Vengrov. Tak vzniklo i príslovie: Poľak Venger dva bratranki. Samotní slovenského pôvodu Maďari podávali Pešti návrhy plánovitej maďarizácie. Istý Pavel Kubica do smrti si nevedel odpustiť, že jeho materinská reč nebola maďarská a žiadal, aby sa kráľovské kniežatá v maďarskej reči vychovávali a aby občan Uhorska bol prinútený rečove i ideove sa pomaďarčiť.

Roku 1850	tvorili Slováci v Uhrách	13,2%	obyvateľstva,
" 1900	" " "	10,5%	"
" 1910	" " "	9,4%	"

čomu dr. Alexander Bonkáló v knihe »A szlávok« na str. 117 takto dáva výraz radosti: »Počet našich Slovákov v pomere k Maďarom stále sa zmenšuje«. Na strane 124 pokračuje: »Slováci, ak rečove aj nie, ale citom Maďarmi boli v minulosti, Maďarmi sú teraz a Maďarmi ostanú . . . L'ud nikdy sa nestaval proti maďarstvu«.

Aby sme vyvrátili Dra. Bonkálóva, uvedieme všeobecne, že ľud slovenský, pokiaľ jeho slabé sily stačily, všemožne sa bránil proti hegemonii a supremácii Maďarov. Dôkazom toho v novších časoch je Hurbanovské povstanie, Štúrova akcia, utvorenie Matice Slovenskej, memorandum biskupa Moyses, odboj proti maďarizácii a hlavne táto skromná štatistika:

Od roku 1898 do augusta 1909 slovenské politické procesy hovoria o týchto faktoch:

- 89 procesov,
- 500 odsúdených osôb,
- 82 rokov,
- 10 mesiacov,
- 9 dní a
- 98,381 korún peňažitej pokuty.
- Z toho v Košiciach a v Prešove:
- 4 procesy,
- 7 odsúdených,
- 37 dní a
- 200 korún pokuty.

Maďarizácia tiež nešla len tak ľahko a jednako v Košiciach úradná štatistika uvádza tento stav. Z tisíc obyvateľov bolo:

Roku	1880	1890	1900	1910	1921
Slovákov	409.1	336.3	230.5	148.1	623.2
Maďarov	397.0	499.3	648.2	754.3	221.2

Šľachta za maďarizačné služby bola odmeňovaná novšími privilegiami, v neskorších rokoch, ak sa chovala oproti snahám vlády ľahostajne, bolo jej hrozené odňatím práv. Okrem šľachty maďarizovali:

- 1.) slovenskí renegáti,
- 2.) pomaďarčení Česi prišli na Slovensko za Bacha,
- 3.) vládni úradníci a
- 4.) samotný Uhorský štát.

Maďarizácia viedla sa plánovite a pridržiavala sa tohoto premysleného postupu:

- a) otupiť národné povedomie,
- b) dať kraju maďarský charakter:
 1. pomaďarčovaním priezvisk,
 2. pomaďarčovaním miest,
- c) stvoril jednotné maďarské školstvo,
- d) panovať nad ľudom pomocou žandárstva a Židov a
- e) obmedziť volebné právo a vôbec práva občianske.

Zvláštnou kapitolou je zúmyselné hospodárske zanedbávanie slovenského kraja v ohľade zemedelskom, umelé podporovanie priemyslu na Slovensku, ako svedčí o tom, že pätina fabričných robotníkov celého Uhorska pripadala na závody na Slovensku sa nachodiacé. Na 617 obyvateľov pripadal na Slovensku jeden podnik s vyše 20 robotníkmi. Fabriky na Slovensku maďarizovali. Zvláštnu pozornosť nebudeme im venovať, lebo na východnom Slovensku maďarská vláda pracovala inou metódou. Na území Šariša bolo len 11 veľpodnikov s 594 robotníkmi. (Dr. Stodola: Štatistika Slovenska.)

Tvoritelia jednotného Uhorského štátu zvláštnym a šikovným spôsobom vedeli nanútiť občanom presvedčenie, že každý na území Uhorska bývajúcí občan-inteligent je Maďarom. Takto slúžili maďarstvu grófi, baróni, vedátori, spisovatelia, básnici, politikovia, hudobníci, maliari, herci, kňazi atď.

Košický biskup Bubics nútil kňazov, aby maďarsky kázali a modlili sa, slovenčinu vylučoval z kostola a zo škôl a vo svojej rezidencii zbil a dal súdiť stolára Jána Straku, že sa odvážil žiadať do košického domu slovenské bohoslužby pre slovenských veriacich. Spišský biskup Pavel Szmrecsányi pokarhal učiteľa, že ho pri birmovke v čisto slovenskej obci slovenské dieťa pozdravilo slovensky. Po ňom Párvy Sándor maďarčil ešte tuhšie, suspendoval farára Hlinku (1906) a prenasledoval Slovákov. Zapríčinil černovské prelievanie krve. Gemerský — rožňavský biskup Ivánkovics apeloval na kňazov, aby ľud maďarizovali, lebo len Maďar môže žiť v Uhorsku.

Evanjelická cirkev, majúť autonómne sriadenie, ľahšie mohla vzdorovať maďarizácii, za to i tu zasiahlo sa a začalo do živého. Kráľ František Jozef r. 1894 potvrdil syndikálny zákon, ktorý dištrikty zmenil tak, že opanované boli maďarstvom. Prof. Maszyk na bratislavskej teológii sľúbil stvorit »maďarskú národnú teológiu«. V r. 1914 rankovskí obyvatelia — piati — hnani boli pred súd a súdení, že nechceli prijať maďarčinu za bohoslužebnú reč.

Akousí poloúradnou cirkvou maď. bola cirkev reformátska.

Vláda prispôsobila si ju snahám maďarizačným a podporovala jej rozširovanie.

Kňazi, učiteľia a notári dostávali peňažité »podpory« — odmeny za maďarizovanie. Pešť znemravňovala cirkev, znemravňovala kňazov!

V Uhorsku maďarizoval okrem niekoľko tisíc vzdorovitých blúznivcov každý a pod rúskom maďarizácie páchaly sa tie najsmutnejšie veci. Otázka národností v Uhorsku, teda i otázka Slovákov bola už otázkou ľudskosti.

Aby cudzí pôvod nevynikal tak okate, ministerstvo kultu podporovalo pomadařčovanie priezvisk a tak sa skrylo meno Lieb za Munkácsiho, Závodský za Szécsyho, Rosenthal za Rózsa-völgyiho, Viskidenský za Vizváryho, Petrovič za Petőfiho atď. atď. Nariadované bolo i drobnému úradníctvu, aby svoje mená maďarizovalo.

Otupovanie národného povedomia dialo sa plánovite. Za tým účelom podporovaný bol alkoholizmus, krčmári, prevážne Židia, postavili sa do služieb vlády a nielen, že ohlupovali ľud, ale ho i ochudobňovali, skupujúc za lacný groš, obyčajne na licitáciach jeho majetky. Školstvu vláda nevenovala dost pozornosti, školy stavala baržej len k vôli úspešnej maďarizácii. Maďarská škola postavila sa všade, kde sa maďarsky chcela vyučovať aspoň pätina žiakov (práve stačilo: deti obecných sriaden-cov, horára, notára, učiteľa, krčmára atď.) a začiatkom dvadsiateho storočia ani na to sa nebral zreteľ, môžeme konštatovať, že na území východného Slovenska nebolo pred prevratom ani jednej školy s naukoslednou rečou slovenskou. V školských knižniciach nebolo ani slychu po slovenských knihách. Slovenskému roľníctvu nedala sa možnosť zdokonaľovať sa hospodársky a do roľníckych škôl prijímaní boli žiaci národnosti ne-slovenskej.

Pri voľbách v Giraltovcich, ktoré mali súdnu dohru, ukázalo sa, ako pracuje vláda. Slovenský kandidát Pivko v okrese, kde mu 2027 voličov prevážne slovenských zaručovalo víťazstvo nad maďarským Dessewfim, bol jednoducho zatknutý a držaný v žalári až do skončenia volieb. Po voľbách ho prepustili

s tým, že za 10 rokov sa nesmie pohybovať na území Šariša. Podobného zákazu sa dostalo i Scotovi Viatorovi, ktorému prešovský išpán takto, ako nebezpečnému buričovi chcel zabrániť preštudovanie podstaty giraltovcových volieb. »Veszedelmes idegen lázitó« — bol vtedy R. W. Seton Watson a podobne lázitó bol každý, kto sa odvážil povedať otvorenejšie slovo.

Zčiasťky neudržateľné politické utlačovanie, zlý hospodársky život (najlepšia pôda východného Slovenska bola v rukách zemanov, hlavne v Šariši a v Zemplíne) nútil slovenského sedliaka opustiť vlasť a vandrovať do cudziny, za chlebom. Po príklade poľskom, východoslovenskí vystaňovalci pohýňali sa do Ameriky. Niet presnej štatistiky, no fakt, prevážna časť amerických slovenských emigrantov pochádza z východného Slovenska.

Ideové pomadařčenie východoslovenského ľudu sverené bolo Dvortsákovi a jeho spolupracovníkom v Prešove. Vláda vydržiavala šarišským dialektom písané noviny »Našu Zástavu«, ktorá mala vybudovať medzi bratov čínsky múr. Tento časopis vychodil približne v 35 tisíc exemplároch až do prevratu a hanobil všetko slovenské, československé. Svoju činnosť rozprestrel i na Ameriku, kde sa blahodárne viedla akcia za osvobodenie národa pod egidou národných slovenských spolkov. Za svetovej vojny utvorila sa v Amerike »Hvizda« a jej členovia »hvizdoši« čelili nášmu zahraničnému odboju, no s neúspechom.

II.

Ťažko zkušáný Východ, maďarizáciou najtuššie prenasledovaný náš kraj pri prevrate spamätal sa nad neočakávanie skoro. Len sa povedalo o slobode a neprajníci Slovákov ani za cenu najhúževnatejšej propagácie a vábenia do Uhorska nemohli dostať nás nazad do svojich osidiel. Národne príliš nevedomelí dedinčania chodili vítať československé vojsko, ba usporiadali viac manifestačných shromaždení (na pr. v Obišovciach, v Soľnohrade, v Ňaršanoch, v Širokom a inde) a privolávali na slávu republiky Československej.

Tento politicky nevypelý ľud potreboval vzorné vedenie a nedostalo sa mu ho. Miesto serióznej, užitočnej práce zavádzali ho agitátori, sľubovali mu hory-doly a tak vädly nádeje, vytvárané pri rodení sa novej vlasti. Život ukázal, že mladý štát nestačí uskutočniť šmahom všetky reformy, že nemožno vylicieť razom všetky bolesti a nebolo človeka, ktorý by bol vzal na seba odium takejto povinnosti. Kazily sa i pomery. Mnohé jaľové heslá spôsobili veľa škody. Možno len preto, že privčas boli hodené medzi ľud.

V úradoch robota rástla. Nebolo dost a dost spoľahlivých úradníkov. Za takýchto okolností vznikla myšlienka u niekoľkých horlivých národovcov: stvoriť spolok nepolitický, všenárodný, pozitívny, ktorý by urovnal nedorozumenia a spory, a ktorý by budil i národné povedomie v krajoch najviac maďarizovaných. Príčinením sa nebohého Ignáca Gessayho a Pavla Blahu, bývalého župana dra M. M. Bellu a iných pánov založila sa v októbri 1920 v Bratislave Slovenská Líga na Slovensku, ktorá si vyznačila za cieľ: dokončiť, dobudovať dielo Slovenskej Lígy v Amerike. Známo je, že táto organizácia jak hmotne, tak morálne znamenite bola na pomoci československému zahraničnému odboju.

Keďže sídlom organizácie bola Bratislava a najlepší naši pracovníci pôsobili na západnom Slovensku, Slovenská Líga šírila sa ponajviac na západnom a južnom Slovensku. Na východnom Slovensku prvý sbor utvoril sa v Heretníku, po ňom 28. marca 1923 v Sobranciach. Po týchto nasledovali sbory v Úbreží, v Krompachoch, v Spišských Vlachoch, v Levoči, v Strede nad Bodrogom, v Kráľ. Chlunci, v Čope, v Buzinke, v Salančíku, v Stropkove, vo Veľkom Šariši a Bardiove.

Tento postup uvádzame, aby bolo zrejmé, ako roztratene sa šírila myšlienka Slovenskej Lígy na východnom Slovensku. 5. júna 1926 založený bol sbor Slovenskej Lígy v Košiciach. Od toho dňa začína myšlienka organizácie prenikať i do najodľahlejších kútov zanedbávaného východu. 6. novembra 1926 konal sa v Košiciach pracovný sjazd Lígy, na ktorom porokovalo sa hlavne o potrebách nášho kraja a z tohoto sjazdu vyšla tiež

myšlienka, že bude účelné uvažovať o sriadení filiálkej ústrednej správy v Košiciach. Košický. 100. sbor túto kompetenciu preberal na seba s prípadu na prípad a hlavne vo veciach organizačných podarilo sa mu dopracovať hodne trvalých úspechov. Úspechy tieto vyplývajú zčiasťky z toho, že Košice so svojim okolím môžu držať lepši kontakt, než držala Bratislava, tiež, že Východ ku Košiciam ochotnejšie gravitoval. 100. sbor Slovenskej Lígy dal si tiež záležať na tom, aby svoje myšlienky, idey propagoval a aby verejnosť oboznámil so všetkým počínaním ligovým.

Môžeme sa pochváliť, podarilo sa nám získať všade dobrú reputáciu, lebo nespreneverili sme sa ideám Slovenskej Lígy. Plnili sme a plníme na mnohých miestach úlohy, ktoré v Čechách zastáva Školská Matica a okrem tejto starosti o školy, o menšinové školy vždy nepoliticky, bezzištné postavili sme sa na stráž tam, kde neprajníci slovenskej slobody chceli siahať na náš život, na náš mladý štát.

Veľkú činnosť vyvinuli sme hlavne pri tuhých nápadoch lorda Rothermerea. V každej väčšej obci usporiadané bolo manifestačné shromaždenie. Z nášho popudu zakladaly sa t. zv. Obranné výbory, ktoré zlomily protištátne počínanie iredenty, čím sa docielilo jednak viac pokoja a jednak posilnenia slovenčiny. Slovenská Líga kompetentná je vyhlásiť, že Rothermereova akcia bola nám na veľký osoh, lebo presvedčila hašteriaci sa zpolitizovaný ľud, že to dielo, ktoré v zahraničnom odboji v svornosti bolo budované, v svornosti a s porozumením sa musí doma dokončievať. Ani najlákavejšie heslá by neboly rozburácaly, spamätaly náš ľud tak, ako táto zahraničná akcia.

Získali sme si dôveru vidieku. V krátkom čase rodily sa nám novšie sbory na východnom Slovensku. Dostávali sme pozvania na všetky strany. Volali nás do Michaloviec, do Humenného, do Kapušian, do Slovenského Nového Mesta, do Sečoviec, do Vranova, do Bídoviec, do Prešova, do Sabinova atď. atď. a všade sme počuli oduševnené slová, sľuby, že v založených sboroch získaváme dobrých spolupracovníkov. Neklamali sme sa. Bohaté mesačné zprávy dokazujú horlivú činnosť na-

ších pionierov a iste, dobrá zapracovanosť je zábezpekou, garanciou ďalších úspechov.

Školská Matica Slovenskej Lígy, ktorá sa stará o menšinové školy, má dnes do sto škôl, na ďalších pracuje. Na východnom Slovensku sú Slovenskou Lígou vydržiavané školy hlavne v tých obciach, kde maďarizácia zanechala len slovenské zbytky, nepatrné zlomky. Tiež stavíme takéto školy, kde to miestne pomery vyžadujú — na pr. Čop, Slovenské Nové Mesto atď., aby slovenskí a českí úradníci, účinkujúci na najexponovanejších miestach, nemuseli posielat svoje deti do takých škôl, kde by sa im v slobodnom štáte odnárodňovali, odcudzovali kultúrou iného národa.

Po stránke národnej Slovenská Líga na východnom Slovensku snažila sa využítkovať všetky vhodné momenty a príležitosti a usporiadala časté oslavy Dňa slobody, narodenín prezidenta republiky, osláv 10. výročia Pittsburgskej dohody a teraz v dohode s Ústredným jubilárnym výborom pripravuje dôstojné uctenie desiateho výročia republiky tým, že organizuje akciu, aby v každej obci Slovenska bola prednáška na téma: Slováci pred prevratom a dnes. K posilneniu národnej hrdosti slúžia i jubilejné odznaky rozpredávané po území celého Slovenska. Tieto odznaky nesú erb Slovenska. Vyjadrujú obraz oslobodenia a tešiaceho sa Slovenska. Manifestujú, že Slováci sami z vlastnej iniciatívy oslavujú — i okrem štátnych osláv význačné naše jubileum a takto stávajú sa najpádnejšou odpoveďou na výroky s druhých brehov, že sme v Republike »len na nátlak vyšších kruhov«.

Keď teda jubilujeme, keď oslavujeme desiate výročie našej republiky, s radosťou uzaviera svoje účty i Slovenská Líga, lebo vidí bohatú úrodu vlastnej práce. Je to priaznivá, potešiteľná bilancia. My vieme, za nás ozvú sa dnes zajtra z nami vydržiavaných menšinových škôl naši žiaci a budú rozosiavať užitočné semeno nasbierané medzi múrami tej školy, ktoré stavat prinútila nás politika minulého vladarenia na Slovensku. Zastavili sme odtekanie slovenskej krvi na Dolniaky. Zastavili sme valiaci sa

prúd ubíjania národného ducha a postavili možnosti jeho zvelaďovania.

Naše podujatie uplatniť heslo: »Svoj k svojmu« je eminentným dokladom toho, že snažíme sa nabádat Slovákov k bohatnutiu, aby v hospodárskom ohľade prím hrali v slovenskom živote.

Slovenská Líga má dnes 195 sborov, z toho v obvode bývalej košickej župe je 41 sborov, čiže 26% všetkých sborov Slovenskej Lígy na Slovensku.

Činnosť Slovenskej Lígy na východnom Slovensku vyvrcholuje položením základného kameňa Pomníka slobody na Hradovej pri Košiciach. Pomník tento vybudovaný bude v 3—4. rokoch a hlásat bude sbratrenie všetkých Slovákov a Čechov na východnom Slovensku, ako svedčí o tom i pamätná listina, vložená do základného kameňa:

»My, 100. sbor Slovenskej Lígy na Slovensku v Košiciach, v desiatom roku trvania našej Republiky Československej kladieme tento základný kameň Pomníka slobody, aby vyrástol z neho nehynúci symbol súčasnej generácie na pamiatku oslobodenia národa slovenského zpod cudzieho područia.

Prisaháme na rovy za slobodu padlých našich hrdinov, že myšlienku túto i v prívale ťažkých budúcich dôb uhájime a osvojíme si idey tých, ktorí za ňu krváčali.

Slávnostne sľubujeme v znamení jednoty národa slovenského, ktorého nedeliteľnou čiastkou sme i my, východoslovenský ľud: Pomník tento vo všetkých časoch, v chvíľach radostných i smutných hlásat bude sbratrenie všetkých Slovákov a Čechov a podľa Kollára: »Ne z mutného oka, z ruky plné nádeje kynou« budeme pracovať na zvelaďení a povznesení nášho národa.

Tento pamätný vzkaz kladieme v pamät budúcim dobám na dôkaz úprimnej lásky k našej otčine a opis jeho schovávame v archíve Slovenskej Lígy.«

Pre budúcnosť chystá Slovenská Líga celý rad väčších podnikov, ktoré vyrastajú na základoch postavených za osem rokov trvajúcej usilovnej práce členov organizácie.

Major vet. V. Červinka:

Počiatky spolkového a spoločenského života v Košiciach.

V Košiciach nebolo za maďarskej vlády slovenských spolkov, nenašli sme teda po obsadení mesta naším vojskom 29. dec. 1919 žiadneho spoločenského strediska a boli sme odkázaní len na styk v hostincoch a spoločných, dosť primitívne zariadených jedálňach. Na počiatku januára založilo niekoľko oduševnených Slovákov, ktorí verili, že Košice zôstanú trvale nám, Slovenský politický klub. Mal propagačný účel: uvedomiť slovenské obyvateľstvo o vzniku čsl. štátu a získať ho pre štátnu myšlienku. Klub vtedy nebol spoločenským strediskom.

Osvetový sbor čsl. strel. pluku 30. podnikol prvé nesmelé pokusy o osvetové a literárne besiedky. Prístup mali aj civilní hostia, v kasáreňskch miestnostiach sa však spoločenský život nemohol rozvinúť.

Za týchto okolností sa vyskytla túžba po spoločenskom stredisku už koncom januára 1919 a založenie nášho prvého spolku »Československej Besedy« 12. febr. 1919 v hotelu Schalkház bolo pozdravené ako historická udalosť. Bolo tiež prevedené so všetkou okázalosťou v prítomnosti veliteľa 6. pešej divízie ital. gen. Rossiho, plukovníka Schöbla, vtedy zemského veliteľa pre Slovensko, podplukovníka Berana, nezapomenuteľného veliteľa strel. pl. 30. a vládnych poradcov L'udevíta a Karola Medveckých.

Beseda si vytkla široký program a utvorila k jeho prevedeniu 14 odborov, z ktorých sa postupne vyvinuly ďalšie samostatné čsl. spolky košické. Predsedom bol zvolený dr. Vladimír Mutňanský, starosta mesta Košíc, podpredsedmi Ferdinand Rott, riaditeľ pôšt a telegrafov a školdozorca dr. J. Šimeček, jednateľmi J. Kurz, správca poštového úradu 1. a starý predprevratový Slovák z Košíc M. Sitár, zapisovateľmi vojenský poľný ku-

rát a redaktor Anton Straka a J. Mareš, pokladníkmi primár dr. J. Uram a J. Ramsdorf. Za členov výboru boli zvolení: msg. mjr. J. Kepka, knihkupec Julius Kustra, p. Hummel, MUDr. V. Dašek, mjr. Paleček, ndp. Vlad. Štrupl, MUDr. Mikenda, pošt. riaditeľ Jakubec a p. Teplý. Neskôršie bol do výboru kooptovaný redaktor R. Korčák.

Odbory boli sverené ďalším činovníkom: 1. (dámsky) Hana Gregorová, M. Voglová, 2. (literárny) redaktor Ján Hrušovský, 3. (hudobný) O. Hemerka, 4. (pevecký) Horký, 5. (sociálny) redaktor E. Borek, 6. (politický) pplk. int. Vrbka, 7. (dramatický) pošt. riaditeľ V. Louda, 8. (zábavný) Slavík, 9. (turistický) mjr. A. Michálek, 10. (športový) a 11. (ubytovací) mjr. int. J. Fleischhans, 12. (sokolský) Vosmík, 13. (technický) arch. Harminc a 14. (školský a osvetový) primár Dr. Frankenstein.

Sú teda v prvom výbore vedľa Čechov všetci známi predprevratoví Slováci, ktorí boli v tom čase v Košiciach. Žiadnemu spolku, založenému neskôršie, nepodarilo sa sdružiť obe vetve národa k plodnej práci v takej miere, ako Čs. Besede. Nálada valného shromaždenia bola radostná a Dr. Mutňanský označil Besedu vo vzletnom preslove ako svoju prvú a hlavnú oporu k poslovenčeniu Košíc.

Zakladatelia spolku narazili hneď v prvých schôdzkach na ťažkosť, s ktorou bojujeme dosiaľ, t. j. nedostatok spolkových miestností. Usniesli sa preto požiadať min. nár. obrany o prepožičanie prízemku býv. kadetnej školy, pretože konanie schôdzok v jedálni Schalkházu bolo nepríležitosté. V kadetke mala byť otvorená predovšetkým čítareň a knižnica (Masarykova knihovňa, na počesť narodenín pána prezidenta, ktorý mal byť pôvodne zvolený za čestného člena Besedy). Knižovňa bola na začiatku budovaná z knižných darov českých spolkov zo zemí historických, noviny boli posielané tiež zdarma. Ďalej mal byť hneď po zariadení miestností usporiadaný kurz slovenčiny a češtiny. Spolok dával tiež informácie našim obchodníkom a živnostníkom, ktorí sa chceli usadiť v Košiciach.

Nový spolok nezostal dlho sám. Súčasne s prípravami k založeniu Besedy robily sa tiež prípravy k založeniu Telocvičnej

jednoty »Sokol«, ktorá mala ustavujúce valné zhromaždenie už 23. februára 1919, takže Beseda zrušila 25. februára svoj 12. odbor (sokolský), ešte kým rozvinul činnosť.

V prvom výbore »Sokola« je tiež Dr. Vl. Mutňanský starostom a Ferd. Rott miestostarostom, náčelníkom R. Štrunc, ber. ofic., náčelníčkou S. Rožecová, pošt. úradníčka, jednatelom Vl. Štrupl, nadpor., pokladníkom Boh. Matoušek, fin. tajomník, zapisovateľmi Ot. Rokyta, pošt. úradník a nadpor. J. Bukovský. Neskoršie bol do výboru kooptovaný za cvičiteľský sbor Vojtech Červinka, nadpor. Cvič. sbor bol složený až na náčelníka celý z dôstojníkov a poddôstojníkov.

Jednota mala síce telocvičňu v štát. reál. gymnáziu v Kováčskej ul., nemala však rovnako ako Beseda ani úradovne, ani spolky, miestnosti. Núdzou o miestnosti sa ešte zväčšila, keď sa začalo jednať o založenie turistického spolku, ktorého kolískou bola tiež Beseda, vlastne jej deviaty odbor — turistický. 25. februára mal byť utvorený z tohoto odboru spolok, členovia sa však nemohli rozhodnúť, či majú utvoriť odbočku Tatranského Spolku Turistického (L. Sv. Mikuláš), alebo Klubu čsl. turistov (Praha). Beseda zakročila prostredníctvom majora Fleischhansa u KČT., aby došlo k splynutiu oboch spolkov. Pretože sa rozhodnutie v tejto otázke stále oddŕaľovalo, založil redaktor A. Straka 13. apríla 1919 odbor Tatr. Spolku Turistického predbežne len ako voľné sdruženie, ktoré dostalo pevnú štruktúru a stanovy až po boľševickej invázii a bolo už r. 1920 premenené na odbor KČST.

Po mnohých ťažkostiach podarilo sa v polovici marca spolkom docieľiť čiastočné vyprázdnenia ľavého prízemného krídla kadetky — bez nábytku a zariadenia. Po telegrafických urgenciách u ministra V. Klofáča a u generál. inšpektora Dr. J. Scheinera prišiel v máji výnos, podpísaný ministrom Klofáčom. Celý prízemok kadetky bol daný spolkom k dispozícii. Kým sme rozhodli o zariadení, prišla boľševická invázia. Po reokupácii Košíc bola kadetka trvale obsadená vojskom a tak pre čsl. spolky via facti ztratená (výnos o pridelení

nebol zrušený). Tým ztroskotala prvá akcia o získanie miestnosti pre čsl. spolky.

Medzi tým sa mala slovenská a česká spoločnosť soznámiť na fašiangovej zábave Čsl. Besedy v jedálni hotelu Schalkház 8. marca 1919 (v dvorane bol kinematograf). Bola to vôbec prvá naša zábava v Košiciach, ktorá však sblíženiu viac uškodila ako prospela. V malej miestnosti sa tiesnilo na 700 ľudí, poriadateľstvo dovolilo každý úbor (a to právom, pretože sme ešte neboli zariadení na plesy) a dovolilo prístup každému slušnému človekovi. Vtedy však považovali mnohí hrubosť za samozrejmy prídavok demokracie a priniesli do zábavy manýry z periferie, takže úroveň večierku nebola valná. Po zábave potrestal policajný kapitán Kohout Besedu pokutou 100 Kč, pretože vraj bola zábava o zakázanom čase, ačkoľvek sa zákaz týkal len plesov maškarných. Preto podal výbor odvolanie a pokutu neplatil.

K rozvinutiu väčšej činnosti bolo treba peňazi a preto sa usniesly oba spolky, odkázané len na členovské príspevky, domáhať sa kinematograf. licencie. V Košiciach sa hral v kinách len maďarský a viedeňsky brak, nápisy boli niekedy len maďarské a tlumočník ich prekladal do nesrozumiteľnej slovenčiny, alebo boli dvojjazyčné a slovenský text bol nesrozumiteľný. Na návrh dr. Mutňanského bolo koncom marca 1919 usnesené odkúpiť licenciu v Schalkháze od majiteľa Horvátha. Zvláštna komisia za vedenia pplk. Vrbku vyjednávala až do boľševického vpádu bez úspechu. Po invázii sa pokračovalo vo vyjednávaní až do augusta 1919. Od kúpy sme upustili a žiadali sme majiteľa kina, aby aspoň upravil dvoranu tak, aby sme jej mohli užívať pre spoločenské podniky. Ten však prenajal v jaseňi kino spoločnosti YMCA. a tým ztroskotala druhá akcia získania spolkových miestností pre Sokol a Besedu.

Sokol potreboval náradie a preto usporiadal 3. apríla v národnom divadle symfonický koncert posádkovej hudby za dirigovania kap. kapitána Kuhna. Bol to prvý náš koncert v Košiciach, mal značnú umeleckú úroveň (Smetana, Dvořák, Fibich) a sústredil všetku slovenskú a českú spoločnosť. Bezvadná or-

ganizácia a vysoká spoločenská úroveň prvého podniku jednoty získala Sokolu sympatie. Gen. inšpektor Dr. J. Scheiner, ktorý navštívil 10. apr. po prehliadke košickej posádky telocvičňu, našiel v cvičení 112 borcov. V Sokole boli mladí ľudia a preto sa na jari sústreďoval spoločenský život aspoň na sokolských výletoch, poriadaných koncom apríla a v máji za vedenia neúnavného propagátora turistiky A. Straku. (Hradová, okolie Bankova, Jánošíkova Bašta).

Medzitým sme zistili, že týmito prostriedkami neprebudíme národné vedomie slovenských obyvateľov mesta, preto sme pomýšľali na usporiadanie väčšej národnej manifestácie. Beseda i Sokol uvítali s radosťou návrh na usporiadanie zájazdu Slovákov z Lipt. Sv. Mikuláša a Trč. Sv. Martina do Košíc 11. mája 1919. Sokolstvo vystúpilo prvý raz v slávnostných krojoch. Zájazd však nesplnil svoje poslanie. Nepriaznivé počasie spôsobilo, že sme boli prinútení obmedziť sa na obed v Schalkháze a na zmoklý sprievod bez hudby Košíciami do budovy zem. voj. veliteľstva, kde generál Schöbl pohostil celý zájazd čajom. Tým viac sme si sľubovali od večierku v jedálni Schalkházu, kde sme chceli nadviazať srdečné styky s bratmi zo západu. Aj táto nádej zlyhala. Po zkušenosťiach zo zábavy Besedy mal byť povolený vstup len na vstupenky, zakúpené v predodpredaju. Prístup mal byť povolený každému slušnému človekovi, za ktorého sa spolkový funkcionár zaručil, teda hodnotárom v vojacom. Lístkov sa malo predať asi 400. Niektorí funkcionári ale rozpredali lístky priamo na nároží komukoľvek. Mnoho ľudí kúpilo lístky z druhej ruky a priviedlo so sebou najhoršie dievčatá z ulice. Iní si vynútili prístup postranným vchodom temer násilím. O 23. hod. nedala sa už udržať žiadna evidencia. Rôzne individuá začali »bieliť« kino, aby sa mohlo tancovať, takže na koniec sme museli zavolať k zjednaniu poriadku vojenskú políciu. Poriadatelja, ktorí mali smysel pre česť, prežívali trpké chvíle a hanbili sa za týchto brigantov, ktorí potriesnili naše dobré meno. Zúfalému úsiliu podarilo sa vybaviť všetky tieto záležitosti aspoň dosť nenápadne, takže hostia boli ušetrení rôznych trápnych scén. Po boľševickej invázii bol prístup do zábav Besedy

aj Sokola povolený len na legitimácie a len pre hostov osobne členmi uvedených.

Tešili sme sa, že v auguste 1919 prevedeme mohutný zájazd Čsl. Obce Sokolskej do Košíc a začali sme robiť prípravy, boľševická invázia zmarila ale všetky plány.

Po reokupácii Košíc (5. VII. 1919) začínali oba spolky svoju činnosť znovu. Najsámprv sa k životu prihlásil »Sokol«, ktorý začal už 10. VII. pravidelne cvičiť a usporiadal v Nár. divadle s II. sokol. práporom I. telocvičňu akademiu v Košiciach. Beseda obnovila činnosť až 2. augusta a usporiadala so slušným úspechom jeden koncert a potom letnú zábavu na Bankove, z výnosu ktorých uložila 4000 Kč na budúci spolkový dom.

Tentoraz sa obrátili naše nadeje na získanie Levočského domu. V septembri 1919 mali spolky záväzný sľub reprezentantov mesta, že dom prejde z rúk maďarského občianskeho klubu do nájmu Besedy a Sokola. Stanovy maďarského klubu mali protištátnu tendenciu a spolkové miestnosti slúžili len niekoľkým jednotlivcom. V októbri bola vyslaná trojčlenová deputácia za vedenia Dr. Mutňanského do Bratislavy k ministrovi Dr. Šrobárovi a vrátila sa so sľubom, že županát vybaví prajne našu žiadosť. Pripravovali sme sa už na presťahovanie, vliv maďar. klubu predsa bol silnejší ako náš. Vyslali sme ešte deputáciu všetkých spolkov k županovi dr. Fábrymu, ale koncom decembra bolo jasné, že sme boj o spolkový dom prehrali tretí raz.

V októbri sa začal pri Besede tvoriť pevecký odbor, vlastne vznikali odbory dva, výboru sa však podarilo slúčiť oba za riadenia prof. Svěčeného a p. Kubáta. Tento odbor premenil sa začiatkom r. 1920 na spevokol Foerster, odbor Čs. Besedy, dnes samostatný spolok, ktorý vyryl hlbokú brázdú v našom kultúrnom živote v Košiciach.

Beseda sa pokúšala založiť odbor pre komornú hudbu, ale toto želanie zostalo neuskutočnené. Poriadala teda aspoň koncerty vynikajúcich umelcov (11. X. Kocián, 17. a 18. II. Ševčíkovo kvarteto). Od septembra 1919 začal počet čl. spolkov vzrastať. Slovenský politický klub zahájil znovu činnosť za predsedníctva J. Kustru a vet. inšp. A. Hrůzu, lenže teraz

sdužoval českých a slovenských politických pracovníkov bez rozdielu strán a mal riešiť rôzne politické otázky s hľadiska všonárodného. Vyvíjal dosť živú a prospešnú činnosť. Po voľbách r. 1920 nastalo však v Košiciach ostré politické rozvrstvenie a činnosť klubu pomaly zhasínala.

Beseda bola tiež kolískou prvého čl. športového klubu v Košiciach, t. j. Čs. S. K. Košice, ktorý bol pôvodne odborom Besedy za predsedníctva Dr. Řezáča. Ešte v októbri 1919 podával predseda odboru pravidelné zprávy výboru Besedy a táto sa usilovala získať pre odbor hrísko. Prvých šesť zápasov sohral klub ešte ako odbor Besedy, neskoršie sa osamostatnil.

Hneď po invázii ustavily sa v Košiciach osvetové sbory vojenských telies a vojenská YMCA., ktorých činnosť nezostala omedzená na vojakov. Boly ostatným spolkom platným spolupracovníkom. YMCA. získala a upravila kinematograf v Schalkháze a mala viac miestností v kasárňach v Tordássyho ul. Mr. Williams bol ako správca veľmi prístupný a jeho zástupca p. Novotný bol úprimný Sokol, ktorý si vyžiadal pomoc každého osvetového pracovníka. Na večierku YMCY 6. XI. cvičil «Sokol» a sokolským pracovníkom bolo umožnené predniesť časom predstavením preslov k vojakom. Knižnica YMCY bola vtedy v Košiciach snáď najbohatšia počtom českých a slovenských kníh.

Ponevác sa nepodarilo v septembri založiť miestny osvetový sbor, schádzaly sa výbory spolkov časom k spoločným schôdzkam, aby sa práca netrieštila. Sokol, Beseda a Slov. polit. klub usporiadaly tiež za súčinnosti vojska a YMCY prvé oslavy 28. októbra v Košiciach.

Úvodom k týmto oslavám bola vojenská besiedka 25. X. pre 1200 vojakov. Po preslove generála Destremaux mal slávnostnú reč riaditeľ Komenského ústavu redaktor Ed. Borek »O úlohách slovenského vojaka v dobách oslobodenia a v čase terajšom«. Rečník, dobrý Čechoslovák, neúnavný pracovník, oduševnený vierou o pokrvnom príbuzenstve Slovákov a Čechov, vložil do svojej reči všetok oheň vnútorného presvedčenia. Prednáške bol prítomný starosta, župan, zástupcovia civilných úradov a spolkov. Bol to slávny deň posádky a oduševnená reč Borková

pohnula srdcom a myslou slovenských vojakov. 27. októbra bol koncert posádkovej hudby v Nár. divadle. Tam sme prvý raz v Košiciach počuli náš spev. Mužský sbor Čs. Besedy zaspieval »Chorál Čechov« od Prausa.

28. októbra 1919 bol krásny chladný jasenný deň. Ačkoľvek sa úsiliu policajného kapitanátu podarilo docieľiť vyvesenie praporov len na niekoľkých domoch, ačkoľvek chovanie domorodého obyvateľstva nebolo práve nadšené, predsa sme prežívali nezapomenuteľný a slávny deň. Budily nás rany našich del, dopoludnia sme videli na prvých školských slávnostiach v Schalkháze zástupy nášho študentstva z našich škôl a videli sme defilé nášho ukázneného, vystrojeného a výlešteného vojska. Odpoľudnia byly na starom hrísku na Rákócziho okružnej naše prvé športové závody S. K. Košice a YMCY, kopaná S. K. Košice v. p. pl. 18. a prvé verejné cvičenie «Sokola» Košice (muži). Na posádkovom cvičišti byly naše prvé voj. koňské závody (pre mužstvo). Deň zatvárala »Predaná nevesta« v Národnom divadle. Hrali ju síce maďarsky, ale bola predsa naša. Cítili sme sa vtedy v Košiciach ako doma. Slávnosti byly predchnuté duchom naprostého československého bratstva a ani obláčik nezakalil spoluprácu príslušníkov oboch vetví národa. Vtedy byly vydané ostatný raz slov.-maď. plakáty k 28. októbru.

Až po októbrových oslavách nastáva plný rozvoj spolkového života, umožnený aj tým, že bolo čs. spolkom povolené odbyvať schôdzky na mestskom dome (stará radnica) a na župnate. Beseda reorganizovala svoj dramatický odbor za vedenia vrch. rev. Sumka a začala sa domáhať troch večerov, ktoré musela maďarská spoločnosť prenechať dľa smluvy pre dobročinné ciele zdarma. Ďalej podnikla kroky, aby od kvetnej nedele 1920, kedy sa končila smluva maďarskej spoločnosti, hrala v divadle niektorá naša spoločnosť. Koncom novembra začal sa v Besede tvoriť šachový odbor, ktorý začal pravidelnú činnosť v januári 1919 za vedenia p. Krautštengla. Z odboru sa neskoršie vyvinul Čs. šachový klub Košice.

V jasennom období dokončuje tiež odbor Tatranského spolku turistického všetky prípravné práce pre jarné obdobie 1920.

»Sokol« počína 1. novembra sľubom dorastu a žiactva pravidelnú výchovu mládeže, reorganizuje cvičiteľ. sbory a poriadka 22. XI. v Národnom divadle veľkú akademiú, na ktorej cvičí prvý raz všetky složky od žiačok po členstvo.

Východoslovenské muzeum otvára po výstave českej grafiky a po výstave slov. výšivok a keramiky veľkú výstavu košických výtvarných umelcov 2. XI.

10. novembra 1919 je ustavujúce valné zhromaždenie Slovenskej Matice a Živeny na župnom dome. Tým končí vývoj našich spolkov pre r. 1919. Nespomínam činnosti spolkov charitatívnych (Červený Kríž, Čsl. pečlivosť o dieťa) ani odborných (z ktorých vyvinul najväčšiu činnosť odborne-prednáškovú Spolok čsl. lekárov).

Snáď stojí na zaznačení premiéra maďarského prekladu Kvapilovho dramatu »Oblaka« 11. decembra v Nár. divadle a 13. decembra sohranie prvej českej hry v Košiciach v Levočskom dome jednotou »Sokol«.

Približoval sa deň výročia dobytia Košíc našim vojskom 29. decembra. Župan dr. Fábry nariadil, že sa tento deň musí sláviť ako národný sviatok sviatočným kludom. Odpofudnia sohrali slovenskí ochotníci v Nár. divadle prvý raz slovenskú hru »Rozmajrín« od Urbánka. Potešiteľná bola značná účasť vidieku. Večer bol koncert vojenskej hudby Nár. divadle, na ktorom bola prvý raz zahraná Smetanova »Má vlasť«. Prvý rok našej činnosti v Košiciach nebolo možné iste lepšie ukončiť, ako týmto cyklom symf. básní. Bol symbolickým vyjadrením pevnej dôvery, že Košice sú trvalou čiastkou našej vlasti, kde sme navždy zakotvili.

R. 1920 priniesol ďalší pokrok tým, že sme sa dočkali systematicky usporiadanej a pravidelnej činnosti osvetovej. 4. januára začaly pravidelné nedeľňajšie prednášky Matice a Živeny. »Sokol« začal 23. januára s usporiadaním ľudovej školy osvetovej. Dohodou oboch poriadateľov spojily sa prednášky Matice so školou »Sokola« v jednu osvetovú školu, ktorá priniesla cyklus dejepisných, literárnych, prírodopisných a zdravot-

nických prednášok a jazykové kurzy slovenčiny, češtiny, ruštiny a francúzštiny.

V muzeu sa začalo v januári sriaďovať bábkové Alešovo divadielko, na ktorom hrali vojaci-absolventi voj. lútkarského kurzu v Prahe (prvý raz pre slovenských vojakov 17. IV. Báj o slobode, prvý raz pre deti 19. VI. Čertove pilulky). Po odchodu voj. lútkárov prevzal poriadanie hier »Sokol«, ktorý postupne vybudoval z malého divadielka dnešné krásne a veľké bábkové divadlo »Sokola«.

Ďalej boli v muzeu od 14. januára pravidelné debatné večierky pokrokových socialistov, ktoré mali značnú úroveň, ale prestaly so zánikom strany.

2. februára začal svoju činnosť dramatický odbor Besedy (Svoboda »Poslední muž«), 14. februára je prvý samostatný koncert Spevokolu »Foerster« na oslavu 60tych narodenín J. B. Foerstera, 18. marca mala svoju prvú akademiú odbočka Sväzu čs. poddôstojníkov z povolania (dnešná odboč. Sväzu čs. rotmajstrov). Vo februári sa ustavuje Voľná Myslienka.

»Sokol« poriada 21. februára prvú samostatnú besiedku dorastu a žiactva a vyvrcholuje telovýchovnú činnosť veľkým verejným cvičením 3. júna, kde uplatnil básnik Martin Rázus svoju ohnivú výmluvnosť pri rozvinutí práporu jednoty.

Vojenské osvetové odbory a YMCA. pokračujú v práci 25. januára večierkom v Schalkháze, na ktorom má preslov generál Destremaux a slávnostnú reč starosta Dr. Mutňanský, poriadajú 22. februára veľký cezpoľný beh posádky a prednášku prof. A. Pipala a vyvrcholujú svoju činnosť 1. mája sohraním Mahenovho »Jánošíka« v Národnom divadle.

Odbor Tatranského Spolku Turistického sa premeňuje na jari na odbor Klubu čsl. turistov a začína výletom ku geyziru do Herlán pravidelné vychádzky.

Slovenský divadelný spolok (odbor Slov. pol. klubu, neskoršie Živeny) poriada v Schalkháze a v Krest. soc. dome dosť pravidelne divadelné a zábavné večierky.

Maďarské divadlo hraje 13. marca premiéru Smetanovej »Hubičky« v maďarskom vypravení.

Konečne sa dožívame po odchode maď. div. spol. prvej našej divadelnej sezóny (15 predstavení činohry spoločnosti riadč. B. Jeřábka) a pripravujeme sa privítať operu Slov. Národného Divadla, ktorá zahájila činnosť 2. júla »Predanou nevestou«.

Začínajú sa prípravy na hospodársku a priemyselnú výstavu, ktorej zahájenie je stanovené na 24. septembra 1920. Má byť ukázkou našej hospodárskej vyspelosti a konsolidácie a má vyvrcholiť druhé obdobie činnosti v Košiciach a na slov. východe.

Spoločenský život sa tiež pomaly dostáva do normálnych koľají. Plesy »Sokola« (24. januára) a Besedy (7. februára) boli pri všetkej demokratičnosti prvými tanečnými zábavami na veľmi slušnej občianskej úrovni a prvými zábavami bez trápnych scén. Ním bol vlastne zahájený slušný spoločenský život v Košiciach. Boli usporiadané v obchodníckom kasíne v Bercsényiho ul., pretože sme ešte nemali vlastného útulku. Starostovi Dr. Mutňanskému sa síce podarilo získať v januári 1920 objekt na Kasárnickom námestí č. 4., jeho zariadenie vyžiadalo ale času 3 mesiacov. Až 28. marca 1920 bol slávnostne otvorený dnešný Čsl. dom. Starosta Dr. Mutňanský týmto činom prejavil neobyčajné pochopenie pre naše snahy a dal nám možnosť vybudovať v stredu mesta stredisko, vyhovujúce všetkým požiadavkám spolkového života. Sami sebe musíme pripísať, že sme sa o objekt pripravili. Čsl. dom mal byť akciovou spoločnosťou, úpisov ale bolo málo, pretože sme všetci nevedeli zadovážiť 450.000 Kč. Bol teda ponúkaný »Sokolu«, ktorý medzi chudobným členstvom sossbieral na 100.000 Kč. Pôžičku na neoceníteľný objekt nedostal. Tak prešiel dom do majetku »Slovensko-filmu« a je dnes asi pre svoje pôvodné určenie ztratený. Štvrtá akcia o spolkový dom skončila sa teda so zďarom, ale nebola tak využitá, ako si zasluhovala.

Získaním Čsl. domu končí sa prvé vývojové obdobie nášho spolkového a spoločenského života v Košiciach. Dožili sme sa splnenia nášho hlavného požiadavku a videli sme pred sebou slubný rozvoj našich plánov.

Viem, že toto snesenie dát nie je štúdiou. Považujem však ich registrovanie za potrebné. Mnohé udalosti nemožno už dnes zistiť ani v spolkových archívoch, ani v periodickej tlači a budú snáď mať cenu pre kultúrneho historika. Hlavným dôvodom článku je však želanie zaznamenať prácu našich prvých spolkov — Besedy a »Sokola«, aby bolo zrejmé, že nie je odôvodnené merať dnes všetkým rovnako, keď druhí budujú na práci prvých v priaznivejších pomeroch.

Konečne som chcel ukázať, že prvé doby nášho spolkového života boli v mnohom smere bohatšie na úspechy. Príčina úspechu? Svorná, bratská práca slovenských i českých pracovníkov v malom počte zdatných spolkov, snaha prosperovať v nepriateľskom prostredí štátnej ideí prácou v duchu česko-slovenského bratstva bez hľadania prehrád a rozdielov!

Nech nás najde jubilejný rok opäť na tejto jedinej ceste, ktorá vedie k ďalším úspechom!

Sokolstvo na východnom Slovensku.

Sokolstvo, najvýznačnejšie vlastenecké hnutie šesťdesiatych rokov v zemiach historických, bolo aj slovenským vlastencom dobre známe. Snahy o založenie »Sokola« prejavily sa v kraji podtatranskom a na Považí už pred 57 rokmi a boli najživšie práve pred svetovou vojnou. Už r. 1871 vznikajú štyri jednoty, z ktorých jedna bola v Turč. Sv. Martine a početná deputácia z Martina odchádza na sokolské slávnosti do Brna. Slovenský Spevokol v Martine používa až do r. 1875 sokolského slávnostného kroja ako kroja spolkového. Pre nepriazeň úradov zaniká však skoro a na dlhý čas nadšenie pre myšlienku Tyršovu a všetky stopy sokolstva na Slovensku miznú.

V r. 1896 vzniká v Spojených štátoch Amerických »Telocvičná Jednota Sokol« a vydáva od r. 1904 svoj časopis »Slovenský Sokol«, ktorý je posielaný aj na Slovensko. Slovenskí Sokolí z Ameriky cvičili v rokoch 1907 a 1912 na všesokolských sletoch v Prahe a usporiadali vždy po slete zájazd na Slovensko, kde cvičili v mnohých mestách a vyvolali tak znovu túžbu po založení »Sokola«. V Žiline vzniká, tajne cvičí a zaniká jednota r. 1909, v Martine sa prihlasuje r. 1912 do jednoty 105 borcov, v Tisovci cvičí jednota pod menom hasičského spolku, v Ružomberku a inde usiluje zvlášť mládež o povolenie k založeniu »Sokola«, maďarská vláda ale zásadne neschvaľuje stanovy a zmarí každú — aj tajnú — telocvičnú činnosť.

Slováci sa teda nedočkali až do svetovej vojny založenia »Sokola« na Slovensku. V býv. Uhrách bola od r. 1896 len jedna — česká — telocvičná jednota »Sokol« v Pešti, ktorá smela za členov prijímať len Čechov. Zákaz však nebol zachovávaný a v jednote cvičil aj mnohý slovenský inteligent (prvý dr. Milan Hodža, temer pred 30 rokmi).

Na východnom Slovensku nebol urobený pred štátnym prevratom ani pokus o založenie »Sokola«, čas od času sem zaľúdilo číslo »Slovenského Sokola«, to však nebol dost účinný prostriedok k prebudeniu túžby po založení jednoty. Dlhá vojna priviedla do zabudnutia aj na západnom Slovensku snahy o založenie jednôt, takže sme po prevrate nenadviazovali na žiadnu zo starých tradícií. Jednoty boli hneď pri obsadení Slovenska zakladané podľa vzoru a podľa stanôv starých jednôt v zemiach historických.

Sokolstvo sa šírilo rýchle v každom kraji, akonáhle bol obsadený našim vojskom. Je teda samozrejmé, že prvé jednoty boli zakladané najmä na Považí a v Podtatransku a to už v decembri 1918. Koncom januára 1919 bolo na západnom Slovensku už viac ako 30 jednôt a preto bolo treba, aby slovenské sokolstvo malo svoje ústredie. Dňa 16. februára 1919 zakladajú v Žiline zástupci sloven. jednôt »Sokolskú župu Masarykovu« pre územie celého Slovenska. Župa mala pri založení 39 jednôt v okrsku bratislavskom, povážskom, podtatranskom a baňsko-bystrickom.

Na východnom Slovensku končily vojenské operácie neskoršie. Prirodzený stred kraja — Košice — padly do našich rúk 29. decembra 1918, civilná správa začala však úradovať až nastolením mešťanostu 7. januára 1919. V dôsledku stanného práva, stálych srážok s civilným obyvateľstvom a pokračujúcich vojenských operácií nedošlo však hneď k založeniu jednoty, ačkoľvek niekoľko nadšencov cvičilo už od začiatku februára na nariadení z býv. kadetnej školy. Telocv. jednota »Sokol« Košice bola založená 23. februára 1919 ako prvá na východnom Slovensku, prvá telocvičná hodina bola 11. marca 1919. Východné Slovensko nebolo teda na ustavujúcom valnom shromaždení župy Masarykovej zastúpené. Až v apríli 1919 je jednota Košice poverená župou organizovať Východoslovenský piaty okrsk župy Masarykovej. V apríli 1919 vznikla jednota Prešov a Levoča, v máji Bardijov a Spiš. N. Ves a mala byť založená jednota Sabinov a Trebišov. Bolševická invázia zmarila však založenie posledných dvoch jednôt a obsadením Košíc 4. júna 1919 bola

sokolská činnosť na celom vých. Slovensku zastavená. (Okrem Košíc boli obsadené Prešov, Bardijov, Trebišov, Sabinov a Levoča bola evakuovaná). Bolševická invázia zastavila alebo oslabilila činnosť jednôt aj na západnom Slovensku. Pred inváziou bolo na Slovensku 39 jednôt pevne založených, 22 jednoty sa zakladali, okrem dorastu a žiactva bolo asi 4000 členov a 1500 členiek, z ktorých pripadalo na náš piaty Východoslovenský okrskok 800 členov a 120 členiek.

Do bolševickej invázie bol najčulejší život v jednote košickej, v ktorej cvičilo priemerne 110 mužov a 25 žien. Jednota bola jediným kultúrnym strediskom v meste, usporiadala veľký symfonický koncert, prednášky, vychádzky a výlety, odoberala 205 časopisov a zakladala odbornú i zábavnú knižnicu. V Bardijove cvičilo až 60 borcov, v Levoči 21 mužov, 6 žien, v Prešove cvičilo okrem 54 členov i 15 dorastencov, v Sabinove bolo prihlásených 50 cvičencov a 30 cvičeniek. Jednota Košice mala už moderné náradie, ostatné jednoty mali náradie objednané. Sokolstvo na východe bolo pred najslubnejším rozvojom. Slovenský živel sa hlásil hufne k práci (i roľnícky a robotnícky), v radoch členstva bolo nadšenie a nezlomná chuť k prekonávaniu prekážok.

Po invázii sme tu našli celkom zmenené pomery. Na celom Slovensku sme sa stretávali s nedôverou a chladom so zjavnými nepriateľmi sokolskej myšlienky. Za takých okolností sme museli získavať bratov Slovákov usilovnou prácou od muža k mužovi. Na západnom Slovensku našly jednoty posilu v sokolských praporoch a v I. a III. pluku Stráže Slobody. Vojskové operácie nehatily tiež tak dlho ich činnosť a preto je sokolský život na západe už v júli a auguste v plnom prúde. Do Košíc prichádza však naše vojsko až 5. júla 1919, civil. úrady 8. júla, cvičiť sa počína 10. júla za účasti 7 členov (pred inváziou 110). Košice dosiahnu ešte v júli starej úrovne, usporiadajú spolu s II. sokolským praporom v Nár. divadle prvú telocvičnú akademiú a návšteva v cvičení dosahuje už v auguste počtu 77 mužov a 15 žien. Jednota sa stáva opäť stredom čl. života v meste, usporiadať 28. októbra na starom hrísku na Rákoczyho okruž-

nej prvé verejné vystúpenie a 22. novembra druhú veľkú telocv. akademiú v Nár. divadle; popri členstve cvičí už dorast a žiactvo. Okrem činnosti telovýchovnej vyvíjame živú činnosť vzdelávajúcu (24 podniky do konca decembra 1919) a spoločenskú (prvá zábavná besiedka v Levočskom dome v decembri 1919). Ostatné jednoty v našej oblasti začaly síce po invázii cvičiť, ale až v auguste a septembri 1919. Činnosť v týchto jednotách je nepatrná, pretože odchodom vojska klesol počet členov, dobrí a zapracovaní činnovníci sa vrátili do historických zemí, ktorí zostali, spotrebovali bez stáleho styku s niektorým blízkym ústredím svoj duševný sokolský fond a nepostačili udržať jednoty na úrovni. Najväčším nebezpečenstvom pre malé jednoty bol však naprostý nedostatok cvičiteľov.

Tieto ťažkosti neprejavily sa po bolševickej invázii len v našom, piatom okrese župy Masarykovej, ale aj v ostatných okresoch. Zkúsení pracovníci poznali doraz, že jedna župa, zaberajúca celé Slovensko, je ohromná a ťažko ovládateľná. Ďalší pokrok sokolstva bol možný len prevedením decentralizácie, župa Masarykova musela byť rozdelená, ináčej povedané okrsky musely byť premenené na samostatné župy.

Právom sme čakali, že sa dajú nové, menšie oblasti ľahšie ovládnuť, že bude možné usporiadať kurzy, vychovať činovníkov a cvičiteľov a zachrániť tak jednoty pred úpadkom.

12. októbra 1919 bola na shromaždení v Žiline sokolská župa Masarykova rozdelená na šesť žúp, v ktorých bolo celkom 66 jednôt s 8000 členmi. Okrem toho sa práve zakladalo 20 jednôt. V 40-tich jednotách cvičilo 1540 žien, asi v polovici jednôt cvičil dorast a žiactvo. Na tento shromaždení zrodila sa tiež naša Sokolská župa Východoslovenská, ktorá mala potom svoje ustavujúce valné shromaždenie v Košiciach. 19. novembra 1919 a pomenovala sa župou Jána Kollára.

Nová župa mala okrem 5-tich jednôt, vzniklých pred bolševickou inváziou (Košice, Prešov, Levoča, Bardijov, Sp. N. Ves) ešte päť ďalších jednôt založených v septembri (Trebišov), v októbri (Humenné a Michalovce) a v novembri (Sabinov, Užhorod). Členov bolo 717 mužov, 108 žien, 83 dorastencov, 25 do-

rasteníek a žiactvo. Rozlohou bola najväčšou v ČOS, pretože zaberala celé východné Slovensko od Spiš. N. Vsi a celú Pod. Rus.

Až do decembra 1919 patrila k župe tiež Rožňava, ktorá však bola pripojená k župe Pohronskej. Pokusy o založenie jednoty boli urobené tiež v Moldave (10 členov Čechov) a v Haniške (7 členov vojakov), župa ale nedala povolenie k založeniu.

Situácia novej župy bola veľmi zlá. Nebolo cvičiteľov a temer všetci činovníci boli nováčkovia, neoboznámení so sokolskou organizáciou. Koniec roku 1919 bol teda venovaný výchove činovníkov (kurz v Košiciach v novembri) a rozšíreniu sokolskej tlače.

Rok 1920 bol v znamení VII. všesokolského sletu v Prahe, na ktorý sme mali vyslať veľkú výpravu dobre vycvičeného členstva z jednôt, ktoré nemaly ani cvičiteľov. Župa teda otvára na dvoch miestach — v Košiciach a v Prešove — sedemdnňové cvičiteľské kurzy po nedelách v januári a vo februári a trojdňovú vzdelávaciu školu v Košiciach. Tam nadobudlo 56 bratov a 18 sestár aspoň základy cvičiteľského vzdelania. Do sletu vznikly ešte jednoty Berehovo a Mukačevo (apríl) a Krompachy (máj), takže sme mali na slet vypravených celkom 13 jednôt. Z týchto však byly len tri jednoty silné a spoľahlivé (Košice, Prešov, Užhorod) na ostatné nebolo spoľahnutia. Bolo treba preložiť činnosť župného predsedníctva a náčelníctva do jednôt. Preto bol vypracovaný presný rozvrh až do sletu, v každej jednote byly usporiadané župou nácvičné hodiny, členovské schôdzky, vzdelávacie školy, rozraďovacie závody a verejné cvičenia (až na Bardijov). Naše verejné cvičenia účasťou cvičiacich, technickou úrovňou a dôstojným, ozaj sokolským rázom našich nepriateľov priamo ohromily. Táto prenikavá činnosť mala za následok zdvojnásobenie počtu členstva do sletu.

Okrem toho bolo treba sossbierať medzi členstvom 32.000 Kč na výpravu slovenského dorastu z našej župy do Prahy, obstaráť pre celú župu zásoby potravín temer na týždeň, dopraviť zásoby do Prahy a sriadiť tam kuchyňu. Bol to pre mladú župu ohromný výkon — ale podaril sa. Vyslali sme na VII. slet 112

dorastencov, 17 dorasteniek, 389 členov, 115 žien a celkom 8 závodných družstiev. Tým sme prvý raz umožnili bratom Slovákom, aby uvideli našu silu a načerpali dôveru v budúcnosť.

Hneď po slete sme uvítali v Košiciach výpravu amerických Slovákov-Sokolov, usporiadali sme s nimi spoločne verejnú cvičebnú hodinu v reálnom gymnáziu a použili ich prítomnosti k mohútnej manifestácii za československú vzájomnosť v zahradě Čs. domu. Schválili a obdivovali úprimne nami vykonanú prácu.

Z podnikov jednôt v tomto roku zasluhuje zmienky I. verejné cvičenie tel. jednoty »Sokol« Košice 3. júna 1920. Bolo spojené s rozvinutím praporu jednoty, pri ktorom predniesol slávnostnú reč — z najkrajších, ktoré som počul o sokolstve prehovoriť — básnik Martin Rázus. Vlastné cvičenie zahájil mužným prejavom Bohdan Pavlů.

Po slete pribudly nové jednoty v Hustu, Tiačeve, Perečine a Veľ. Sevljuši, takže župa mala 17 jednôt, z ktorých bolo 7 na Podk. Rusi. Naprostá rôznosť etnografických, politických a hospodárskych pomerov znemožňovala župnému predsedníctvu rozhodovať o zásadných otázkach týchto jednôt, veľká vzdialenosť od Košíc zťažovala prácu. Usilovali sme sa teda, aby sa Pod. Rus od nás odlúčila, čo sa tiež stalo 21. novembra 1920, kedy bola založená Sokolská župa Pod. Rusi, so 7 jednotami, takže koncom r. 1920 zostalo v našej župe len 10 jednôt v oblasti od Spiš. Novej Vsi až po politickú hranicu Pod. Rusi. Napriek tejto odluke mala naša župa koncom r. 1920 v 10 jednotách 946 mužov, 233 žien, celkom 1179 členov. Najpotešiteľnejším zjavom bol však vzrast dorastu (celkom 277) a žiactva (celkom 556).

Mimo túto vlastnú sokolskú činnosť vystúpilo Sokolstvo našej župy ako celok pri uvítaní pána prezidenta Masaryka v Košiciach 21. septembra 1920. Pri tejto príležitosti vystúpil okrem 80tich bratov v kroji prvý raz jazdný odbor T. j. »Sokol« Košice 12 členovou jazdnou četou. Okrem polície a vojska ležalo celé usporiadanie na bedrách Sokola, ktorý sa svojho úkolu zhostil s najprostým zdarom.

R. 1921 bol slávnym rokom našej župy i všetkých jednôt, ako rok I. zájazdu Čs. Obce Sokolskej do našich oblastí. Do zájazdu bola usporiadaná administratíva župy a presný kataster všetkého členstva. K zájazdu bol vydaný »Pamätný list«, ktorý obsahoval vedľa iných príspevkov prvé obsirnejšie dejiny Košíc, sprievodcu Košicami a východným Slovenskom od dra. Joz. Poláka a prvé obsirne dejiny Sokolstva na vých. Slovensku z pera autora tohoto článku.

Zájazd bol podnikom na naše pomery ohromným. Peňažný obrat bol 1,206.350 Kč 60 hal.; tvrdíme preto, že žiadna iná korporácia nebola vstave usporiadať podobný podnik. Sletový výbor s 10 odborními pripravoval slávnosti už od jesene 1920 a strávil po mesiaci mnoho dní a nocí v starostiach a úzkostiach, či nebude nutné v poslednej chvíli slávnosti odrieknúť. V tábore za Hornádom bolo postavené zvláštne sletišťe pre 1000 cvičiacich a 15.000 divákov, ďalej šatne pre 2000 členov a členiek, takže stavebné investície dosiahly 116.000 Kč. Hudby pohltly cez 10.000 Kč, slávnostný list a plakáty 32.000 Kč atď. Stála a účinná propaganda získala však pre nás celý kraj, stále dozory a nácvičné hodiny v jednotách pripravily členstvo, nezlomná vôľa činovníkov odstránila prekážky a tak sa podarilo dielo, ktoré pokrylo Sokolstvo slávou a prospelo národu.

Slávnosti sa započaly 26. júna 1921 župným sletom dorastu a žiactva za účasti 247 žiakov, 152 žiakýň, 156 dorastenecov, 80 dorasteniek a 6000 divákov.

Vlastný zájazd započal 2. júla príchodom župy Brnenskej, krále Jiřího, Pernštýnskej, Chelčického a Západomoravskej. Po prízjazdu bolo uvítanie mestom, župou a legionármi pred (starým) mestským domom a akademie v nár. divadle a v Schalkháze.

3. júla dopoludnia byly župné závody, odpoľudnia slávnostný sprievod za účasti 752 mužov, 33 žien v slávnostnom kroji, 309 žien v cvičebnom úbore, 96 dorastenecov a 48 dorasteniek v krojoch. Na verejnom cvičení cvičilo 768 mužov, 309 žien, vojaci, dorast a žiactvo. Divákov bolo viac ako 14.000.

4. júla porozchádzali sa hostia do Bardíjova, Sabinova, Krompachov, Spiš. N. Vsi, Humenného a Trebišova. 5. júla cvičili v Prešove, Michalovciach a v Levoči, 6. júla zaplavili Tatry a potom odišli do svojich domovov.

Zájazd bol prejavom sily a ukáznenosti Sokolstva. Presvedčil nepriateľov, že sme v Československej republike, obývanej národom statným a zdravým, ktorý si nedá vziať slobodu. Podvihol na vých. Slovensku úctu k nám ako národu a podvihol autoritu štátu, po boľševickej invázii pokleslú. Najlepšie vystihuje význam zájazdu posudok brata Antonína Krejčího, terajšieho vzdelávateľa ČOS.: »Když odcházeli muži ze sletišťe, bylo nám, jako bychom viděli vzkříšení ujařmeného Slovenska východního. Na sta mužů a žen na cvičišti bylo zjevením víry ve sbratření lidu a tisíce diváků poprvé ve svém životě spatřilo, že člověk je stvořen k obrazu božimu, k obrazu nebeské dokonalosti, jestliže jeden duch, jedna myšlenka, jediná touha po dokonalosti ovládne množství«.

R. 1921 založené byly jednoty Slov. Nové Mesto, Gelnica a Medzilaborce, takže počet jednôt sa zväčšil na 13. Počet členstva obnášal 1206 mužov, 290 žien, 337 dorastenecov a dorasteniek, 779 žiakov a žiakýň. Vzdelávajúcich podnikov bolo 164, kníh 1962, časopisov sa odoberalo 499.

R. 1922 bol rokom pokojnej a vnútornej práce. Župe pribúdly jednoty Lemešany a Sobrance (stav 15 jednôt), počet členstva sa zväčšil na 1290 mužov, 284 žien, 372 dorastu, 904 žiactva. Verejných cvičení bolo len 5 (chceli sme, aby sa jednoty venovali výhradne pravidelnej práci). Miesto nich však bolo 31 výletov a pochodových cvičení. Župa začala vydávať svoj vlastný mesačník »Sokolská zástava«. Na jari byly usporiadané okrskové cvičiteľské kurzy v Prešove, Spiš. Novej Vsi a v Košiciach, v júli osemďňová cvičiteľská škola v Košiciach. 50 členová výprava členstva navštívila slet v Moravskej Ostrave. Delegácia dorastu účastnila sa sletu v Lublani. V župe sa začína rozvoj lútkarstva (bábkových divadiel). Počet vzdelávajúcich podnikov dosiahol 800, kníh 2844, odberaných časopisov 624.

R. 1923 bol v prvom polroku venovaný prípravám k župnému sletu v Spiš. Novej Vsi. 24. júna 1923, ktorého sa účastnilo celkom 860 cvičiacich z členstva, dorastu a žiactva. Dopoludňajších závodov účastnilo sa 7 družstiev mužov, 10 družstiev dorastencov, 3 družstvá dorasteniek a 15 žien, počet to na našu malú župu veľký. Slet vyplnil svoje poslanie národné — buditelské a štátotvorné s plným zdarom. Najcennejším zjavom bola veľká účasť slovenského dorastu a žiactva, umožnená obetavou sbierkou členstva (4400 Kč), aby aj najchudobnejšej mládeži bola umožnená účasť. Tri verejné cvičenia, 6 akademií a besied doplnilo našu propagačnú činnosť.

Medzisletové závody ČOS. v júli v Prahe priniesly nám najväčší úspech, pretože družstvo mužov z Košíc sa prebojovalo na II. miesto, družstvo žien z Košíc na VI. miesto v odd. nižšom, takže sme nechali staré a silné jednoty zo zemí historických ďaleko za sebou.

Táto intenzívna činnosť mala za následok ďalší vzrast sokolstva v našej oblasti. V Sečovciach bola založená nová jednota a župa mala koncom roku v 16tich jednotách 1426 mužov, 314 žien, 450 dorastu, 934 žiakov. Vzdelávajúcich podnikov bolo 644, kníh 3885 sväzkov, časopisov sa odoberalo 541.

R. 1924 venovali sme sa najmä prípravám pre valný sjazd ČOS. v Prahe 7. a 8. decembra. Vo všetkých jednotách boli usporiadané prednášky o pomere Sokolstva k otázkam dneška a podob. Vo všetkých troch okrskoch boli usporiadané cvičiteľské kurzy okrskové, v Košiciach župný kurz pre vedúcich žiactva. Župných závodov 1. júna účastnilo sa 20 družstiev členstva a dorastu a 7 závodníkov o prebor. 21. septembra bol usporiadaný prvý raz v Užhorode medzižupný závod v telocvíku prostom (ľahká atletika) so župou Pod. Rusi, v ktorom zvíťazili naši muži, avšak podľahli naši dorastenci. Osem verejných cvičení, 5 akademií a besied bolo prevedených so zdarom. Pribúdla nová jednota — sedemnásť — v Moldave a župa mala koncom roku 1412 mužov, 293 ženy, 476 dorastov a 799 žiactva. Vzdelávajúcich podnikov bolo 499, kníh 4051, odoberaných časopisov 610. O vzraste lútkarstva svedčí 59 predstavení.

R. 1925 sústredilo sa naše úsilie k prevedeniu župného sletu v Košiciach 28. júna v Gajdových kúpeľoch. Dozorni a návševními hodinami docielili sme toho, že na slete cvičilo 300 mužov z našej župy, počet, ktorého dosiaľ nedosiahla žiadna slovenská župa. Všetkých cvičiacich bolo 727. Prvý raz vystúpil jazdný odbor Košice v jazd. reji. Sjazd sa odbýval za ustavičného prudkého dážďa, trvajúceho niekoľko dní, bol však prevedený tak, že prítomný zpravodajca ČOS. označil výsledok za výtečný. Čsl. obecnosť dostavilo sa napriek búrke a nepohode a sotrvalo cez celé cvičenie, takže slet sa skončil slušným ziskom. Nadšenie všetkých, od najmenej žiačky počínajúc neznalo prekážok. Táto ukážka sokolskej obetavosti a disciplíny nevymizne z pamäti i účastníkov. Žiadna druhá organizácia nebola by vstave usporiadať tak veľký podnik za týchto podmienok. Okrem sletu usporiadali sme tri verejné cvičenia, 12 akademií a besied, župný závod v telocvíku prostom 27. sept. (34 závodníci) a cvičiteľské kurzy vo všetkých troch okrskoch. Korporatívne sme sa účastnili pohrebu brata dra Jána Rummanna.

Jednota v Sobráncoch bola pripojená k župe Pod. Rusi, takže koncom roku bolo v 16tich jednotách 1387 mužov, 330 žien, 398 dorastu, 782 žiactva. Pokles bol zapríčinený vlivom známeho pastierskeho listu slovenských biskupov proti Sokolu. Bolo treba veľkej práce, aby bol tento pokles vyrovnaný. Vzdelávajúcich podnikov bolo 409, počet kníh a časopisov zostal na výške minulého roku.

Prípravy k VIII. všesokolském sletu v Prahe mali za následok značný vzrast členstva a zvýšenie činnosti r. 1926. V jednotách (Košice, Prešov) tvoria sa prvý raz zvláštne oddiele starších bratov, ktoré sú teraz trvalou složkou našich jednôt. Prípravy sletové vyžiadaly si na našom členstve 60.000 Kč (35 Kč na jedného člena). Župa bola v Prahe zastúpená dôstojne. Sletu dorastu sa účastnilo 110 dorastencov a 93 dorastenky (78 proc. Slovákov), sletu členstva 208 mužov, 86 žien, 20 jezdcov a 1 hudba a okrem toho členstvo necvičiace. 2 družstvá v odd. nižšom a jednotlivci v iných odvetviach závodov sa umiestnili

veľmi čestne. Po slete v júli navštívilo našu župu (5 jednôt) zájazdové družstvo Sokola Pražského. Napriek sletovým prácam našli sme dost času na usporiadanie cvičiteľského kurzu III. okrsku, 7 verejných cvičení a 7 akademii a besied. V II. medzižupnom závode so župou Pod. Rusi 26. septembra v Košiciach zvíťazili naši muži aj dorastenci.

Koncom r. 1926 mali sme v 16 jednotách 1590 mužov, 410 žien, 484 dorastu, 723 žiactva. Vzdelávajúca činnosť vykazuje 415 podnikov, kníh bolo 4168, časopisov sa odoberalo 720.

R. 1927 bol venovaný usporiadaniu slávneho druhého zájazdu ČOS. do Košíc za účasti sokol. župy Moravsko-Sliezskej, Tešínskej, Stredomoravskej, Prostejovskej a Chelčického. Po 8 mesiacov robily sa prípravy, schôdzky, nácvičné hodiny a propagačné prednášky nielen v našej oblasti, ale aj na Morave. Usporiadanie zájazdu previedol slávnostný výbor s 12 odborníkmi. So sletom bola spojená oslava slávnej bitky u Zborova za účasti bratov legionárov a iných spolkov a korporácií pod protektorátom mesta a župy XX. Čsl. obecnosť pomohlo nám pri ubytovaní a stravovaní s krajinou obetavosťou a dopomohlo svojou účasťou k tomu, že sa zájazd stal mohútnou manifestáciou východného Slovenska za jednotný a nedielný štát.

29. júna bol preveденý zájazd dorastu moravských žúp, slávnostný sprievod a verejné cvičenie v Gajdových kúpeľoch za účasti 296 žiakov a žiakýň, 675 dorastencov a dorasteniek. Na verejnom cvičení bolo 6000 divákov. Z programu bolo najlepšie cvičenie dorastencov s tyčami a mohútna skupina »Zborov«. 30. júna bol usporiadaný zájazd dorastu do Tatier.

3. júla prišlo moravsko-sliezské sokolstvo dvoma zvláštnymi vlakmi a bolo uvítané na Husitskom námestí županom XX. župy dr. Jurajom Slávikom, starostom mesta Košíc dr. Pavlom Novákom a zem. voj. veliteľom generálom Šnejdárkom. 4. júla bol venovaný zkuškam, usporiadaniu večernej akademie v nár. divadle a večierku v Schalkháze. 5. júla dopol. bola mohútna Zborovská oslava na Hlavnej ulici, usporiadaná spolu s legionármi a posádkou. O 13. hod. prešiel mestom slávnostný sprievod, v ktorom bolo zaradených 92 legionárov, vojenská hudba,

260 vojakov, 2 sokolské hudby, 72 sokolských jazdcov, ženy v národných krojoch, 476 žien a 819 mužov v slávnostných krojoch s 22 prapormi. Vrcholom verejného cvičenia bolo cvičenie 100 starších členov, 258 vojakov, 560 mužov (prostné), 48 jazdcov, najlepšie však byly cvičenie prostné 520 žien. Divákov bolo 10.800. — 6. júla bol zájazd ČOS. ukončený výletom členstva na Vysoké Tatry.

Zájazd si vyžiadal státisícového nákladu a 8 mesačnej neúnavnej práce, za ktorú nebol nik ničím honorovaný, priniesol však posilu všetkým dobrým Slovákom a Čechom. Najväčší prospech priniesli slávnosti nám. Účastníci zájazdu 1921 našli našu župu v počiatkoch rozvoja, zájazd 1927 ukázal župu riadne organizovanú, počet jednôt a členstva zdvojnásobený, bezvadnú organizáciu a krajinú obetavosť bratstva.

Okrem zájazdu byly usporiadané 4 verejné cvičenia, kurz telocvikú prostého a hier v máji, kurz pre vedúcich žiactva v októbri a novembri a tri okrskové kurzy. Bola preveденá organizácia lyžiarstva v župe. V medzižupnom závode so župou Pod. Rusi 25. septembra v Mukačeve zvíťazili naši dorastenci, podľahli naši muži.

Koncom r. 1927 sdružovala župa v 16tich jednotách 1491 mužov, 437 žien, 488 dorastu, 918 žiactva. Vzdelávajúcich podnikov bolo 678, kníh 3685, odoberaných časopisov 1308. Lútkarstvu sa venovala zvýšená pečlivosť (107 predstavení).

R. 1928 pribúdla jednotá vo Vranove. Na jari bola usporiadaná v Košiciach župná vzdelávajúca škola, v lete verejné cvičenie vo väčšine jednôt. Záujem sokolstva je prirodzene pripútaný najmä k oslavám 10. výročia republiky, ktoré by sa v mnohých miestach bez nás nedaly ani dôstojne usporiadať. Presný prehľad vykonanej práce bude možné podať až koncom roku, ale bude iste znamenať nový vzostup. Koncom septembra t. r. mala župa 1770 mužov a 513 žien.

Tento prehľad o činnosti Sokolstva na vých. Slovensku nevyčerpáva ani približne všetku našu prácu. Ukazuje našu činnosť len v hrubých obrysoch, ako výsledok každodennej všednej, obetavej, vyčerpávajúcej a anonymnej práce v našich

jednotách, cvičiteľských a vzdelávajúcich sboroch. Táto činnosť nikdy a nikým pre žiadneho člena nehonoraná zostane divákovi — nesokolovi — utajená; on vidí len jej efekt pri veľkom verejnom podniku. Neuváži, že len v našej župe prejde ročne v 5000 cvičebných hodinách telocvičňami cez 95.000 cvičiacich, nevidí, že naše vzdelávajúce podniky združia za rok na 26.000 posluchačov, neuváži, že bez našich verejných cvičení by si hockde naše občianstvo neuvedomilo silu a zdatnosť národa. Divák len cíti, že má pred sebou organizáciu, na ktorú sa môže národ vždy a za všetkých okolností spoliehať. Toto uznanie je najlepšou odmenou sokolskej práce.

Iste však stavia tento prehľad sokolstvo na prvé miesto medzi našimi národnými a obrannými inštitúciami na východe vlasti. Stavia nás tam už preto, že od vzniku prvej jednoty na vých. Slovensku 23. februára 1919 ukazuje jedinou pevnú líniu myšlienkovú, bez koncesii módam doby a bez kompromisov. Stavia nás tam preto, že v dobách, kedy iní na východe o budúcnosti štátu len ešte uvažovali, my sme ju už svojou prácou pripravovali. Nesporne však nám prvé miesto patrí v tom, že sme vždy a bez kolísania pracovali pre jednotný, nedeliteľný československý štát a silný mohutný čsl. národ.

Preto je aj náš úkol v budúcnosti jasný. Bolo-li Sokolstvo v historických zemiach najsilnejšou oporou národa v boji o samostatnosť, musí zostať aj tu buditeľom slovenského vedomia a učiteľom demokratizmu, složíek, ktoré sú nezbytné pre udržanie a upevnenie samostatnosti. Len tak dá Sokolstvo slovenským bratom to, čo im odoprela minulosť a maďarské pánstvo — záruku trvalej slobody.

E. Riess:

Spevokol »Foerster«.

V druhej polovici r. 1919 sústredený bol spolkový a kultúrny život československý v Košiciach okrem Sokola v Československej Besede. Beseda čítala vtedy na 500 členov a mala za cieľ usporiadanie spoločenských večierkov, divadiel, prednášok a koncertov, utužovanie vzájomného pomeru Čechov a Slovákov, u týchto pôsobiť v duchu národného sebavedomia a košickej verejnosti, zvlášť maďarskej ukázať našu kultúrnu vyspelosť. Jedným z najzaujímavejších prostriedkov k dosiahnutiu naznačeného cieľa je iste spev. A tu obetavou oduševnenosťou niekoľkých pracovníkov, na čele ktorých stál inž. Kunštátsky, podarilo sa založiť pevecký odbor Čsl. Besedy v Košiciach. Tento odbor pristupovaním nových členov potešiteľne rástol a skoro ukázal aj schopnosť splniť účel svojho založenia, lebo v osobe prvého svojho sbormajstra prof. reál. gymnázia Ladislava Svěceného našiel nielen výtečného odborníka, ale aj v ohľade spoločenskom a spolkovom muža, ktorý zaručoval už vopred úspechy. Na návrh dirigenta ako veľkého ctiteľa žijúceho skladateľa J. B. Foerstera, prijal pevecký odbor Čs. Besedy meno »J. B. Foerster«. Ťažké začiatky finančného rázu prekonali prví nadšenci složením základného poplatku 5 Kč a za takto složených 150 Kčs od 30tich členov a 20 Kčs od Besedy bol zakúpený prvý notový materiál.

Bol teda pôvodne terajší spevokol založený ako mužský sbor a mal byť akýmsi príležitostným sborom. Prvý raz vystúpil tento pevecký sbor začiatkom decembra 1919 ako spoluúčinkujúci na zahajovacom večierku pri otvorení nových miestností Besedy v Levočskom dome. Ukázalo sa však, že miestností Levočského domu ani Besede nevyhovovali, ani na pevecké a hudobné zkúšky nepostačily. Neskoršie prevzala telocvičná jednota Sokol terajší Československý Dom, kde sa Čs. Beseda

preniesla. Ale miestnosti Čs. domu pre spolkový život Besedy tiež nepostačily a preto nastal spolkový úpadok Besedy. Pevecký odbor Besedy ale nelenil, preniesol sa do miestností mestskej hudobnej školy, cvičil usilovne, majúc v úmysle osláviť 60 narodeniny nositeľa svojho mena, hudobného skladateľa J. B. Foerstra, čo sa stalo na prvom vystúpení dňa 14. februára 1920. Koncert bol v mestskom divadle za spoluúčinkovania sestry sbormajstra prof. Svätého pi. Elišky Matysovej, ktorá predniesla Foerstrove sólové piesne »Láska« a »Noční violy«. Spevokol zaspieval mužské sbory: »Velké šíre rodné lány«, »Polní cestou«, »Skřivánkovi«, »Oráč«, »Mé orné pody«, »Píseň jarní«, »Z osudu rukou«, »Vlaštovička« a »Když jsme se loučili«. Pred zahájením koncertu mal dr. Cyril Sychra prednášku o J. B. Foerstrovi. Výťažok z tohoto koncertu 1.080 Kčs bol venovaný Schottovmu fondu (terajší Vlčkov fond) na podporu stredoškolskej mládeže. Tento koncert spôsobil, že sa k súčinnosti prihlásily i ženy a tak vznikol v peveckom odbore Besedy tiež ženský sbor Foerstra. Prvým sbormajstrom bol Ed. Kubát. Vznikom ženského sboru prišlo sa k štúdiu veľkých skladieb pre smiešané sbory a už 24. marca 1920 usporiadaný bol v Schalkháze druhý riadny koncert Foerstra, na ktorom mužský sbor predniesol Bendlov »Svoji k svému«, Pallove »České tance« a Křížkovského »Utonulá« a »Národní píesne«. Ženský sbor: Smetana »Má hvězda«, »Přiletěly vlaštovičky« a »Západ slunce«. Koncert zakončil smiešaný sbor Foerstrovou »Česká píseň«. Koncert bol 25. marca pre vojsko a študentstvo bezplatne opakovaný. Značný čistý výťažok z tohoto koncertu bol použitý k zakúpeniu ďalšieho notového materiálu.

Po tomto koncerte počal »Spevokol Foerster« v niekoľkých schôdkach uvažovať o osamostatnení sa. Boli vypracované stanovy a v máji r. 1920 utvoril sa z toho peveckého odboru Besedy samostatný pevecký spolok »Foerster«. Prvým predsedom bol inž. Kunštátský, sbormajstrom mužov prof. Ladislav Svätý, sbormajstrom žien Ed. Kubát, tajomníkom prof. Ondruš a pokladníkom pošt. úr. Wolf. Vývoj a činnosť spolku javí sa až po dnešný deň takto:

1.) Pohyb členstva:

1920 — 73 členov, 1921 — 75 členov, 1922 — 81 členov, 1923 — 68 členov, 1924 — 56 členov, 1925 — 59 členov, 1926 — 61 členov, 1927 — 84 členov, 1928 — 106 členov.

2.) Spolkový archív (notový) vykazuje.

1920 — 78 skladieb, 1921 — 112 skladieb, 1922 — 195 skladieb, 1923 — 124 skladieb, 1924 — 309 skladieb, 1925 — 351 skladieb, 1926 — 393 skladieb, 1927 — 457 skladieb, 1928 — 568 skladieb.

3.) Činnosť spolková:

1920:

- 14. februára koncert na oslavu 60tych narodenín hudob. skladateľa J. B. Foerstra.
 - 24. marca koncert, v ktorom prvý raz vystupuje ženský sbor.
 - 25. marca ten istý koncert opakovaný bezplatne pre vojsko a študentstvo.
 - 11. júna koncert českej klasickej hudby.
 - 16. júna ten istý koncert opakovaný.
 - 19. júna koncert v Prešove.
 - 21. júna, 27. októbra, 6. novembra menšie vystúpenia.
- Z Košíc odchádza sbormajster prof. Svätý.
- V novembri prichod nového sbormajstra dra C. Sychru.

1921:

- 18. marca koncert skladieb Křížkovského na oslavu jeho 100. narodenín.
 - 25. marca koncert v Levoči.
 - 7. apríla slávnostná omša s kantátou »Sv. Cyril a Method«.
 - 28. októbra slávnostná omša Doušova »Missa solemnis« s vložkami Sychrovými a Mendelsohnovými.
- Okrem toho spoluúčinkovanie na dvoch smútočných prejavoch, na 4 slávnostiach, na 2 akademiách pri zájezde sokolstva z Moravy a Čiech do Košíc.
- 4 rôzne príležitostné vystúpenia.

1922:

- 3. februára pristupuje spolok za člena »Peveckej obce čl.«.
- 2. marca koncert zo skladieb Vítězslava Nováka.
- 7. marca slávnostná omša, Dvořákov Žalm 149 a Doušova »Missa solemnis«.
- 2. apríla chrámový koncert v evanjelickom kostole, Píckovo »Umučenie Kristovo«, Douša »Missa Glagolskaja«.
- 5. apríla chrámový koncert v dome, Píckovo »Umučenie Kristovo«, Doušova »Missa Glagolskaja«.
- 6. mája koncert v Užhorode.
- 13. mája koncert v Levoči.
- 3. decembra koncert v Schalkháze v Košiciach.

- Okrem toho spoluúčinkovanie na jednom smútočnom prejave, na 4 slávnostiach a 2 príležitostné účinkovania.
- 1923:
 V apríli odchádza z Košíc sbormajster dr. C. Sychra, na jeho miesto nastupuje prof. Eduard Nademlýnský.
 12. mája koncert v Spiš. N. Vsi.
 24. novembra 50 jubileum spisovateľskej činnosti Rehora Urama-Podtatranského.
 Okrem toho spoluúčinkovanie na 2 smútočných prejavoch, na slávnostiach a 7 prílež. účinkovaniach.
 Účinkovanie v operách: »Aida« (4krát), »Tannhäuser« (4krát), »Faust a Markéta« (3krát), »Dalibor« (2krát), »Lakmé« (jedenkrát).
- 1924:
 20. januára koncert v Schalkháze.
 2. februára koncert vo Vranove.
 23. februára koncert v Michalovciach.
 1. marca Smetanove oslavy a koncert pre vojsko.
 24. marca 10. narodeniny a koncert pre študentstvo.
 28. apríla 100. narodeniny, oficiálny koncert všetkých vokálnych skladieb.
 Okrem toho účinkovanie v operách »Aida« (3krát), »Bludný Holanďan« (trikrát).
 Okrem toho účinkovanie na 4. smútočných prejavoch a na 5. oslavách a 1. prílež. vystúpení.
- 1925:
 Účinkovanie na 5. oslavách a 1. prílež. vystúpení.
 6. júna koncert (populárny).
 Spoluúčinkovanie na 2. smútočných prejavoch (pohrab župana dr. J. Rumanna), na 2. slávnostiach a 1 prílež. vystúpenie.
- 1926:
 29. mája koncert v Schalkháze.
 28. októbra koncert v Trebišove.
 1., 3., 5. decembra koncerty za Radiotýždňa v Haniske.
 Okrem toho spoluúčinkovanie na 2. slávnostiach a 1. prílež. vystúpenie.
- 1927:
 13., 20. júna koncerty v divadle »Stabat Mater«.
 Okrem toho účinkovanie na 1. smútoč. prejave a 4. slávnostiach.
- 1928:
 7. marca slávnostný koncert »Jánošíkova svadba«.
 7.—9. júna zájazd spolku na pevecký festival do Prahy (účasť 58 účín. členov).
 Okrem toho účinkoval spoloček na jednom smútočnom prejave a 4. slávnostiach.

V tomto roku vzdáva sa prof. Nademlýnský čiastočne funkcie sbormajstra zo zdravotných dôvodov. Jeho funkciu prevzal prof. reál. gymnázia Jar. Hnátek. Vedenie spolku obsadené na želanie starých funkcionárov väčšinou novými ľuďmi.

Spoloček má slovenský názov, ale je čisto český.

Dľa povolania bola od počiatku a je podľa dnešného stavu väčšina členov z radov štátnych zamestnancov a ich rodinných príslušníkov. Zbytok tvoria 2 remeselníci a 1 bankový úradník. Z radov štátnych zamestnancov vykazuje najväčší počet železnica, potom pošta, zbytok dopĺňujú 3 profesori, 2 učiteľia, 1 lekár, 1 dôstojník, 1 colný a 1 technický úradník politickej správy.

Veľmi značný pokles v počte členstva počas trvania spolku, nakoľko ide o predbežné vzdelanie, vykazuje stav vysokoškolský a jeho rodinní príslušníci. Bol síce dľa percentov vždy najmenej zastúpený, ale bol až do r. 1922 primeraný. Najväčší úbytok členstva od založenia spolku z radov štátnozamestnaneckých, vykazuje stav učiteľský. V našom spolku je azda čiastočne odôvodnený tým, že to boli väčšinou učiteľia z Čiech a Moravy, ktorí sa postupne vracali do českých zemí. Nemôžeme však cez tento zjav prejsť mlčky, keď v našom sbore sú len 2 učiteľia a žiadna učiteľka.

Ale dúfajme, že prechodne.

A. Krížka:

Slovenská Matica v Košiciach.

(Přehľad jej doterajšej činnosti.)

Slovenský východ až do prevratu bol po národnej stránke poľom nezoraným. Úsilná a systematická maďarizácia zapustila tu najhlbšie korene. Tohoto boli si vedomí všetci kultúrni činitelia, ktorí novými pomerami boli určení pracovať v metropole východnej Slovače.

Miestni slovenskí a českí duševní pracovníci čo skoro po oslobodení pribrali sa k všestrannej kultúrnej práci, založili miestny odbor Matice Slovenskej, ktorého hlavným cieľom bolo ľudovými prednáškami, jazykovými naukobehmi, divadelnými predstaveniami a zakladaním knižníc rozširovať osvetu, budíť, hlbíť a upevňovať národné povedomie.*)

Košický odbor Matice Slovenskej utvoril sa 10. novembra 1919 za predsedníctva dra Pavla Fábryho, vtedajšieho župana Abauj-turnianskej stolice. Za podpredsedov boli zvolení riaditeľ gymn. Karol Murgáš a E. Borek, za tajom. inž. Ivan Houdek, za pokl. Anton Straka, za zapisovateľa prof. M. Ondruš, za knihovníka Fraňo Hromada, za revízorov P. Nentwich a prof. A. Wallo.

Práca započala sa ľudovými prednáškami s tak zvanou ľudovou školou. V správnom roku 1919/20 prednášali: Dr. Šimeček-Gara: Vývin slovenskej reči spisovnej; dr. J. Pollák: Z dejín Košíc; J. Houdek: Nástín minulosti Slovákov; Alex Chrappa: Z dejín dohánu; A. Straka: Zdravý život; A. Chrappa: Kukučkina tajnosť; J. Němec: Božena Němcová (2 predn.); Inž J. Mayer: Zo strojníckeho odboru; K. Murgáš: Národnosť a kultúra; K. Spálovský: Zaujímavé odseky z chemie; J. Thomaj:

*) Pozri prof. I. Beniačov článok v »Malom kult. Almanachu 1922 v Košiciach.

Teslove prúdy; Fr. Bluma: Zo svetovej vojny; L. Svěčený: Slovenská pieseň; J. Slávik: Architektúra východného Slovenska. J. Kovalík: Agar od Hviezdoslava; A. Wallo: Význam farieb vo fyziologickom a sympatickom smysle.

Spolu bolo 17 prednášok osvetových. Okrem toho zúčastnil sa miestny odbor Matice Slovenskej všetkých národných osláv. Tak boli oslávené 70. narodeniny prez. T. G. Masaryka a 100. výročie narodenia Andreja Sládkoviča.

V takzvanej »ľudovej škole« usporiadané boli od februára do apríla tieto kurzy: Kurz literárny, kurz historický, kurz prírodovedecký, a kurz zdravotný. Ďalej kurzy jazykové a to: slovenský, český, ruský, francúzsky týždenne po dvoch hodinách a okrem toho kurz krasopisný. Všetky tieto prednášky a kurzy budily živý záujem a boli stále hojne navštevované. Priemerne bývalo 40 poslucháčov.

8. septembra 1920 rozšíril miestny odbor Matice Slovenskej svoju činnosť utvorením »Osvetového odboru« dľa intencií referátu ľudovej výchovy pri školskom referáte. Úlohou tohoto Osvetového sboru je usporiadať osvetové prednášky, divadelné predstavenia, bábkové divadlá a zakladanie knižníc. Založil sa tak zv. kataster obcí, do ktorých chodievali každú nedeľu jednotliví členovia odboru prednášať. Táto činnosť rozvíjla sa v takom rozmere, že ju potom »Osvetový sbor« úplne prevzal na seba, majúc svoj zvláštny výbor.

Dňa 11. novembra 1920 utvorila sa nová správa a doplnil sa starý výbor. Za predsedu bol zvolený župan dr. Ján Rumann, za podpredsedov riad. K. Murgáš a riad. K. Hlavinka, za tajomníka prof. J. Beniač, za pokladníka prof. Fr. Bluma.

V roku 1920/21 boli tieto prednášky: K. Murgáš: Kultúra a slovenský národ; dr. E. Rudolf: O peniazoch a valute; V. Přerovský: Ideál moderného života; A. Chrappa: Drahokamy; K. Hlavinka: J. Kollár ako buditeľ slovenský; dr. Fr. Rudolf: Ako je náš kalendár zariadený; K. Spálovský: Uhlie, jeho pôvod a význam pre život; J. Beniač: Slovenské povahy u Sládkoviča; V. Přerovský: História demokratickej myšlienky v národe československom; Fr. Hromada: Koniec sveta; dr. Ján Mar-

tinka: Slovenské hranice; Rehor Uram-Podtatranský: Srdce a ruka; dr. Št. Bezák: Martin Kukučín.

Spolu bolo 13 prednášok, 6. jazykových, (3 slovenské, 1 český, 1 francúzsky a 1 anglicky), 1 kurz vlastivedy a 1 z praktických a obchodných počtov. Účastníkov bývalo priemerne 60.

Ako v prvom roku, tak i v druhom usporiadané boli spolu s ostatnými osvetovými spolkami národné slávnosti, a to oslava 250. výročia úmrtia J. A. Komenského, narodeniny prez. Masaryka, slávnosť národného oslobodenia a 13. októbra 1921 dal sa odbor zastúpiť na pohrebe nášho zvečnelého pevca Hviezdoslava.

4. decembra 1921 usporiadal Národný klub spolu s Maticou Slovenskou ako aj s ostatnými osvetovými spolkami v Slovenskom Národnom divadle »Hviezdoslavovu tryznu«, ktorej čistý výnos venovaný bol na »Hviezdoslavovo štipendium« pre chudobných žiakov reálneho gymnázia v Košiciach.

Na valnom shromaždení v novembri 1921 bol za predsedu zvolený riad. K. Murgaš, za tajomníka prof. J. Beniač, za pokladníka prof. Fr. Bluma.

V roku 1921/22 boli usporiadané kurzy a prednášky v »L'udovej škole« na širšom základe zo všetkých odborov vied a umenia, tak z telovedy a zdravotníctva bolo 12 prednášok, z prírodopisu 1, z vlastivedy 1, z národného hospodárstva 2, z umenia 2, z občianskej náuky 1. Obvyklých prednášok osvetových bolo 13. Jazykových prednášok bolo 5 a síce 2 slovenské, 1 anglická, 1 francúzska a 1 ruská.

Ostatnú činnosť osvetovú ponechala Matica Slovenská »Osvetovému sboru«, ktorý mal na starosti hlavne vidiek a ďalšie okolie Košíc. Z tohoto dôvodu »Osvetový sbor« zriaďoval knižnice, putovné scény (»Kollárov ochotnícky spolok«) a bábkové divadlá.

Na slávnostnom valnom shromaždení dňa 2. februára 1923 z príležitosti osláv 60. výročia založenia Matice Slovenskej zvolení boli za predsedu K. Murgaš, za podpredsedu dr. J. Šimeček, za tajomníka prof. Alex Chrappa, za pokladníka Fr. Bluma, za správcu čítárne B. Obdržálek, za zapisovateľa Anton

Prídavok, za knihovníka Matej Lisý, za správcu ľud. činnosti L'udovít Kühn, za riaditeľa divadla dr. Vobořil, za riad. spevokolu prof. Nademlýnský.

V uplynulom roku odbor oslávil 60. výročie založenia Matice Slovenskej slávnostným shromaždením a divadelným predstavením 3. februára. Hral sa Mahenov »Jánošík«.

Vedeckých a príležitostných prednášok sa súčasťníci: prof. K. Spálovský: O naftě, jej pôvode a spracovaní; prof. dr. F. Štiebitz: a.) Zo starých hradov a hrobov gréckych, b.) Zo starovekého Ríma (so svetelnými obrazmi), c.) O komediách Aristofanových (s ukázkami v preklade); dr. Šimeček: a.) Ako sa zrodila ČSR., b.) Ústava ČSR.; K. Hlavinka: O Jar. Vrchlickom; M. Oravcová: O novom západnom dramate; Ant. Prídavok: a.) Vznik, dejiny a význam novin, b.) Slovensko — Slováci; Al. Zbaviteľ: Dedičnosť a mravnosť; Rehor Uram-Podtatranský: Strigonský proces; K. Murgaš: a.) Ponorky (so svet. obr.), b.) Západná fronta po bitke na Marne (so svet. obr.); c.) Severná fronta vo svetovej vojne (so svet. obr.). Joz. Peťko: O zemetrasení (so svet. obr.); K. Spálovský: O výžive človeka; B. Šimek: Slovensko v českej poezii; dr. J. Martinka: Estonsko, Litvansko a Slovensko. — V univerzitných extenzívnych prednáškach prednášal: dr. M. Weingart na téma »Myšlienka slovenskej vzájomnosti a jej historický vývoj« a dr. R. Horna na téma: »O historickom odôvodnení hraníc rep. Čsl.«.

Uhrnom: prednášková činnosť odboru pozostávala z 23 vedeckých prednášok. Odbor usporiadal jazykové kurzy, slovenské, francúzske (prednášali prof. M. Lisý, prof. Al. Vrablík a prof. dr. Levý).

Pri odbore bola utvorená 17. apríla komisia, ktorá mala za úkol dbať nad čistotou a správnosťou slovenčiny v nápisochoch a označeniach v Košiciach. Členmi komisie boli: K. Murgaš, Al. Vrablík, J. Beniač, J. Veselý, St. Lajtman, J. Peťko.

Členov bolo dovedy 117.

Na valnom shromaždení 19. júna 1924 zvolení boli za predsedu: K. Murgaš, podpredsedu dr. J. Šimeček, taj. Alex Chrappa, pokl. Fr. Bluma, spr. čítárne B. Obdržálek, zapis. Ant.

Prídavok, spr. knižovne M. Lisý, riad. divadla dr. Vobořil, spr. spevu E. Nademlýnský.

Odbor usporiadal zimné jazykové kurzy a to: ruský (prednášal Vasil Kalas), slovenský pre začiatočníkov (prof. M. Lisý), slovenský pre pokračujúcich (prof. A. Vrablík) a francúzsky (prof. dr. Levý).

Verejne prednášali: Ant. Prídavok: Poprevratové Slovensko literárne; Št. Schulz: Hudba — reč duší; Ferd. Šteller: Slovenský národ na slovenskom Východe; dr. Martinka—J. Petko: Mernícka škola na Slovensku; Peter Prídavok: O ženskej otázke; dr. J. Martinka: A. Jedlík, prvý vynálezca elektromotoru.

Dňa 9. novembra 1924 usporiadal odbor slávnosť »Slávy dcéry« v Národnom divadle, s hudobným, recitačným a prednáškovým programom. Dňa 26. októbra 1925 holdoval odbor pamiatke H. Sienkiewicza, slávnosťou v kine »Korzo«.

Na valnom shromaždení 19. apríla 1925 zvolení boli: za predsedu dr. M. Mičura, podpred. Th. Balent, tajom. Alex. Chrappa, poklad. Fr. Bluma, spr. čit. B. Obdržálek, zapis. Ant. Prídavok, knihov. M. Lisý, riad. spev. E. Nademlýnský.

Odbor v tomto roku pracoval na poli ľudovej výchovy húževnate a vytrvale. Na nedeľných prednáškach hovorili: dr. Jožo Martinka: a.) Revolúcia v dejinách slovenských, b.) Samo Tešedík, najznámejší slovenský pedagóg, c.) Markovič a rýchlopis, d.) J. Janko, neprevýšený karikaturista; dr. Oravcová: Literárne prejavy dnešného Ruska; N. Šteller: Východoslovenské nárečie; J. Hudec: Mravouka a nové smery filozofické; Ant. Prídavok: Východoslovenská ľudová pieseň; Alex. Chrappa: Rastliny, svetlonošovia.

Na uctenie pamiatky, čo bol vydaný Bernolákov »Slovár«, usporiadaná bola 13. decembra 1925 slávnosť s prednáškou riad. Beniača.

Odbor usporiadal dľa vzoru predošlých rokov jazykové kurzy, a to: 2 slovenské (vyuč. prof. M. Lisý a prof. J. Hudec) a francúzsky (vyučoval dr. Levý).

Odbor súčasnil sa akcie, ktorá mala usnadniť odpredaj matičných vydání. Postavený bol náhrobník bývalému členovi-spisovateľovi Rehorovi Uramovi-Podtatranskému v Lipt. Sv. Mikuláši.

Odbor v tomto roku utrpel veľkú ztratu odumretím dvoch vynikajúcich členov: bývalého výtečného predsedu K. Murgaša a veľžupana dr. J. Rumanna. — Počet členov 117, z toho 2 zakladajúci.

Na valnom shromaždení 13. mája 1926 zvolení boli za predsedu dr. J. Petrikovich, podpred. Th. Balent, taj. J. Rusina, pokl. Fr. Bluma, zapis. Ant. Prídavok, spr. čit. B. Obdržálek, knih. J. Petko, riad. spevu F. Šteller, režisér J. Šiška, korešpondentka M. Rusinová. — Za referentov pre ústredie: odbor hist. J. Arvay, odb. jaz. J. Beniač, odb. ľudových. E. Majerčiaková, odb. národopisný S. Oravec, prírodovedecký dr. J. Martinka.

Činnosť tohoto roku bola systematická a veľmi plodná. Prácou bola rozdelená na odbory. Utvoril sa: a.) literárno-umelecký odbor, ktorému predsedal dr. J. Petrikovich, b.) spevácky odbor »Bella« viedol prof. N. Šteller, c.) dramatický odbor zvaný »Jánošíkova družina« viedol P. Marendiak.

Na nedeľných prednáškach hovorili: E. Rusko: Význam slov. knihy v národnom živote; Ant. Prídavok: Význam Turč. Sv. Martina pred prevratom a po prevrate: prof. Földeš: Jupiter a jeho 4 mesačky; dr. J. Martinka: a.) Slovenská vzbúra v r. 1831, b.) Slovenské mlyny za starodávna; dr. M. Oravcová: Problém súcna; Ján Kloc: Z dejín mesta Košíc; Jozef Petko: Martin Čulen; J. Beniač: Ako budeme správne hovoriť slovensky; dr. J. Martinka: O sokoliarstve; Alex. Krížka: O hlavnom meste Francúzska; Ant. Kruppa: Matej Mickiewicz; A. Zbaviteľ: dr. J. Holubý; N. Šteller: Či je šafárik?

Na uctenie pamiatky smrti Jonáša Záborského odhalil odbor na budove premonštrátov v Košiciach mramorovú pamätnú dosku, ktorú vyhotovil sochár Jozef Pospíšil. Odhalenie bolo spojené s národnou slávnosťou, manifestačným pochodom mestom a slávnostnou akademiou v Národnom divadle. Pri odha-

lení účinkovala voj. hudba, Pevecké Sdruženie Slov. Učiteľov. Rečnili: dr. J. Petrikovich, major Th. Bálent, dr. P. Novák, prepošt K. A. Medvecký a J. Beniač. Na slávnostnej akademii hovorili Št. Krčméry a Klein-Tesnoskalský.

5. septembra odbor sriadil v Sokolskom sade deň Matice Slovenskej, kde sa sossbieralo vyše 2000 korún; 30. októbra s S. S. O. O. slávil sa národný sviatok Slovákov; 2. II. sriadený spolu s mestským osvetovým sborom Pamätný večer Hviezdoslavov; 16. februára na literárnom večierku prvý raz predstavili sa košickí literáti, sdruženi pri matičnom odbore. — Vypomáhalo sa prednáškami pri mestskom osvetovom sbore.

Sriadil sa odbor v Barci (rečnil J. Beniač).

Zahájená bola akcia na sbieranie historických dát o násilnom maďarizovaní rodinných mien na okolí a na sbieranie materiálu pre monografiu košického okolia; viedla sa akcia za poslovenčenie ulíc mesta a proti nesprávnym textom v kinách, za správne nápisy firiem a verejných vyhlásiek.

Jazykové kurzy fungovali ďalej; boly 2 francúzske (prednášal dr. Levý), 2 slovenské (prednášal prof. N. Šteller) a 2 poľské.

Odbor vydal z príležitosti Záborského osláv 10.000 jubilárnych pohľadníc a 1000 odznakov s pamätnou doskou. — Prof. N. Šteller vydal dve sbierky Bájok Záborského, ktoré odpredávané boly na slávnosti spolu i s knihou dra Měrku »Rodina v Záborí«.

Na valnom shromaždení 19. marca 1927 boly zvolení za preds. dr. J. Petrikovich, podpredsedu Th. Bálent, taj. J. Rusina, pokl. J. Repčik, zapis. Mat. Štepita, spr. čit. B. Obdržálek, knih. Alex Chrappa, korešp. M. Rusínová. Referenti: pre odb. hist. J. Šomvársky, jazykopyt. J. Beniač, ľudových. E. Majerčiaková, národopis dr. J. Martinka, divadel. P. Marendiak, za režiséra: J. Šiška; spevácky N. Šteller; dirig. A. Zbaviteľ, lit. umel. dr. J. Petrikovich.

V uplynulom období usporiadaný bol celý rad prednášok z tých najrozmanitejších odvetví vedy a umenia. Do odboru pristúpilo 100 nových členov.

Zájazd do Poľska bol neobyčajne úspešný; priniesol značné morálne posilnenie a utuženie bratských stykov poľsko-slovenských.

Literárny odbor vydal svoj prvý »Almanach« na rok 1928, v ktorom sú sústredené práce miestnych literátov.

Divadelný krúžok »Jánošíkova družina« zahral 3 razy Mahenovho »Jánošíka« (v Rázusovom preklade) s veľkým úspechom. Výpravne i režijne ťažkú hru nacvičili: riadč. A. Šelmec a prof. A. Križka.

Spevokol »Bella« mal 35 členov; vystúpil dvakrát a to na večierku Timravy a na akademii S. S. O. O.

Na valnom shromaždení 5. februára 1928 boly zvolení: za predsedu dr. J. Petrikovich, podpredsedu Th. Bálent, tajomníka J. Repček, pokladníka K. Schimpl, zapisovateľa K. Thurzo, spr. čítarne O. Plávka, korešp. Vrana, predseda »Jánošíkovej družiny« riadč. A. Šelmec, režisér prof. A. Križka — Za referentov pre odbor hist. J. Šomvársky, jaz. J. Beniač, ľudových. E. Majerčiaková, národopis dr. J. Martinka, lit. umel. dr. J. Petrikovich.

Činnosť odboru niesla sa ďalej smerom, ktorý bol v minulých rokoch vyprobovaný za cenu mnohých námah a mozoľných zkúseností.

Činnosť Živeny.

Miestna odbočka »Živeny« utvorila sa 10. novembra 1919. Prvou jej predsedníčkou bola pi Anna Mutňanská. Spolok po shodení pút starej éry, plne pochopiac význam a úkol svojej povinnosti a svojho povolania ihneď chopil sa práce, aby uskutočňoval vytýčený cieľ »Prispievať k národnému duchovnému a hmotnému zveľadeniu Slovenska« tým, že usporiadal slovenské divadelné predstavenia. S javiska metropoly východného Slovenska rozliehala sa čistá slovenčina a tak stál spolok v rade prvých buditeľov slovenského národného povedomia.

Aj na poli kultúrnom priložily ženy — Slovenky svoje ruky a rozum k dielu. Vidiac, že naše mladé časy vyžadujú od všetkých ľudí v každom ohľade rozumnejšie a bedlivejšie konanie životných úloh a povolania, aby sa kládly základy lepším podmienkam života, aby rozširovaly duchovný obzor a poznatky žien, založil spolok miestnu rodinnú školu v r. 1921. Usporiadané boli i kurzy prednáškové na šitie a varenie.

Ani v sociálnej činnosti neostal spolok v pozadí. Utvoril ošacovaciu akciu pre ošatenie školských detí, na ktorý cieľ vydal 14.000 korún, okrem toho podporoval chudobné študentky, Vlčkov spolok, Červený kríž, a rozličné iné kultúrne ustanovizne; kde sa nedostalo podpory hmotnej, prispieval pomocou morálnou.

Na čele spolku stály vždy ženy agilné a vlastenky v pravom smysle slova. Členstvo síce vzrastá, ale ešte voláme na Slovenky a Češky, aby vstúpily pod zástavu nášho hesla, aby sme ruka v ruke všetky pracovať mohli v prospech požiadavkov, ktoré nám národný, mravný a občiansky život k plneniu stavia. Len tak sa dostane našim dcéram, budúcim matkám, výchovy k utužovaniu základov našej 10-ročnej drahej vlasti.

Zveme Vás, sestry Slovenky a Češky, k spolupráci za vlasť a za národ!

Za terajšie predsedníctvo: Ema Majerčíaková, tajomníčka.

Rudolf Wild:

Východoslovenské Národné divadlo.

Košice boli už pred prevratom dôležitým kultúrnym strediskom. Ovšem všetka táto kultúra vedená bola v duchu maďarskom, tendenciou domorodému živlu slovenskému nepriateľskou, jazykom cudzím. Slovenská reč o slovenské umenie nemaly tu miesta.

Prevratom sa pomery odrazu zmenily: v oslobodenej vlasti vydýchla slobodne slovenská duša a začala s bratskou pomocou tvoriť a rozvíjať svoj národný a kultúrny život v každom smere.

Veľký príliv českej inteligencie zo zemí historických a slovenskej zo západného a stredného Slovenska spôsobil, že aj požiadavky a potreby národne-kultúrne rástly. V novo utvorených kultúrnych, telovýchovných, politických a sociálnych spolkoch a korporáciách sústreďovalo sa vždy väčšie množstvo oduševnených pracovníkov a títo chápali sa práce vo všetkých oboroch verejného života. Tak vzniklo aj **Východoslovenské Národné Divadlo**: ako nezbytný **dôsledok rozvoja čsl. živlu v Košiciach a ako jeho základný kultúrny požiadavok**.

Počínajúc jaseňou 1920 podnikalo síce Slovenské Národné Divadlo z Bratislavy, kde boľo 1. marca 1920 založené, každoročne v jarnej alebo jaseňnej sezóne 4—8 týždňové zájazdy do Košíc, ale ačkoľvek zájazdy byly vítané a maly veľký význam — predsa postupom času javila sa viac potreba stálej našej divadelnej scény v Košiciach. Lebo okrem týchto niekoľkých týždňov, umiestnených aj časove dost nevýhodne (v letných mesiacoch), bolo slovenské a české obecnstvo nútené po celú skutočnú divadelnú (zimnú) sezónu chodiť alebo do divadla maďarského alebo nikde.

Už r. 1919 začalo sa na toto veľké minus nášho verejného ži-

vota poukazovať vo verejnej tlači (medzi inými inž. Ján Slávik, terajší námestník riad. štát. žel. v Košiciach). Konkrétne bola však táto otázka riešená len začiatkom roku 1924 na porade, ktorú na deň 8. februára 1920 svolal do Národného klubu inšp. Wild, člen mestskej rady a predseda kultúrnej komisie. Pri tejto porade, ktorej sa zúčastnilo viac ako 60 zástupcov úradov, všetkých kultúrnych spolkov, korporácií a jednotlivcov bolo za prítomnosti riaditeľa Jozefa Hurta z Bratislavy jednomyselne usnesené utvoriť samostatné Družstvo divadelné. Pripravný výbor na čele s generálom Gajdom chopil sa práce a už 11. apríla 1924 konalo sa ustavujúce valné zhromaždenie Družstva Východoslovenského Národného Divadla v Košiciach, ktoré tým dňom vstúpilo v život, majúc už vtedy takmer 2000 členov a na predplatnom pre prvú sezónu 1924/25 už prihlásených 102.000 Kč. A potom začala skutočná práca. Ťažká, obetavá a v detailoch nevďačná. Ale výsledok sa objavil už v septembri 1924, kedy začalo V. N. D. slovenskou hrou: »Kocúrko« od Chalúpku v úprave Hankovej svoju prvú sezónu pod umeleckým vedením riaditeľa Jozefa Hurta s 50 členovým súborom a 24 členovým orchestrom.

Zaujímavý je už program prvého týždňa:

13. septembra 1924: Kocúrko.
14. septembra 1924: Naši furianti.
15. septembra 1924: Slovácka princezna.
16. septembra 1924: Pani mincmistrová.
17. septembra 1924: Láska bdí.
18. septembra 1924: Dám u trii děvčátek.
19. septembra 1924: Manžel ze šetrnosti.
20. septembra 1924: Slovácka princezna.
21. septembra 1924: Láska bdí.

Ako vidieť, bola hneď s počiatku na scénu uvedená činohra a opereta, lebo činohra sama nemôže sa udržať ani na veľkých a starých scénach a opera je zase príliš nákladná, aby D. V. N. D. bolo mohlo sa hneď s počiatku odvážiť aj operu pravidelne prevádzať. Bolo však už vtedy proponované takto: **hlavným cieľom V. N. D. je a má zostať prevádzanie činohry,**

opereta má len napomáhať k finančnému udržaniu prvej a opera bude dávaná občasne dľa možnosti a situácii finančnej. Postupne má sa pracovať k tomu, aby konečne zostala len činohra a opera.

Ťažko veru povedať, nakoľko V. N. D. tento svoj pôvodný program vyplnilo, lebo rôzne predpoklady a nádeje Družstva V. N. D. sa nespĺnily.

Finančná situácia V. N. D. bola hneď od počiatku neutušená, ale dúfali sme, že smerodajní činitelia uznajú veľký národný a štátne-politický význam jedinej slovenskej divadelnej scény na východe republiky a budú V. N. D. všemožne podporovať, až poznajú jeho existenčnú oprávnenosť a výsledky jeho činnosti.

No doteraz nemožno povedať, že by sa tieto predpoklady Družstva V. N. D. boly splnily.

Hneď od počiatku bolo nám z Prahy aj z Bratislavy naznačené, áno aj samým ministrom školstva osobne v Prahe aj v Košiciach vytykané, že: sme V. N. D. založili predčasne, že bolo ešte 5—10 rokov času, že nielo divadelného obecnstva atď. a dľa toho boly poskytované v prvých najťažších rokoch aj štátne subvencie. Situácia sa síce v posledných rokoch zmenila k lepšiemu, lebo konečne predsa bolo aj kompetentnými činiteľmi uznané, že V. N. D. má svoju oprávnenosť a že musí byť udržané.

Ale nemožno povedať, že by mohlo V. N. D. svoj veľký národne-buditeľský a štátne-politický úkol vykonávať s úplným zdarom a že by jeho ďalší rozvoj bol možný alebo nejako zaistený, lebo situácia V. N. D. v okruhu jeho pôsobnosti (na východe Slovenska a na Podk. Rusi) je o moc ťažšia ako ktorejkoľvek inej scény v republike.

Nedostatočné budovy divadelné v mnohých mestách, ubytovacie ťažkosti div. súboru, neporozumenie so strany samosprávnych korporácií (česť výnimkám!) a značný antagonizmus jednej čiastky domorodého obyvateľstva proti »českému« divadlu, to sú iste momenty, ktoré veľmi málo podporujú

činnosť V. N. D. na jeho trnistej ceste od Ružomberka po Chust na Podk Rusi.

Treba vysvetliť, **prečo je naše divadlo »české«**, ako sa mu často vytýka, t. j., že sa hraje ešte väčšinou česky a len pôvodné hry slovenské prevádzané sú slovensky. Je to z tej jednoduchej príčiny, že **dosiaľ niet viac slovenských hercov**, ktorých by bolo možné angažovať. Ktorí ale sú, sú už alebo v súbore S. N. D. v Bratislave alebo V. N. D. vždy prijatí a nie je vinou ani V. N. D. samého ani družstva V. N. D., že slovenských hercov je tak málo. Družstvo V. N. D. už s počiatku vzalo si za úkol vychovávať slovenský dorast divadelný poskytovaním štipendií, študijných podpor a odmien, ale na tento veľmi dôležitý úkol sily jeho doteraz nestačili pre naprostý nedostatok finančných prostriedkov. **Že pôvodná slovenská produkcia divadelná bola Družstvom aj divadlom samým veľmi podporovaná**, toho dôkazom je, že výprave slovenských hier venovaná bola vždy obzvláštna pečlivosť a že nebolo šetrené ani nákladov do veľkých tisícov idúcich, aby pôvodná slovenská tvorba bola slušne na scénu uvedená.

Spomíname na pr. len 2 pôvodných hier slovenských »Plamene« od Emila Rusku a »Synovia Svätoplukovi« od dr. Márie Oravcovej, na výpravu ktorých venovalo Družstvo V. N. D. vyšej 10.000 Kč.

Nemožno ale na druhej strane povedať, že by táto dobrá snaha V. N. D. divadla aj družstva bola so strany slovenskej verejnosti dostatočne ocenená a do budúcnosti umožnená odpovedajúcou návštevou.

Prvé dve sezóny V. N. D. 1924/25 a 1925/26 vedené boli vo vlastnej režii Družstva V. N. D. riaditeľom Jozefom Hurtom, ktorý ako starý a renomovaný odborník položil dobrý základ pre V. N. D. a jemu aj všetkým prvým hercom patrí zásluha a vďaka, že pomohli tvoriť našu scénu a hľadali spolu s družstvom cesty a možnosti účinkovania V. N. D. nielen v Košiciach, ale aj po východoslovenských a podkarpatoruských mestách. Počínajúc sezónou 1926/27 zadané bolo V. N. D. na želanie minist. školstva súkromému podnikateľovi a to riaditeľovi Ot. Alfe-

rimu smluvou na 3 sezóny t. j. do 31. augusta 1929. Finančné ťažkosti riad. Alferiho však zapríčinily, že tretia sezóna V. N. D. t. j. 1928/29 sverená bola novému podnikateľovi riad. Ot. Novákovi, ktorý už 10 rokov vedie s veľmi dobrým úspechom morálnym svoju stredoslovenskú divadelnú spoločnosť. Svedomitosť vo finančnom vedení aj umelecká a odborná zdatnosť riad. Nováka je zárukou, že V. N. D. bude aj v tejto sezóne vedené dobre.

Košická sezóna rozdelená je tak, že 5 mesiacov hrá V. N. D., 4½ mesiacov maďarské divadlo (riad. Iván) a 1—1½ mesiaca Slovenské Národné Divadlo z Bratislavy (opera a balet).

Je teda V. N. D. po 6 mesiacov ročne **súborom putovným**, ktorý absolvuje pravidelne v jarných a jesenných mesiacoch dlhšie zájazdy do miest východoslovenských a síce do Ružomberka, Lipt. Sv. Mikuláša, Sp. Novej Vsi, Levoče, Popradu a Prešova s kratšími stagionami v Sabinove, Bardiove a Michalovciach; ďalej dlhšie zájazdy do miest Podk. Rusi: Užhorodu, Mukačeva a Berehova a kratšími stagionami v Chustu, Čopu a Sevljuši.

Len divadelný odborník môže posúdiť tento ohromný výkon východoslov. divadelného súboru a odhodlanie Družstva V. N. D. túto činnosť s najväčšími obeťami finančnými umožniť.

Do niektorých miest nebolo možné ani doteraz zájazdy uskutočniť, ačkoľvek s ohľadom národného aj štátneho by to bolo veľmi potrebné (Rožnava, Kežmarok a. i.).

V. N. D. previedlo v uplynulých 4 sezónach (1924—28) celkom:

a.) **pôvodných hier** (slovenských a českých): 50 činohier, 9 operiet, 3 opery, celkom 62 pôvodných hier,

b.) **cudzích**: 74 činohier, 51 operiet, 6 opier, celkom 131 cudzích hier,

Predstavení bolo v celku 1496 a to: 592 pôvodných (slovenských a českých) a 904 cudzích; z **pôvodných** 592 predstavení bolo: 292 činoherných, 284 operetných a 12 operných; z **cudzích** bolo: 358 činohier, 508 operiet a 38 opier.

Ludové predstavenia boli v Košiciach každý pondelok za polovičné ceny (1—12 Kč); bohužiaľ nemožno povedať, že by

táto dobrá snaha divadla bola so strany obecnstva ocenená. Vojenské predstavenia bývaly pravidelne v Košiciach najmenej raz týždne, študentské príležitostne.

Ako slávnostné predstavenia prevedené boli pri štátnych sviatkoch a iných významných príležitostiach (28. októbra, 1. mája, narod. p. prezidenta, trizny Štefánikove, oslavy Tylove atď.) tieto významnejšie hry:

Kocúrkovo, Náš pán minister. Krpčky sv. Floriána, Smrť Ďurka Langsfelda (s ochot.), Poklesky, Plamene. Synovia Svätoplukovi, Radúz a Mahulena, Strakonický dudák, Lucerna, Revoluce, Transport čís. 20, Predaná nevesta, Hubička, Faust a Markéta, Židovka, Traviata, Noc na Karlštejne, Naši furiantí, Periferia, Nora, Othello, Otec a iné.

V operách a niektorých činohrách vystupovali ako hostia významní herci z iných väčších scén ako: Mařák v »Predanej neveste«, Peršl a Jiránek v »Predanej neveste«, »Faustovi« a »Židovke«, Chorovič v »Hubičke« a »Traviate«, Steimar v »Othellovi«, Scheinpflugová v »Zabitém« a »Madle z cihelny« a i.

Moskovské umelecké divadlo hrálo na našej scéne 1925/26 štyri činoherné predstavenia s veľkým úspechom.

*

Nepredpojatému pozorovateľovi, ktorý pozná pomery na východnom Slovensku a ktorý má na zreteli prospech národnej a štátnej myšlienky, musí byť jasné, že východoslovenské národné divadlo vykonalo za krátku dobu svojho účinkovania (4 sezóny) veľký kus kultúrnej práce a že je v záujme nás všetkých, aby bolo udržané a mnoho sa zdarne rozvíjať.

V. N. D. nechce byť podnikom konkurenčným divadlu bratislavskému, ktoré má iste svoje ešte dôležitejšie poslanie reprezentačné aj politické; V. N. D. nečiní ani nároku, aby mohlo byť tiež aspoň do určitej miery divadlom reprezentačným; ono má, môže a chce byť **divadlom ľudovým a národným**, ako to bolo už zdôraznené pri jeho založení. Ale práve k splneniu tohoto svojho dôležitého úkolu potrebuje porozumenia

Daj Bože, aby druhé desaťročie republiky bolo pre Východoslovenské Národné Divadlo dobou splnených nádejí a zdarného rozvoja aj pôsobenia!

Václav Rosol:

Ako pracoval mestský osvetový sbor v Košiciach.

Národ československý, verný svojim skvelým tradíciam kultúrnym, si stanovil hneď na počiatku svojej politickej slobody vysoké úkoly kultúrne: prehĺbenie školského vzdelania a rozšírenie mimoškolskej ľudovej výchovy. Predmetom ľudovej výchovy je celý národ, ale zvlášte tie široké vrstvy, ktorým sa nedostalo vyššieho školského vzdelania.

Náš štát prijal ľudovú výchovu do úkolov svojich štátnych záujmov a sveril praktické prevádzanie okresným, poľažne mestským osvetovým sborom a miestnym osvetovým komisiám. Úkolom týchto korporácií je organizovanie a prevádzanie sústavnej práce občianskovo-výchovnej za spoluúčinkovania všetkých vrstiev občianstva, za finančného zabezpečenia so strany samosprávnych úradov a štátu a za priamej podpory občianstva.

K prevádzaniu citovaného zákona bola pre Slovensko síce vydaná príslušná inštrukcia už dňa 14. júna 1920, avšak pre iné dôležitejšie a základnejšie úkoly referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, vyžiadovalo vybudovanie siete osvetových sborov dlhšej doby. Tak sa stalo, že k ustanoveniu Mestského Osvetového Sboru v Košiciach sa pristúpilo až 10. decembra 1924, kedy bola ustavujúca schôdza v miestnosti Slov. Národného Klubu, na ktorej bol zvolený predsedom prof. A. Chrappa a tajomníkom prof. J. Šomvársky. V krátkom čase sa však predseda svojej funkcie vzdal a na jeho miesto bol dňa 29. januára 1925 zvolený R. Wild, inšpektor štát. železníc. Tým sa výbor celkove štabilizoval a väčšinou sa nemenil až do skončenia jeho prvého funkčného obdobia, ktoré dľa zákona skončilo súčasne s funkčným obdobím mestského zastupiteľstva. Prvý MOS. sa rozišiel dňa 16. apríla 1928 a v ten deň bol sú-

časne ustavený nový MOS. s predsedom dr. J. Petrikovichom, verejným notárom a tajomníkom učít. St. Leitmannom.

Pri ustavení MOS. nebolo na jeho činnosť pozerané s niektorých strán zvlášť priaznive a bolo poukazované na to, že bude len rozmnožovaním dosavadných spolkov. Takéto nazeranie však mohlo vzkrásnuť len z neinformovanosti a neznalosti úkolov a foriem tejto novej inštitúcie.

Osvetové sbory dľa zákona a svojho slozenia nie sú spolky. Osvetový sbor je nadspolková inštitúcia, ktorá v sebe zahrnuje alebo má zahrňovať zástupcov všetkých kultúrnych spolkov, po prípade všetkých politických strán, ktorým záleží na tom, aby ľudovýchovná činnosť bola prevádzaná tak, aby úroveň ľudu sa dvíhala. Je to svojou podstatou inštitúcia nestranická, nepolitická.

V MOS. majú tedy zasedať zástupcovia všetkých popredných spolkov v Košiciach. Títo majú pripravovať program činnosti MSO. Táto nemá a nemôže smerovať proti spolkom, ale má ich jednotiť k spoločnej plánovitej práci. Tu sme sa však nedostali tak ďaleko, aby tento cieľ bol dosiahnutý. Niektoré spolky pracujú často bez ohľadu na prospech vecí a verejnosti a tak si zbytočne konkurujú. Tým sa stáva, že niekedy i dôležité podniky sa nestretávajú u verejnosti s takým porozumením a úspechom, ako by mali a si zaslúžili.

Bolo síce snahou výboru MOS., aby tento si vydobyl patričnej autority a tak vykonával vliv na smer práce u kultúrnych spolkov v Košiciach, bolo o tom niekoľko porád. Žiaľ, táto snaha si nadobúdala uznania len pozvoľna.

Avšak napriek tomu činnosť MSO. vykazuje iste veľkú položku na kultúrnom rozvoji mesta Košíc v uplynulom desaťročí.

Hlavný zreteľ bol obrátený k jednej z najúspešnejších foriem ľudovej výchovy, výchovy živým slovom: k činnosti prednáškovej. Celý rad prednášok bol usporiadaný buď samým MOS., alebo za jeho priamej podpory. Medzi prednášateľmi nachádzame aj mená skutočne vynikajúcich vedcov a odborníkov. Uvádzam chronologický porad týchto:

Dr. Ješek Hoffmann, prof. univerzity Komenského: »Historické pamiatky Slovenska« 30. I. 1925. — Dr. Albert Prazák, prof. univerzity Komenského: »Literárna prítomnosť« 15. III. 1925. — Dr. Miloš Weingart, prof. univerzity Komenského: »Slavianské bájeslovie« 22. III. 1925. — Inž. J. B. Zelený: »Fordove závody« 22. III. 1925. — F. Mareš, školský radca v. v.: »Výchovný ústav M. R. Štefánika« 29. III. 1925. — Dr. St. Růžička, profesor univerzity Komenského: »O novú zdravotnú kultúru (eubiotika)« 29. III. 1925. — Dr. J. Kropáček, profesor: »Turistika v Čsl. republike« 10. V. 1925. — Farár F. Prudký: »Po stopách českých exulantov« 28. XI. 1925. — Dr. V. Maule, ministerský radca: »K našim krajanom v Amerike« 6. XII. 1925. — Dr. Jozef Škultéty, profesor univerzity Komenského: »Pamiatka L'udevíta Štúra« 17. I. 1926. — Dr. M. Weingart, rektor univerzity Komenského: »Miesto slovenčiny v rodine slavianských jazykov« 14. III. 1926. — Dr. K. Chotek, prof. univerzity Komenského: »Problémy slovenského národopisu« 21. III. 1926. — Fedor Ruppeldt, farár: »Koncentrácia Slovenska« 5. I. 1927. — Dr. V. Bušek, profesor univerzity Komenského: »Idea náboženskej snášanlivosti« 16. I. 1927. — Prof. K. Dostálík: »Slovenské piesne« 20. II. 1927. — Belo Klein: »Od Torisy k Polhoranke« 27. II. 1927. — Film Družstevnej práce s prednáškou: »Ako vzniká krásna kniha« 8. V. 1927. — J. Zapletal, cestovateľ: »Severoafrické francúzske kolonie« 25. III. 1928. — Dr. J. Malý, cestovateľ: »Po zakázaných cestách v Tibete« 15. IV. 1928.

Okrem týchto prednášok chcel MOS. usporiadať v ostatnom zimnom období vo spojení s odborom Matice Slovenskej celé cykly prednášok spojených jednou ideou: večernú školu. Snaha táto však ztroskotala. Bude podniknutý druhý pokus, ovšem v menšej miere, v terajšom období.

MOS. poriadal každé zimné obdobie veľmi úspešné kurzy pre ženy, zahrňujúce v sebe prednášky z domáceho hospodárstva, zdravotníctva, výchovy detí, verejného života a i. Tieto kurzy boli rozšírené aj na kurzy pre dievčatá s podobnou, v niektorých predmetoch rozšírenou osnovou vyučovacou. Aj tieto sa tešili veľkej návšteve a boli veľmi priaznive prijaté.

MOS. vždy organizoval za podpory ostatných korporácií oslavy. Dni slobody 28. a 30. októbra, oslavy narodenín prezidenta republiky dňa 7. marca, uctenie pamiatky prvého ministra vojenstva gen. M. R. Štefánika, ako aj oslavy Majstra Jána Husa. Tu treba spomenúť aj oslavu pamiatky historika Fr. Palackého 25. V. 1926, Hviezdoslavov večer 2. II. 1927 a Mierovú slávnosť J. A. Komenského 27. III. 1927. Ďalej boli MOS. organi-

zované ľudové predstavenia vo Východoslovenskom Národnom Divadle s veľkým morálnym úspechom.

Bola však podporovaná aj tvorba koncertná a usporiadaný populárny koncert Spevokolu Foerster 6. VI. 1925, koncertné matinée na pamäť 75. narodenín skladateľa Zdenka Fibicha 13. XII. 1925, ďalej koncert sl. H. Pírkovej, pp. Choroviča a M. Rupeldta 18. IV. 1926 a koncert peveckého spolku »Smetana« z Plzne 13. IV. 1927.

MOS. si však všimol aj inak kultúrneho života v Košiciach. Na záchranu Východoslovenského Národného Divadla, ocitnutejšieho sa v sezóne 1925/26 v krízi, svolal úspešnú anketu, ktorá hľadala spôsob zachovania tohoto divadla. Vedľa toho usporiadal 27. februára 1926 anketu o potrebe vysokej školy technickej na Slovensku so sídlom v Košiciach. Tejto ankety sa súčasťnil vedľa iných významných hostov aj rektor vysokej školy technickej v Brne prof. Ursiny. Výsledkom tejto ankety bolo ustavenie komisie, ktorá mala pripraviť elaborát pamätného spisu pre vládu, avšak dosiaľ nedokončila svoje práce.

Okrem toho bola už v prvom roku činnosti MOS. založená učňovská besiedka, ktorá bola vtedy prvou na Slovensku. Úkolom tejto besiedky bolo opatrit' učňom dobrú a ušľachtilú zábavu s poučením a tak ich odvádzať od zábav pochybného druhu a špatnej spoločnosti, ako aj pomáhať im a radíť i v sociálnom ohľade. Napriek tomu, že do cesty sa stavaly mnohé ťažké prekážky, učňovská besiedka sa udržala a iste sa bude dobre rozvíjať, zvlášť, keď bude dobre finančne zabezpečená. Treba aj spomenúť, že MOS. zakúpil pre besiedku vyradené vojenské hudobné nástroje, ktoré nechal opraviť a založil pri besiedke hudobný sbor.

Vedľa tejto pečlivosti o dorast obrátil MOS. svoj zreteľ aj k mládeži školskej a podporoval rozkvet bábkových divadiel. Tak Tel. Jednote Sokol bolo úspešne prispené k vybudovaniu moderného javiska bábkového, ktoré bolo zpočiatku umiestené v sále býv. hudobnej školy, potom už vo vlastnej miestnosti v Sokolovni, kde sa stále teší popularite aj tých najmenších. Na-koľko toto divadielko nepostačovalo, pristúpila pred rokom

Rob. Tel. Jednota pod ochranou MOS. k sriadeniu druhého bábkového divadielka, ktoré našlo útulok v sále reštaurácie »Grand Orient« a taktiež si získalo svoje detské publikum.

To je stručný a čiastočný výčet činnosti MOS. za dobu jeho existencie. Neuvádzam tu počet prednášok v učňovskej besiedke, ženskom ako aj dievčenskom kurze. Bol ich tam prednesený veľký počet, iste, že nie bez úspechu, čo nám zaručovali ich autori, obetaví nadšenci. Neuvádzam ani výčet podpôr a pomoci, ktoré boly poskytnuté celej rade spolkov i študentských krúžkov a ktoré tieto iste samy znajú najlepšie oceniť.

Isteže všetci, ktorým povznesenie a vzdelanie ľudu nie je len planým slovom, si budú želať, aby činnosť MOS. aj ďalej sa rozvíjala úspešne a budú ho v tejto snahe podporovať.

Tlač po prevrate.

Do prevratu nemalo východné Slovensko svojho vlastného časopisu. Maďarská vláda, ktorá vedela tak dokonale zneuctievať noviny, vydávala v Prešove Dvortsákovu »Našu Zástavu«, aby maďarizovala a znemožňovala prenikanie skutočných slovenských časopisov do týchto končín. Chodilo sem niečo »Národných Novín« a niekoľko sto exemplárov Hodžovho »Slovenského Týždenníka«, a to ešte tajne, lebo odberatelia a čitatelia týchto »vlastizradných« a »panslavistických« časopisov boli stíhaní, prenasledovaní a pokutovaní.

Aký div, že za takýchto pomerov a pri zlom kultúrnom a hospodárskom položení obyvateľstva slovenského, nestala sa potreba novín populárnou.

Bola teda úloha slovenskej tlače po prevrate veľmi ťažká, ale nebolo možné pred ňou ustúpiť. Dobrá slovenská tlač bola tu tak významnou a potrebnou, ako dobrý administratívny aparát. Tlač, noviny — to je ale v prvom rade kapitál. Bolo samozrejmé, že miestneho kapitálu, ktorý by sa bol chcel investovať do novín, nebolo a preto sa muselo hľadať iné východisko.

Započatie vydávania »Slovenského Východu«, prvého slovenského denníku na východnom Slovensku vôbec, za vojenského vedenia, rozriešilo situáciu razom a šťastne. Nový denník tlačil sa v Katónovej kníhtlačiarňi a pri redakčných stoloch sedeli ako jeho prví redaktori: Janko Hrušovský, Anton Straka, E. Borek, pí. Gregorová, R. Korčák a Vincenc Návara. Pracovalo sa s chuťou, hoc sa robily so strany maďarskej šíreniu časopisu rozmanité prekážky.

Keď vypukla generálna stávková, prenieslo sa tlačenie »Slov. Východu« do vojenskej kníhtlačiarne v budove býv. divízie, v ktorej vtedy pracovali J. Černý, teraz majiteľ kníhtlačiarne

»Slovakia«. F. Flossmann, správca »Slovenskej kníhtlačiarne«, J. Podlipný a iní. Trvalo to 5 dní a tie dokázaly lásku k novinám a oduševnenie. Bolo to päť dní preplnených radostnou túžbou prekonať všetky prekážky a zvíťaziť. Čo iného znamená pre časopis »zvíťaziť«, ako vyjsť aj za najhorších podmienok? Vyšiel. Ponevác nepracovala ani elektrárň a nešiel ani prúd, držali redaktori sviečky, keď pracovali sadzači a potom odhodili kabáty a pustili sa do krútenia kolesami, aby list mohol byť vytlačený. E. Borek stál na čele týchto nadšencov. Česť jeho pamiatke! A ponevác stávkovali aj kamoletí, nezdráhali sa pôvodcovi predsa vyššieho časopisu ísť predávať svoj ťažko vyrobený tovar. Prispeli značne k upokojeniu, lebo bez novín — niet života. Po stávke tlačil sa »S. V.« opäť u Katónu.

Za boľševického vpádu odišla celá vojenská tlačiarň do Žiliny a »S. V.« prestal vychádzať. Objavil sa potom v Košiciach až v prvých dňoch júla a tlačil sa opäť u Katónu až do 24. okt. 1919, kedy jeho tlač prevzala »Slovenská kníhtlačiarň«, založená vo februári r. 1919, ako prvý košický slovenský podnik tohto druhu. Po založení štátnej kníhtlačiarne (1. X. 1920), druhej našej tlačiarne v Košiciach, prevzala tlač »Slovenského Východu« táto.

O ťažkostiach, s akými bolo spojené vydávanie tohoto časopisu v prvých dobách, vie sirobiť správnu predstavu len ten, kto trocha pozná »čierne remeslo«. Sadzači boli Maďari, pri prenášaní foriem sa kládly často na zem prekážky, aby sadzač upadol a sadzbu rozhádzal a časopis aby nemohol vyjsť na čas, personál, ktorý mal doručovať zásielky k vlakom, hádzal ich do Hornádu.

Taká bola svadobná cesta východoslovenskej tlače.

S postupujúcou konsolidáciou sa pomery upravily a objavily sa aj druhé časopisy. V Prešove to byly »Šarišské Noviny«, ktoré prešly v januári r. 1923 do Košíc pod menom »Gazdovské Noviny« a »Slovenská Pravda«, ktorá prešla do Košíc r. 1924. R. 1922 začala v Košiciach vychádzať »Sokolská Zástava«, r. 1926 prišly »Košické Noviny«, neskoršie »České Noviny«, a r. 1927 »Stráž Východu«. Okrem týchto vychádzalo v Košiciach

viac časopisov (»Bohéma«, »Národná Obrana«, »Strom«, »Dôchodkár«, »Daňové a obchodné noviny«), ktoré ale za krátko zanikly.

K časopisom v Košiciach teraz vychádzajúcim druží sa »Sborník profesorov Slovákov«, »Divadelný svet« (pred tým »Naša scéna«), skautský časopis »Buď pripravený«, »Tabakový robotník«.

Čulý ruch novinársky mal aj Prešov. Okrem už spomenutých dvoch týždenníkov vychádzaly tam a zanikly alebo boli preložené slovenské časopisy: »Sokolská Zástava«, »Mlynárske listy«, »Vestník kominárskych pomocníkov«, »Novinky pre slovenské deti«, »Nový svet« neskoršie »Slovenský svet« (teraz v Bratislave), »Slovenský hostinský a kaviarnik«, »Slovenská Zástava«, »Šarišské Noviny«, »Živnostník«. Teraz vychádza v Prešove len jediný slovenský časopis »Východný Slovák«.

Aj Sabinov a Michalovce mali svoje časopisy, ale tieto nemali dlhého života.

Rozdiel proti dobám poprevratovým a terajším je pekným dôkazom pokroku, aký sme za prvých desať rokov urobili. Slušný počet odberateľov je príjemným príznakom zvyšovanej túžby po čtení. Minuly časy úzkostí a skepse.

Veľkú a významnú službu v novinárskom živote mala odbočka ČTK, ktorá napomáhala zkracovať odľahlosť Košíc od stredisk dodávaním materiálu, takže sme nemuseli v zpravodajstve zostávať za časopismi, vychádzajúcimi na západe.

Rozvoj časopisectva je súčasne sprevádzaný činnosťou vydavateľskou. Aj v tomto smere vyvinul sa ruch, ktorý nám dovoľuje pridružiť sa po tejto stránke k centrá. V jednotlivých našich kníhtlačiarňach vyšiel rad kníh dobrej kvality a trvalej ceny. »Slovenská kníhtlačiareň« vytlačila niektoré spisy Bole-slava Bratislavského, Rehora Urama-Podtatranského, Almanach liter odboru Matice Slovenskej, Frýdlove »Živly«, Bujnákovho »Dr. Karola Kuzmányho«, Križkovu »Paríž«, atď. a tento jubilejný almanach, »Slovákia« Frýdlove »Chudobky« a i. Nakladateľstvo »Slovenského Východu« prišlo s programom odstraňovať nedostatok slovenskej knihy a vydalo rad diel veľmi

pekne vypravených a za primeranú cenu. Medzi nimi Vansovej »Kliatbu«, poctenú štátnou cenou na r. 1927, Bratislavského »Podivné príbehy I. II.« a »Zúfalé duše«, Kompišove »Starý žemich« a »Cesta do kriminálu«, Sumove »Smutné tóny«; získalo veľký úspech so slovenským vydaním Němcovej »Babičky«, vydalo Němcovej »Pohorskú dedinu« a pripravuje slovenské vydania: Jiráskovej »Filozofskej historie«, Máchových »Cigánov«, Raisových »Kalibov zločin« a »Pantáta Bezoušek«, Hermannovho »Otca Kondelíka« atď. Venovalo pozornosť aj prekladom z význačných autorov cudzích, zvlášť slovanských a pripravuje slovenské vydanie spisov Sienkiewiczových.

Samostatne vydali v Košiciach: Anton Prídavok »Vrásky času« a »Rozbité ministerstvo«, E. Rusko: »Piesne nového rána«, Riavin »Ružové plamene«.

Od r. 1924 vyšlo z našich kníhtlačiarň na 160 publikácií.

Národ, jeho vyspelosť, posudzuje sa dľa toho, koľko a čo číta. Novinársky a vydavateľský ruch na východ. Slovensku dokazujú, že sa pomery veľmi zlepšili a že doterajšie úspechy tejto činnosti, ktorá nepostradá obetí, oduševnenia a lásky k veci, v budúcom desaťročí vyvrcholia tak, že budeme môcť byť všetci dokonale spokojní, lebo veríme, že k novinám a dobrej knihe najdú do tých čias cestu aj tí, na ktorých ešte dnes čakáme.

Emil Rosko:

Prvé slovenské literárne decenium slobodných Košíc.

Košice sú metropolou východného Slovenska a znamenajú pre celú východnú oblasť republiky akýsi druh hlavného mesta, ktoré svojim smyslom vybočuje z *raisonu* obyčajného župného sídla, poľažne akéhosi kultúrneho strediska. Už sám zovňajšok Košíc svojou architektúrou svedčí o akejsi predestinácii nielen administratívneho centra, ale i uzlu všetkých snáh, či sú to už ambície hospodárske, vojenské, kultúrne alebo iné. Vliv Košíc siaha v širšom okruhu, reprezentuje väčší akčný rádius, ako pôsobnosť ostatných bývalých sídiel. Nemožno sa diviť preto, že pri terajšej reorganizácii politickej správy pomýšľali Košice na expozitúru. Dľa dosavadných tradícií bol by to požiadavok docela oprávnený, keby bolo k tomu okrem lokálnych cieľov mesta Košíc, poľažne jeho širokého okolia, i zákonitej platformy. Lebo napriek tomu, že Košice sú dľa bežných pojmov, rešpektívne v merítku českom, správnejšie západniarskom, len mestom provinciálnym, vžila sa do tunajšieho života iná predstava o tejto perle východného Slovenska. Prevratom Košice zaiste len získaly, keď sa staly prvým odrazným múrom cudzích vlivov, akousi eminentnou národnou, ba štátnou baštou na východe republiky. Každá štátu nepriateľská snaha, pričádzajúca od juhu, narazí v prvom rade na odpor, poľažne odvetu československých Košíc. Preto pri každom národnom podniku, nech už má za úkol sebaťažnejšie ciele, musí sa dnes počítat na Košice, ako na hlavný centrum všetkých akčných, či už obranných iniciatív. Košice vzrástly po prevrate neutešenou mierou. Získaly nepomerne mnoho oproti iným mestám v strednom, poľažne západnom Slovensku, nevynímajúc ani Bratislavu. Získaly nielen novými stavebnými akciami, ktoré

rozšírily Košice o celé štvrte. Stavebný ruch v Košiciach je nepomerne čulý. To by znamenalo veľmi málo skoro nič. Nie hmota, ale duch musí byť merítkom rozkvetu, aký nastal v poprevratových rokoch v Košiciach. Nesmieme zabúdat, že najradostnejším motívom pri utešenom rozmachu bolo vedomie, že v pomadarezovaných Košiciach začína sa tvoriť slovenská tradícia kultúrna a budovať československá myšlienka štátna. Bratislava mohla sa v tomto smere pochváliť bohatou minulosťou. Svojho času bývala predsa hlavným východiskom slovenskej kultúrnej i národnej aktivity. Medzi múrami Bratislavy zrodily sa myšlienky Štúrove, odtiaľ vyšiel literárny výkvet slovenského národa v prvej i druhej polovici XIX. storočia. Preto bolo docela prirodzené, že slovenská literárna tradícia pramení na západnom a strednom Slovensku. Západné susedstvo s Moravou, hospodárska priorita západných oblastí, stolica slovanských jazykov v Bratislave, Štúrova družina, politické boje v rokoch 1848—49 za oslobodenie slovenského národa, kultúrna vyspelosť západu, hlavne vyššia úroveň evanjelikov, to byly všetko okolnosti, ktoré zatlačily východné Slovensko do pozadia. A musíme si priznať, že prevrat len zdôraznil mnohé z týchto situačných momentov pre Bratislavu. Jazyková odlišnosť Východu bratislavskej orientácií len dopomohla, nahovoriac o tom, že koncentrácia vyšších politických úradov a univerzita predestinovaly Bratislavu na vedúce miesto v kultúrnom živote Slovenska. Košice čo sa týka vysokého školstva, pocítily ťažké ztraty likvidovaním právnickej akademie a vysokej školy hospodárskej. Ale to všetko byly bašty výhradne len maďarské, takže o ztratách v smyslu našskom nemožno hovoriť. Naopak, účelná a demokratická organizácia republikánska otvorila dvere škôl širokým vrstvám ľudovým, takže duševný pokrm, ktorý bol predtým na mnohých ústavoch výhradne len prostriedkom agitačným, — zdepopularizovaným aristokraciou výučby —, stal sa pospolitým majetkom širokých košických periferií, ktoré byly v prevážnej väčšine čisto slovenské. Je síce pravda, že tento proces nebol výhradne príznakom košickým, veď predprevratový systém štátny bol

na celom Slovensku všeobecný, ale predsa znamenal začiatok nových smerov, nových cieľov a stal sa grantom tradície slovenskej, ktorá okrem Jonáša Záborského nemala na Košicku závažnejšieho historického predstaviteľa. Preto napriek tomu, že fakticky nemožno prirovnať vzrast Košíc po prevrate s rozkvetom Bratislavy, pomerne predsa možno hovoriť o prajnej ruke osudu, ktorá Košiciam pomerne najviac dožičila.

A práve touto konklúziou mohli by sme zakončiť úvahy o literárnom živote Košíc po prevrate. Od časov Jonáša Záborského, ktorý býval stĺpom slavianskym na horúcej pôde Košíc, ba na východnom Slovensku vôbec, nebolo v Košiciach slovenského literárneho života. Vďaka snaživej odbočke Matice Slovenskej v Košiciach, zdobí už dnes prebúdajúcu sa slovenskú metropolu na východe jeho pamätná doska, ako symbol jej slovenskej minulosti a ako memento pre mladú literárnu gardu najvýchodnejšej čiastky oslobodeného Slovenska.

Bratislavská univerzitná chasa ujala sa práce na otcovskej roli, zapustenej mohutnými koreňami Štúroveov, ihneď po prevrate. Univerzita býva vždy prysmou, popudom sdružovania v literárnych spolkoch, zdrojom vedomostí i ambícií. Preto nemožno sa diviť, že naši mladí, v srdciach ktorých nedoznel ešte chorál oslobodenia a víťazná pieseň pravdy, so zázračným priamo elánom zapustili svoje pluhy hlboko do kyprej a úrodnej slovenskej pôdy. Rad za radom vyrastali nové mená nadaných adeptov slovenskej literatúry, ktorí svoje smery, plány a názory uverejňovali na stĺpcoch Mladého Slovenska, Vatry, Svojetí, Prúdiv, nehovoriac ani o Slovenských Pohľadoch, ktoré staly sa akousi verejnou tribunou celého slovenského národného snaženia. Ihneď tvorily sa grupy, každá so svojim separátnym umeleckým krédom. Slovom rozbeh nečakaný, hovorím zázračný. Ale celé toto preradostné horlenie za slovenské umenie gravitovalo k Bratislave, ako k svojmu prirodzenému stredisku. Nebola to rivalita, ktorú zo začiatku sám Turč. Sv. Martin ťažko snášal, bola to pochopiteľná a prirodzená koncentrácia slovenských intelektuálov a umelcov okolo univerzity. Mladšieho dorastu nemohlo byť, keďže sami zosob-

ňovali vlastne tých najmladších, peraschopných Slovákov. Slovenský dorast, ktorý nemohol pomýšľať na navštevovanie univerzity, neopustil ešte v tom čase lavice stredných škôl. Kým dorast tento dosiahol patričného veku, vyrástlo nám z jeho lona mnoho nádejných ľudí, ktorí dnes reprezentujú roztrasenú literárnu obec mimobratislavskú (Hronský, — Hohoš, — Jarko Elen, — Novomestský, — Prídavok, — Kopečný, — Smrek, — Letz, — Pockody, — Kudja Riavin, — Tomášik a iní). Najmä učiteľské ústavy vchovaly nám pomerne veľmi mnoho spisovateľského dorastu. Košice, ako miesto bez univerzity, nemôže počítať pri svojom literárnom živote na vysokoškóľakov a keď, tak v miere nepatrnej. Preto sa košický literárny vzmach datuje o veľa pozdejšie, kým sa v Košiciach náhodou, či už blahodarným vlivom úradov shromaždilo nadostac literárnych, povedali by sme hospitantov, väčšinou stredoškóľakov. Už tento fakt by sme mohli označiť za príčinu neskoršieho triedenia duchov, ktoré medzi literárnou obcou bratislavskou a košickou tak neblaho sa zapísalo do tvoriaceho sa literárneho života mládež slovenskej generácie. Kontrasty bývajú často zdrojom nedorozumení, — veď si len predstavme: Bratislava — vysokoškóľáci, — Košice — stredoškóľáci. Nemožno pravda zapierať, že počiatok košickej tvorby bol nevalný, hrubozrný, nevypracovaný, často nepremyslený, čo bolo Bratislavčanmi zhusta nie veľmi priateľsky, ba povýšene zdôrazňované. A tak sa stalo, že sa časom pozabudlo na rovnaké poslanie oboch skupín, na spôsobnosť a na slušnosť. Na jednej strane prehnaná citlivosť, na druhej zase nekritické mentorstvo, — zavinené hlavne nedostatkom zkúsenej a povolanej kritiky. Košičania boli ponechaní sami na seba, na svojpomoc pri literárnom tvorení, vydávaní i expedovaní kníh. Boli to zväčša mladíci, bez poradného hlasu starších, bez vydávateľských možností a k tomu v kraji, kde slovenská kniha nemá tradície, a kde pri rozpredaju nemožno takrečeno na ľud počítať, jedno-ducho z tej príčiny, že spisovnej reči slovenskej alebo nerozumie, alebo vidí v nej dokonca češtinu. Košickí literáti museli tvoriť skoro dľa receptu: napíš si sám knihu, sám ju vytlač, napíš si

kritiku a sám si knihu odpredaj. Lebo azda sa nemýlim, keď zdôrazním, že nikde na Slovensku nebolo možno vidieť slovenských spisovateľov predávať svoje debuty po kaviarňach, ako podomný obchodník ľudové výšivky, ako práve v Košiciach. Boly to knihy lepšie i horšie. Umelecky viacej i menej hodnotné. Ale byly to predsa slovenské knihy nadšencov v bývalej maďarskej pevnosti, kde vydanie slovenskej knihy svojím rizikom značí skutočný národný skutok. V Košiciach nebolo nikdy slovenského knižného trhu. Preto i knihy umelecky menej hodnotné znamenaly skrovnú brázdú na nezoranej pôde východného Slovenska, menovite mesta Košíc. Keď nie nič iného, maly nesporne hodnotu propagačnú, čo môže priniesť rovnaký, keď nie väčší národný úžitok. Preto už len z týchto dôvodov zaslúžily si teplejšieho prijatia. Nemožno uplatňovať rigoróznosť, i keby to bolo z umeleckého stanoviska žiadúce, keď tomu nedovoľujú národné záujmy. Medzitka umelecké sú často natoľko medzinárodné, svojou formuláciou natoľko stereotypné, že nemožno im nasadzovať slovenskú čapicu. Vďaka Bohu, že dnes, po vydaní skutočných umeleckých diel košickými autorami, rozišly sa chmáry zo spoločného neba košickej a bratislavskej umeleckej gardy.

Košická literárna obec veľmi vďačne uznáva bratislavských literátov za svojich starších a vyspelejších bratov, a to nielen vekom, ale i umeleckým zrnom, rozsievaným hneď po prevrate po smädnej pôde Slovenska, sotva vyčistenej od zhubného kúkoľu natísnutej a cudzej kultúry. Dnes, keď sa naväzujú intenzívne styky medzi týmito dvoma hlavnými skupinami slovenských literárnych teritorií, možno už pozorovať prvé zore bratského nazývania, i keď ono neeliminuje vzájomnú úprimnosť na poli umeleckom, poťažne rigoróznosť pri obapolnom posudzovaní umeleckej tvorby jednotlivcov.

Ako vznikol Literárny odbor Matice Slovenskej v Košiciach?

Bol som už spomenul, že v prvých rokoch poprevratových nebolo a nemohlo byť v Košiciach slovenského literárneho života. Musím síce s láskou a pietou spomenúť nebohého baťka

Rehora Urama-Podtatranského, ktorý žil tu niekoľko rokov po prevrate u svojho zaťa, školského inšpektora Marendiaka, prinášajúc do nových košických pomerov niekoľko siadkých triliek v svojom dobráckom srdci, ale žiaľbohu, jeho otcovský úsmev čoskoro umrel na veky a zostala nám po ňom len málohovorná pamiatka jednej ulice, označenej jeho menom. Odišiel nám, aby sa viacej nevrátil. Pod smrčtinami povážskej doliny sníva svoj večný sen prvý praporečník slovenského literárneho života v Košiciach po prevrate. Ale aj za ten krátky čas svojho odpočinku v Košiciach, obdaroval slovenskú literatúru poprevratovú vzácnymi perlamí ľudovej spisby, takrečeno najkrajšími dielami svojich sobraných spisov, vydaných košickým predprevratovým Slovákom, kníhkupcom Kustom, ktorý prvý prejavil kus vzácneho porozumenia voči životnému dielu nebohého patriarchu slovenských spisovateľov.

Iných literárnych kapacít v Košiciach nebolo. O príčinách som bol už v predošlých odstavcoch tiež prehovoril. Medzi úradníctvom, ktoré sa do Košíc prisťahovalo, bolo veľmi málo Slovákov, menovite takých, ktorí by sa boli o osud slovenskej knihy a slovenského duševného života činne starali. Väčšina úradníctva bola z Čiech, ktorá priniesla svoje vlastné, separátne túžby, želania i ambície. Napriek tomu musím s vďakou poznamenať, že medzi prvými, ktorí sa o slovenské umenie zaujímali činne, vlastnou tvorbou dokazujúc obdivuhodný záujem o slovenské slovo, bol mladý český učiteľ, Viliam Kopečný, (autor nedávno vydanej sbierky »Slzavé úsmevy«), ktorý pri svojich ťažkých útrapách a starostiach na dedinskej škole niekde v Šariši, začal s košickým učiteľom Pridavkom prvý uverejňovať slovenské básne značných umeleckých kvalít. Bolo to obdobie s populárnym Jarkom Elenom (českým učiteľom, vlastným menom Jaroslav Kaiser), ktorý sa z bratislavskej skupiny Davu tak znamenite osvedčil. Ináče, ako som už bol naznačil, bolo tu Slovákov veľmi málo a i tí mali plné hlavy starostí s odstraňovaním bytovej krízy, ktorá na nich, po väčšine starších a ženatých ľudí veľmi doliehala. Ale Bratislava začala sa už hýbať. Bránou univerzity zvučal čoskoro prvý rôj mladej

slovenskej literárnej gardy, nehovoriac o ich vodcoch mimo univerzity, akými boli Tido Gašpar, Hrušovský, Krčméry, Sidor a iní. Uvoľnené ambície, skryté túžby, zamávaly prvým rozmachom. Slovenské slovo rozletelo sa revolučným elánom oslobodeného národa. Bolo to jeho prvé zaplesanie po dlhom utrpení, bolo to prvé švitorenie vtáčka, vypusteného spasiteľnou rukou osudu na slobodu. A kým naši starí radili sa o politických smerniciach nového života, oslobodené Slovensko vospievalo sa ústami mladých. A tento spev vzbudil mnohé srdcia z indiferentizmu, otravného ako lethargický sen. Trvalo to mnohým veľmi dlho, kým sa vymanili z dedičstva bývalého režimu, kým sa naučili bohatstvu slov Sládkovičových, kým navyklo ucho hudbe Hviezdoslavovho prorocstva, kým poblúdili uzdravili sa krásami materinskej reči, poznanej len z bežných potrieb života. A tu je práve jedna nevýhoda slovenskej mladej literárnej generácie. Lebo kým naši českí rovesníci vyrástali a študovali na materinskom mlieku, kým ich intelekt mohutnel národným sebahedomím, tým najelementárnejším požiadavkom umelcovej duše, zatiaľ naše srdcia a naše hlavy napchávaly jedovatou gebuzinou, ktorá zabraňovala zdravému uplatneniu naššej individuality. A po ukončení toho heroického zápolenia, pri zvukoch fanfár slávneho vzkriesenia mnohým z nás zastavoval sa nechápave dych, nie súc zvyklí na toľko ozonu a toľkému prívalu nám ešte cudzej radosti. A trvalo to mesiace, ba roky, kým vybudovali sme v srdciach našich od gruntu potrebné skrýše pre poklady, ktoré museli sme sa učiť poznávať priamo od abecedy, ako detí v elementárke. Preto kým naši českí rovesníci mohli byť už učiteľmi iných, mnohí z nás museli si sadnúť do lavíc, do ktorých chybovaly nám len krátke nohavice. A práve tento proces odohrával sa u mnohých, ktorí až neskoršie mohli sa chytiť pera, aby nový a vznešený obsah svojej duše vteliť do burácajúcich riadkov čistej slovenskej miazgy. Tento proces prirodzene urýchlila najviac univerzita u svojich poslucháčov, majúť po ruke vedecké, národné i pedagogické prostriedky. Preto sloboda našla medzi mladými prvý ohlas v meste univerzitnom, ktorý uplatnil sa v prvom rade v ambíciach literárnych,

i keď hľadali výraz nový, možno cudzí predprevratovým literárnym tradíciám. Je preto nesporné, že tento literárny vzmach v provinciálnych mestách, kde nebolo toho elánu študujúcej akademickej mládeže, kde erupčivosť poprevratových rokov hľadal iné, reelnejšie cesty v reformách administratívnych, školských, národohospodárskych atď. nemohol hľadať uplatnenia, okrem azda tých miest, kde prítomnosť osvedčených slovenských osvetových pracovníkov, spisovateľov a iných reprezentantov predprevratového slovenského duševného života, nebola akou takou inšpiráciou.

V Košiciach tej kýženej inšpirácie nebolo. Ale i keby jej bolo bývalo nadostač, nič by nebola pomohla. Košice musely čakať, až prirodzeným vývojom vyškóli sa stredoškolský dorast, ktorý mohol by byť neskoršie zdrojom prvých literárnych počínov na východnom Slovensku. Neskoršie pribudlo síce i hojne mladých slovenských akademikov, vyštudovaných, alebo predzkúškami, ale jediný, ktorý sa chápal pera bol JUC. Tomášik Dumin, nadmieru nadaný adept slovenskej modernej lyriky, nadšený expresionista, ktorého žiaľbohu zákerná choroba natoľko zgníavila, že dnes sotva môžeme dúfať v nový plodný rozbeh tohoto osudom znívočeného talentu. Jeho prvá kniha, zbierka básní »Chlapec a husle«, vydaná už po chorobe (ktorej biľag je okate zrejmy), svedčí o veľikej škode, ktorá prípadným jeho odchodom zo slovenského literárneho života mladej garde východného Slovenska, ba celému slovenskému národu vznikne.

Také boli pomery v Košiciach, keď sa začaly prejavovať prvé mladé slovenské talenty na stránkach Slovenského Východu v rokoch 1921—22. Spomínajúc Slovenský Východ, nebude vecí na škodu, keď zdôrazním zásluhy tohoto časopisu o začiatky slovenskej literárnej tvorby na východnom Slovensku. Slovenský Východ ako jediný denník na východe, postavil sa nežistne do služieb tvoriacej sa košickej literárnej gardy. Prijímal kedykoľvek mladých snaživých slovenských ľudí do svojich dopisovateľských, poťažne riporterských služieb a možno sme povedať, že vedľa niekoľkých literátov vychoval nám tiež niekoľko mladých slovenských žurnalistov, poskytujúc im vďačne

rady a pokyny, potrebné pri tejto ťažkej a zodpovednej funkcii. Niekoľkých horlivcov z košickej literárnej obci zamestnával ako interné redakčné sily za slušný mesačný honorár, poťažne riadkovou odmenou, hoci nebolo nedostatok redaktorov z povolania. Nesmieme pravda zamlčať, že velily tomu i súkromné obchodné potreby časopisu samého, ktorý aby náležite prosperoval po stránke jazykovej, bol odkázaný na spoľahlivých slovenských prekladateľov. Ale hlavnou zásluhou redakcie a tiež riaditeľstva Slovenského Východu bola skutočnosť, že uverejňoval na svojich stránkach novelky, články i básničky, ktoré niekedy nemaly valnej umeleckej hodnoty. Z prísneho literárneho stanoviska bolo by to skôr na úkor menovaného žurnálu, keby i tu neparticipovali v jeho prospech okolnosti, ktoré som bol pripomenul, keď som vylíčil význam slovenskej knihy na košickej pôde. Košice nikdy predtým slovenského časopisu nemaly, preto rozumie sa samo sebou, že ako vždycky, ani tu nemohla byť úroveň nadpriemerná. Konečne možno sa priet s názorom, či literárnu prílohu, kurzívky a iné umelecké vložky lokálneho, provinciálneho žurnálu, možno kritizovať z hľadiska prísne umeleckého. Ale kto pozná ctižiadost' začiatočníkov a kto vie náležite hodnotiť účinok uverejnenia prvej básničky, alebo novely mladého literárneho hospitantu, zaiste uzná, že podobná bonevolentnosť redakcií pri jej špatných stránkach má jeden veľmi dobrý účinok na tvoriace sa ambície; povzbudzuje, dodáva nového nadšenia, chuti a vytrvalosti k ďalším literárnym pokusom. Nieto zaiste spisovateľa, hoci hneď slovenského a význačného, bárs i svetového mena, ktorý by nebol prežil kalváriu, akou je prvé uplatnenie literárnych vloh cestou tlače. Duša týmto spôsobom dostáva nové krídla, fantázia nový rozlet a myšlienka nové perspektívy do čistoty i do hĺbky umeleckého tvorenia. Nechcem týmto naznačiť, že nadanie vyrastie potom azda zázrakom a že myšlienky rozmnožia sa ako huby po daždi. Každá školácka básnička alebo iný pokus o žurnalistický debut pomocou vlastnej tvorby neznamená genia, ale na každý spôsob svedčí aspoň o dobrej vôli a istej dávke ctižiadosti, ktorá je u každého začiatočníka nad-

mieru potrebná, jestli mieni sa stoj čo stoj prebiť prvým úskalím nedôvery. Možno smele vysloviť súd, že mnoho talentov vyšlo by na povrch literárnych potrieb, keby škola, poťažne iní činitelia vypestovali vo svojich sverencoch nadostač literárnych záujmov a ctižiadosti, ktorá je v dnešnom prekritizovanom literárnom svete k udržaniu vlastnej rovnováhy a čerstvosti nepostrádateľná. Nebudem zaiste preháňať, keď doložím, že zásadným odmietaním, poťažne prílišnou prísnosťou, zaniká nám každým rokom po rôznych kútoch sveta mnoho sľubných jedincov, ktorí nevedia preklenúť prvým neúspechom a navždy odkladajú pero. Lebo závisí to iste od povahy, citlivosti a literárneho vyškolenia. Najviac talentov vyrastá bezosporne na križovatkách života, kde je pred očami adepta celý rušný film dneška, s jeho technickými zázrakmi, prírodnými krásami, láskami i intrikami. Tam ambície veľmi rýchle mohutnejú a rozvíjajú sa v bohaté koruny, kým ostatní, ktorí nemajú také bohatstvo zážitkov, dozrievajú zvolna a zdĺhave, ako ovocie pod severným nebom. A zaiste radi uznáme, že noviny sú tiež jedným stupňom dozrievania, ktoré sa musí absolvovať, prežiť, asimilovať, aby mohla mať niekedy ovocná šťava patričnej literárnej arómy, nie azda v smyslu utilitaristickom, ale estetickom i etickom. A práve preto človek, ktorý sa prebil už životnou krúťňavou, načrel do všetkých studníc a prežil už všetky fáze intelektuálneho školenia, uplatní sa možno hneď veľmi sľubne, kým iný, hoci nadanejší, povedzme samouk, musí sa smieriť často s tvrdým odmietaním. Preto musím s radosťou vyzdvihnúť dobrý tón, akým sa približovalo vydavateľstvo i redakcia Slovenského Východu k mladým snahám našich literárnych hospitantov na východnom Slovensku. Nebola to póza vševedúceho mentora, ale postoj docela priateľský, prajný, — preto nemožno sa diviť, že na redakciu radi spomínajú všetci, ktorí sa dnes už i vo verejnej literárnej konkurencii uplatnili. Veď na stránkach Slovenského Východu objavovaly sa prvé básničky autora zbierky básní Vrášky času a románu Rozbité ministerstvo, tam hľadal prvé uplatnenie učiteľ Viliam Kopečný, autor krásnej zbierky básní Slzavé úsmevy, autor zbierky Smú-

tok a svetlo, Ján Štefan Bálent, — taktiež Kudja Riavin, autor zbierky Ružové plamene, rovnako Tomášik Dumin, autor zbierky Chlapec a husle, básnici Hohoš, Senický, Jamnický a naša najmladšia nádeja, nadmieru talentovaný Pockody. Sem gravitovaly v prvom rade všetky literárne pokusy východného Slovenska. Tu sa objavilo prvý raz meno Alexandra Križku ako divadelného kritika a essaistu, autora cestopisu V Paríži a zbierky noviel Smutný chlapec. Sem posielal zo začiatku svoje národohospodárske články náš popredný znalec v tomto odbore, riaditeľ Eľo Šándor, ináč skvelý slovenský humorista a autor populárneho Sväta Ragana. Nehovorím pritom o generácii staršej, ktorá mala už akú takú literárnu legitímáciu. Zvláštneho zdôraznenia zasluhuje okolnosť, že redakcia Slovenského Východu sdužovala v prvých poprevratových rokoch všetky elementy bez rozdielov politického kréda jednotlivcov, ich svetového názoru, poľahke náboženského vierovyznania. Tejto tradícii, pokiaľ ide o čistú literatúru, pridržiava sa i dnes.

Zo začiatkov bola činnosť košických autorov veľmi neplánovitá, roztrieštená, keďže každý z nich pracoval na vlastnú päsť, nie súc v kontakte so žiadnou literárnou skupinou, ako tomu bolo ku príkladu v Bratislave. Konečne celý košický slovenský život trpel tou nejednotosťou, ako keby slovenských literárnych a umeleckých záujmov vôbec nebolo. Košická Slovač v prvých rokoch poprevratových okrem politických hádok a ambícií, neprejavila v kultúrnom ohľade závažnejšej iniciatívy. Matica Slovenská v Košiciach pokúsila sa síce o koncentrovanie síl, žiaľbohu nebolo prifažlivej, smierujúcej osobnosti, ktorá by ešte revolúciou rozpútané mysle bola sústredila systematickne okolo kultúrnych problémov, ktoré zobronily o skoré riešenie. Nestačila nadľudská námaha nebohého nášho župana Dra Rumanna, ani prehováranie známejších a osvedčených osvetových pracovníkov slovenských, akými boli nebohý riaditeľ Murgaš, riaditeľ učiteľského ústavu Beniač, Dr. Martinka, prof. Chrappa a iní. I keď sa vzmohli na rýdze slovenský kultúrny podnik, bol to vždy len rozbeh, azda signál, ktorý ale nezakotvil hlbšie do slovenských srdc v Košiciach.

Zahral sa Jánošík, zarečnilo sa na národných oslavách, pobesedovalo sa o boľastiach denného života o stále tvrdom slovenskom chlebičku, ale hlbšie pluh nikdy nezaoral. Chybovala auktorita osobností, ktorá sa povznesie cez diferencie politické a povahové a svoju činnosť postaví jedine do služieb kultívovania slovenského slova, pera, štetca a sduží bohaté potencie a neustále verenie pod kriedla jednej myšlienky, jednej všetkým spoločnej idey. Okrem toho chybovali mladí, ktorých po prevrate, ako som už pripomenul, nebolo. Je starým pravidlom, že najideálnejším kompromisom pracovného súručenstva a zárukou úspechu býva spoločná práca mladých so staršími a zkusenejšími. Mladým nechýbuje iniciatíva, starším dôslednosť, vytrvalosť a dobrá rada. A na takéto súručenstvo čakaly i Košice. Konečne sa realizovala prílivom mladých a príchodom Dra Petrikovicha a župana Dra Slávika do Košíc. Serioznosť a nestrannosť obľúbeného Dra Petrikovicha, taktiež široký rozhľad a zriedkavá iniciatívnosť Dra Slávika, ktorý bol známy ako človek európskeho obzoru a vysokej inteligencie, zdaly sa byť zárukou potrebného obrodenia. Možno hovoriť o šťastí, že členstvo Matice postavilo si na čelo Dra Petrikovicha, človeka pevných slovenských zásad a železnej vôle. Nesmie sa totiž zabúdať, že nositeľom rýdzej slovenskej kultúry v Košiciach vedľa Živeny je hlavne a v prvom rade Matica Slovenská, ako jediný náš národný spolok, širších kompetencií, s poslaním nepomerne ťažším, ako majú jej sestry na strednom rešpektívne na západnom Slovensku. Nechceme týmto tvrdiť, žeby azda ostatné spolky, akými sú miestne osvetové sbory (okresný a mestský), poľahke iné slovensko-české spolky, nepodporovaly naše snahy, — ale keďže medzítka ich pôsobností sú všeobecnejšie, povedzme praktickejšie, — líšia sa svojimi pracovnými koncepciami i výchovnou tendenciou. Sú to zväčša spolky stavovské (Spolok Profesorov Slovákov so svojim »Sborníkom« — s agilným a neúnavným lingvistom prof. Nandom Stellerom-Steliarom v čele, spolky učiteľské a iné), ktoré vznikly buďto na podklade spoločných odborových, poľahke i politických záujmov. Tieto nemohly byť chrámom všetkých, ktorí sa k slo-

venskému dielu prihlásili. Podobná kultúrna ništitúcia, ako je Matica Slovenská nemohla by sa podvoliť smerniciam týchto separátnych skupín, jestli sa chcela vyhnúť nečinnému vegetovaniu. Stavovské organizácie, telocvičné jednoty rôznych druhov, i keď prevádzaly určitý slovenský národný a kultúrny program, nemohly sdružiť pod svoje zástavy početnejšie vojsko, keďže sa zrodily výhradne na rôznych diferenciách politického nazierania na nové slovenské pomery, poľažne byly vyprovokované rôznymi kultúrnymi, či už náboženskými spormi, akými sa poprevratový slovenský život priamo hemžil. A že Matica v Košiciach hneď po prevrate nerozkvitla očakávaným bohatstvom prvých kvetov, tomu zabraňovala práve skutočnosť, že rôzne elementy chcely zavliecť do matičného lokálne košického programu i program svojich stavovských, poľažne politických organizácií, pokiaľ sledovaly slovenské kultúrne ciele. Jedine z týchto dôvodov ztratila košická Matica na čas svoju pružnosť.

Príchodom Dra Slávika a Dra Petrikovicha, otvorily sa nové perspektívy. Drovi Petrikochovi podarilo sa v krátkom čase vymieriť protivy a zaviesť do denného programu Matice pracovnú disciplínu. Pôsobila tu nielen auktorita význačného predprevratového slovenského pracovníka, ale i celá osobnosť nového predsedu, ktorý okrem kultivácii rýdzej slovenskosti na zmaďarčenom Východe a zveľaďovania slovenskej reči slovom i písmom, neznal iných záujmov. Ovocie čoskoro dozrievalo. Pomerne za veľmi krátky čas podarilo sa mu postaviť prvý a nehynúci pomník slovenskosti historických Košíc odhalením pamätnej dosky slovenskému vedátorovi, kňazovi a spisovateľovi, národnému buditeľovi, Jonášovi Záborskému. Vychádzal pri tom z názoru, že každý národ má uctiť pamiatku svojich veľkých synov pomníkami a pamätnými doskami, ktoré majú hlásať po večné časy, že posvätné je miesto, po ktorej kráča noha často zabúdajúcich potomkov. A keď to potrebujú mestá rýdze slovenské, ktoré sú mimo väčšieho nebezpečia, je to priamo nevyhnutelné pre Košice, kde každým krokom stretávame sa so stopami maďarskej ruky, ktorá chcela stoj čo

stoj ubiť všetko, čo bolo slovenské, aby budúce generácie slepo verili v maďarskú minulosť Košíc. Pri tejto obetavej práci mu bol nápomocný tajomník Matice, učiteľ Jožo Rusína, ktorý odovzdal neskoršie svoj úrad terajšiemu tajomníkovi Jánovi Repčekovi, zriedkavému nadšencovi pri prevádzaní svojej ťažkej a zodpovednej funkcie. Vedľa obetavých darcov i jemu možno ďakovať, že predsedove najnovšie ambície, totiž odhalenie pamätnej dosky spisovateľovi Rehorovi Uramovi-Podtatranskému, budú dňa 28. októbra v rámci jubilárnych osláv tak krásne realizované. Košice budú oslavovať druhý slovenský triumf, víťazstvo slovenského ducha, ktorý prelomil hradby pseudohungarizmu a vracia vládu vecí do rúk vyhnancov, ktorí stoja na periferiach mesta a čoskoro zlomia i jeho srdce.

Ale vedľa zájazdu Matice Slovenskej z Košíc do Poľska a Gdanska (v dňoch 10. až 30. júla minulého roku), ktorý bol komentovaný celou poľskou tlačou a čiastočne i našou a ktorý značne priblížil vedúce oficiálne poľské kruhy myšlienke československo-poľskej, — vedľa ochotníckych divadelných predstavení (Jánošík, Drotár) a ľudovýchovných kurzov, najviac sa zaslúžil nový predseda o slovenskú vec tým, že sdružil rozptýlených a neplánovite pracujúcich mladých literátov do Literárneho odboru Matice Slovenskej v Košiciach. Boly to a sú to rôznorodé elementy, ktoré mohla priviesť k spoločnému stolu jedine auktorita i popularita, akej sa tešil Dr. Petrikovich. Uvážme len, že to boli jedinci najrozmanitejších svetových názorov; nacionalisti i internacionalisti, klerikáli i neveriaci, humanisti i ľudia páste, filantropisti i utilitaristi, optimisti i skeptikovia, — úplne kolidujúcich literárnych smerov obsahove i formou: modernisti i zastáncovia starých tradícií, — realisti i expresionisti, — naturalisti i prívrženci poetizmu, atď. — a predsa sa vydarila táto neobvyklá fúzia duchov. Ale aby sa to previedlo, musel prísť niekto, kto by na koniec z týchto rozlišujúcich sa perspektív postavil všetkým spoločnú myšlienku, ktorá by nezabraňovala osobitnému prejavu individualizmu s jeho vadami i prednosťami. Prirodzene, musel to byť cieľ umelecký, ktorý by neodporoval slovenskej národnej myšlienke.

Ale šlo to nad očakávanie dobre. Pod vlivom prvého predsedu Literárneho odboru, dra Petrikovicha i čestného predsedu dra Slávika-Neresnického, utvoril sa nový kolektív literátov na Východe. Bol to najideálnejší kompromis, stvorený jedine z hľadiska špeciálnych košických potrieb, ktoré velily každému sľaviť niečo zo svojich literárnych zásad a ukryť ostrie svojho názoru. Takéto súručenstvo mohol stvoriť jedine človek širších obzorov, lebo úzkoprsnosť bola by myšlienku zabila už v zárodku. Prirodzene, že voľnosť prejavu prísne umeleckého a sloboda kritiky neboly nijako zakríknuté. Nová literárna družina nevyučovala zo svojho kruhu začiatocnikov, hoci i úplných diletantov, jestli sa o literatúru činne zaujímali. Nebola to tedy organizácia, podobná iným literárnym spolkom, keďže bola ponechaná táto benevolentnosť, čo sa týka prijímania členov. A nemuseli to byť výslovne literáti, ale i odborní spisovatelia (folkloristi, etnografovia, lingvisti, historikovia), poľahke maliari i hudobníci. Mal to byť tedy akýsi krúžok činných priateľov umenia a literatúry. Tým sa dá vysvetliť, že Literárny odbor Matice Slovenskej v Košiciach má vyše dvadsať členov, ktorých slovenská literatúra sotva bude všetkých spomínať.

Čo vykonal doposiaľ Literárny odbor?

Hneď po svojom vzniku usporiadal pod predsedníctvom oboch predsedov životopisné oboznamovacie večierky a niekoľko debatných večierok o nových knihách, ktoré vydali členovia odboru. Čoskoro predstavil sa obecnstvu verejným literárnym večierkom s prednáškovým, recitačným, spevným a hudobným programom. Obecnstvo prijalo novú myšlienku veľmi sympaticky. Okrem Timravíných osláv a Kukučínovej trizny, pozval si odbor do Košíc spisovateľa Andreja Mráza a Milka Urbana, naviazal živé vzťahy k bratislavskej literárnej obci a ukončil takýmto spôsobom nedôstojnú animozitu, ktorá zabraňovala vzájomnému dorozumeniu bratských spolkov. Pri zájazde do Poľska naviazal styky s poľskými spisovateľmi a divadlami, podporujúc takto nie malou mierou poľsko-slovenské literárne sbratrenie. Prijal v Košiciach poľského spisovateľa Zbierschovského a vydal za redakcie Dra Slávika-Neresnického

Almanach Literárneho odboru Matice Slovenskej v Košiciach, pre rok 1928. V najbližších dňoch pripravuje Tolstého večer pre širšie obecnstvo.

Za dvojiročného dejstvovania obohatili členovia Literárneho odboru slovenský literárny trh týmito knihami (nepočítajúc do toho knihy odborné, menovite značný počet jazykopytných štúdií, mluvníc, hudobnín a iných kníh prof. Nanda Stellera-Steliara):

Elo Šándor: »Sváko Ragan z Brezovej«, vydal Pažický na Myjave. (Druhý diel v tlači).

Alex Krížka: »V Paríži«, cestopis, nákladom vlastným. »Smutný chlapec«, — novelly — vydal Slov. Východ.

Anton Prídavok: »Vrásky času«, — básne, nákladom vlastným. »Rozbité ministerstvo«, — román, — nákladom 100. odboru Slov. Lígy v Košiciach.

Emil Rusko: »Piesne nového rána«, — básne, nákladom vlastným. »Plamene«, — dramatický symbol v 3 dejstvách s predohrou a epilogom. — Vydala Edícia mladých slov. autorov, nákladom Leop. Mazáča v Prahe. (Rusko—Juhász: »Červená opica«, — komická satyra v 3 dejstvách, — v tlači).

J. Štefan Bálent: »Smútok a svetlo«, — básne, — vydal Pažický na Myjave.

J. Tomášik Dumin: »Chlapec a husle«, — básne: Nákladom Národnej Obrany v Košiciach.

Kudja—Riavin: »Ružové plamene«, — básne, nákladom vlastným.

Okrem týchto, ktorí už knižne vyslovili svoje literárne kreda, — vyvolajúc takto prajný a neprajný ohlas povolanej i nepovolanej literárnej kritiky, patrí sem aj niekoľko adeptov, ktoré na slov. knižnom trhu nie sú doposiaľ známi. Zpomedzi týchto vysoko vyčnieva básnický profil mladého Pockodyho, ktorého cyklus »Oráčovo krédo« (prípravený do tlače) vyvolal veľké nádeje slov. literárnych kruhov. Je isté, že v páde, keď jeho skvelý vývoj bude si rušiť cestu i naďalej takým hlbokým a čistým básnickým výrazom, vyrastie nám v ňom silná básnická osobnosť.

Okrem spomenutých belletristov vzniklo tu i niekoľko mien, ktorých nositelia vyvolávajú medzery novej odbornej, vedeckej literatúry. — Na prvom mieste musíme spomenúť neúnavného historika, badateľa, folkloristu a essayistu Jožu Martinuku, ktorý svojou obdivuhodnou pilnosťou a húževnatosťou, taktiež odbornými znalosťami, vyšvihne sa dľa všeobecnej mienky na čelo slovenských historikov vôbec. Jemu po bok druží sa riaditeľ košickej reálky Ján Beniač, známy slovenský lingvista a osvetový pracovník, ďalej prírodopisec prof. Chrappa, lingvista prof. Nando Steller-Šteliar, historik prof. J. Šomvársky a grafikovia prof. S. Oravec a prof. Milan. Ako divadelný kritik a znalec získal dosť značné meno prof. Alex Križka.

Vyslovene literárneho revue, považne tribuny, ktorá by sdružovala okolo seba všetkých košických slovenských literátov, niet a nebolo. »Vesna« je orgánom populárne ľudovým a časopisom viac-menej spoločenským, — bez rigóroznejšieho literárneho programu. — »Strom« má síce charakter literárnej revue, ale slúži výhradne najmladším adeptom a ich výhradne pokusným literárnym prejavom. — Zaniklá česká »Bohema« inšpirovala tiež poniektorých z košickej slov. literárnej gardy, ale to všetko bolo ceny veľmi efemérnej, bez presnejších ideových plánov a možnosti hospodárskej prosperity a sebestačnosti. — Otázku literárneho časopisu rieši, dá Boh, budúce decenium.

Niekoľko razy bola nadhodená otázka, že prečo sa slovenskí literáti separujú a košických českých kolegov zásadne negujú. — Bol by to omyl, keby sme hovorili o zásadnej negácii. Sú to viac dôvody taktické, než ideové, ktoré bránia prístupu českých literátov do Literárneho odboru Matice Slovenskej v Košiciach. Taktiež príčiny formálne, pretože členmi Literárneho odboru môžu byť len členovia Matice. Ale tomu by sa dalo odpomôcť jednoduchými prihláškami. Ide ale o otázku, či by korporácia s českými literátmi propagácii slovenskej knihy — ktorú si odbor vytкнуť za cieľ — osožila. — K tvoriacej sa prepravratovej literatúre, — ktorá opúšťa po väčšine staré buditeľské smery, — je prevážna čiastka slov. inteligencie indiferentná,

akoby ani nešlo o slovenské slovo, o umelecké ztelesnenie a transformovanie slovenskej duše, s jej novými ambíciami a bolesťami. — Lebo toto je vedúcou, červenou nitkou činnosti odboru. — Českí kolegovia by nám v tom sotva pomohli, pretože svojimi značne odlišnými literárnymi tendenciami radikálnym nazieraním na impulzy a aktuality dneška, museli by pôsobiť v ovzduší odboru, plnom kompromisov, — deštruktívne a pri najmenšom aspoň opozične. Takáto opozícia vyvolala by rozdvojenie i u samých Slovákov, medzi ktorými je radikálneho, českým kol. príbuzného elementu — tiež nadostač. Tým by boli prirodzene zmarené a poprené predpoklady ďalšieho jestvovania odboru. — Ďalej je otázkou, takmer ešte dôležitejšou, či by Literárny odbor v takomto složení, slovenská inteligencia, často politicky voči bratom Čechom vložne orientovaná, — náležite podporovala. — Česká kniha by tým nezískala (keďže je literárna vyspelosť Čechov i bez toho značná) a slovenská by rozhodne utrpela. — Preto zdôrazňujem: taktika a nie animosita. — Keby to bola určitá ideová skupina slov. literátov (akej na Východe ešte dlho nebude), povedzme radikálne-pokroková, — ktorá má v Košiciach svojich slov. prívržencov, — bolo by pracovné súručenstvo v najkratšom čase hotové. — Ale potreby slovenských Košíc nehovoria ešte o aktualite tohoto za normálnych pomerov zdravého a potrebného triedenia duchov.

V nastávajúcom literárnom decenii nech žehná Boh slovenskému peru a nech osvieti dušu slovenského inteligenta, aby privínil k srdcu slovenskú knihu ako najdrahšiu dedovizeň tých, ktorí za slobodu národa a tým i za voľný rozkvet slovenskej tlače života položili.

Česká účast na literární tvorbě na východním Slovensku.

Jsa vyzván, rád se chápu pera, poněvadž jsem přesvědčen, že nebude nevhodným vzpomenouti v jubilejním roce účasti českého živilu v literárním snažení na východním Slovensku. Není mi sice tajno, že nelze mnoho říci o českých literárních snahách tohoto kraje, poněvadž — přiznávám to předem — skončily většinou nezdarem, ale přes to jistě doplní těchto pár řádek obraz východoslovenského literárního života vůbec.

Jest jisto, že východní Slovensko nemělo po převratu slovenských literárních tradic z doby předválečné, a byly-li nějaké, že nebyly takové, aby bylo možno na nich budovat další literární život a vývoj. A tak není se co diviti, že v prvním pětiletí republiky v tomto odlehlém koutě státu nebylo ani mizivého procenta toho literárního života, jaký se začínal znovurodití na západě a ve středu Slovenska, dokonce pak není možno činiti přirovnání s rozkvětem a vzrůstem literární produkce v zemích českých. Patří to k věci, vzpomínám-li pravdivě toho stavu tehdejšího, v němž nebylo slovenské literatury, nebylo divadla, nebylo hudby, nebylo umělecké a divadelné kritiky. Krátce, nedostatek uměleckého počtí a vývoje byl na východním Slovensku v celém jeho kulturním životě a ve všech oborech umění. Vina na tomto stavu nebyla na slovenských pracovnících. Ti byli zcela podle své povinnosti tehdy zplna zaměstnáni konsolidační prací ve všech možných odvětvích veřejného života. Vina se táhla z dob maďarisační politiky staletého útlaku a bylo proto velmi těžko najednou způsobití obrát.

Však, k vlastní věci. — Do těchto kulturních poměrů přišly na východní Slovensko tisíce českých lidí, kteří — ne-

budiž mi to zazlíváno — odchováni kulturní tradicí a proti Slovensku poměrnou duchovní svobodou zemí českých a zvyklí umělecké a literární výši české, nebyli spokojeni se zdejšími živořeními kulturními. Tehdy vlastně jediná vzpruha, zájezdy bratislavské opery, nedostačovala jejich požadavkům. Života a právě se rodících slovenských uměleckých hodnot se neúčastnili — snad vinou vlastní, snad vinou jinou. Snad i proto, že nehotová umělecká tvorba, mladá a v počátcích, jejich požadavkům nevyhovovala. A tak se jednotlivci sdružovali podle zájmů a právě tak, jak se našli lidé, pěstující divadelní představení, pořádající koncerty, přednášky a podobně, právě tak se sešli jednotlivci, kteří cítili — v nedostatku slovenské a nemající jiné možnosti — v těchto poměrech potřebu literární práce.

Tak v naprostém nedostatku literárního listu na východním Slovensku — nebylo zde a není dosud ani slovenského časopisu literárního —, vznikl na počátku druhého pětiletí republiky v Košicích samostatný pokus o uplatnění českých literárních snah založením měsíčníku »Československá literárně-umělecká revue Bohema«.

Redakční kruh »Bohemy« (K. Hrnčíř, E. Matyáš, F. Šrámek) staral se nejprve o získání nejširšího kruhu předplatitelů a zdařilo se mu částečně získati i přispívatele z řad slovenské literární mládeže. Byl to hlavně A. Prídavok, J. Št. Bálent, J. Tis, E. Wiesera a R. Zvončiarský, kteří pochopili důležitost tohoto měsíčníku, třeba vznikl snahou českých lidí a byl veden českého. Kromě těchto slovenských literátů získala »Bohema« pěknou řadu literátů českých, na příklad K. Hrnčíř, M. Dvorskou, E. Matyáše, J. Karla, B. Sládka, K. Macharta, V. Kripnera, A. Frýdla, kromě jiných, rovněž získala dobré malíře a karikaturisty M. Zápala a K. Mazače. Vedle vlastní literární tvorby věnovala »Bohema« značně místa divadelní umělecké kritice. Úroveň této revue byla po stránce umělecké průměrně dobrá, místy možno říci, že dosahovala výše moderní české literatury. Důkazem toho jest ostatně náklad 2000 exemplářů, na košické poměry jistě značný. Redakční kruh získal slib mo-

rální podpory příspěvky od českých moderních spisovatelů (Jar. Seifert, V. Vyletal, M. Matas a j.), ale tehdy po několika číslech narazila revue na jednu dobře známou vlastnost odběratelů a nezbylo proto než podnik zlikvidovati.

Tím okamžikem ocitla se pracně sehnaná literární skupina na dlažbě. Slovenští literáti se věnovali práci v podnicích slovenských, čeští pak se věnovali buď příležitostné práci žurnalistické anebo osamocení na čas zapadli. Byla tehdy literární česká činnost prostě ponechána osudu. Ještě jednou se sice čeští literáti sešli aspoň částečně ke spolupráci, když byla v košických »Českých Novinách« získána literární příloha. Tato však — patrně z hmotných důvodů — také zanikla a tak byly české literární snahy podruhé a patrně nadobro zbaveny možnosti uplatnění. — Z bývalých spolupracovníků českých sice otiskoval K. Hrnčíř dobrý románový feuleiton »Antonín Karejs« v Lidových Novinách a A. Frýdl vydal dvě knihy básní (»Živly« a »Chudobky«), ale jinak byla činnost českých literátů na východním Slovensku roztržena a dnes — pokud je možno souditi — nachází se v úpadku. Snad je to vinou listů a revuí v zemích českých, které nepokládají za vhodné všimati si literární české činnosti na Východě skoro tisíc kilometrů od Prahy. Ač tím ničí jednu z podpor zdejšího kulturního života, jež zapadá, poněvadž jinak nemá příležitosti k uplatnění.

Však přes tyto smutné poměry v českých literárních snahách na východním Slovensku musím konstatovati, že ani tak nebylo nadarmo pracováno. A i když nemá český literární život zde, kam by složil hlavu, přece musí každého z nás potěšiti ten rapidní vývoj literátů slovenských, kteří z ničeho téměř za pouhé tři roky vytvořili stav, že dnes mají možnost počítati se mezi zdatné a svoje povinnosti umělecké plnící literáty československé vůbec.

A tyto řádky, třebaže nemohly české účasti na literární tvorbě na východním Slovensku pověděti více než pravdu, přece snad splní svůj úkol jako doplněk celku.

Školstvo 1918–1928.

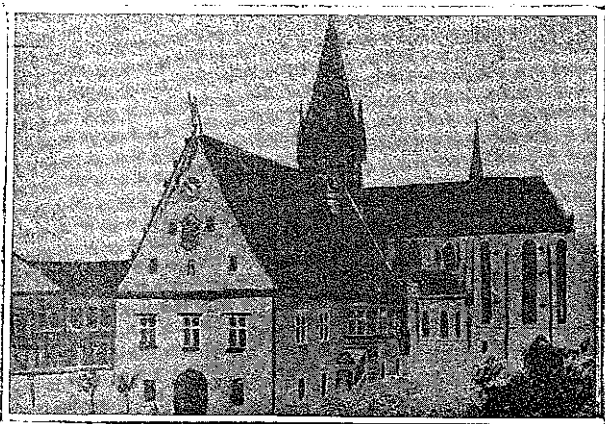
R. 1918 byly v Košiciach len maďarské školy. Prípojenie východného Slovenska k republike stalo sa až koncom roku 1918 a začiatkom roku 1919. V máji 1919 byly všetky školy zatvorené. Prvá sa otvorila škola slovenská ľudová a meštianska koncom mája v budove terajšej maďarskej štátnej ľudovej školy na Hunyadyho ulici. Mala asi 200 žiakov, ktorí sa do nej dobrovoľne zapisali. Ale jej trvanie nebolo dlhé, lebo 3. júna 1919 došlo k evakuácii Košíc pred vpádom maďarským. Po vypudení Maďarov byly školy otvorené len až v jaseňi 1919, a síce takto: 1 ľudová na Ferencz József tér — teraz Hviezdoslavova, 1 meštianska v terajšej budove na Rákócziho okružnej, zo stredných a odborných škôl gymnázium, reálka, dievč. gymnázium, obchodná akademía, priemyselná a hospodárska škola. Onedlho potom byly otvorené ľudové školy na Martinovičovej a na Knižného ulici. To byly školy slovenské. Maďarské začaly sa otvárať po Vianociach 1919.

R. 1918 byly v Košiciach všetky školy len maďarské a síce: 3 opatrovne, 5 ľudových, 1 meštianska, ďalej opatrovňa a ľudová škola cirkevná sestár Uršuliniek a Dominikánok, ľudová škola židovská a mešť. dievč. evanj. a. v. Stredné školy: chlap. rieálne gymnázium cirkevné (premonštráti), reálka a dievč. reformné gymnázium. Odborné školy obchodná akademía, hospodárska akademía, priemyselná škola a právnická akademía.

Aké školy sú v Košiciach v roku 1928? a.) Slovenské: 3 opatrovne, 5 ľudových, 1 mešť. chlapecká, 1 mešť. dievčenská, ďalej opatrovňa, ľudová a meštianska škola sestár Dominikánok, židovská ľudová škola. Stredné a odborné školy: Reálne gymnázium, reálka, reformné reálne gymnázium dievč., učiteľský ústav, vyššia priemyselná škola, vyššia hospodárska škola,

obchodná akadémia, 2ročná melioračná škola, rodinná škola, 1ročná roľnícka škola 2ročná obchodná škola, 3ročná nižšia priemyselná škola.

b.) Maďarské: 1 opatrovňa a ľudová škola, 1 chlap. meštianska škola, ľudová a meštianska škola sestár Uršulíniek, evanj. a. v. meštianska škola dievčenská, ďalej maďarské pobočky pri reálnom gymnáziu, maďarské pobočky pri vyššej priemyselnej škole.

Bardiov. Muzeum.

Riaditeľ Ján Beniač:

Stredné školy v Košiciach a ich rozvoj v prvom desaťročí našej samostatnosti.

Že nám oslobodením nášho národa v prvom rade na poli školstva nastaly dôležité úkoly, je samozrejmé; a že menovite v Košiciach byly tieto úkoly svrchovane pálčive, je každému jasné, kto pozná predprevratové pomery v bývalom Uhorsku v školských veciach.

Nielen to, že tu byly všetky školy maďarské počnúc od materskej školy (od opatrovne) až po najvyššiu školu (práv. akademiu), ale že sa ich pôsobením vytvorilo v Košiciach a v ich okolí naskrz i v najslovenskejších obciach také ovzdušie a následkom utvzovania maďarskej všenárodnej ideológie taká mentalita, že ani len pomysleť by nebolo možné bývalo na prípadnú možnosť inojazyčného vyučovania, než maďarského, na prípadné uplatnenie prirodzeného práva menšiny (ačkoľvek väčšiny, dľa maďarskej ideológie: »národnosti«), — to všetko bolo po prevrate takou skutočnosťou, ktorá stavala našu správu školskú pred veľmi ťažké a zdanlive neprekonateľné úkoly, ktorých riešenie vyžadovalo stupňovanú opatrnosť (hlavne vzhľadom na zahraničie), energiu a — hlavne múdrosť.

Na okolí naskrze slovenskom išlo to pomerne dosť snadno. Dľa práva irečitosti a spravodlivosti dejinného vývoja pomerov byly všetky školy maďarské zatvorené, »cum iure successionis« do čsl. správy prevzaté a pretvorené na slovenské, ovšem okrem tých škôl na menšinovom území, ktoré nielen dľa mierových smlúv, ale aj dľa ducha našej demokratickej ústavy, byly ponechané maďarskými alebo nemeckými (posledné musely byť na niektorom mieste i proti vôli Nemcov pretvorené z maďar-

ských na nemecké), ovšem v duchu a dľa zásad našej štátnosti a štátotvornosti pod správou spoľahlivých ľudí.

V Košiciach boli pomery iné. Tu bolo potrebné viac opatrnosti a ovšem múdrosti. Vieme, že túto opatrnosť správa školská prejavila tým, že hoc územie Košíc bolo našim vojskom definitívne obsadené už koncom decembra 1918, predsa všetky školy košické boli ponechané maďarskými, ovšem pod dozom, za vedenia bývalých maďarských správcov, riaditeľov, učiteľov a profesorov až do 3. mája 1919. Len vtedy sa stalo postupné prejímanie jednotlivých škôl do našej správy a pretváranie ich na slovenské, čo vyvolalo v kruhoch našich neprajníkov domnienku, že nie sme si istí svojho práva a nároku na toto územie. V tomto domnievaní sa utvrdzovala ich aj udalosť maďarského vpádu bolševického, ktorý na istý čas nám prekazil všetky začiatkové organizačné práce, a začala sa úžasne mstivá reakčná akcia oproti nám i po zahnaní maďarských bánd na hranice, ktorej dozvuky stále sa ozývajú ešte aj dnes... Politiku vodcov maďarskej menšiny ovládal a ovláda i dnes bezohľadný macchiavellizmus...

Len v školskom roku 1919/20, tedy vlastne od 1. septembra 1919 počnúc boli školy v Košiciach prevzaté definitívne do československej správy, ovšem po postupnom prejímaní ich od 3. mája 1919, a nebyť vpádu »maďarských červených«, boli by už skorej bývaly československými.

Prejímaním všetkých škôl v Košiciach do čl. správy poverený bol úradne vtedajším referentom školstva na Slovensku, drom Antonom Štefánkom, pozdejší školský inšpektor, dr. Ján Šimeček, bývalý profesor št. vyššej obchodnej školy v Košiciach, horlivý Slováč predprevratový, ktorý za vojny tiež musel pociťiť tvrdú päsť bezohľadnosti maďarského šovinizmu, súc pre podozrievanie »stykom ruským« internovaný v Jágri.

Dr. J. Šimeček prejímal školy košické s príkladne neústupnou energiou, bez ktorej by nebolo možné bývalo pomysleť si, zasahovať do takých osích hniezd, akými boli vtedy školy košické. Vieme prípady, keď prejímal, alebo musel prejímať školu za asistencie brachiálnej moci, lebo na výzvu, odovzdať školu,

dostalo sa mu skoro voskrze stereotypnej odpovedi, že »sá ustúpi len násiliu«.

Týmto stále opakovaným a nám do očí bijúcim stanoviskom maďarskej verejnosti, nielen v otázkach školských, ale vôbec v každom prípade a pri každej príležitosti verejného života poprevratového v Košiciach, treba bolo počítať od začiatku pri sriadovaní školskej otázky v Košiciach. Na tomto stanovisku sotrvá maďarstvo pri známej tvrdošijnosti, pánovitosti a zaslepenosti svojej mentality aj dnes, ač v zmenenej forme, ktorú si dľa svojho hesla vzteklej bezradnosti a málomocnosti »nie, nie, nikdy!« vytvorilo alebo pretvorilo na »povinnú úctu«. Lebo že i dnes ešte kričia ich noviny o krivdách, ktoré sa im vraj dejú v školstve, že ešte i dnes sa fabrikujú memorandá, je len dôkazom toho, že ich mentalita zostala tou istou, ktorá bola r. 1918.

Že takýchto memoránd a rôznych iných podaní na Spoločnosť národov alebo na iné zahraničné fóra bolo v r. 1919 neslýchane mnoho, to si môžeme predstaviť. Až do komickosti to zasahovalo pred vážnou a súdnou mienkou nepredpojatých ľudí, ako sa fabrikovali memoranda, vyhotovovali rôzne štatistiky o nemysliteľných veciach, ako sa kreslily mapy, ako sa posielaly deputácie k francúzskemu alebo talianskemu vojenskému veliteľstvu alebo k cudzozemským delegátom delimitačných komisií; a čo sa robilo z príležitosti prítomnosti maďarského delegáta pri delimitačnej komisií v Košiciach, generála Tancosa, to bola už hotová komédia.

Vo všetkých týchto memorandách a podaniach hrala školská otázka v Košiciach prvotnú rolu, čo je prirodzené, lebo škola bola dľa úst známeho renegáta a zúriveho maďarizátora v B. Bystrici, Belu Grünwalda, tým strojom, ktorý mal degenerovanú rasu maďarstva oživiť čerstvou a životaschopnou krvou slovenskou.

Pravda, i v tomto, ako všade a vždy p o t u r ě n c i viedli najnenávistnejší boj proti poslovenčeniu škôl, v ktorých videli (a vidia aj dnes) najväčšiu svoju krivdu a ktoré sú im stále soľou v očiach. Je to tiež len logický následok ich nikde na svete nie podobnej ideológie, ktorá ich činí naskrze neprístupnými

pravde, ktorá vidí vo všetkom, čo je slovenské, do neba volajúcu krivdu. Pred súdnym človekom je až odporné toto znásilňovanie pravdy a potlačanie skutočnosti, ale u nich, ktorí nás so svojimi sťažnosťami vždy posielali »do soľného úradu«, bolo to (a je) pri ich hrdosti a povyšovanosti celkom prirodzené, lebo sa odjakživa riadili (a riadia i dnes) macchiavellistickým heslom: »Si non e vero, e bene trovato« (i keď je to nie pravda, ale je dobre vymyslené)...

Potrebné bolo, aby sme si uvedomili tohoto stavu mentality poprevratových Košíc, aby sme poznali, s akými ťažkosťami treba bolo bojovať pri riešení školských otázok. Maďari dobre vedeli, že tok kola dejinného vývoja prevratu (aspoň preu-bežne) nemôžu zastaviť, preto chytili sa prostriedkov daných okolnosťami bez ohľadu na to, či je to časové alebo nie, či je to rozumné alebo nie, aby nám aspoň prekážali v prácach za konsolidáciu alebo zneprijemnil túto prácu. A robili to premyslene, postaviac hneď od začiatku taktiku svojej politiky na základ zásady negativizmu: nikdy sa neuspokojíť, nikdy nič neprijať, nikdy s ničím nesúhlasit a vždy odpor (keď aj trpný) klásť, nikdy nič neuznať, ba všetko hanit, tupiť, snižovať a oddialovať, čo je proti ich zdanlivým záujmom, vo všetkom vidieť krivdu a túto plným hrdlom vykrikovať, — a proti tomu čo akú maličku chybu zveličovať a predstavovať svetu ako neslýchaný teror a prechmät.

Tak začali si žiadať maďarské školy. Vedeli síce dobre, že školy im dala naša demokratická ústava, ale to bolo jedno, oni chceli mať všetky, a tie, ktoré mali, žiadali vybrať zpod správy čl. vlády; žiadali, aby všetci bývalí učitelia a profesori maďarskí boli ponechaní na svojich miestach a prevzati. Keď s tým nepochodili, obrátili vec tak, že ich agitátori viedli rodičov (hlavne matky) Slovákov deputáciou, ktorých našťvali, aby protestovali proti tomu, že školské kuratorium zapisovalo ich detky do slovenských škôl, a žiadali, aby ich deti boli zapísané do maďarských škôl, lebo vraj oni chcú, aby ich deti vedeli maďarsky. Keď to nebolo možné povoliť, hneď bolo hotové nemoran-

dum na Spoločnosť národov, ktorá iste že má už celú knižnicu týchto memoránd.

Otvorily sa stredné a odborné školy slovenské. Košičania sabotovali ich. »Nedať ani jedného syna a dcéru do českej (!) školy!« — ozývaly sa hlasy po shromaždeniach, v novinách, v letákoch všetkým možným i nemožným spôsobom. Zapisovali ich do maďarského gymnázia, — slovenské stredné a odborné školy zostali skoro prázdne. Musel sa vytvorit kontingent žiactva pre slovenské školy. Riaditelia museli chodiť agitovať po školách okolitých obcí, aby si sohnali a sosbierali potrebný počet žiactva — alebo prijímali žiakov zo západného Slovenska a z historických zemí, kým maďarské gymnázium neprirodzene preplnené len sa tak hemžilo v úzkej budove, spoločnej so slovenským gymnáziom. Hotová krivda! Po prvé budova reál. gymnázia je majetkom premonstrátskeho rádu, — slovenské gymnázium nemá tam čo hľadať; po druhé toto nemá ani žiakov Slovákov, lež Čechov (podľa ideológie maďarskej; kto hovorí spisovnou slovenčinou, je Čech) a tí nemajú tu čo hľadať, nech idú do Čiech, tedy — nad slnko jasnejšie, že v Košiciach niet Slovákov, preto tu nemôže byť ani reči o tom, aby tu boli slovenské školy. Opäť vďačná látka pre memorandum a homérsky krik po novinách!

A tak ďalej. Dalo by sa ešte mnoho písať o týchto pomeroch školských na začiatku budovania našej samostatnosti, ale i toto stačí ku tomu, aby sme mali jasný obraz o začiatkoch vývoja československého školstva v Košiciach.

Konsolidácia však postupovala s roka na rok a prirodzeným vývojom dospela k dnešnému stavu, ktorý nie je síce ešte na vrchole svojho vývoja, ale už je sľubnou zárukou lepšej budúcnosti.

Stredné školy v Košiciach sa časom natoľko rozvinuly, že dnes už máme jedno silne naštevované reálne gymnázium, jedno dievčenské reformné reálne gymnázium (od tohoto šk. roku postupne pretvorené tiež na reálne gymnázium), jednu reálku a učiteľský ústav. Vedľa týchto je jedno maďarské reálne gymnázium so sostupnou tendenciou. Všetky stredné školy v Koši-

ciach sú štátne a okrem reál. gymnázia, a učiteľského ústavu sú pretvorené z maďarských podobných škôl. Terajšie reálne gymnázium bolo pretvorené z rím.-kat. gymnázia rádu premonstrátskeho v Jasove. (I dnes ešte trvá snaha Maďarov, aby toto gymnázium bolo premonstrátom prinavrátené). — Učiteľský ústav je samostatný útvar našej školskej správy po prevrate, vzniklý v r. 1921 postupne. Nie je tedy pokračovaním bývalých dvoch maďarských učilišť, rím. kat. biskupského mužského na Kováčskej ulici a rím. kat. ženského učiteľského ústavu rádu Uršulienek na Mäsiarskej ulici, ktoré boli po prevratu zatvorené. Žiaľbohu učiteľský ústav v Košiciach bol lanského roku postupne zrušený a trvať bude už len jeden rok na veľkú škodu našej národnej veci na Východe.

Najsilnejšie je navštevované reálne gymnázium na Kováčskej ulici.

Jeho vzrast od r. 1919/20 bol takýto:

V r. 1919/20 vo 8 triedach bolo 114 žiakov (v maďarských 287), v 8 triedach,
 v r. 1920/21 v 9 triedach (1 pob.) bolo 165 žiakov (v maďarských 400) v 10 triedach,
 v r. 1921/22 v 10 triedach (2 pob.) bolo 299 žiakov (v maďarských 536) v 11 triedach,
 v r. 1922/23 v 11 triedach (3 pob.) bolo 435 žiakov (v maďarských 564) v 12 triedach,
 v r. 1923/24 v 14 triedach (6 pob.) bolo 527 žiakov (v maďarských 629) v 13 triedach,
 v r. 1924/25 v 17 triedach (9 pob.) bolo 726 žiakov (v maďarských 601) v 13 triedach,
 v r. 1925/26 v 18 triedach (10 pob.) bolo 795 žiakov (v maďarských 555) v 12 triedach,
 v r. 1926/27 v 19 triedach (11 pob.) bolo 797 žiakov (v maďarských 520) v 13 triedach.

V r. 1927/28 v 20 triedach (12 pob.) bolo žiakov 804 (v maďarských 521 v 12 triedach).

Celkový počet žiactva v prvom desaťročí 3744, v tom 288 žiačok.

Tak sa postupne zväčšovalo počtom žiactva gymnázium slovenské, kým maďarské postupne klesá.

Čo do národnosti, kým na bývalom premonstrátskom gymnázium nebolo ani jedného Slováka tým menej Čecha (všetko bolo zapisované za Maďara, iba ak Nemca ešte pripustili), zatiaľ je pomer v minulom desaťročí tento:

1. Slovákov:	1325 (73.1%)
2. Čechov:	197 (10.8%)
3. Iných Slovanov:	14 (0.7%)
4. Maďarov:	193 (10.5%)
5. Židov:	52 (2.8%)
6. Nemcov:	29 (1.6%)
7. Francúz:	1 (0.5%)

Maturantov vyšlo z tohoto gymnázia v prvých desiatich rokoch: 163.

Riaditeľom bol do r. 1924 Karol Murgáš, od 1924 dodnes Adolf Šelmec.

Na dievčenskom reformnom reálnom gymnázium je pohyb žiactva tento:

V r. 1919/20 v 5 triedach:	80 žiačok.
" " 1920/21 v 6 " "	104 žiačky.
" " 1921/22 v 7 " "	159 žiačok.
" " 1922/23 vo 8 " "	193 žiačky.
" " 1923/24 vo 8 " "	239 žiačok.
" " 1924/25 vo 8 " "	257 žiačok.
" " 1925/26 vo 8 " "	270 žiačok.
" " 1926/27 vo 8 " "	280 žiačok.
" " 1927/28 vo 8 " "	266 žiačok.

Abiturientiek bolo spolu 46.

Gymnázium toto pretvorené bolo z bývalej vyššej dievčenskej školy, ktoré bolo podobné našim dievčenským lyceám. Riaditeľom bol do r. 1924 Viktor Přerovský, od r. 1925 Alois Kulhánek.

Reálka bola postupne pretvorená na čl., tak že v r. 1919/20 mala len 1 triedu slovenskú s 38 žiakmi, v r. 1920/21 mala 2 triedy slovenské s 59 žiakmi, v r. 1921/22 mala 3 triedy slovenské s 87 žiakmi, v r. 1922/23 mala 4 triedy slovenské s 123 žiakmi, v r. 1923/24 mala 5 tried slovenských s 172 žiakmi, v r. 1924/25 mala 6 tried slovenských s 195 žiakmi, v r. 1925/26 stala sa úplnou so 7 triedami s 218 žiakmi v r. 1926/27 bolo 7 tried s 201 žiakom a v r. 1927/28 bolo 7 tried s 205 žiakmi.

Spolu študovalo žiakov v prvých desiatich rokoch: 444,
z nich bolo:

- a) Slovákov: 175 (39.6%),
- b) Čechov: 145 (32.7%),
- c) Maďarov: 63 (14.2%),
- d) Židov: 45 (10.0%),
- e) Nemcov: 9 (2.0%),
- f) iných: 7 (1.5%).

Abiturentov bolo:

- v r. 1925/26: 12,
- v r. 1927/27: 20,
- v r. 1927/28: 22,
- spolu: 54.

Maďarské pobočky postupne zanikali od r. 1919/20 so 7 tried až do roku 1925/26, keď úplne zanikly a reálka sa stala šk. rokom 1926/27 čisto slovenskou.

Riaditeľom boli: v prvom roku Ján Koválik, od r. 1920/28 K. Hlavinka. Teraz vedie správu reálky píšateľ tohoto článku.

Žiaľbohu, že pre tento typ strednej školy niet dostatočného smyslu na Slovensku.

Učiteľský ústav bol založený po prevrate r. 1921 postupne s 1 na 4 ročníky. V r. 1924/25 stal sa úplným. V r. 1927/28 bol postupne zrušený, takže v r. 1928/29 úplne zanikne.

- V r. 1921/22 mal žiakov: 23 v 1 ročníku,
- v r. 1922/23 mal žiakov: 68, vo 2 ročníkoch,
- v r. 1923/24 mal žiakov: 89 v 3 ročníkoch,
- v r. 1924/25 mal žiakov: 120 v 4 ročníkoch,
- v r. 1925/26 mal žiakov: 119 v 4 ročníkoch,
- v r. 1926/27 mal žiakov: 127 v 4 ročníkoch a
- v r. 1927/28 mal žiakov: 89 v 3 ročníkoch.

Dľa národnosti bolo: 493 Slovákov a 127 Čechov.

Učiteľskej dospelosti dosiahli v prvom desaťročí: 146.

Riaditeľom bol v 1. roku: Frant. Mikulášek, od roku 1922/23 dodnes píšateľ tohoto článku.

Takto sa nám javí stav stredných škôl v Košiciach v prvom desaťročí našej Republiky. Rozvoj to potešiteľný, s ktorým môžeme byť celkom spokojní, lebo základy sú pevné, na ktoré môžeme s plnou dôverou na ďalšej budúcnosti stavať už teraz pevné múry budovy našej národnej kultúry.

Význam Štefánikovho pomníku v Košiciach.

(Prednáška MUDra Ondreja Timku, povedaná 3. septembra 1927. na valnom zhromaždení Sdruženia pre postavenie pomníka generálovi Štefánikovi v Košiciach.

Bolo tomu v máji osem rokov, čo nad hrobom tragicky zahynulého generála Štefánika toho času oficiálny zástupca slovenského národa prehovoril toto:

Vstúpil si drahý synu náš, do života z malej dedinky slovenskej, ako syn chudobného farára a na celej tejto ceste si nezabudol nikdy, že si synom malého a zotročeného národa. Do siahnúc moci a slávy, žiaril si nám príkladom nevidanej rodolásky a ideálneho ponímania smyslu života.

Súč bojovníkom v službe najvyššej ideí, ľudskosti, vybojoval si svojmu ľudu všetky podmienky, aby mohol žiť ako národ slobodný, kultúrny a aby sa mohol postaviť do radu pracovníkov vzdelaných národov, aby mohol prispieť svojou skrovnou hrivňou k spoločnému pokladu kultúry a civilizácie človečenstva. A v tejto veľkolepej práci Tvojej krutý osud srazil Ťa k zemi a zhasil Tvoj život. Končiac svoju reč vravel, keď sľuboval mŕtvemu hrdinovi:

Tvoj duch a idea tvoja, jako slnko na oblohe svietíť budú nám i potomkom našim žiarou nikdy nevyhasujúcou a vzplameňovať budeš bratov svojich a budúce pokolenia národa slovenského a českého v láske k národu na cestách k najvyššiemu cieľu bratstva a humanity.

Nech je každý z nás lepší dnes, ako bol včera a vlast naša bude veľkou a slávnou — to je odkazom Tvojím pre nás. A keď pôjdeme touto cestou, vieme, že duch Tvoj s obľubou bude spočívať na národe Tvojom a pracovníkoch jeho a tak vyplníme to, čo by nám Tvoje znamenité ústa hlásaly a Tvoje pracovité ruky konaly.

Tak sa rozlúčil vtedajší zástupca za národ slovenský a prejavil taký slávnostný sľub mŕtvemu nášmu bohatierovi. Keď sľuboval, bol si toho plne vedomý, že celý stotisícový zástup, nachádzajúci jeho prísahu, chápe, že tento sľub nikto nezradí.

Takýto sľub zaväzuje celý národ a keď zaviazal celý národ, tu v prvom rade zaviazal nás, ktorým osud doprial vyššieho vzdelania. Zaviazal aj akademickú mládež k tomu, aby pokračovala na ceste Štefánikom vytýčenej.

Ano, musí to byť v prvom rade akademická mládež, ktorej sa dostalo toho nesmierného šťastia, že žije v storočí, keď z nášho slovenského národa zrodili sa dvaja genovia: Štefánik a Masaryk, aby to, čo títo vykonali, zachovala národu. Akademická mládež dobre si je vedomá zásluh osloboditeľa — generála Štefánika a preto netreba, aby sme na tomto mieste opakovali, prečo je nám on osloboditeľom, vzkriesiteľom, prečo je nám symbolom všetkého nášho snaženia. Nám súčasníkom je to vec jasná.

Dnes ale sme tu, aby sme sa poradili a povedali, ako by sme pamiatku generála Štefánika urobili nesmrteľnou. Na niekoľko schôdzkach sme si prízvukovali, že je to možné dvojím spôsobom: a síce rozumom a srdcom. Keď chceme uctiť rozumom pamiatku jeho, treba za prvé, aby sme poznali jeho život, jeho zásady, jeho snahy, aby sme poznali cesty, ktorými sa bral, aby sme sa snažili v celom svojom živote ako v súkromnom, tak aj verejnom národnom, kráčať v jeho šľapajách a jeho diele.

Čo chce od akademickej mládeže zosnulý hrdina? Chce po vzore našich veľkých buditeľov pravdu, poctivosť a mravnosť v konaní verejnom a súkromnom, lásku k vlasti, k ľudu a dokonalé vzdelanie rozumu a srdca. Krásne vrazil Štefánik vo svojej reči v roku 1917 v Chicagu, keď odpovedal na otázky jemu kladené, že čo je našim cieľom?

Naším cieľom je prebúdzanie ľudu a odstraňovanie všetkých prekážok, z ktorých by hrozilo nebezpečenstvo. Tie prekážky sú: vonkajší nepriateľ a vnútorný nepriateľ. Vnútorný nepriateľ je každý, kto má v duši skryté tajné sebecké ambície. Nech si každý uvedomí, že pokiaľ sa neoslobodí od sebecka, nie je

schopný bojovať za našu vec, lebo niet dvojakej morálky, kto je lumpom v živote súkromnom, ten pácha darebáctvo i v živote verejnom a národnom. Nemôže byť čisté telo v špinavej košeli. Keďže sa chceme osamostatniť, musíme sa napred vyznačiť mravnosťou a čistotou. Ďalej, keď hovoril, čotedy sú naše ďalšie povinnosti, vrazil: Za prvé disciplína, mravnosť a vernosť. V znemravelom tele sa neuchová čistá duša, ako v špinavej košeli nemôže byť čisté telo. Za druhé: obeti pre národ: choďme pešo, aby sme mohli obetovať peniaze národu. Pime menej piva, fajčime menej cigár, kupujme lacnejšie šaty. Prinášajme obeti a nie almužnu. Národ nechce almužnu! Dobré je spievať pri sude alebo pri poháre: Hej Slováci, ale priniesť obeti je ťažšie. Takto by sa mohli peniaze našetriť. Napoleon, keď sa ho spýtali, kto sú hrdinovia, povedal, že sú to tí ľudia, ktorí sa nechajú zabíť. A vy? Vy ste ľudia, čo stále len platíte. Národu sa nedáva, len žobrákovi, ale národu treba obetovať.

V tej istej reči ďalej hovorí: už sme našej veci priniesli veľa obetí, ale keby sme v tomto rozhodnom okamihu prejavili nevšímavosť, keby sme si nevážili tej veľkej výhody, ktorú nám po vytrvalej práci Masarykovej a jeho spolupracovníkov spojenecké vlády poskytli, vpálili by sme si na čelo znamenie zbabelosti. Náš národ prehovoril, že chce byť slobodný. Kto hovorí o tom, ten sa jedná. Za cigánov nikto nebude žiadať slobodu, bo ani sami ju nepýtajú. Pre nich sú isté pravidlá, sú trpenie, ako zvieratá, ale nie ako ľudia.

Ja už prestanem a za krátku dobu pôjdem do Francie. Pôjdem na bojište a keď tam budem sám, budem tam sám, ale ja viem, že vy tiež prídete za mnou. A ešte apelujem na slovenské a české ženy, aby nekládly prekážky v obetovaní životov svojich mužov za národ. Tým, ktorí by sa skrývali za pec, povedzte: My ženy slovenské a české nebudeme rodiť viac detí pre otroctvo, ale pre slobodný národ!

Credo veľmi podobné myšlienkam jeho veľkých učiteľov, ktorí tiež svojho času hlásali tie isté ideály za povznesenie svojich súkmenovcov. Komenský, Štúr, Kollár, Hviezdoslav, všetci títo najvznešenejší naši buditelia prispievali k tomu, aby koniec

tej reťazi našich buditeľov bol dovršený. Ten, práve, ktorý splňuje, tento rozhodný okamih svojimi vznešenými vlastnosťami, osobnou skromnosťou, ľudskou obetavosťou, svojim zlatým srdcom, neobyčajným nadaním, všestranným vzdelaním, geniálnosťou ako vo veciach vojenských a hospodárskych, tak zvlášť politických, bol tak zdatný, že právom si zaslúži mena hrdinu, osloboditeľa a nadčloveka. A tým bol náš Štefánik. Neustále plnenie jeho programu — to je jeho nesmrteľnosť. Po stránke rozumovej, tedy to je to uctenie jeho pamiatky.

Ale čo, keď druhá naša stránka, naše srdce, náš cit, sa detsky hlásia o podiel na pietnom diele! Čože, keď srdce si žiada tiež oslavovať hrdinov poeticky. Aj po tejto stránke akademická mládež východoslovenská priložila ruky k dielu a pripravuje generálovi Štefánikovi večne viditeľný dôkaz úcty, lásky a vďaky, snažiac sa mu postaviť pomník v Košiciach, aby dľa želania Clementa Simona, francúzskeho vyslanca a priateľa Štefánikovho, jeho obraz vznášal sa večne pred nami, aby nám pripomínal všetko to, čo človek môže mať ušľachtilého, aby básnik mal miesto, kde by mohol dôstojne ospevovať jeho slávu, alebo skôr prostý vojak a či roľník slovenský i slovenská matka, pokorne sklonená pred pomníkom svojho osloboditeľa, mohli oslavovať v svojej duši všetko to, čo v ňom bolo ušľachtilého, dobrého a veľkého a čo bolo rozdávané s láskou a štedrosťou v celom svete a pre celý svet, čo však skončilo na malom kúsku sveta, ktorý kúsok z celej duše toľko miloval.

Okolo pomníku idúci nech vo svojej šľachetnej duši pomyslí aj na tých, ktorí spolu s ním za svätú ideu, za myšlienku jedinú sa shlukli spjate, že však smrť ich znamenala z mŕtvych vstanie skoro pohrobeného národa.

Jožo Rákoš:

»Pevecké Sdruženie Slovenských Učiteľov.«

Je ozaj obetavosťou a obrazom zdravého smýšľania učiteľstva na východnom Slovensku, že pri všetkej namáhavej práci svojej, utvorilo »Pevecké Sdruženie Slovenských Učiteľov«. Tento čin je dôkazom, že učiteľ na Slovensku nie je viacej »učiteľik« — ako ho nazývali pred prevratom, že vie aj z čistého idealizmu pracovať za povznesenie národa a svojho, pred tým znevažovaného, stavu.

Roku 1924, ba ešte pred tým, niekoľko učiteľov-hudobníkov vážne premýšľalo v Košiciach a vo Spiš. Novej Vsi o utvorení speváckeho spolku. Vzory boli spevácke sbory juhoslavijských, moravských a českých učiteľov. Oduševnenia bolo nadost, však išlo o vznešený cieľ, o prácu za slávu slovenského národa o slovenský a vôbec slaviansky spev, v ktorom sa zrkadlí celá duša národa.

Pozvaní vďačne prišli do Spiš. N. Vsi na ustavujúce valné zhromaždenie »P. S. S. U.« dňa 4. dec. 1924 v počte 56. Okrem okresného náčelníka Leonarda Zaica zo Spiš. Novej Vsi boli prítomní ešte niekoľkí vzácní hostia. Za dirigenta jednohlasne zvolený prof. Aug. Deršák v svojej oduševnenej reči vyzdvihol význam utvorenia sa »P. S. S. U.« Predsedom bol zvolený kol. Bernáth, miestopredsedom J. Hlobil, tajomníkom L'udevít Zbavitel', pokladníkom kol. Streda a Silvai.

Do čestného predsedníctva zvolení boli: Dr. Ján Ruman, župan košický a Dr. Ján Sekáč, župan župy podtatranskej.

Za čestných členov sboru zvolení boli skladatelia: Miloš Ruppeldt, V. Figaš-Bystrý, M. Lichard, M. Moyzes, M. Schneider-Trnavský, J. Lev Bella, riad. uč. ústavu V. Šlosár, škol. inšp.: Fr. Filuštecký a P. Marendiak.

Čestné predsedníctvo a č. členstvo tvoria spomienutí aj dnes.

Členovia sa rozišli, každý do svojej dedinky, aby ďalej poznali svoju povinnosť voči štátu a národu svojmu. Okrem každodennej práce považoval každý za svätú povinnosť cvičiť sa v spevu, nacvičiť to, čomu základ dával dirigent na spoločných zkuškách.

Zdar a vôbec úspech takéhoto peveckého telesa je možný len pri stálom cvičení sa. Pevecké združenie vytrvale, vôľou a s láskou k slavianskemu spevu pomaly síce, ale pevne kráčalo k cieľu. Že bolo obetavosti, vytrvalosti, vôle, lásky k spevu a oduševnenia, vidieť aj z počtu koncertov. Na 2. valnom zhromaždení 2. mája 1926 »P. S. S. U.« hlásil tajomník 9 koncertov. Prvé úspechy dodaly ešte viacej sily a vytrvalosti.

Niekoľko členov zo združenia vystúpilo. To bolo odôvodnené, však prichádzali na spoločné zkušky z diaľky 10—12 km. Dnes počet členov je 52 a 5 hospitantov. Členovia roztrúsení sú od Kežmarku po Užhorod a po Moldavu. Ozaj len idealizmus spája toto teleso a preto je toľko duševnej a hmotnej obetavosti. Tiež tomuto treba pripočítať výsledok práce združenia, ktoré absolvovalo dosiaľ 39 koncertov.

Koncertovalo najprv po Východnom Slovensku a týmito koncertmi vábilo nových členov, oboznámilo sa s obecnosťou, ktoré mu na viacerých miestach porozumelo a dalo sa ním oduševniť. Roku 1926 podniklo väčší zájazd do Čiech, tohoto roku na Podkarpatskú Rus. Koncertovalo aj na západnom Slovensku, ba v každom väčšom meste Slovenska.

»P. S. S. U.« chce vyhovieť nielen ľudu pospolitému, ale aj dobrým hudobníkom. Program si vždy tak zostavuje, aby z neho mali požitok oba druhy posluchačov. Najväčšej obľúbenosti tešia sa ľudové piesne, najmä šarišské a rusínske. Tieto sú akosi najbližšie k citu a pochopeniu poslucháčov a je to zrejme. Obecnosť musí byť hudobne vzdelávaná, aby lepšie porozumelo umelým spevom a ich kráse. To bude úlohou zase len učiteľstva.

Na programe bývajú títo skladatelia: V. Figuš-Bystrý, M. Lichard, M. Schneider-Trnavský, J. Lev. Bella, M. Moyzes, Št.

Ľajnor, V. Kopecký, J. V. Dolinský, I. M. Lichovecký; V. Novák, B. Smetana, P. Křížkovský, A. Deršák.

Netreba spomínať, že združenie spieva na koncertoch bez nôt, ako iné spevácke sbory, stojace na vysokej umeleckej úrovni. Preto treba toľko cviku a zkušok, presnej dochádzky na zkušky a tým obetavosti členov.

Dnešným dirigentom je prof. A. Deršák, predsedom spr. L'ud. Zbaviteľ, podpredsedom Drobný, tajomníkmi O. Répassy a J. Mikolaj, pokladníkom Silvai, zapisovateľom J. Rákoš.

Na tohoročnom valnom zhromaždení v Turč. Sv. Martine prijatý bol tento návrh: 1.) K ďalšiemu zdaru P. S. S. U. je potrebné, aby členovia po svedomitom cvičení doma cvičili pol hodiny pred spoločnou zkuškou po skupinách. Každá má svojho cvičiteľa. Títo s dirigentom rozhodujú, či môže byť pripustený ku koncertu ten-onen člen. Hospitanti, a či noví členovia len po polročnej príprave, na návrh cvičiteľov môžu byť pripustení k menším koncertom. Po roku složia zkušku z celého programu a keď vyhoveli, združenie povolí im zúčastniť sa všetkých koncertov. 2.) Spoločné zkušky nikto nesmie vyrušovať. Previnilci nech sú vedení v evidencii a podľa potreby na polročných výborových schôdzkach budú vylúčení. 3.) Členovia majú ziskávať vhodných činných, tiež podporujúcich členov, ktorí platia ročne 20 Kčs. 4.) Kto zmeškane svoje neospravedlní, je vylúčený. 5.) Prêdседníctvo zakročí, aby činní členovia neboli preložení so svojich miest (pôsobišť), ako sa to dosiaľ stávalo.

Ako vidieť, požiadavky sú prísne, ale v záujme celku a zdaru Peveckého združenia sú spravodlivé a potrebné. Združenie borí sa s rôznymi ťažkosťami a chce sa zdvíhať s roka na rok. Medzi ťažkosťami patrí aj dovolená na koncerty. Koncerty bývajú v sobotu a v nedeľu, aby netrpelo vyučovanie. Ináč len výnimočne dostane člen 2 dňovú dovolenú. Ide tu o povzniesenie slovenského spevu, ktorý je význačnou súčasťou kultúry, ide o vážnu, nezištnú prácu, ktorou povznášame stav učiteľský doma aj pred cudzinou a preto »P. S. S. U.« zaslúžilo by si viacej pozornosti a pochopenia.

Podľa mienky povolaných kritikov umelecká hodnota »P. S. S. U.« sa dvíha. Členovia obetujú tomu cieľu svoj voľný čas, peniaze a námahu. Od verejnosti by sme žiadali morálnu aj hmotnú podporu (prisp. člen platí roč. 20 Kčs). Cieľ sdruzenia je idealizmu plný, ale porozumenie obecnstva je práve tak dôležité, ako obetavosť jeho členov, ktorý by v druhom desaťročí slobody svojou prácou radi prispeli k dobrému chýru východného Slovenska a celého národa.

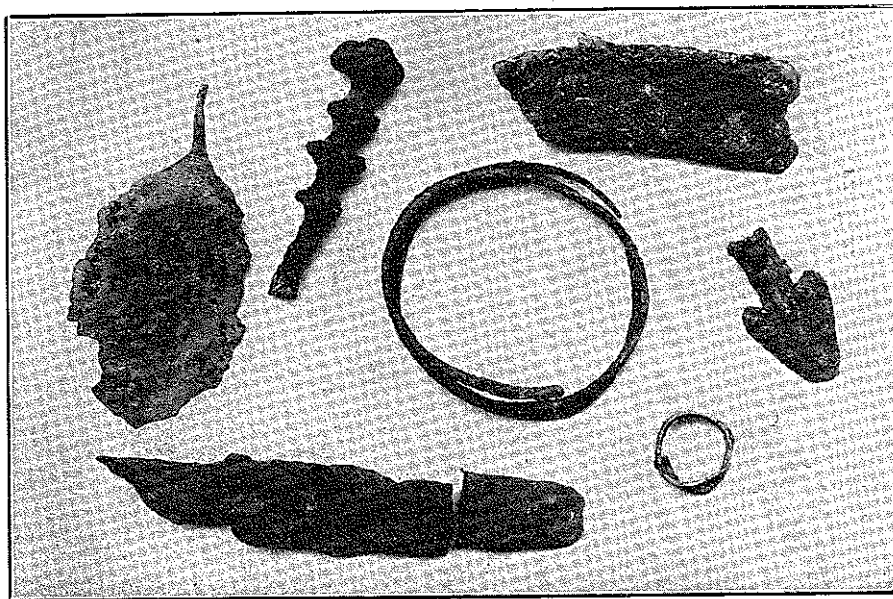

Bardiovské kúpele.

Jasovské jaskyne. Nálezy:

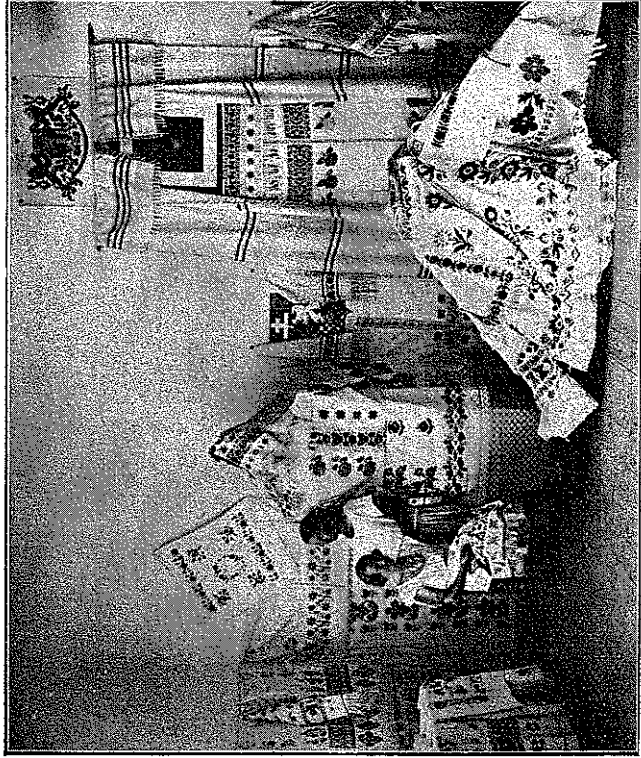
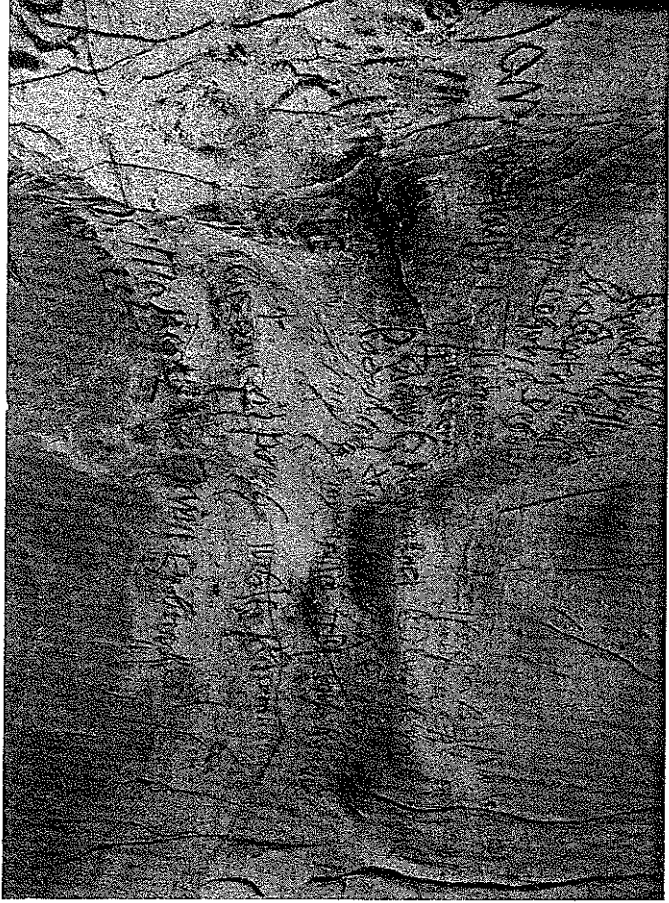

Hallstattské nádoby.

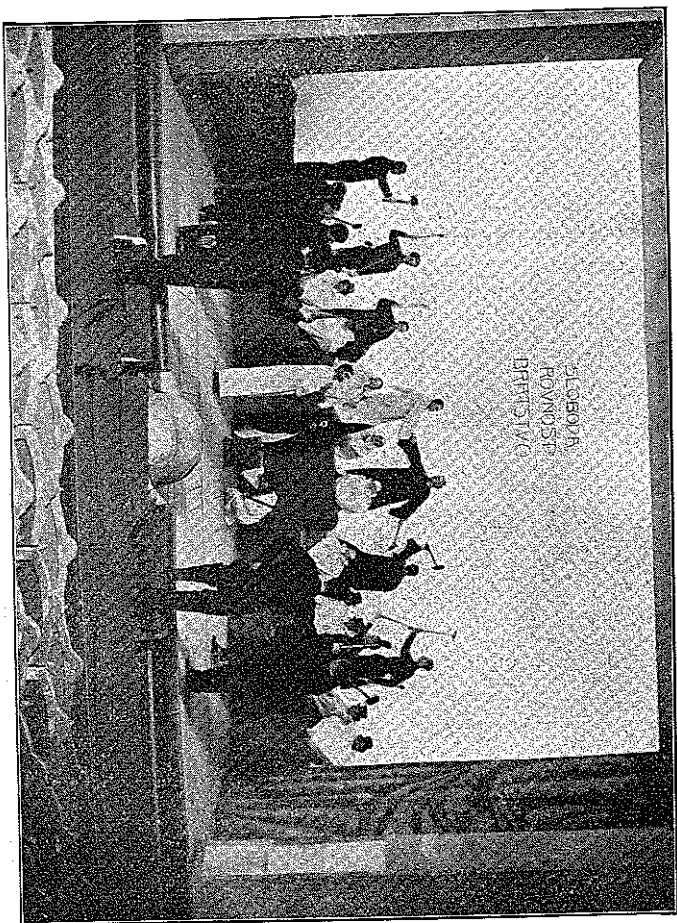
Hallstattské kovové predmety.

*Jasovské jaskyne,
Nápisy z doby Jána Jiskru z Brandýsa.*

Expozícia východoslov. ľud. výšiviek v Parchovjanoch.

Scéna z 3 dej. dramatického symbolu „Plameny“ od Košického autora E. Ruska v prevedení Východoslov. Nár. Div.

Východoslovenské orolstvo v jubilejnom roku.

Naša domovina slávi tohoto roku 10ročné jubileum politickej samostatnosti.

Slovenské orolstvo celou dušou oslavuje, lebo samostatnosti ďakuje svoje zrodzenie a jestvovanie.

Oslavuje a spomína na vykonanú prácu, venovanú pre telesné a duševné povznesenie národa, staviac takto trvalo pevný podklad, viediac, že veľkou prácou bolo vybojovanie samostatnosti, ale väčšiu prácu si vyžaduje jej udržanie. Orol na východe túto povinnosť má hlavne na zreteli a úspešne ju aj koná.

Pri každom jubileume obyčajne spomína sa na prešlý čas, na vykonanú prácu, na významné udalosti. I Orol na východe spomína na významné udalosti, ktorými prebúdza ľud z dlhého spánku. Boly to verejné cvičenia dňa 5. VIII. 1923 v Bardiove, 29. VI. 1925 v Bardiove, 1. VII. 1926 v Bardiove, 22. VIII. 1926 v Prešove, 5. VII. 1927 v Humennom, 17. VII. 1927 v Obyšovciach, 15. VIII. 1927 v Sabinove, 20. V. 1928 v Drínove, nepočítajúc do toho samostatné vystúpenie jednôt po telocvič. stránke.

Najviac vykonal Orol na povznesenie národa svojou drobnou prácou, predstaveniami a orolskou ideou, pojatou do svojich stanôv a predpisov. Čo je Orlom národ, vlast', domovina? To je cesta prezreteľnosťou nám určená, ktorou máme ísť k cieľu, to je ten okruh vymedzený našemu snaženiu po splnení nášho najvyššieho ideálu, to predovšetkým je tá vinica, na ktorú nás najal Pán. Takto nie len prirodzenou, ale i nadprirodzenou láskou túlime sa k tej roli, ktorú nám sveril Boh k obrobeniu.

V tomto ideovom presvedčení žil Orol v každom svojom počínaní. A neodškriepiteľným faktom je, že Orol touto prácou, týmto ideovým presvedčením vedel sa priblížiť k mase národa,

k najchudobnejšej vrstve, ktorá je stálym rezervoárom národného individualizmu. Nielen vedel získať národu, ale priamo získal pracovať za národ.

To najlepšie dokazuje Košická jednota, ktorá má 70% zo svojich členov zo starej košickej robotníckej a remeselníckej vrstvy, ktorí valnú účasť berú na oslavách Cyrilometodejských a 30. októbra, ktoré jednota každoročne usporiada.

Jednota svojím 20-členovým ženským tamburašským sborom, svojím 50-členovým mužským hudobným sborom povznáša kultúrne svoje členstvo, zúčastňuje sa pri každej národnej oslavy (každoročné Štefánikove oslavy, tryzna Kukučinova, venovanie stuhy na prapór peš. pl. čís. 32. »Gardský« v Košiciach).

Košický Orol v tomto jubilejnom roku chápe svoj úkol národného uvedomenia aj v inom smere. Zakladá nové Jednoty v slovenských dedinách. Tohoto roku založil jednoty v Drinove, v Kostolanoch nad Hernádom a v Košickej Novej Vsi.

Východoslovenské orolstvo oslavilo desaťročné jubileum republiky svojou prítomnosťou na I. krajinskom slete orolskom v Bratislave, konanom tohoto roku v auguste. Súčasťnilo sa v počte 408, z toho zo samých Košíc 215. Dosiaľ slávnosti usporiadala na 10. ročné jubileum republiky košická jednota 5. júla t. r. a Humenné.

Za 10ročného trvania republiky programom Orla bola programová reč župného starostu Orla dra Rubeša: Preporodíť národné odcudzený život, získavať duše a mysle Bohu i Národu; vštepíť do chladných, nevinné odnárodných srdc štepy pravej a vrelej lásky k najvyššiemu; učiť odnárodných nadovšetko milovať Boha, dárca národnej slobody; spravodlivého riešiteľa krívd a nepráv; horúcné ľúbiť roztomilú svoje, ľúbiť horúcné svoju spanilú reč materínsku, kľúč to národnej slobody a k pokladom vzdelanosti; posvietiť svetlom pravdy na prešlosť, otvárať oči zaslepených a dodávať chabým odvahy do budúcnosti; vychovať šiky duševne a telesne silných Jánošíkov, Bohu a Národu dušou a telom oddaných junákov. To bude programom Orla do budúcnosti, aby národ i tisícročné jubileum republiky oslávil.

A. Krupa:

Poliaci na východnom Slovensku.

V hustej sieti početných stredísk poľských rozmiestnených po celom východnom Slovensku, v krásnom údolí rieky Ondavy vo vranovskom a humenskom okrese nachádzajú sa tri najväčšie strediská poľskej emigrácie, ktorá usadila sa tu koncom XIX. a začiatkom XX. storočia. Sú to obce Víťazovce, Topoľovka a osada Poloma, ktorá je pridelená k obci Jasenovce.

Tieto obce sú obydlené výlučne Poliakmi, ktorí shánajú sa v ťažkej dobe národnej poroby za prácou, sťahovali sa za hranice, hladajú kúsok vzdajšieho chleba. Našli ho tu, v bratskej zemi slovenskej, ktorá trebárs že sama úpela pod jarmom poroby, predsa prijala bratov Poliakov a títo dvaja bratia, ťažko sa boriac o kúsok chleba, mlčky snášali spoločnú porobu, očakávajú na chvíľu, kedy budú môcť ztrhnúť púta otroctva a spoločne ako bratia žiť nový život v slobodnej zemi slovenskej.

Deďinky tieto zachovaly si poľský svojráz, po ktorom sa hneď pozná, že žije tu ľud poľský, ktorý zachoval si svoje zvyky, svoju reč a ktorý horko-ťažko, ale predsa s akousi zatatosťou hájil si svoju materštinu proti útokom nadvládcov. Tento poľský chlop ubájal si svoju poľskosť vzdor predválečným prenasledovaniám.

Keď som šiel navštíviť tieto deďinky a vstúpil som na pôdu, obydlenú Poliakmi, hneď na začiatku bol som prekvapený svojráznou poľskou krajinkou. Spomenul som si na tie naše poľské lúky a háje, na tie brázdy, obrábané mozolnou rukou nášho chlopa a zabudol som na to, že to nie je môj rodný kraj. Zdalo sa mi, že akési nadprirodzené moci preniesly ma náhle do mojej rodnej zeme.

Bola práve nedeľa. Prišiel som do osady Poloma, ktorá počíta na 80 rodín rýdze poľských. Vidím maľučký kostolík a

okolo neho hromady veriacich. Vstúpil som dnu a zostať som stáť zarazený. V kostole ľudia modlia sa poľsky a spievajú piesne k Matke Božej Čenstochovskej. Nechcem veriť mojim ušiam. Kde som to? Chvejem sa z chvíľkového prekvapenia a načúvam zbožnému spevu, ktorý v mojej materštine, na pôde slovenskej, vznáša sa k trónu Matky Božej. V každom slove tejto piesne vycítoval som túžbu vyhnanca po otčine. Ale v piesni tej bola citeľná aj rezignácia, akýsi súhlas, akési podrobenie sa vôli Božej a spokojnosť so skutočnosťou.

Bolo mi akosi čudno a pomyslel som si: Áno, táto láska k Vlasti, zachovaná medzi našim ľudom, ktorý hoci vzdialený od rodnej zeme, predsa na ňu nezabúda, táto láska ľudu nášho spôsobila to, že Poľsko sa znovu prebudilo.

Po omši svätej vyšli ľudia z kostola a začali sa ma spýtať na rôzne veci, z čoho som mal dôjem, že sú vernými synami Poľska, ale súčasne aj lojálnymi voči bratskému národu slovenskému.

Rozlúčil som sa s nimi, trebárs dost ťažko a odchádzal som s tým presvedčením, že v krátkej budúcnosti splnia sa túžby mojich bratov, ktorí všade po celom Slovensku hlásia sa k svojskému životu národnému.

Je ich tuná veľa. Okrem miest hore spomenutých je ich dosť, temer v každom okrese býv. župy košickej.

Jediným kultúrnym strediskom nášho ľudu, osadeného na území Slovenska je »Poľská čítareň« v Košiciach, založená v r. 1925. Spolok tento pracuje nielen na poli národného upovedomenia medzi poľským vystahovalectvom, ale spolu s bratskými kultúrnymi spolkami slovenskými a českými na najužšom kultúrnom sblížení dvoch národov slavianskych, ktorá to práca, dá Boh, donesie želateľné ovocie a bude ovenčená zdarom.

Dnes, v desiatom roku trvania štátu Československého, Poliaci, žijúci medzi bratským národom slovenským, želajú mu mnoho zdaru v ďalšom vývoji.

V. Rosol:

Verejná knihovňa mesta Košíc.

Základným kameňom národného vzdelania je pečlivosť o knihu a jej popularizáciu. A v tom smere vykonal zvlášť mesto Košice veľký pokrok. K organizácii svojej verejnej knihovne pristúpilo už r. 1924, kedy ešte pre Slovensko nebola stanovená povinnosť sriaďiť verejné knižnice zákonom. To sa stalo len v prvej polovici r. 1925. Knihovňa sa organizovala a je dotiaľ spojená s knihovňou právnickej akadémie, zrušenej r. 1922, ktorá bola od toho času systematicky doplňovaná modernou literatúrou zábavnou, naučnou aj vedeckou, takže dnes je táto knihovňa snáď jednou z najlepších mestských knižníc republiky.

Mesto Košice nelutovalo nákladu na jej vybudovanie a umiestnenie. Tak hneď r. 1924 určilo 30.000 Kč na nákup kníh, ktorú položku v ďalšom roku zvýšilo na 50.000 Kč okrem nákladu na zväčšenie knižničného personálu. Súčasne s rozširovaním počtu kníh rástol záujem o knihovňu a pribúdalo návštevníkov i čitateľov, takže malé miestnosti v knižnici býv. právnickej akadémie na Kováčskej ulici vôbec nevyhovovali. Vtedy vznikol plán, aby knižnica s čítárňou boli umiestnené v starom mestskom dome na Hlavnej ul., ktorý mal byť uvoľnený presťahovaním mestských úradov do nového mestského domu. Tento projekt bol uskutočnený značným nákladom behom r. 1927 a knižnica je teraz umiestnená tak, ako toho vyžaduje dôstojnosť jej kultúrneho poslania. Pre čítareň a študovne použilo sa oboch zasedacích siení s historickými obrazmi a pamiatkami zbytkami pôvodného zariadenia. Skladištia kníh boli umiestnené v miestnostiach dvorných traktov. Tak bolo zabezpečené zdarné účinkovanie knižnice a otvorená cesta jej ďalšiemu zveľadovaniu ku prospechu a zvýšeniu kultúrneho

významu mesta. Po prevedenej adaptácii bola knižnica slávnostne odovzdaná svojmu účelu dňa 21. januára 1928.

Knižnica má teraz viac ako 48.000 sväzkov, z veľkej čiastky diel vedeckých, prevzatých z knižnice býv. právnickej akadémie. Niektoré obory z tejto časti sú veľmi dobre vybudované, na pr. dejepis, filozofia a zvlášte vedy právne a štátne. Na 2300 sväzkov vybranej vedeckej literatúry a rôznych orientač. diel je zostavené v príručnej študovni, aby ich mali čitatelia po ruke.

V belletrii sú zastúpené vedľa literatúry slovenskej, českej a maďarskej tiež všetky svetové jazyky. Tomuto oddielu sa stále venuje najväčšia čiastka z prídeltu na nákup kníh, aby knižnica čo najskôr mohla dobre vyhovovať každému.

V čítarni je pravidelne vyložených na 180 tuzemských i zahraničných novín a 135 tuzemských aj cudzích revuí, medzi nimi na pr. aj francúzske noviny z Grécka a jedna anglická a jedna francúzska revue z Japonska.

Za zbytok prvého nového obdobia, t. j. od 1. februára do 30. júna 1928 vypožičali si 2300 čitateľov celkom 14.485 sväzkov, t. j. priemerne viac ako 6 sväzkov na čitateľa, čo je o niečo viac, ako priemer pôžičiek kníh na Slovensku. Čitateľmi boli najmä úradníci (570), študenti (560), súkromníci (460) a obchodníci (218), ktorí prejavovali vedľa belletrie (2300) najviac záujem o literatúru o športe (958), o umení (878), o technike (547), o dejinách (539), o zemepise (474), o praehistorii (459), o filozofii (436). Príručnú študovňu navštívilo v tom čase celkom 8391 osôb (6866 mužov a 1525 žien), ktorí si vyžiadali k štúdiu 12.014 sväzkov literatúry naučnej. (Encyklopédia a slovníky (2094), právne a štát. vedy (1764), matematika a prírod. vedy (1365), filozofia so sociol. a pedagogiou (1331), filológia a jazykozpyt (1245) a iné.)

Od začiatku druhého obdobia až dosiaľ (od 1. septembra do 15. októbra 1928) vypožičalo si 517 čitateľov 2062 sväzkov, v podobnom rozvrstvení, ako v prvom období, podobne i v študovni, kde 760 návštevníkov (569 mužov a 91 žien) si vyžiadalo 944 sväzkov vedľa 284 časopisov.

Štabilizovaním potrieb knižnice bude zaručený jej ďalší nerušený vývoj.

*Scotus Viator — prof. Seton Watson v Košiciach 2.—5. júla 1928.
(Pi. Watsonová, Scotus Viator, minister m. s dr. Juraj Slávik)*

II.

Mesto Košice v jubilejnom roku.

Pri príležitosti prvého desaťročného jubilea nášho štátu bude snáď na mieste, keď sa dostane širokej verejnosti k posúdeniu niekoľko dát i o meste Košiciach a o jeho činnosti. Neide tu o vývody podopreté štatistikou. Podávam len niekoľko vlastných poznatkov dlhoročnej praktickej skúsenosti.

Štátny prevrat zastihol Košice v stave nie práve najlepšom. Ako v meste etapnom, bolo tu badať stopy niekoľkoročnej vojny v každom smere. Za času pokoja krásne a usporiadané boli za vojny značne zanedbané, pravidelný život obchodný rozvrátený, život spoločenský neistý a znervóznený, ba priamo chaotický. Prevzatím mesta našou správou počaly sa pomery ustáľovať, bohužiaľ, len na krátko, lebo už na jar roku 1919 došlo k nepriateľstvu medzi našou republikou a toho času boľševickým Maďarskom. Čo bolo za niekoľko mesiacov napravené, bolo v niekoľkých hodinách opäť rozvrátené. K náprave došlo opäť až po novom obsadení Košíc naším vojskom. Že táto bola ťažšia a komplikovanejšia, ako v iných mestách, je snáď pre každého samozrejmé.

Všetko, čo sa odohrávalo v Košiciach, malo svoj odraz vo vývinu mestskej správy. Zamestnanecký aparát nevedel sa dlhší čas orientovať, neovládal štátnej reči a tým jeho výkonnosť bola ďaleko pod normál. Následok toho bol, že mestská administratíva nepostačovala tempu, s akým sa vývoj mesta uskutočňoval. Jednoducho povedané, začiatky boli o moc ťažšie, ako si veľká časť verejnosti myslí. Len ten, kto poznal a pochopil všetky vnútorné ťažkosti, vie si utvoriť správny obraz toho, čo sa v Košiciach zmenilo.

R. 1918 mali Košice 48.000 obyvateľov. Značný počet z týchto vysťahoval sa následkom prevratu do Maďarska. Dnes

majú Košice vyše 60.000 obyvateľov. R. 1918 malo mesto ráz čisto maďarský, dnes niet v Košiciach snáď jediného obchodu, podniku či kancelárie, kde by neznali štátneho jazyka. Vzájomné nažívanie obyvateľstva bez ohľadu na národnosť, náboženstvo a stav je celkom priateľské a v tomto smere je pokrok oproti prvým dobám po prevatu veľiký. Dnes niet žiadnu zvláštnosť, že aj rodinné svázky Slovákov, Čechov a Maďarov upevňujú vzájomné priateľstvo, ktorý spôsob je jedným z najprírodzenejších pre odstránenie národnostnej nenávisť. Celý ráz aj život mesta zmenil sa veľmi podstatne, takže Košice, čo do veľkosti siedme mesto republiky, sa môžu dobre priradiť k jej ostatným mestám.

Všetky ťažkosti tu vylíčené doliehajú na obecnosť, ale o moc viac na správu mesta. Počnúc rozháranosťou mestských financií, nedostatočným úradníckym aparátom, zvláštnym postavením mesta so sriadením municipálnym, ktoré nezapadalo do rámca novej doby, bolo postavenie správy mesta veľmi ťažké. Možno ale konštatovať, že sa tieto ťažkosti predsa len preklenuly, aj keď sa snáď nemohlo vykonať všetko.

Dnešné financie mesta sú natoľko usporiadané, že dlžoby neobnášajú viac ako 25% mestského majetku. Nedostatočný aparát štátnych úradov finančných a daňových veľmi hamoval mesto, lebo na prelimitovaných mestských dávkach oneskoreným vyberaním daní ztratilo mesto vyše 10.000.000 Kčs.

Pri tom ale podniklo všetko, čo len bolo možné. Má dnes najlepšiu hasičskú kasáreň v republike, vybavenú najmodernejším alarmovým zariadením, má jednu z najskvelejších a najväčších knižníc v republike, vhodným prenájmom starej radničnej budovy a prebudovaním tejto značným súkromným kapitálom získalo moderný biograf, ktorý donáša slušný zisk a stane sa časom mestským majetkom. Mestské podniky dopĺňujú a zlepšujú dľa potreby a finančnej možnosti verejné osvetlenie, kanalizačnú sieť a vodovod a možno rátať, že behom najbližších rokov budú po tejto stránke uspokojené aj tie čiastky mesta, ktoré v tomto smere nie sú ešte dostatočne vybavené. Tiež celkovej úprave mesta venuje každoročný rozpočet značné

položky a tak mnohé ulice košické už dnes môžu sa rovnať veľkomestským triedam a parková výzdoba mesta nielen že uspokojuje, ale pridrzuje Košice k mestám najpeknejším. Po vypracovaní nového regulačného plánu bude riešená trvalá úprava mesta vo všetkých jeho čiastkach a súčasne bude položený základ k ďalšiemu rozvoju.

Z otázok, ktoré v Košiciach robily veľké starosti, bola v prvom rade bytová núdza. Dnes už nemožno o nej hovoriť, keďže od prevratu vybudoval štát pre svojich zamestnancov vyše 400 bytov, družstevným podnikaním sa zadovážilo na 300 bytov a súkromne na 300 bytov. Pre vrstvy nemajetné, stojace mimo služby štátu, зробilo sa po tejto stránke dosiaľ málo, ale aj táto otázka má byť mestskou správou prejednaná a riešená. Nie menej starostí robila otázka mestského aparátu. Dnes možno povedať, že je tento v svojej väčšine dobrý. Až na niekoľko zamestnancov naučili sa všetci štátnemu jazyku a aj keď nie celkom spisovne, predsa natoľko, že sa vedia dobre porozumeť. Ani po tejto stránke nestojí mesto za inými úradmi, keď sa uvaží rozdielnosť okolností. Svojich zamestnancov honoruje mesto dľa vzoru štátneho, pri svojich podnikoch dokonca o niečo lepšie. V krátkom čase bude prevedená systemizácia všetkých zamestnancov, prevedie sa nové rozdelenie úradov a tak aj táto dôležitá otázka bude definitívne vybavená.

Mestská správa neprestala len u týchto nezbytností, ale uvažovala o úkoloch budúcich. Ide podrobiť novej revízii podniky lesohospodárske a bude hľadať cestu, aby sa doterajší ošoh zavedením moderného a racionálneho hospodárenia ešte zvýšil. V krátkom čase prevedie výstavbu novej ľudovej školy a uskutoční školu pre učňov, v rámci jubilejných osláv položí základný kameň k výstavbe veľkého, moderného sociálneho domu, kde najdú pomoc a ošetrovanie najchudobnejší občania mesta.

Výstavba tržnice je síce veľkým problémom, ale na dlhú dobu nemožno túto tak dôležitú otázku už po stránke zdravotnej odďaľovať. Mesto si musí držať aj za povinnosť, postaví športový štadión, lebo otázka telovýchovná stavia sa vždy viac

do popredia a treba ju v každom smere podporovať. Tiež výstavba krematória nadobúda aktuálnosťou a mesto Košice, ako stred veľkej oblasti východu republiky, nemôže sa jej riešeniu vyhnúť.

Aj keď sú určité nedostatky, neslobodno zabudnúť na to, čo zapríčiňuje, že nemožno vždy a všetko vybaviť tak, ako by si kto želal. Niekedy sú pomery silnejšie než dobrá vôľa či jednotlivca, či celku. Nemožno ináčej ako mať stanovený program a usilovať sa tento uskutočňovať cestou vývoja, rozumu a vytrvalosti. Tak ako sa splnilo mnohé z toho, čo sme pred štátnym prevratom ani nečakali, tak sa aj musí postupne splniť, čo ešte považujeme za nesplnené. Je nám treba čím viacej svornosti a úcty jedného k druhému. Vzájomná ľudská nenávisť je ťažkým bremeňom, zafažujúcim či jednotlivcov, či skupiny, alebo národy. Vývoj ľudstva musí sa niesť v duchu vzájomného porozumenia a lásky človeka k človeku.

Mesto Košice je miestom, kde pochopením týchto myšlienok možno mnoho vykonať. Len tak možno docieľiť, aby sa každý cítil spokojným občanom mesta a tým aj štátu.

Prajem mestu Košiciam, aby vo svojej práci v budúcom desaťročí pokračovalo, aby odstránilo všetky nedostatky, ktoré dnes ešte jestvujú a tak sa stalo baštou republiky na jej východe.

Dr. V. Šl.:

Počiatky našej administratívy.

Ťažké začiatky našej administratívy po prevrate vie si predstaviť každý, kto poznal východoslovenské pomery. Slovákov bolo v administratívnych úradoch veľmi málo, na mnohých miestach žiadni, prednostovia boli absolútni Maďari, ktorí prevrat nechceli vziať ani len na vedomie.

Vlastný začiatok našej administratívy je spojený až s vymenovaním dr. Jána Sekáča županom abauj-turňanským a košickým, čo sa stalo 17. februára r. 1919. Nový župan musel sa v prvom rade postarať o úradníctvo, ktorého nebolo, lebo všetci maďarskí úradníci odmietli slúžiť republike a pobrali sa do Maďarska. Preto župan dr. Sekáč odišiel do Oravy, aby si tam vyhľadal medzi Slovákmí potrebný personál. Našiel porozumenie a na jeho žiadosť prišli do Košíc: ako županský poradca Juraj Bulla, ako hlavný slúžni dr. M. Vrchovina a Štefan Gallas a ako županov tajomník Ferdiš Čurjak. Na to došlo k prevzatíu županského úradu od vicišpána dra Pukyho. Z bývalého úradníctva županátu boli prevzatí len traja zamestnanci (s vrátnikom) a jeden kancelársky úradník zo sirotskej vrchnosti. Ostatní odopreli složiť sľub republike a odišli do Maďarska.

Behom mesiaca marca prišli do Košíc ešte ďalší úradníci z Oravy a síce Fr. Bugan, Koloman Slušný, Quido Chytil, Ferdiš Klínovský, Jozef Način a Viktor Medvecký, ako úradníci konceptní.

Teraz už bolo možné pomýšľať na rýchle budovanie našej vlastnej správy a preto prišlo sa najsámprv k prebraniu slúžnovských úradov. Tieto ležaly na pohraničí, kde byly pomery mimoriadne neutešené a nebezpečné. Na pr. v Ždani bola demarkačná čiara len asi 2—3 km vzdialená. Ani prevzatie

slúžnovských úradov neišlo hladko. Maďarskí úradníci sa protivili dobrovoľne ustúpiť a muselo sa preto užívať asistencie vojenských patrol, vedených kapitánom Bárdom. Je samozrejmé, že táto akcia bola sprevádzaná často s neprijemnosťami. Keď bola prevedená, bol prevzatý notársky sbor, ktorý až na jedineho — Pavla Móra — prihlásil sa do služieb republiky a složil sľub.

Súčasne boli vymenovaní noví prednostovia slúžnovských úradov a síce v Košiciach Fr. Bugan, v Ždani dr. Mikuláš Vrchovina, v Moldave Quido Chytil a v Turni Štefan Gallas. Práca týchto našich nových prednostov okresov nebola nijako závidenia hodná a ľahká. V Ždani zostal z celého bývalého personálu iba jeden kancelársky úradník a sluha, v Košiciach len zverolekár, v Moldave a v Turni nik. Teda nielen že nebolo potrebných konceptných síl, ale nebolo ani kancelárskeho personálu. Okrem toho obyvateľstvo, ustavične rozoštvávané maďarskou agitáciou, nemalo dôvery, v pohraničí sa strieľalo a pri tom prví priekopníci našej administratívy nemali ani vhodnej stravy a bytov. Spávali v úradoch, väčšinou na slame a pod oknami, pre prípad, že by dajaká maďarská guľka »náhodou« trafla do okien úradu alebo že by bol prevedený atentát.

Naše administratívne úrady nemohly v tom čase priniesť občianstvu mnoho dobrého, čo by markantne robilo rozdiel medzi správou starou a novou. Dôsledky vojny a mimoriadne opatrenia v tých búrlivých a prechodných časoch boli najväčšími nepriateľmi rýchleho úspechu našej správy, ktorá musela dokonca nariaďovať rekvirácie a prinucovať obyvateľstvo k prácam potrebným síce pre upevnenie základov mladého štátu, ale nepopulárnym a nie práve príjemným.

Veľkou oporou verejného poriadku a našich novozavedených úradov bolo poľné četníctvo, ktoré, vedené majorom Bazalom, bolo spoľahlivé a vykonávalo svoju ťažkú službu skutočne obetave, s oduševnením a rado. Z maďarských četníkov nezostal u nás ani jeden.

Po vypuknutí známej demonštrácie 15. marca 1919, keď bola zrúcaná socha honvéda, a v súvislosti s tým po vypuknutí gene-

rálnej stávky, vydal župan dr. Sekáč vyhlášky, aby sa všetci štátni a verejní zamestnanci prihlásili do služieb. Výsledok tejto vyhlášky bol ale malý, lebo maďarská vláda cestou početných agitátorov úradníkov a zamestnancov ustavične rozoštvávala, zakazovala im hlásiť sa do služieb našich a rozchyrovala, že za krátky čas nastane obrat a normálna maďarská správa. Sledovala tým jediný cieľ — pripraviť nás v začiatkoch o všetok personál vôbec, vyvolať jeho nedostatok a znemožniť tak akékoľvek účinkovanie našich úradov. Bol to ale pokus márný, ako ukázaly neskoršie udalosti.

Keď bol generálny štrajk potlačený a maďarské úradníctvo videlo, že nová štátna moc vystupuje rozhodne a nie bez úspechu, začali sa veľmi mnohí z nich hlásiť opäť na staré svoje miesta. Bolo to už po termíne, stanovenom vyhláškou župana dra Sekáča a preto akékoľvek znovuprijatie odborníkov bolo striktné odmietnuté. Povoľaný bol ďalší personál slovenský a privolaní boli aj zamestnanci českí.

Započatú prácu narušil ovšem bolševický vpád. Keď nebolo možné nebezpečeniu zabrániť a keď sa videlo, že zákernému prepadnutiu našej republiky maďarským bolševickým, ale pri tom nacionálnym vojskom nie je možné zamedziť bez válečných operácií, daný rozkaz k evakuácii. Župan dr. Sekáč vydal vtedy nariadenie, že každý administratívny úradník a v prvom rade hlavný slúžny musí zostať na svojom mieste do poslednej chvíle. Nariadenie toto bolo vyplnené natoľko, že na pr. hlavný slúžny v Turni, Štefan Gallas zostal v svojom úrade tak dlho, že sa už nemohol dostať do Košíc, ale musel cestovať cez Rožňavu na Spiš. Novú Ves. Niektorým úradníkom, najmä notárom, nemohol byť rozkaz zavčasu doručený a tak na pr. notár Karkoška v Herľanoch zostal na svojom mieste vôbec, bol bolševíkmi chytený, odvezený do Vacova a odsúdený na šesť rokov žalára. Odsedel si z neho, súc krute týraný, šesť týždňov a bol z neho potom Rumunmi oslobodený.

Obyvateľstvo v tejto kritickej chvíli našim úradom nepomáhalo. Hrozilo sa nových udalostí a malo strach, že naše odchádzajúce orgány soberú mu hlavne kone a prinútiť ho k po-

vinným poťahom. Preto všetky vozy a kone ukrylo v lesoch. Napriek tejto situácii vykonaly naše mladé administratívne úrady v mimoriadnych a búrlivých pomeroch svoju povinnosť s rozvahou, kludom a bez ohľadu na nebezpečie.

Keď sa maďarskí bolševici už priblížili, shromaždilo sa úradníctvo všetkých okresov v Košiciach, priviezlo so sebou archívy a spolu so županátom odcestovalo zvláštnym vlakom do Lubochne, kde sa v úradovaní pokračovalo až asi do 8. júla 1919, kedy bol obvod župy opäť od nepriateľa oprostý. V ten čas sa všetci vrátili a zaujali opäť svoje miesta.

Návrat do úradov bol málo radostný. Bolševici všetko vyrabovali a odniesli, čo len bolo možné. V Ždani na pr. sobrali spisy, ktoré tam ešte zostaly, nábytok, dokonca aj dvere a okná. Musely sa teda okresné úrady celkom nove zariaďovať.

Hneď po bolševickom vpáde bolo vyhlásené štatárium, východné Slovensko dané pod moc vládneho komisára, ktorým bol neskorší župan košický, dr. Juraj Slávik. Jeho zasahovanie do pomerov bolo šťastné a účinné a malo blahodarné výsledky.

V októbri r. 1919 vzdal sa župan dr. Sekáč úradu, ktorý prevzal šarišský župan dr. Pavel Fábry. Tento úradoval až do 20. septembra 1920, kedy bol poverený správou župy spišskej župan dr. Ján Rumann. Tento prevzal v apríli r. 1921 aj správu župy šarišskej od župana dra Jána Brežného a v júli r. 1922 správu župy zemplínskej od župana dra Michala Slávika, pripravujúc tak pôdu budúcej veľkej župe košickej. Jej predstaviteľom bol teda už od júla r. 1922, keď spravoval všetky župy východoslovenské.

Vtedy bol tiež spojený okres turňanský s moldavským. Hlavným slúžnym zostal Štefan Gallas, ktorý spravuje tento okres do dnešného dňa.

Od 1. januára r. 1923 prišiel do platnosti nový zákon o zrušení doterajších žúp a o zavedení veľkých žúp. Na východnom Slovensku osoba župana dra Jána Rumanna, ako sme povedali, predstavovala veľžupu košickú ešte pred jej utvorením. Nenastala tu teda žiadna zmena v spôsobe správy a v predstaviteľovi. Za to bola prevedená reorganizácia administratívy. Okrem

okresov doterajších žúp abauj-turňanskej, šarišskej a zemplínskej, boly k veľžupe košickej pripojené okresy sobranecký a veľkokapušaný zo župy užhorodskej a gelnický zo župy spišskej. Okresy lipianský, lemešanský, dolnomichaľanský a ždaňský boly zrušené a príslušné okresy rozšírené. S tým súvisel prirodzene aj presun úradníctva. Ďalšia reorganizácia znamenala potom restrikcii notariátov, takže týchto z pôvodných 197 bolo r. 1925 len 176. Jednotlivé obvody notariátov boly priradené a vzhľadom k miestnym pomeroch zväčšené a upravené.

Administratíva na východnom Slovensku za správy župana dra Jána Rumanna bola položená na pevný základ, bola vybavená dostatočným personálom a účinkovala v smysle našej demokracie už normálne, nemiňajúc sa s úspechom. Veď osoba dra Jána Rumanna bola zárukou trvalého postupu konsolidácie, zväčšujúcej sa bezpečnosti a upevňujúceho sa pokoja. Mimo riadne schopnosti župana dra Rumanna uplatňovali sa práve vo zvláštnych pomeroch východoslovenských, v kraji exponovanom a do prevratu značne zanedbanom s neobyčajným zdarom. Za jeho vedenia získala republika na autorite, štátna myšlienka na sile a občianstvo na spokojnosti. Župan dr. Ján Rumann plnil nielen poslanie štátneho úradníka, ale aj oduševneného národovca, ktorého koncepcia vymykala sa momentálnym efektom, za to ale — vidiac ďalej ako do prítomnej chvíle — išla do hĺbky a budovala dielo trvalej hodnoty. Tejto ťažkej službe, ktorá mu bola životnou potrebou, obetoval prvý košický veľžupan svoje zdravie a konečne aj svoj život.

Zostal ale i ďalej medzi nami. Jeho pomník na košickom cintoríne »Rozalí« večne bude pripomínať veľké dielo, ktoré tento vynikajúci administrátor, volaný na porady o štátnej administratíve aj k nadriadeným vrchnostiam, dal prvým rokom mladej republike do vena.

Ako nástupca prvého veľžupana košického prišiel 25. septembra 1925 toho času župan zvolenský, dr. Juraj Slávik, známy východnému Slovensku ešte z doby svojho vládneho komisárstva. Na svojej ceste veľžupou košickou, všade srdečne vítaný a pozdravovaný, sľúbil pokračovať v započatom diele

svojho predchodcu a sľub tento aj dodržal. Jeho konciliantná povaha a taktické jednanie, demokratické vystupovanie a ochotné slúženie ľudu, jeho pracovitosť, získaly mu za krátky čas všeobecnú dôveru. Bolo preto spontánnou srdečnosťou pozdravené jeho vymenovanie ministrom zemedelstva v úradníckom kabinete ministerského predsedu Jána Černého, ktorý úrad zastával od marca do októbra r. 1926. Celá východoslovenská verejnosť sa tešila tomuto jeho vyznačeniu tým viac, že videla v županovi dr. Slávikovi horlivého zástupcu a obráncu špeciálnych potrieb východoslovenských, ktorým venoval všetku svoju pozornosť a na ktoré upozorňoval na všetkých smerodajných miestach. Niet divu, že za jeho správy sa verejný život v župe utešene rozvinul a že sa pokrok rozšíril aj na tie obory činnosti, na ktoré sa do tých čias zabúdalo. Župan dr. Juraj Slávik postavil sa na čelo práce osvetovej a národnej, stal sa vedúcou osobnosťou v rade verejných akcií a dával príklad, ktorý mnohí nasledovali.

Východné Slovensko malo v ňom opravdového a úprimného obráncu a zástupcu, ktorý sa vedel pre jeho záujmy exponovať a vedel mu pomáhať a pomoc získavať.

Rozvoj župy za takýchto okolností prerušila administratívna reforma a zavedenie krajskej správy. 1. júlom jubilejného roku 1928 prestala jestvovať veľžupa košická, ktorá iste po všetkých stránkach a najmä po stránke administratívy, bola jednou z najlepších a najštátotvornejších, o čom svedčily až dosiaľ aj výsledky volieb.

Skončila sa aj činnosť župného výboru a župného zastupiteľstva, ktoré sa celkom osvedčily, vykonaly kus dobrej práce a naučily ľud rozumieť demokracii a samospráve. Okresné výbory nemohly vyvinúť väčšej činnosti preto, že finančne boli odkázané len na dotáciu župy.

Taký bol v hlavných rysoch vývoj štátnej administratívy na východnom Slovensku. Pôvodne boli tu tri župy. Šarišská, ktorej na čele stáli župani: dr. Pavel Fábry, dr. Ján Brežný a dr. Ján Rumann, zemplínska, spravovaná županmi: Milutínom Križkom, dr. Ďurčanským, dr. Michalom Slávikom a dr. Jánom Ru-

mannom a abauj-turňanská, ktorej na čele stáli: Ján Janček ml., ktorý sa svojho úradu neujal, dr. Mutňanský, dr. Ján Sekáč, dr. Pavel Fábry a dr. Ján Rumann. Veľžupanmi boli dr. Ján Rumann a dr. Juraj Slávik.

Dnes zostaly z bývalej veľžupy len okresy, podriadené krajskému úradu a skonsolidované prácou županov. Tento nový stav nebude ale znamenať tak rapidný vývoj, akým sa preukázaly župy. Bude preto treba, aby žiadaným sriadením expositúry krajskej správy v Košiciach bola terajšia nevýhoda aspoň čiastočne napravená — v záujme nášho národne uvedomelého, štátotvorne smýšľajúceho — východného Slovenska.

Naším vojákům k 28. říjnu.

V den desátého výročí československého státu nelze opomenouti složky, která tak zdárně přispěla při tvoření republiky a hned v prvních dnech měla příležitost dokázat Slovencům svoji lásku krvavými obětmi a která tak zdárně přispěla při konsolidaci poměrů poválečných. Jsou to naši čs. vojáci, dědicové vojenské zdatnosti husitských vojsk a ochráncové slavných legionářských tradic.

Máme dobré vojsko z naší krve a jest na celém národě, aby si stále uvědomoval, co znamená pro svobodu a samostatnost spolehlivá, dobře vycvičená, láskou k rodné půdě prodchnutá armáda, která vojenskou zdatnost a vlastností zděděné od předků v sobě chrání a pěstuje.

Dnes celý národ nechť si uvědomí velké mravní poslání čsl. vojína: býti stále na stráž, brániti majetek státu, jeho občanů a položit i život za stát a jeho ideály. Víme dobře, že kdykoliv český člověk šel do zápasu s přesvědčením, že bojuje za věc dobrou a čistý ideál, vítězil i za nejtrudnějších podmínek a poměrů. Náš československý voják nezklamal a nezklame nikdy, tak věří všichni občané tohoto státu. Vzpomeneme-li, čím byl český a slovenský voják za režimu rakousko-maďarského a čím liší se naše mladá armáda od armády prosáklé rakousko-německým militarismem, můžeme býti hrdí, spokojeni a vděčnými zavázání, že nám vojenské vedení vychovalo za prvních deset let republiky vojsko opravdu demokratické, stojící na stráž pro obranu státu a bezpečnost jeho občanů.

Nechceme v těchto řádcích, které projeví mají lásku k našim vojákům, vypočítavati úkoly a poslání armády, projevujeme pouze přání, aby vojsku bylo dopřáno pracovati stále v tradicích, s nimiž náš stát opět vstoupil do života, aby bylo vytvo-

řeno z armády těleso nejen k obraně státu, nýbrž i středisko vývoje a kultury. Je jedním z nejdůležitějších úkolů armády, aby zabezpečila těžce dobytou svobodu vlasti. Tím přesvědčením musí však býti proniknut celý národ až do hloubi svého srdce. Kdo v armádě spatřuje přítěž a nesnesitelné zlo, zneuctívá světlou památku těch, kteří položili životy v boji za samostatnost státu a nebyl by také přítelem státu. Má-li armáda plniť své poslání, musí býti dokonalá, mravně vysoko stojící, svému poslání upřímně oddaná, technicky opatřená, řádně vyzbrojená — a požívající především úcty a lásky všeho lidu.

Dnes, kdy vývojem doby odpor lidu proti vojsku, dnes, kdy staré vady, byť i z prvních dní popřevratových, jsou odstraněny nebo vývojem zmizí, armáda stala se demokratickou a chceme též, aby byla i národní. Dnes již poměr veřejnosti k armádě stal se jasným a určitým.

Vždyť vojsko jest bezesporně významným nositelem kultury na osvobozeném Slovensku a stalo se jím již od prvních dnů popřevratových. Do odlehlých vesniček, kde nebylo učitele ani kněze, kam vojsko přišlo za těžkým úkolem uloženým mu vládou republiky, přinášeli důstojníci i vojáci a jeho pracovníci srdce své chudému, vládou maďarskou stále opomíjenému slovenskému a podkarpatskému lidu a kulturní práci.

Vojsko to bylo, které zvedalo utlačované národní uvědomění Slováků a právě v prvním roce republiky v roce 1919 u nás v Košicích, v prostředí, kde maďarští agitátoři prováděli své protistátní rejdy, byl slovenský živel vystaven nemalé zkoušce, aby neporušil svých povinností k vlasti. A obstál čestně. Velký vliv tu měla jistě osvětová činnost vojenská, která přinesla během let ty nejkrásnější výsledky.

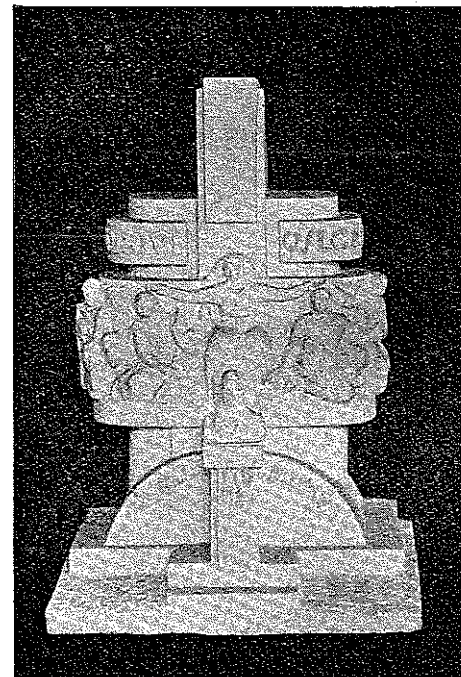
Těž na poli boje proti analfabetismu zahájila brzo po převratu vojenská správa radikální boj a jak před několika dny mohla veřejnost slyšeti z úst nejpovolanějšího činitele, ministra národní obrany Udržala, tato nejdůležitější složka vojenské výchovy dosáhla krásných a záslužných výsledků. Veřejnost musí si vážiti obrovské, obětavé a nezištné práce všech těch nezná-

mých důstojníků, rotmistrů, kteří mimo svoji zodpovědnou práci vojenskou pracují takto na poli lidovými výchovným.

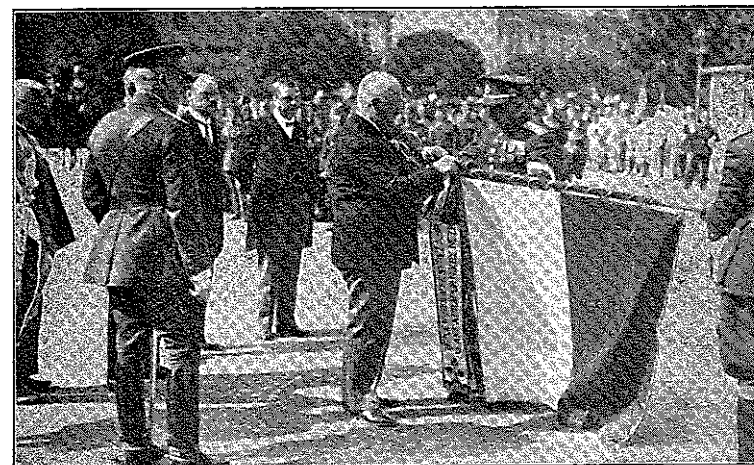
Nutno si také přiznat, že vojsko samo jest významnou a často vedoucí složkou při mnohých akcích prospěšných veřejnosti a lidu. Spoluúčast vojska při každé veřejné akci, účast vynikajících jeho pracovníků ve spolcích, osvětových korporacích, při lidovými výchovné práci — to ocení teprve budoucnost a ocení tuto činnost jistě podle zásluhy. Armáda plní svědomitě velice krásný úkol v době míru. Spolupůsobí při živelných pohromách, povodních, požárech, kdy dobrovolná pomoc občanstva nestačí. Vzpomeňme jen běžně velké povodně v Michalovicích v r. 1926, kdy vojsko pomáhalo při záchranných pracích civilnímu obyvatelstvu, nebo lesního požáru ve Vys. Tatrách ve dnech 26.—31. července 1928, kdy pouze nadlidskou námahou a krajní obětavostí za nejnepríznivějších poměrů vojáci z Popradu, Levoče, Podolince zabránili šíření požáru, hrozícího zničit lesy a lázeňská místa v Tatrách. Tento úkol armády, ochránit spoluobčany, jejich život a majetek, není jistě o nic méně čestnější než úkol bránit území republiky a její státní formu.

Že armády potřebujeme, a to armády ukázněné, vysoké mravní kvality, jsou všichni, jimž osud naší mladé republiky leží na srdci, zajedno. Je to věcí oddisputovanou a ani hlásání falešných proroků na ni nic nezmění. Pěstujme v rodinách opravdovou, nesmlouvavou lásku k vlasti a k její armádě jako její ochranitelce, učme jí ve školách, nehleďme na svoji armádu očima, kterými jsme se na ni dívali za staré monarchie, nehleďme na vojenské gážístvy jako na zbytečné zatížení poplatnictva, pěstujme za všech okolností v mládeži pocit hrdosti býti příslušníkem armády a dosáhneme tím největší plus v brannosti národa. Falešnou a nezdravou je láska k vlasti, není-li provázena sympatií k armádě. Nutnost její dokumentována hned na počátku existence našeho státu a nechtějme, aby byla opět podobně potvrzena...

Věrme, že jako jsme se radovali před 10 lety nad konstatováním pravdy, že krev není voda a jásali nad faktem, že na

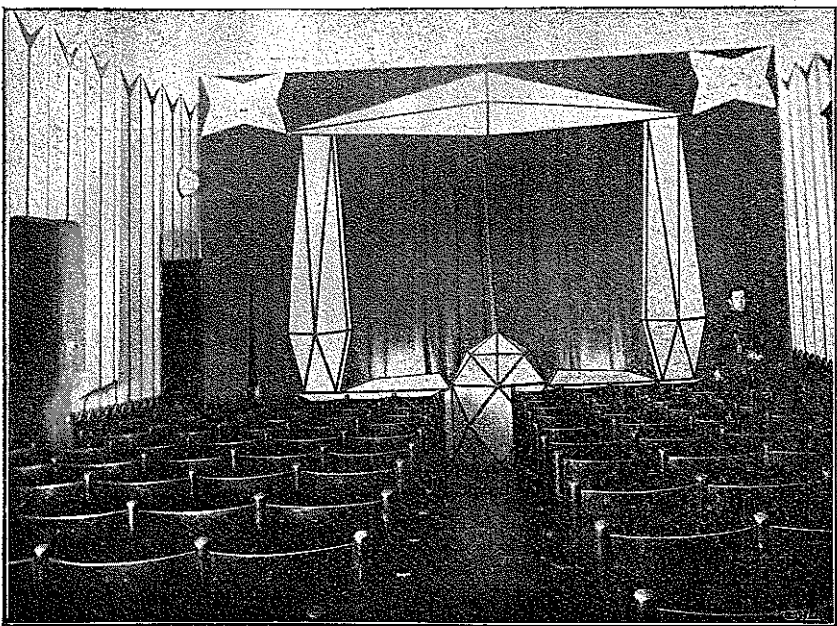
*Pomník župana dr. J. Rumanna,
umelecké dielo sochára Březu.*

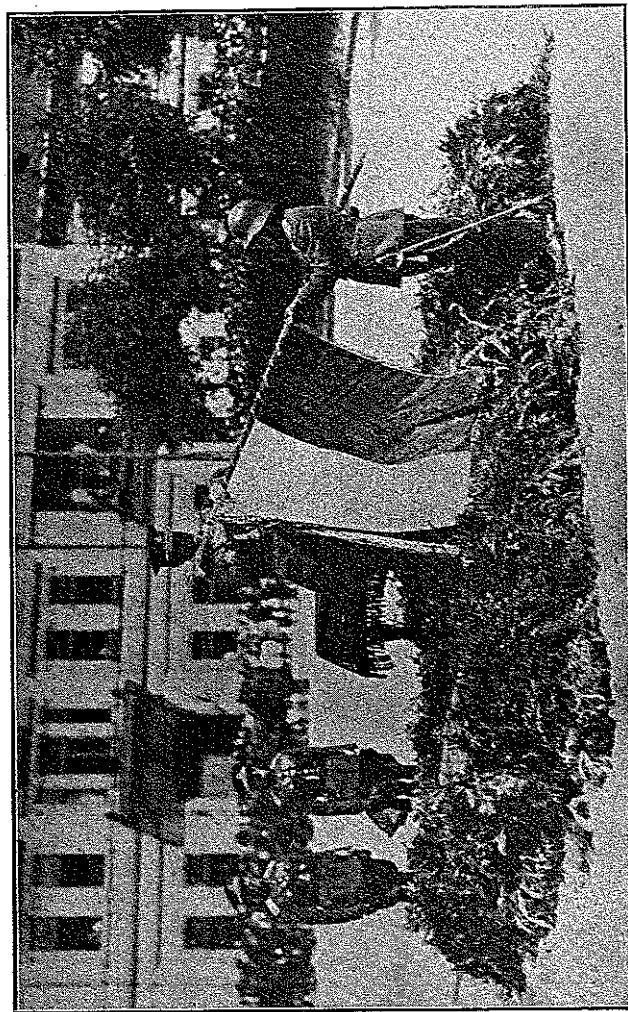
*Slávnosti 10 ročného trvania
peš. pl. 32. „Gardský“ 4.—8. júla 1928.
Starosta dr. Mutňanský pripína stuhu na plukovú zástavu.*

Kurz negramotných vojakov v Košiciach.

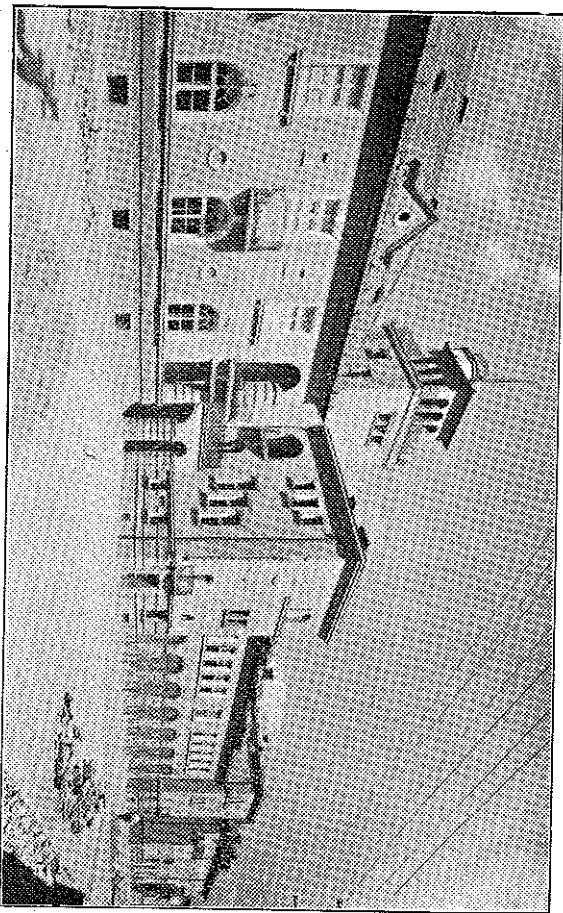

Divadelná a prednášková sieň voj. Zátisia v Košiciach.

*Slávnosť odovzdania zástavy peš. pl. 32. „Gardský“ v Košiciach, 2. júla 1927.
Zemský voj. vel. gen. Snejdárek dekoruje zástavu čsl. váleč. krížom.*

Nové hasičské kasárny v Košiciach

poli myšlenky národní sešli jsme se všichni bez rozdílu tříd a stavů, tak vždy i v budoucnosti, ať u nás nastanou již jakékoliv sociální a politické zápasy, v myšlence svobody a samostatnosti národa, již jest věnován den 28. října, se vždy najdeme.

Desítiletí republiky jest pro nás dnem jásavé radosti, v níž si uvědomujeme hrdost z toho, co je nejvyšším statkem každého národa: ze svobody a samostatnosti. Víme, že český voják zůstane vždy záštitou svobody: v míru bude vychováván v duchu dějin, posilován charakterově, v hodině potřeby přichystán dokázati, že hranice Československa jsou nezcizitelné, jako nezcizitelnou je jeho národní svoboda.

Pozdravujeme naši československou armádu a jsme šťastní, že plní poctivě svůj úkol a že bratský, demokratický duch, nezlomné republikánské přesvědčení a bezměrná obětavost jsou charakterem našeho vojska.

Kapitán Jozef Vais:

Naša armáda a výchova.

Kultúrny obrázok vojaka na Východnom Slovensku.

Slová prezidenta Masaryka, že armáda má byť pokračovateľnou školou života a že vojak nesmie sa na vojne nikdy nudiť, boli iste dané do vienka našej armáde po zralom uvážení, založenom na pádnych skúsenostiach. Aký je rozdiel byť vojakom dnes a prv, pred vojnou i za vojny svetovej. Túto vetu počujeme často okolo seba. Pred vojnou a i za vojny bol vojak u väčšiny armád iba strojom. Bol figurou, ktorá výchovou »drillu« konala svoju službu. Najskoršie Anglia a Franciia a po vojne i ostatné národy zvlášť zo skúseností svetovej vojny pochopili, že vojak musí byť preniknutý mravnou ideou a že na základe tejto mravnej idey možno budovať ostatnú výchovu odbornú. Žoldnér bojoval za peniaze pre kohokoľvek. Naš vojak má však hájiť svoju vlasť, matky a práva svojich druhov, spoluobčanov. Aby tomuto úkolu dostal, musí byť telesne zdatným a musí byť mravne uvedomelým, teda vychovaným telesne i duševne. Tento poznatok viedol už naše legie v zahraničnom odboji a potom ihneď na počiatku tvorenia vlastnej armády k tomu, že na telesnú i mravnú výchovu vojaka je kladený určitý dôraz. Spomeňme len slov Palackého, že »kdykoliv jsme vítězili, bylo to více silou ducha, než převahou početnou«.

A tak stretávame sa hneď pri tvorení našej armády s veľkým rozmachom telesnej a mravnej výchovy v našom vojsku. Ihneď u ministerstva národnej obrany organizuje sa výchovný odbor na čelo ktorého postavený veľký Sokol Dr. Jindřich Vaníček, utvorené bolo oddelenie pre telesnú výchovu, oddelenie pre osvetovú výchovu a oddelenie pre vojenské názvoslovie. V roku 1920 založená bola pre výchovu inštruktorov telesnej výchovy škola pre telesnú výchovu.

Úkolom telesnej výchovy vojenskej je pripraviť vojaka pre jeho službu. Služba vojenská nie je ľahkou a preto treba, aby vojak mal určité minimum telesných schopností, aby túto službu mohol s úspechom vykonávať. Podľa tohoto úkolu, pripraviť vojaka pre jeho službu, má tiež vojenská výchova telesná svoj určitý ráz. Pozornosť je venovaná takým cvičeniam, ktoré sú základom vlastného vojenského výcviku.

K vedeniu telesnej výchovy boli v roku 1922 pridelení k 11. pešej divízii kapitán Smékal a k 2. horskej brigáde vo Sp. Novej Vsi kapitán Svoboda. Vo vtedajšom obvodovom stredisku pre výcvik (vo vojenských školách) v Košiciach viedol telesnú výchovu npor. Vais. Títo traja dôstojníci dávali základy telesnej výchovy vojenskej na východnom Slovensku. Práca bolo dosť. Hneď na počiatku, už od roku 1919 okrem pravidelných cvičení stretávame sa s verejným vystúpením vojska a s verejnými závodmi vo všetkých posádkach, vojsko účastňuje sa hojne na závodoch a zápasoch civilných klubov, kladie základy sokolským jednotám na Slovensku vôbec.

V septembri 1922 odbýval sa prvý telocvičný kurz 11. pešej divízie, ktorý navštevovalo 77 žiakov (z toho 36 Slovákov). 28. októbra boli usporiadané vo všetkých posádkach vojenskej závod. U pešieho pluku 32 »Gardský« mala dobré meno futbalová jedenástka, ktorá vedela vy dobyť víťazstvo i v ťažkých súťažiach. V zimnom období bola venovaná zvýšená pozornosť lyžiarsstvu a športu šermíorskemu.

V januári 1923 odbývaly sa na Štrbskom Plese prvé lyžiarske závody 11. pešej divízie a bola vyslaná hliadka na armádne lyžiarske závody do Železnej Rudy na Šumave (npor. Hrouda, npor. Lepier, voj. Chyba, voj. Vrána). 1. marca sa opäť s úspechom previedly vo všetkých posádkach konané vojenské závody. Posádkovými šermíorskymi kurzami prešlo 92 žiakov a posádkovými lyžiarskymi kurzami 90 žiakov. Po prípravách k armádnym závodom prevedené boli v dňoch 27. a 28. júna závody divízné a víťazi boli vyslaní na veľké závody čs. brannej moci. Nie malú zásluhu získalo si vojsko stavbou kúpeľov a štadióna na mieste bývalého »Lajosforás« v Košiciach. V septem-

bri bol druhý telocvičný kurz divizijný a závody 28. októbra boli prevedené opäť vo všetkých posádkach.

V januári 1924 boli dva turnusy lyžiarskeho divizného kurzu vo Vys. Tatrách a opäť na armádne závody bola vyslaná lyžiarska divizná hliadka. V apríli boli prevedené prvé divizné závody šermírske a šermírska akadémia, v júli potom druhé divizné závody vojenské. V októbri 28. účastnilo sa vojsko veľkým počtom prvého maratonského behu východoslovensko-podkarpatoruského okrsku Čs. A. A. U.

V marci 1925 účastnily sa všetky složky veľkej vojenskej štafety na trati Jasína—Praha, prevedenej na počesť narodenín prezidenta republiky. 11. pešia divízia obsadila trať Michalovce—Košice—Rožňava. Začiatkom októbra odišiel kpt. Smékal k pluku a na jeho miesto ako telovýchovný dôstojník pridelený npor. Vais. (V r. 1924 u 2. horskej pešej brigády nastúpil po kpt. Svobodovi npor. Červinka). Vojsko účastní sa opäť II. maratonského behu.

V januári 1926 prevedené boli lyžiarske divizné závody a v marci vojenská štafeta ako minulého roku. U všetkých útvarov odbyvaly sa vojenské plukovné závody.

V roku 1927 sú to v januári opäť obvyklé divizné závody lyžiarske, podľa výsledkov ktorých zostavená a vyslaná závodná hliadka (čet. Fait, svob. asp. Woleschak, voj. Hollmann a voj. asp. Neđer) umiestila sa na armádnych závodoch v Krkonošiach v celkovej klasifikácii na 2. mieste a na čas na prvom mieste. V júni boli prvý raz usporiadané závody na voj. zátiší v hrách, v hádzanej a odbíjanej. V hádzanej získalo majstrovstvo 11. pešej divízie voj. zátišie hran. praporu 9 z Rim. Soboty, v odbíjanej mužstvo 7. letky v Košiciach. Plukovné závody prevedené boli vo všetkých útvaroch v plnom rozsahu a čs. maratonského behu účastnil sa veľký počet vojakov.

Po divizných lyž. závodoch v januári 1928 vyslaná hliadka divízie (por. Schwarz, voj. Mader, voj. Smetana a voj. Frank) umiestila sa v celkovej klasifikácii na 4. mieste a na čas na mieste druhom.

Ako roku minulého, tak tohoto roku odbyvaly sa v júni II. závody voj. zátiší o majstrovstvo 11. pešej divízie v hrách súčasne o putovné ceny. K hádzanej a odbíjanej bola pripojená ešte kopaná. V kopanej zvíťazilo mužstvo p. pl. 37 z Levoče, v hádzanej mužstvo p. pl. 14 z Prešova a v odbíjanej mužstvo del. pl. 11 z Košíc. Počiatkom septembra bol v Košiciach prvý tenisový turnaj o majstrovstvo 11. pešej divízie, ktorý ako počtom účastníkov, tak i výkonnosťou dosiahol pekného úspechu.

V septembri odbyvajú sa vo všetkých posádkach plukovné závody a víťazi budú v dňoch 26. a 27. októbra hájiť česť východného Slovenska na II. závodoch čs. brannej moci v Prahe.

Pre zaujímavosť uvádzam, z ktorých disciplín pozostávajú vojenské závody: 1.) Závod mužstva v hádzaní ručných granátov, 2.) vojenský päťboj (vrh granátom, skok ďaleký s rozbehom, beh na 100 m, beh na 5 km, u mužstva šplh na stožiar a u gázistov strelba z pistole), a) dôstojníkov, b) rotmajstrov, c) dlhšie slúžiacich poddôstojníkov, d) mužstva. — 3.) Závod jednotlivcov v hliadkovej výstroji na 10 km s prírodnými prekážkami a strelbou. — 4.) Pochod jednotlivcov v plnej výstroji na 25 km. — 5.) Závod štvorčlenných hliadok na 10 km so zakreslením skizy a odhadovaním vzdialeností. — 6.) Štafeta gulometníkov 5 × 25 m. — 7.) Závod rät na 10 km v polnej výstroji. — 8.) Závody všeobecnej vyspelosti (beh 100, 400, 1500 m, skok ďaleký, vysoký, vrh guľou, diskom, telocvičný závod nižšieho oddielu, vyššieho oddielu, plávanie 100 m voľne, 100 m na znak, preťahovanie lanom, štafeta hodností, šerm šablou, kordom a bodákom a moderný päťboj). Tieto závody odbyvajú sa u peších útvarov každoročne a okrem toho majú ostatné zbrane svoje závody špeciálne.

Ako prichádzajú nováčkovia na vojnu telesne pripravení, ukazuje nám táto štatistika: V roku 1927 nastúpili k 11. pešej divízii nováčkovia, z ktorých pred tým cvičilo:

10,5% v Sokole, 2,0% v RTJ, 0,3% v FDTJ, 1,0% v Orle, 6,1% v nemeckom Turnvereinu, 0,8% v ostatných tel. spolkoch, skauting pestovalo 1,7%, ľahkú atletiku 4,6%, ťažkú atletiku 1,7%, zimné športy 10,9%, vodné športy 12,6%, kopanú 16,0%, iné športy 8,1%. Celkom cvičilo pred vojnou 35,55% a necvičilo vôbec 64,45%. Je teda tých necvičencov hodne cez polovicu. Zo spolkov má najväčší podiel Sokol, zo športov kopaná.

Ako je telesne zdatným náš priemerný vojak, ukazujú tieto štatistické údaje z r. 1926, zpracované na základe prevedených zkušok zdatnosti u všetkých vojinov: Skok vysoký s rozbehom: najväčší výkon 165 cm, najmenší 30 cm, priemerný 105 cm; skok ďaleký s rozbehom: 540 cm, 120 cm — 333 cm; vrh guľou 7 a štvrt kg: 1000 cm — 180 cm — 614 cm; dvíhanie ťažkého guľometu s podstavcom: 40 × — 0 — 9 ×, beh na 100 m: 12.0 — 28.0 — 16.4 vt. Z tejto štatistiky vidíme, že priemerný výkon v jednotlivých disciplinách nie je práve zlý.

To bol stručný obrázok výchovy telesnej.

Prichádzam teraz k druhej časti výchovy vojaka, totiž k výchove mravnej. Jej úkolom je pestovať jednotného ducha armády (myšlienka slobody, idea pravej demokracie, idea ľudských práv a spravodlivosti), pomáhať novým generáciám na ceste k pokroku a vychovať pevné charaktery.

Výchova táto prevádza sa z čiastky v čase služebnom, kde dostáva sa vojakovi základných znalostí, o jeho povinnostiach vojenských, o slušnom chovaní, o štáte a jeho správe, o povinnostiach a právach každého občana, prevádza sa výcvik negramotných a kladie sa mravný základ pri každej príležitosti. V druhom prípade prevádza sa účinne táto výchova prostredníctvom vojenských zátiší v čase mimoslužebnom, kde vojak nachádza vo voľnej chvíli zábavu i poučenie a je vzdialovaný rôznym vlivom nepriaznive na jeho charakter pôsobiacim.

U veliteľstva 11. pešej divízie vystriedalo sa v riadení tejto mravnej výchovy niekoľko výchovných dôstojníkov, absolventov zvláštnych výchovných kurzov, zriaďovaných časom ministerstvom národnej obrany (npor. Kozlík, por. Lepier, kpt. Špaček, npor. Guth, kpt. Koudela, npor. Bayer, kpt. Pícek, a od r. 1927 npor. Vais.)

U 2. hor. p. brigády v Sp. N. Vsi vystriedali sa npor. Hlávka, škpt. Kolínský, npor. Černý, škpt. Tlustý a od r. 1925 kpt. Červinka. U zemského vojenského veliteľstva v Košiciach pôsobil od r. 1925 kpt. Branka, v r. 1927 prešla celá táto agenda na veliteľstvo 11. a 12. pešej divízie a 2. hor. p. brigády.

Už v r. 1919 dáva výchovný odbor MNO. prvé smernice pre výchovu vojaka, odbýva sa prvý výchovný kurz pre dôstojníkov a začína vychádzať vojenský časopis »Bratrstvo«. V prvých mesiacoch v r. 1920 určuje sa postup výcviku negramotných a začína sa s ním hneď pri nástupe nováčkov. V roku 1921 pretvorujú sa vojenské domovy spoločnosti YMCA na vojenské zátišia. V roku 1922 odbývajú sa prvé kurzy zemedelské a živnostensko-priemyselné, v ktorých sa vojak zdokonaluje v svojom civilnom povolani. V roku 1923 odbýva sa v dňoch 7—10. júna prvý sjazd kultúrnych pracovníkov vojenských v Košiciach z oblastí 11. pešej divízie. Roku 1924 preberá činnosť výchovných kurzov vojenská škola pre telesnú a mravnú výchovu, (tým sa tvorí i tento nový názov), vydáva sa pre vojakov lacná knižnica »Bratrstvo« a pre dôstojníkov a inštruktorov vôbec časopis »Vojenská Výchova«. V ďalších rokoch mravná výchova sa vlivom zkušenosťi a potrieb usmerňuje, pokračuje sa vo výcviku negramotných, vo vzdelávaní vojaka v jeho občianskom povolaní a vojenské zátišia rozvíjajú všestrannú výchovnú činnosť. Časopis »Bratrstvo« dostáva v roku 1927 nový názov »Naše Vojsko«. Vo vojensko-mravnej výchove vôbec účinkuje po celú dobu hojne i Vojenský ústav vedecký, Sväz čs. dôstojníctva a Sväz čs. rotmajstrov.

Výmluvným faktom, čo bolo za tých desať rokov po tejto stránke na východnom Slovensku, teda v oblasti 11. pešej divízie prevedené, nech sú nižšie uvedené štatistické dáta.

V prvom rade je to výchova negramotných vojakov. Od r. 1920 bolo usporiadané u 11. pešej divízie celkom 99 kurzov pre výcvik negramotných, ktoré navštevovalo celkom 2594 vojakov (z toho 61 Čechov, 1977 Slovákov, 213 Rusínov, 69 Nemcov, 2 Maďari, 3 iných) a v nich naučilo sa čítať a písať celkom 1563 vojakov.

V druhom rade je to zdokonaľovanie vojaka v jeho občianskom povolaní. Do dnešnej doby bolo usporiadané u 11. pešej divízie 15 kurzov zemedelských, ktoré navštevovalo 499 vojakov a 18 kurzov živnostensko-priemyselných, ktorými prešlo 482 vojakov.

Obsiahlu všestrannú činnosť bývalých osvetových odborov, neskoršie vojenských zátiší môžu nám osvetliť tieto dáta.

Vojenské knihovne.

Na začiatku r. 1923 bolo v oblasti 11. pešej divízie 23 knižníc s úhrnným počtom 12.264 sväzkov, t. j. na 100 mužov, 242 sväzkov, počet čitateľov 7.191, výpožičiek 37.159, vydání na knižnice 43.714,47 Kč. Na konci r. 1927 má 11. pešia divízia opäť 23 knižníc, ale s počtom 27.551 sväzkov (z toho 21.440 českých, 1.666 slovenských, 17 rusínskych, 3.792 nemeckých, 388 maďarských a 248 inojazyčných).

Rozvrstvenie toto závisí od početnosti jednotlivých národností vojakov. Počet čitateľov bol 4693 a počet výpožičiek 43.901. Na knižnice bolo v r. 1927 venované 34.129,39 Kč. Počítame-li približne, že každoročne venuje sa na knižnice 30.000 Kč, robí to od r. 1923 t. j. za 5 rokov 150.000 Kč, v skutočnosti je však táto čiastka o moc vyššia. V čítárňach bolo koncom r. 1927 vyložené 279 časopisov (v r. 1922 — 137).

Výchovná činnosť.

V roku 1923 usporiadané bolo v oblasti 11. pešej divízie 66 besied a večierkov, 27 divadelných predstavení, 30 bábkových predstavení, 137 kinopredstavení. V roku 1927 bolo 25 slávností a akademií, 44 besied a večierkov, 99 prednášok s diapoziťivmi, 56 iných prednášok, 18 koncertov, 205 radiofonických produkcií, 41 divadelných predstavení, 13 lútkových predstavení, 960 kinopredstavení, 7 výletov a exkurzií, 1 výstavka, 73 šport. závodov, 48 šport. cvičení atď. Môžeme smeľe z 60% vziať tieto čísla ako ročný priemer a násobením dostaneme približný počet rôznych týchto podnikov za celý čas.

Peňažný obrat.

V roku 1923 bol príjem z vlastných podnikov 12.977,38 Kč, z vlastných príspevkov 65.291,24 Kč, z darov 15.501,37 Kč, cel-

kom 93.769,99 Kč. Naproti tomu vydalo sa knihovne 43.714,47 Kč, na čítárne 17.823,25 Kč, na besedy a divadlo 6.263,76 Kč, na ostatné ciele 29.436,22 Kč, celkom 97.237,70 Kč, vydalo sa teda priemerne na 1 vojína Kč 15,35. V roku 1927 javil sa celkový príjem 341.585,93 Kč, vydania na knižnice 34.129,39 Kč, na čítárne 21.336,60 Kč, na kurzy 4.012,38 Kč, na divadlá 8.339,12 Kč, na kiná 95.190,20 Kč, na prednášky 1.000.— Kč, vstupné k civ. podnikom 2.264,90 Kč, na besedy a akademie 2.585,20 Kč, na hudobné krúžky 18.647,44 Kč, na ostatné krúžky 3.092,17 Kč, na udrzovanie prístrojov 9.775,47 Kč, na vnútorné zariadenie voj. zátiší 82.096,45 Kč, na šport. nástroje 2.717 Kč, na ceny pre víťazov 8.919,26 Kč, na dary 16.923,49 Kč, na iné účely 21.061,29 Kč, celkom 331.090,36 Kč. Prípadá teda v roku 1927 na výchovu 1 vojína priemerne 38,80 Kč.

Nemám po ruke súhrnných štatistických dát za celú dobu od prevratu, myslím však, že srovnanie dát na počiatku a na konci prispeje dobre k utvoreniu celkového posudku a možno si z toho aspoň približné súhrnné dáta ľahko vyvodíť.

Článok tento je určený pre širokú verejnosť a neprajem si nič iného, ako aby presvedčil každého, že nemôžeme u nás hovoriť o bezduchom militarizme, ale že naša armáda je skutočne cennou a tiež činnou kultúrnou složkou národa a že želanie najvyššieho veliteľa, prezidenta republiky — aby bola vojna pokračovacou školou života — tiež plní. Nech niet ani u jedného z čitateľov pochybnosti o tomto fakte a nech si tiež každý dobre uvedomí, čo usilovnej práce a obetavosti vyžaduje všetka táto činnosť u všetkých, ktorí sa výchove vojína s láskou venujú, či je to dôstojník, rotmajster či poddôstojník. Pochopenie tejto práce a uznanie významu našej armády v kultúrnom živote celého štátu bude iste najlepšou odmenou nám vojakom.

Svaz čsl. důstojnictva a kulturní činnost jeho odbočky v Košicích.

Osvobozením národa a jeho osamostatněním byl dán československému důstojnictvu, společně onomu aktivní armády s oním v záloze, důležitý úkol souběžně s vojenskou povinností organisovati svůj kulturní i sociální život.

To byla ona vůdčí myšlenka, která brzo po převratu vedla k vytvoření Svazu čsl. důstojnictva a která se za prvního desetiletí naší samostatnosti tak vžila, že si dnes již nedovedeme důstojnictvo bez vlastního sdružení představit. Nutno zdůraznit, že to byly pohnutky ryze idealistické, které vedly k založení Svazu, bylo to volání po mravní a kulturní síle nově vytvořené armády a jestliže se Svazu vnutily v pozdějších letech úkoly nové a trpké, boj o uhájení hmotné existence důstojnictva, vyvolala je spontánně nepřízeň nastalých poměrů ve státě, smutný fakt, že se zapomnělo, že armáda je a zůstane páteří státu a že stojí a padá se svým důstojnickým sborem. Svaz důstojnictva skoro bez vší agitace a jen z vnitřního poznání nutnosti existence, nehlučně a skromně vyvíjel se v jednotlivých svých odbočkách roztroušených po vlasti od Chebu do Jasiny, aby sdružil veškeré důstojnictvo, aktivní i záložní, k jednotné, společné a nezištné práci ve prospěch armády a tím i státního celku.

V rámci této celkové práce může se košická odbočka honositi jistě dobrými výsledky a pokud se týče činnosti kulturního významu ve svém životním prostředí, byla v uplynulém období v popředí místního kulturního ruchu. Košická odbočka byla založena v roce 1920 a bylo jí jako každému novému spolku prodělávati léta organizačních nesnází, z nichž však vyšla otužena a připravena k plné práci v letech 1922—1923, která znamenala současně kulminační bod dosavadní její činnosti.

Za vedení svého agilního předsedy a iniciativní podpory

tehdejšího velitele divise podujala se mnohých zdárných podniků a realizovala mnohé, nač síly ostatních nestačily. Nemí účelem těchto řádků podati úhrnnou a matematickou statistiku obsáhlé její činnosti, nýbrž přihlédneme zde pouze k oně, jejíž výsledek zajímá veřejnost již proto, že se jí samé týče a byl pro ni určen.

První podnik velkého slohu sem spadající bylo zřízení přírodního divadla v hezkém zákoutí Črmelského údolí. Tento sympatický nápad byl poprvé plně oceněn publikem, když bratislavské národní divadlo zahájilo v přírodní scéně v červnu 1922 představení Prodanou nevěstou a divadlo soustředilo na 3.000 nadšených diváků. Následovaly pak činohry, těšící se nemalé oblibě a vyvrcholení jeho existence je dodnes v živé paměti monstrekoncertem, jehož se zúčastnily všechny vojenské hudby 11. pěší divise, na 200 hudebníků před 5000 posluchači. Při této příležitosti nelze opomenouti hudebních závodů všech těchto kapel uspořádaných v témže týdnu v Městském divadle. V tu dobu spadají též symfonické koncerty, jichž bylo absolováno za necelá dvě léta 12, což samo o sobě již dokazuje jejich oblibenost.

V září 1922 uspořádaná letecká výstava a letecký den na letišti v Barci soustředily tisíce a tisíce návštěvníků, z nichž mnohemu poprvé bylo dopřáno blíže se seznámiti s tímto moderním odvětvím techniky. Velké oblibě těšily se v budově vojenského velitelství pořádané společenské večírky a různé příležitostné zábavy, které vykonávaly skvěle své společenské poslání, sdružovaly a přibližovaly k blízkému poznání veřejnost s důstojnictvem.

Pro vnitřní život odbočky významnou událostí bylo založení čítárny a vlastní knihovny, což nutno posuzovati jednak s hlediska tehdejší doby, kde v místě řádné knihovny nebylo, jednak byla vyvolána v život potřebou speciální vojensko-odborné literatury, kterou žádná místní veřejná knihovna nemůže a nebude moci nikdy poskytnouti.

Ze sociálního hlediska je rok 1923 pro nás významný, jelikož sjezd delegátů odboček Slovenska a Podkarpatské Rusi ko-

naný v březnu v Košicích dal svým memorandem první podnět k zásadnímu vyřešení otázky slovenských diel. V tu dobu spadá též první pokus o svépomocnou akci stavební, která však po nesčetných překážkách vzala na sebe definitivní formu teprve v roce 1925, kdy byla zahájena stavba 12 obytných domů z losových akce pro důstojníky; dostaveny byly domy v říjnu roku následujícího nákladem 9 a půl mil. Kč a mají 104 rodinné byty.

V prvních týdnech roku 1923 uzrál velkorysý projekt vytvořit ze spustošeného tak zvaného Ludvíkova pramene na Hernadu moderní koupaliště. Počáteční pesimismus nedovedl zdržet uskutečnění tohoto důležitého plánu a přes všechny finanční a materiální potíže podařilo se v překvapující krátké době 4 měsíců, již dne 29. července t. r. odevzdati veřejnosti košické »Gajdovy kúpele« jak si je tato sama dle jména vybudovatele pojmenovala. Aby byly snadněji přístupné, byla pomocí vojska vybudována trať elektrické dráhy od Komenského ústavu ke koupališti a v několika měsících později dána do provozu. Obět finanční a práce, kterou vybudování koupeli od odbočky Svazu důstojnictva vyžadovalo, byla na její poměry velká, ale u vědomí vykonání dobrého skutku pro veřejnost byla přinesena s radostí a ochotou.

Omezujeme se na tento nejstručnější přehled veřejné činnosti Odbočky Svazu důstojnictva v Košicích; mnoho jiných úspěšných podniků a návrhů zabezpečí jí trvalé místo mezi předními kulturními institucemi košickými.

Činnost Svazu důstojnictva a jeho odboček obírá se v posledních letech velkolepým programem soustřediti ve svých řadách i všechny důstojníky záložní.

Pro brannou ideu státu a její propagační je tato snaha nedozírného významu a až k jejímu uskutečnění dojde, až všechny desítky tisíc důstojnictva budou pevně semknuty v jeden řad, bude mít Svaz vykonán svůj nejvznešenější úkol. Pak se mu podaří i nejširší veřejnost naši vyburcovati ze snů, jimž chybí reálný podklad a vzletem sokolím rozhlásiti všem:

Nezapomínejme a buďme připraveni. Pak budeme státi s celým národem v jednom šiku na stráž.

Odbočka „Svazu čsl. rotmajstrov v Košiciach“.

Deň 28. októbra 1918 doniesol nielen slobodu, ale aj demokratickú a tvorčiu ideu, z ktorej vznikla organizácia »Svaz čsl. rotmajstrov« a v jeho rámci aj naša košická jednota. Už krátko po prevrate boli zakladané jednoty v Čechách, avšak pomery na Slovensku to nedovolily a len po skončení bojov bolo i tu prikróčené ku zakladaniu jednôt.

Po dvoch prípravných schôdkach bola i v Košiciach v novembri r. 1919 založená jednota. Pomery boli veľmi ťažké. Hranice boli znepokojované susedmi a bolo treba čo chvíľa vytiahnuť na ich hájenie. Tiež ťažkosti s obstaraním miestností boli nie práve malé; lež predsa len bola činnosť jednoty zahájená. Programom jednoty bolo sústrediť všetkých poddôstojníkov z povolania z Košíc a okolia. Pracovalo sa, ačkoľvek postavenie členov bolo zúfalé; veď sme mali len 300 až 400 Kč mesačne, ačkoľvek ceny životných potrieb boli priamo závrätne. Z tej doby pochodí semä tuberkulózy, ktoré sa ľahko ujalo u bratov, trpiacich podvýživou. A pomery sa nezlepšovali; až v roku 1920 bolo pristúpené k upraveniu našich plátov zásluhou nášho ústredia.

Lež neusilovali sme len o zlepšenie našich hmotných pomerov, usilovali sme tiež o zvýšenie nášho vzdelania. Boli sme si plne vedomí toho, že práve tu, na východnom Slovensku, je najviac treba pôsobiť osvetove. Nebudeme sa tu rozširovať o tom, aké výlohy boli spojené s absolvovaním kurzu strednej školy, ani o tom, koľko času po dni plnom práce to vyžiadovalo. Chceme tu len nakrátko naznačiť, akými smermi sa brala naša činnosť. Môžeme ju rozdeliť do troch skupín, z ktorých každá ukazuje veľmi čestné výsledky.

Prvý obor činnosti našej jednoty je činnosť humanitná a svojpomocná. Roku 1921 bol založený fond, z ktorého sa vyplá-

caľ podpory a pŕižičky bratom, ktorí sa dostali do nezavinenej finančnej kríže. — Sme pyšní na svoj fond ústredný, ktorý má dnes vlastného imania 2,400,000 Kč a vypláca pri úmrtí člena 8000 Kč; v Košiciach má viac ako 200 členov. O inej našej činnosti humanitnej najlepšie hovoria suché dáta, ačkoľvek pre nedostatok miesta nemôžeme sa tu rozpísať o všetkých tých ústavoch a podnikoch, ktoré sme podporovali. Zmienime sa len o tých najhlavnejších: Pre hladujúce Rusko 4.500 Kč, pre pohoreľých v Baňskej Bystrici 1.743 Kč, chudobnému žiactvu v Košiciach 500 Kč, Slov. Matici 300 Kč, ďalej prídu dotácie menšínovým školám, nár. jednotám, telocvičným korporáciám, čl. Čer. Krížu, na pomníky padlých legionárov atď. atď. Naša jednota poskytuje tiež stravu dvom nemajetným študentom vo svojej jedálni. Možno povedať, že sme dľa svojich možností venovali humanitným cieľom toľko, koľko sme najviac mohli. Iste, že čiastka takmer 30.000 Kč hovorí o tom viac, než by to mohli urobiť celé stĺpce slov.

Lež tiež činnosť osvetová a kultúrna vykazuje výsledky čo najkrajšie. Iste bolo správne naše stanovisko: najsámprv zvýšiť svoje vlastné vzdelanie a potom sa snažiť o zvýšenie vzdelania druhých. Preto sme navštevovali už spomenuté kurzy, a počet 242 návštevníkov je dôstojnou reprezentáciou týchto našich snáh. Počiatkom roku 1921 sme pristúpili k založeniu vlastnej knižnice, ktorá dnes obsahuje viac ako 1000 sväzkov a reprezentuje hodnotu vyše 20.000 Kč; obsahuje kompletne dielo Jiráskovo, Třebízského, Macharovo a početných iných spisovateľov a teší sa — najmä v zime — takému záujmu, že všetky knihy sú rozpožičané. — Napokon sme pristúpili v zime r. 1921 k založeniu dramatického krúžku, ktorý usporiadal dosiaľ 15 divadelných predstavení. O rozsahu našej osvetovej činnosti svedčí niekoľko dát, ktoré osvetľujú našu usilovnosť po tejto stránke. Usporiadali sme dosiaľ 1 kurz, 11 prednášok, 2 akademie, 15 divadelných predstavení, 41 spoločenských večierok, 3 exkurzie a 6 iných podnikov, z ktorých štafeta rotmajstra Chryštofa k pánu prezidentovi vzbudila pozornosť v celej republike a po celý čas svojho trvania bola predmetom pozornosti

celej čl. žurnalistiky. Usporiadali sme zdarilé zájazdy ku posilneniu našich menšín (Gelnica, Krompachy, Jasov) a snažili sme sa dostať sa do styku aj s ľuďom vidieckym. Porozumenie, s ktorým sme sa stretli, je nám radostnou odmenou za všetku túto snahu; veď nepracujeme pre zisk či slávu a dobre vieme, že osvetová práca málokedy tieto veci donáša. Sme celkom spokojní, keď sa uzná, že trpezlivo, nenáročne pracujeme pre zvýšenie vzdelania a uvedomenia na východnom Slovensku; snáď tie stručné cifry, ktoré sme tu predostreli, dokážu naše usilovanie a snáď i naďalej sa nám dostane pomoci od tých, ktorí nám doposiaľ pomáhali.

Konečne je treba zmieniť sa tiež o spolupráci našej jednoty s inými korporáciami. Najtesnejšia spolupráca sa vyvinula medzi nami a telocvičnou jednotou Sokol; niekoľko podnikov sme usporiadali spoločne s odbočkou Sväzu dôstojníkov v Košiciach, iné s Čsl.-juhoslovanskou ligou, Čsl. Červeným Krížom, ďalej spolupracujeme s Vedeckým vojenským ústavom, s Masarykovou leteckou ligou, s Bielym krížom, s Čsl.-juhoslovanskou ligou a s početnými inými korporáciami. Naši bratia sú členmi početných spolkov; tak na pr. 23 sú členmi Sokola, 1 je členom Orla, 28 sú v streleckej jednote, 6 sú v Klube čl. turistov, niekoľkí sú členmi klubu fotoamatérov a 28 sú členmi športových organizácií. Ako vidno, snažia sa naši členovia pôsobiť dľa svojich individuálnych schopností a záľub v rôznych korporáciách a môžeme s radosťou povedať, že ich spolupráca je vítaná.

Končíme. Predostreli sme tu verejnosti účty z našej deväťročnej práce. Nech verejnosť sama z nich posúdi, ako sme pracovali. Lež tento článok nebol by kompletný, keby tu chýbalo podakovanie tomu, kto túto prácu umožnil, obzvlášte poskytnutím miestností. Bol to krajský vojenský veliteľ generál Šnejdárk, ktorý mal vždy vzácne pochopenie pre našu prácu, za čo mu tuná vyslovujeme svoju najvrejšiu vďaku, uisťujúc ho, že nikdy nezabudneme jeho vzácnú láskavosť.

Prvých desať rokov našej republiky uplynulo. Usilovali sme sa naplniť je prácou pre milovanú vlasť. Táto snaha bude nás sprevádzať i do ďalšieho desaťročia nášho štátu. Republike zdar!

Zo života našich strelcov.

Program čsl. strelectva, ktoré pomýšľal založiť už dr. M. Tyrš, možno charakterizovať heslami: »Láska k vlasti — láska k puške« a »Vlasti k obrane«!

Na tomto programe pracovalo sa v českých zemiach už od r. 1897 tak úspešne, že r. 1908 bol usporiadaný I. sjazd strelectva v Prahe.

V roku 1919, keď boľševické hordy prepadly Slovensko, boli českí strelci medzi prvými, ktorí sa prihlásili do plukov »Stráže Slobody« a Čsl. Obec Strelecká vyslala na Slovensko rotu strelcov-dobrovoľcov, aby sa súčasťnili bojov za slobodu.

Dnes spomínáme tých miest, kde strelecké bratstvo za svoju vlasť krvácalo. Tam najlepšie uplatnilo sa naše heslo: »Láska k vlasti — láska k puške«.

Prvá strelecká jednota na Slovensku bola založená dňa 15. novembra 1924 v Košiciach v miestnostiach »Slov. Národného Klubu«.

Nebolo veru ľahké zakotviť s korporáciou novou, verejnosti vôbec neznámou. Nik nepozná prácu a obetavosť zakladateľov košickej streleckej jednoty, bratov, ktorí už temer rok pred tým spoločne pracovali, aby jednota mohla vstúpiť v činnosť.

Ale napriek všetkým prekážkam, stávajúcimi sa v cestu, došlo sa k cieľu, a síce s pomocou vojenských úradov, voj. gážištov a legionárov.

Vieme, že redukciu činnejš služby vojenskej treba nahradiť a táto náhrada môže byť len v predchádzajúcom výcviku nášho dorastu vo Streleckých jednotách, ktoré sú najdôležitejšími složkami v predvojenskom výcviku. Preto činnosť naša sa sľubne rozvíja. Boly už konané IV. závody vo strelbe o ceny na vojenskej strelnici; pochodové cvičenie, nočné cvičenie a poľné ma-

névre. Ostrá strelba (training) sa odbyva v nedeľu a vo sviatok tiež na voj. strelnici. Máme medzi sebou prvotriednych strelcov, ktorí ako z vlastných, tak i cudzích závodov prinášajú krásne ceny a tak viľazne strážia povesť jednoty košickej.

Branná predvýchova mládeže prevádza sa vo značnom rozsahu a možno tvrdiť, že dodávame armáde brancov vycvičených, ako teoreticky, tak i prakticky, lebo naši dorastenci opravdu lásku k puške s radosťou dokazujú.

V budúcom roku, t. j. v júli 1919 bude usporiadaný zájazd streleckých jednôt z Čiech a Moravy do Košíc, ku slávnostiam rozvinutia zástavy našej jednoty, pri čom budú sa konať veľké strelecké závody. Tento sjazd bude spojený so sjazdom členov býv. streleckej roty z bojov na Slovensku v r. 1919.

Program náš je jasný. Sloboda národa a republiky, svornosť, bratstvo, zmužilosť proti nepriateľom vlasti, čoho nesmieme nikdy zabudnúť.

Strelectvo chápe význam a dôležitosť riadne vybudovanej brannej moci a je preto povinnosťou širšej čsl. verejnosti, úradov a korporácií, aby našu činnosť správne chápalí, oceňovali a podporovali našu prácu pre brannú výchovu mládeže i brannosť národa tak, ako to chápe a všemožne podporuje čestný starosta streleckej jednoty a náš priaznivec, krajinský voj. veliteľ, brat generál Šnejdárak.

Strelectvo v pamiatnej dobe 10. výročia našej samostatnosti predstupuje pred národ náš a slávne mu sľubuje, že chce pre svoju republiku priniesť všetky obeti!

Vytrváme, dokiaľ budeme trínať pušku v ruke, keď nás vlasť zavolá. Voláme ku všetkým, ktorí majú radi našu republiku a naše východné Slovensko:

»Prídte, sľubte a bráňte svoju vlasť!

Na stráž, vlasti k obrane!«

—ir.

Vybudovanie čsl. finančnej správy v prvých desiatich rokoch.

Už v letných mesiacoch r. 1918 bolo badať, že sa rodí čosi nového. Berné úrady ako štátne pokladnice začaly ukladať cennosti a hotovosti do pripravených bedien a za asistencie zvláštneho úradníka posielaly ich do peštskej centrály. Príjmy, ktoré ešte potom vplývaly do štátnej pokladnice, boli tiež posielané do Pešti, takže pri utvorení sa republiky a obsadení Slovenska boli všetky prihradky štátnych pokladníc prázdne. Tu nastala prvá a najväčšia starosť, tieto prihradky aspoň natoľko naplniť, aby prvé najnutnejšie potreby mohli byť kryté. Bolo šťastím, že na čele štátnych financií stál muž širokého rozhľadu a veľkej štáto-hospodárskej koncepcie, prvý finančný minister dr. Rašín, ktorý energickým zásahom zažehnal mnohé ťažkosti a mnohé nebezpečia.

Tak hneď pri prevrate, a síce dňom 28. októbra 1918 bolo zákonným ustanovením postarané o to, aby doterajšie finančné úrady účinkovali v smysle bývalých rak.-uh. zákonov ako úrady republiky. Tým bolo uložené predpisovať a vyberať dane priame a nepriame, clá a poplatky, ktoré plynuly prirodzene do štátnej pokladnice republiky. Nasledkom toho finančné úrady, doplnené potrebným personálom z českých zemí, pokračovali bez prestávky v úradovaní. Sriadili sa aj nové pohraničné colné finančné stanice, aby vývoz peňazí a cenností do zahraničia bol znemožnený. Celá organizácia bola prevedená jedinečnou rýchlosťou. Pri ďalšej úprave finančných otázok štátu došlo k osožnému a občanov štátu nie poškodzujúcemu okolkovaniu peňazí, prevedenému vo forme štátnej pôžičky. Toto skončené bolo už v prvých mesiacoch r. 1919 s takou rýchlosťou a tak organizovane v celom štáte, že niet podobného druhého prípadu. Užilo sa všetkých dopravných prostriedkov a veľkého

počtu pomocných síl, aby akcia táto bola s úspechom čím skôr dokončená. Ačpráve vyvinula sa na východnom Slovensku agitácia proti odovzdaniu peňazí na okolkovanie, predsa toto bolo šťastné a nerušene dokončené. Občania, ktorí svoje peniaze okolkovali, zachránili svoj majetok úplne. Nie tak tí, ktorí sa dali zlákať nepriateľskými agitátormi.

Štát, aby mohol zadosť učiť záväzku, prevzatému nútenou pôžičkou vo forme okolkovania peňazí, potreboval prostriedky, z ktorých by pôžičku z okolkovania peňazí aj s úrokmí vrátil. Minister dr. Rašín prišiel s druhým energickým, ale užitočným zákonom o dávke z majetku a prírastku, ako fondu pre úhradu tejto pôžičky. Prevedením tohoto zákona splnil štát všetky svoje záväzky a pri tom nielen že zachránil majetok kapitálu, ale tento zvýšil, lebo prevzal menej cenné peniaze a tieto vrátil s úrokami a k tomu ešte v štabilizovanej hodnote.

Potom prichádzaly nové nariadenia, udeľované tiež ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska. Dľa týchto boli na pr. vzaté z obehu všetky uhorské všeobecné kolkové známky počínajúc dňom 1. januára 1919 a upravený a usmernený rad zariadení ďalších. K ozaj demokratickým opatreniam finančnej správy na Slovensku treba pripojiť aj úpravu poplatkového práva, ktorá zvlášť drobnému ľudu roľníckemu priniesla značné a spravodlivé výhody. Je to najmä sníženie kľúča prevodného poplatku, pri hodnote do 10.000 Kč z býv. 4 proc. na 2 proc. a pri hodnote od 10—20 tisíc z 4,5 proc. na 3 proc. V prípadoch prevodu nemovitostí medzi príbuznými činí prevodný poplatok pri hodnote do 10.000 len 0,75 proc., od 10—20 tisíc len 1 proc. atď. Zaujímavosťou pri tejto reforme je to, že podporuje vôbec všetky prevody, úplné aj bezúplné medzi príbuznými aj u nemovitostí hodnoty viac ako 20.000 Kč, čo maďarské zákony vôbec nepoznaly. Ďalej bol demokratický a výhodne upravený dedičský poplatok, došlo k zmene v ustálení poplatkových stupní pri nemovitostiach, v poplatkových sadzbách zmenkových, v ustanoveniach o súdnych poplatkoch, prišiel zákon o dani z obohatenia atď. Zvýšené výdavky zariadeného sa mladého štátu prinútily finančnú správu, aby r.

1925 zaviedla »dávku za verejné výkony«, vyberanú okrem kolkových poplatkov, zákonom boli upravené aj poplatky z podaní (kolkové).

Konečne prišla chvíľa k úprave daňového systému a zákonodárstva vôbec. Prevzaté zákony zostali síce v platnosti, ale bolo treba tieto upraviť v duchu demokracie a moderných zásad. Zmena bola prevedená novým daňovým zákonom 76/1927, ktorý vstúpil do platnosti 1. januára 1927. Týmto zákonom sú vyrovnané tak sociálne požiadavky, ako aj tie odchylky v zdanení, ktoré sa ukazovali medzi daňami predpísanými v zemiaciach českých a na Slovensku, čím nastalo sjednotenie na celom území republiky a to so značným sníženým daňových farch. Zvláštne výhody poskytuje nový zákon vrstvám soc. slabším.

Finančná správa pokračovala potom na úprave rôznych nových daní a poplatkov, majúc v ohľadu záujmy štátu a potreby obecnstva. Tým cieľom zaviedla aj rad prechodných daní, na pr. dane z luxusu, z obratu, ktorá má byť postupne snižovaná, svojho času zaviedla t. zv. múčnu dávku, upravila a zdanila pálenie liehu, omedzila podávanie alkoholových nápojov deťom a osobám nedospelým, prišlo k zavedeniu dávky z motorových vozidiel atď. atď.

Zkrátka — štát čiastočne intenzívnejším využitím, čiastočne otvorením nových a nových prameňov krok za krokom rozširoval a zabezpečoval potrebné príjmy a vybuďoval si pevné finančné základy tak, že vzbudil rešpekt aj za hranicami.

Finančné úrady východoslovenské nemaly pri prevádzaní svojho úkolu prácu ľahkú a závideniahodnú. Musely zápasíť nielen s ťažkým dedičstvom svetovej vojny, ale aj s dedičstvom starého režimu. Že bolo preto aj dosť nedôvery a že finančné úrady neboly vždy populárne — je všeobecne známe. Popri tom všetkom dospela konsolidácia aj v tomto ťažkom obore tak ďaleko, že dnes, v jubilejnom roku republiky je položený pevný základ zdarnému účinkovaniu finančnej správy, ktorá má na myslí len blaho štátu a tým aj blaho všetkých občanov, lebo prijaté sa vo forme blahodarných zariadení zase vracia.

Polícia v Košiciach.

Už za maďarskej éry zaujímaly Košice zvlášť význačné postavenie a byly už vtedy dôležitým strediskom početných úradov civilných a vojenských veliteľstiev. Mesto toto, v ktorého hlavnom chráme byly svojho času uložené telesné pozostatky Františka Rákocziho, bolo opiernym bodom maďarsko-národnostnej myšlienky a hralo v politickom ohľade o mnoho dôležitejšiu úlohu než vtedajší Prešporok.

Po obsadení Košíc čs. vojskom kladly neurovnané politické a hospodárske pomery na orgány pečujúce o verejnú bezpečnosť vysoké požiadavky. Policajná agenda spočívala vtedy ešte v rukách mestského policajného kapitanátu, ktorého činnosť sa však omedzovala viac na záležitosti rázu kriminálneho, kdežto záležitosti rázu politického obstarávala polícia vojenská, ktorá súc krátko po obsadení Košíc aktivovaná, brala podiel na všetkých akciách, ktoré smerovaly k vyčisteniu mesta od živlov rozvratných a čl. štátu nepriateľských.

Skoro však, obzvlášť po odrazení maďarských boľševických vojsk, soznala čl. štátna správa, že ku zdolaníu podvratnej a nebezpečnej práce záškodníkov čl. štátu a hrozivou mierou vzrastlej kriminality, sily komunálnej polície v tomto dôležitom úseku republiky nestačia. Bola preto v auguste r. 1920 do Košíc dosadená najprv štátna stráž bezpečnosti a koncom r. 1920 bolo v Košiciach zriadené policajné riaditeľstvo, ktoré bolo behom pomerne krátkej doby vybudované v mohutný bezpečnostný úrad, ktorý vedľa svojho ostatného poslania smerujúceho v prvej rade k usporiadaniu bezpečnostných a sociálnych pomerov tiež po stránke štátnebezpečnostnej nielen v Košiciach, ale na území celého východného Slovenska s úspechom započal svoju činnosť.

Dňom 15. septembra 1923 byly zriadené tiež policajné ko-

misárstva v Prešove a Rožňave, ktoré úrady prevzaly tiež agendu, do tých čias spravovanú mestskou políciou.

Tieto tri úrady a úrad pohraničných pasových kontrolných staníc tvoria základne štátnej policajnej služby na východnom Slovensku, ktorá od začiatku svojho aktivovania berie podiel na konsolidácii poválečných pomerov.

Okrem sledovania činnosti živlu irredentistického a rozvratného, pristúpil v zápätí ďalší ťažký úkol pre políciu, totiž špionáž, ktorá zaplavovala celé Slovensko a Podk. Rus a bola dirigovaná najmä do úseku košického.

Policajné riaditeľstvo, súc si plne vedomé na neho vložených ťažkých úkolov, vyvinulo činnosť, ktorá priniesla už one-dlho svoje ovocie.

Podkopná práca záškodníkov čs. štátu v dôsledku tejto činnosti počala pomaly ochabovať a irredenta prestala nielen so svojím otvoreným nepriateľstvom, ale omedzila sa na činnosť tajnú, čím prestala mať väčší vliv na široké vrstvy maďarského obyvateľstva, ktoré presvedčiac sa o nemohúcnosti krajne opozičnej politiky, začalo sa orientovať v nove sa tvoriacich stranách, zbudovaných na podklade reálnom a aktivistickom.

Okolnosť táto nebola prijatá v Maďarsku s radosťou, ponevác bolo v tom spatrované trieštenie maďarských síl a preto ríšsko-maďarské kruhy sa usilujú od tej doby maďarskú menšinu opäť sjednotiť. Vítanou príležitosťou k sjednoteniu maďarského živlu na území čl. republiky bolo vystúpenie lorda Rothermerea. Propaganda s týmto vystúpením spojená nezostala síce bez určitého účinku na maďarské obyvateľstvo vo smere protištátnom, bola však len rázu prechodného a nestretla sa s tým výsledkom, ktorý sa v kruhoch, nášmu štátu nepriateľských, od tejto akcie očakával.

Položenie mesta v blízkosti hraníc Poľska, Maďarska a Rumunska utvorilo z Košíc prechodnú stanicu osobe i majetku nebezpečných individuí, ktorých činnosť práve v poválečných rokoch priamo hrozivou mierou vzrástla do rozmerov, že i v tomto smere bolo potrebné, aby úrad vzrástajúcej zločinnosti čelil a venoval obzvláštnu pečlivosť jej potieraniu.

Založením rôznych evidencií, zbierky daktyloskopických otiskov, foto-atelieru a kriminalistického laboratória a opatrením technických pomôciek, ktorých moderná kriminálna veda nemôže dnes postrádať, bol utvorený základ bezpečnostnej služby, ktorej činnosti sa behom niekoľkých rokov podarilo, pred tým rozšírenú zločinnosť potlačiť na mieru normálnu. Evidencia košického obyvateľstva a ohlašovacia služba bola zreorganizovaná a je dnes vedená po vzore iných veľkých miest.

Zvláštnu pozornosť bolo treba venovať záležitostiam tlačovým, spolkovým a shromažďovacím.

Pred sriadením policajného riaditeľstva spadala tlačová agenda t. j. oznamovanie tlačiarenských živností, oznamovanie vychádzania časopisov atď. do právomoci mestského úradu. Cenzúra časopisov sa prevádzala na župnom úrade. S počiatkom pôsobenia policajného riaditeľstva bola tlačová služba zorganizovaná založením presných evidencií a úpravou všetkých otázok tlače sa týkajúcich, akými sú prevádzanie cenzúrnej praxe, zabraňovanie prílivu nepovolených a zakázaných kníh z Maďarska, znemožňovanie a rozširovanie pornografie a literárneho braku, zavedenie zpravodajskej služby pre stále informovanie miestnej a mimokošickej tlače o denných udalostiach.

Spolková činnosť v meste bola postavená na základy odpovedajúce zákonom a zmeneným štátnym pomerom. V dôsledku toho bola prevedená revízia spolkových stanôv a bol založený presný spolkový register. Zavedením presnej evidencie všetkých prejavov verejných, akými sú shromaždenia, tábory ľudu, sprievody atď. bolo členené všetkým neprípustným pouličným demonštráciám, manifestáciám atď.

Dopravný ruch v meste, ktoré behom posledných rokov sa veľmi rozšírilo, sa veľmi vzrástla a bolo preto potrebné tiež v tomto smere postarať sa o úpravu pouličnej dopravy so zvláštnym zreteľom na vzrástajúci sa prevoz motorovými vozidlami a so zreteľom na miestne pomery, diktované úzkymi a nevhodne vedenými ulicami.

Pred radom rokov sriadené zvláštno oddelenie pre sociálnu

pečlivosť v medziach svojich skromných prostriedkov poskytuje núdzným osobám prvú a najnutnejšiu pomoc.

Nedostatok sociálnych ústavov v Košiciach tomu ovšem nedovoľoval, aby sa úrad mohol venovať v plnom rozsahu pečlivosťou o spustlú mládež, o osoby chudobné a nevyliciteľnými chorobami postihnuté, o osoby prostitúcií a pitiu oddané a vôbec o osoby, ktoré aj ináčej sociálnej ochrany nezbytné potrebujú.

Inštitúcie mestské v tomto smere ešte nepostačujú a rôzne miestne spolky charitatívnej povahy sledujú z väčšej čiasti len hmotnú podporu sociálne najslabších, kdežto mravnej ochrane a mravnému podvihnutiu tejto vrstvy košických obyvateľov nebola vždy venovaná žiaduca pozornosť.

Až sa konečne po dlhých prípravách a obzvlášť pričinením policajného riaditeľstva podarilo založiť v Košiciach odbočku Y. W. C. A., ktorá inštitúcia vydatne podporuje teraz políciu v jej práci na poli sociálnej pečlivosťou.

K výkonu služby do kompetencie policajného riaditeľstva padajúcej, sú tomuto pridelené sbory stráže uniformovanej a neuniformovanej. Výcviku a školeniu týchto dvoch složíek je neustále venovaná patričná pozornosť. Poriadaním odborných kurzov a prednášok je postarané o stále zdokonaľovanie vedomostí stráže vo všetkých, pre výkonnú službu potrebných a všeobecné vzdelanie dopĺňujúcich predmetoch.

Kultúrnym a športovým snahám slúži spevokol a hudobný krúžok, ako aj športový klub stráže.

Policajné riaditeľstvo v Košiciach, dosiaľ umiestnené vo starých kasárňach na Hlavnej ulici, vzrástlo behom krátkych 7 rokov svojho pôsobenia v úrad mohutný a úctyhodný, ako svojimi vnútornými pomôckami, tak aj svojimi docielenými úspechmi. Miestnosti tejto starej budovy však nemohly postačiť agende neustále vzrastajúcej a úradu nabývajúcemu čím ďalej väčšieho významu. Bolo preto jednou z najprednejších starostí vedúcich činiteľov tohoto úradu, presvedčiť povolane kruhy o nütnosti výstavby požiadavkám policajnej služby odpovedajúcej novej budovy.

Shodou okolností sa dostáva policajné riaditeľstvo košické práve v jubilejnom roku republiky Československej do novej fáze započatím stavby nového policajného paláca, ktorý svojim moderným zariadením sa bude dôstojne ratiť k ostatným policajným úradom republiky, ako aj k podobným inštitúciám štátov európskych.

Košice. Hlavná ulica s divadlom.

ov ilas.

vrothny

dlugy

rs

Vývoj poštovníctva na vých. Slovensku a Podkarp. Rusi za 10 rokov republiky.

Poštovníctvo na východnom Slovensku doznalo za prvých 10 rokov trvania republiky netušeného rozmachu.

Bývalá maďarská poštová správa považovala územie Slovenska a Pod. Rusi za menejcenné. Preto tiež investície boli tu nepatrné, umiestnenie úradov väčšinou prabiedne a pridelený personál najslabšej výkonnosti. A tu nastal čsl. poštovej správe veľmi ťažký úkol tieto pomery uviesť na žiadúcnu výšku. Pre celé územie Slovenska bolo najprv sriadené jedno poštové riaditeľstvo v Bratislave, druhé bolo v Užhorode pre Pod. Rus. V Košiciach bol pôvodne poštový inšpektorát.

Tento, vybavený len menším počtom personálu, nepostačil, aby nepriaznivé pomery uviedol na žiadúcnu mieru a preto bolo v Košiciach sriadené riaditeľstvo pôšt a telegrafov, ktorému pripadlo za úkol vybudovať a zlepšovať staré, stávajúce poštové zariadenie.

Pôsobnosť tohoto riaditeľstva, ktorému pripadla organizácia poštovej správy a pečlivosť o poštovníctvo vôbec, pôvodne len na východnom Slovensku, bola neskôršie rozšírená na Pod. Rus.

Nové toto riaditeľstvo s počiatku za pomerov krajne nepriaznivých zahájilo usilovne svoju činnosť vo všetkých smeroch poštovej služby a dosiahlo v svojej snahe značných úspechov.

OBOR PERSONÁLNY. V deň prevratu boli všetky obory poštovej správy v rukách maďarských. Zamestnanci starej uhorskej správy neovládali väčšinou žiadny zo slovanských jazykov a ešte k tomu prevádzali vo veľkej miere passívnu rezistenciu. K týmto dôvodom vnútorným pristúpily aj dôvody politické. Začiatkom r. 1919 vypukla totiž stávkou bývalých uhorských zamestnancov, inscenovaná zrejme vlivmi zahraničných Maďa-

rov, ktorá mala za účel nielen vývoj čsl. poštovníctva hatiť, ale hlavne poštový prevoz vôbec znemožniť a tým domorodé obyvateľstvo proti čsl. pošte a proti čsl. štátu poštváť. Stávkou staly sa pomery po stránke osobnej priamo katastrofálnymi. V úradoch zostalo len niekoľko málo zamestnancov z Čiech a Moravy a z bývalých zamestnancov uhorskej správy prihlásilo sa len málo osôb k opätovnému výkonu služby. Druhí neposluchli ani výzvy ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska a službu už nenastúpili.

Druhou prekážkou, ktorá vývoj poštovníctva zdržala, bola invázia maďarských boľševíkov v máji a júni 1919 a s ňou nezbytné spojená evakuácia značnej časti Slovenska. Tieto udalosti nedosiahly však účelu, ktorý sledovali.

Po vypudení boľševíkov začína hlavne v obore personálom rýchle tempo vývoja a konsolidačnej práce.

Prvá snaha poštovej správy bola, aby zistila personálne pomery u jednotlivých úradov a aby úrady aj personál, nakoľko sa tak ešte nestalo, prevzala formálne do správy československej. To sa robilo tým spôsobom, že úradníci riaditeľstva cestovali od úradu k úradu, zisťovali personálny stav a od úradníkov, ktorí boli ochotní slúžiť čsl. štátu, prijímali sľub vernosti. Popri tom zisťovali a zaistovali aj stav inventárny. Po ukončení týchto prác bolo treba personál vhodne rozdeliť. Najsámprv musely sa obsadiť spoľahlivým personálom úrady v pohraničí a tiež tam, kde maďarský personál, nechcejúc slúžiť republike, miesta svoje opustil. Mnohé úrady boli celkom opustené a deputácie miestnych činiteľov žiadaly urýchlené otvorenie úradu a vyslanie aspoň jedného úradníka. Urýchlené vyhovenie takým žiadostiam bolo príkazom doby a umožnilo sa exponovaním úradníkov zo zemí mimoslovenských. Príchodom zamestnancov exponovaných nastala dvojakosť služobných pomerov personálnych. Z čiastky boli tu úradníci od býv. uhorskej správy, ktorých služobný pomer sa riadil predpismi uhorskými, z čiastky úradníci exponovaní, pre ktorých platila služobná pragmatika býv. Rakúska. Táto dvojakosť služobných pomerov, keď nebola rozvoju

priamo na škodu, iste mu neprospievala. Unifikáciou služobných predpisov tento stav zmizol.

Usilujúc sa udržať na Slovensku potrebný počet personálu, musela poštová správa prevziať veľkú časť exponovaných zamestnancov, čím bol ďalší riadny chod poštovej služby dostatočne zaručený. Na to deje sa ďalší vývoj v personálnych pomeroch už súbežne s vývojom v zemiach historických. Veľká pečlivosť venuje sa výcviku prijateho dorastu na zvláštnych kurzoch, po ktorých konajú posluchači hneď dopravnú zkušku.

R. 1923 znamená pokrok vo finančnej otázke zamestnancov. Prichádza totiž k úprave ich služobných platov dľa nových platových zákonov, zaručujúcich proti bývalému stavu značné zlepšenie pôžitkov nielen v službe aktívnej, ale aj v penzii.

SOCIÁLNE POISTENIE V OBORE POŠTOVEJ SPRÁVY.

a) Provizný fond pošt. a telegr. sriadený s účinnosťou od 1. januára 1923 zaisťuje starobné a invalidné zaopatrenie poštov. expedientom a pomocníkom. b) Fond pre invalidné a starobné poistenie poštových zamestnancov pri ministerstve pôšt a telegrafov v Prahe, sriadený od 1. júla 1926 poskytuje povinným členom tie isté nároky pre prípad staroby a invalidity, ako zákon č. 221/23. Povinnými členmi tohoto fondu sú všetci zamestnanci robotníckej kategórie. c) Poisteniu u liečebného fondu poštových zamestnancov pri ministerstve pôšt a telegr. podliehajú všetci zamestnanci okrem tých, ktorých treba poistiť u okresných nemoc. poisťovní. d) Nemocenskému poisteniu okres. nem. poisťovní podliehajú len zamestnanci robotníckej kategórie v nepriamom pomere služ. pomeru k poštovej správe. e) Od 1. januára 1926 sriadený pre všetkých zamestnancov u pošt. ústavu bez rozdielu kategórie »Úrazový fond pošt. zamest. pri min. pôšt v Prahe«.

POŠTOVÁ DOPRAVA A DORUČOVACIA SLUŽBA. Po štátnom prevrate bola poštová doprava na východnom Slovensku a na Pod. Rusi v úplnom rozvratu. Keď 29. decembra 1918 boli Košice obsadené čsl. vojskom, boli všetky spojenia prerušené. Bolo treba sriaďovať všetko od základu. Už dňa 31.

decembra 1918 išla prvá čsl. vlaková pošta Žilina—Košice 181. Sieť vlakových pôšt bola potom rýchle privedená na terajší celkom vyhovujúci stupeň.

S väčšími ťažkosťami stretávala sa úprava poštovej dopravy po hradských, lebo podnikatelia poštových jazd kládli premrštené požiadavky. R. 1921 malo ešte na vých. Slovensku a na Pod. Rusi 118 poštových úradov spojenie len trikrát týždne. Dnes majú už všetky poštové úrady až na 18 najmenších každodenný príchod pošty. Poštových úradov a poštovní (poštových agentúr) bolo r. 1921 celkom 426, dnes už 439. Sriadenej bolo 5 poštových autobusových tratí, mnohých súkromných autobusových tratí sa používa k doprave aspoň listovej pošty. Najväčšia pečlivosť je venovaná urýchlenej doprave novín.

Čo sa týka doručovacej služby, byly zvláštne tunajšie pomery príčinou, že už bývalá uhorská poštová správa musela riešiť zariadenie doručovacie spôsobom síce primitívnym, za daných pomerov ale najúčelnejším. Charakteristickým znakom doručovacej služby bolo, že vo vnútroštátnom okrese poštových úradov bola zavedená cezpoľná služba doručovacia len výnimočne; úplná väčšina obcí bola odkázaná na doručovanie príležitostné dľa starých uhorských a dosiaľ platných nariadení. Dľa týchto sú obce okrem sídla poštového úradu povinné samostatne sa starať o sprostredkovanie pošty aspoň trikrát týždne. Stinnou stránkou tohoto nariadenia, prevzatého od maďarskej správy, je, že vinou tunajších nedostatkov nebýva pošta správne doručovaná. Ináčej by zariadenie odnášky pošty obecnými poslami potrebe miestneho obyvateľstva vyhovovalo. Význam inštitúcie »obecných poslov poštu odnášajúcich« je však v mnohých prípadoch znehodnotený tým, že väčšina obcí si odnáša poštu len trikrát, ba niektoré len dvakrát týždne. Príčinou toho býva niekedy malý záujem obcí o poštové spojenie, najčastejšie zavinuje však tieto pomery neutešená finančná situácia obcí. V tomto ohľade vychádza sa obciam v ústrety tým, že sa im — nakoľko vykazujú trocha primeraný poštový ruch — povoľuje stály príspevok na obecného posla, odnášajúceho poštu pravidelne.

Najdokonalejším spôsobom doručovania do obcí, ktoré ne-

majú poštového úradu, je ovšem služba cezpoľného listonoša. Pre veľké vzdialenosti obcí od príslušného poštového úradu, pre veľkú rozľahlosť väčšiny obcí, zlé cesty a niekedy veľmi nepriaznivé povetnostné pomery stretáva sa cezpoľná doručovacia služba so značnými ťažkosťami. Za týchto pomerov bol by výsledok všeobecného cezpoľného doručovania pochybný a nebol by nijako úmerný obrovským nákladom, ktoré by toto zariadenie vyžiadovalo. Preto sa uvažuje o zavedení cezpoľnej služby doručovacej len od prípadu k prípadu a to najmä u obcí pokročilejších s väčším poštovým ruchom. R. 1920 bolo zavedené cezpoľné doručovanie len do troch obcí, dnes už do 85 obcí a miest.

V poslednom čase vzráha sa aj letecká doprava pošty. Pripravované predĺženie leteckej línie Praha—Bratislava—Košice až do Užhorodu prispeje k rozšíreniu jej použitia k doprave poštovej.

POŠTOVÝ PREVOZ. Pri postupnom prejímaní poštových úradov úradovalo sa všade dľa predpisov býv. pošt. správy uhorskej. Predpisy tieto, odlišné od predpisov v zemiach mimoslovenských, bolo treba zachovať, lebo tieto neboli dosiaľ unifikované. Táto okolnosť veľmi zťažovala prácu zamestnancom povolaným z Čiech a z Moravy, neznalých býv. predpisov uhorských, čím vznikala neistota v úradovaní. Tieto pomery sa postupom času prirodzene zlepšovali. Poštová správa vydávala nové predpisy o vnútornej službe u poštových úradov, shodujúce sa nakoľko možno s predpismi v zemiach historických. Patričné poučenia podávaly tiež úradné listy a revízné orgány. Neschopný a netečný personál bol nahradovaný novými silami, vycvičený už v našich dopravných kurzoch.

K zamedzeniu ztrát poštových zásielok sriadená bola r. 1921 u košického riaditeľstva pri prevoznom oddelení bezpečnostná kontrola, ktorá postupuje spoločne s bezpečnostnou kontrolou pri riad. čsl. štát. železníc v Košiciach.

Súčasne bola sriadená poštová ohlasovňa a úložňa, ktoré sa za Maďarska nachádzaly v Pešti. Skoro sa ukázalo, že toto

zariadenie malo blahodárny účinok. Stále kontroly u veľkých poštových úradov a na nádražných prekládkach ako aj ustavičné sledovanie všetkých ztratených, vylúpených alebo poškodených zásielok, prejavilo sa prekvapujúcim úbytkom ztrát a poškodení zásielok, ktorý každým rokom klesal. Tak bola pomaly doplňovaná a upravovaná všetka poštová služba. R. 1921 otvorený bol poštový úrad vycielvací v Košiciach pre východné Slovensko a Pod. Rus, čím sa vyšlo veľmi v ústrety obchodníctvu.

Po prevrate bol ihneď naviazovaný poštový styk s jednotlivými cudzími štátmi (s Maďarskom zahájený pravidelný styk r. 1924).

Poštová správa sa usilovala vyhovovať tiež požiadavkám obecnstva. R. 1925 povolené bolo podávanie 2—3 balíkov na jednu sprievodku, koncom r. 1927 zavedené nevyplatené podávanie tuzemských balíkov a konečne r. 1928 zvýšená náhradová čiastka za ztratené balíky o 100 proc, t. j. na 23 Kč za 1 kg. Potešiteľným zjavom pre obchodné kruhy je iste postupné zavedenie poukážkového styku a upravenie dobierkového styku s cudzinou.

Dnes sú už dopravné pomery na vých. Slovensku a Pod. Rusi uspokojivé a poštový prevoz funguje spoľahlivo.

POŠTOVÉ BUDOVY A MIESTNOSTI. Za politického prevratu prevzala čsl. poštová správa od maďarskej správy, nakoľko ide o budovy vlastné, len starú budovu riaditeľstva pošt a telegrafov v Košiciach, v ktorej okrem riaditeľstva má svoje miestnosti i poštový úrad Košice 1. Ináčej boli všetky poštové úrady v miestnostiach najatých s výnimkou nádražných poštových úradov Košice 2. a Čop, majúcich svoje miestnosti v budovách, ktoré sú majetkom železnice. Z najatých miestností mala maďarská poštová správa sama v nájmu miestnosti pre úrady najväčšie a to len v 16tich prípadoch, kdežto v ostatných prípadoch mali miestnosti najaté prednostovia úradov. Cieľom trvalejšieho umiestnenia zvlášť poštových úradov s telegrafom a telefonom, len nákladne prenášateľných, prišlo k poštovej správe k sjednaniu nájomných smlúv na dlhšiu dobu a urobila

tak dosiaľ v 120tich prípadoch, v ktorých ročný nájom obnáša približne 400.000 Kč. Pre veľké úrady vo význačných miestach usiluje sa poštová správa opatřit budovy vlastné a to kúpou alebo stavbou. Tak boly dosiaľ zakúpené budovy pre poštové úrady: Poprad 1 za 410.000 Kč, Michalovce za 380.000 Kč, Rožňava za 105.000 Kč, Tisovec za 30.000 Kč, Krompachy želez. za 50.000 Kč. Okrem toho zbudovala poštová správa budovu pre radiotelegrafnú stanicu v Haniske za 1,200.000 Kč, pre poštový úrad Slov. Nové Mesto za 580.000 Kč, pre pošt. úrad Poprad 2. za 75.000 Kč, skladištnú budovu v Užhorode na nádraží za 380.000 Kč, garáže v Rožňave a Berehove za 20.000 Kč. Prebudované a rozšírené budovy poštového úradu Košice 2, nákladom 180.000 Kč a pošt. úradu Čop nákladom 75.000 Kč. Ďalej sa v tomto roku započalo so stavbou nových budôv pre riaditeľstvo pôšt a telegrafov v Košiciach, ktorá si vyžiada nákladu asi 17 mil. Kč.

Vnútorne zariadenie (inventár) boly prevzaté v stave ponajviac úbohom. Zariadenie mnohých úradov, zvlášť väčších, bolo ešte pred prevzatím do našej správy dielom odvrátené, dielom poškodené. Bolševický vpád tento stav ešte zhoršil. Tak musela naša správa venovať na inventárne vybavenie poštových úradov košického obvodu viac ako 1 mil. Kč.

TELEGRAF A TELEFON. Vo veľmi zúboženom stave bola pri prevzatí aj telegrafná a telefónna sieť, po dobu vojny silne zanedbaná. Maďarskí bolševici mnoho zariadení ukradli a tak neutešený stav ešte zhoršili. Telegrafná správa mala teda veľmi ťažký úkol, okrem ktorého musela tiež zmeniť smer tratí na Prahu, lebo tieto boly vedené k Pešti. Zničené vedenia boly uvedené za výdatnej pomoci vojenskej správy provizorne v snesiteľný stav a vojsko tiež vypomohlo za známej už generálnej stávky. Až po príchodu nových síl zo zázemia nastáva pomaly normálny stav. Dočasné vedenia boly nahradované definitívnymi, telegrafná a telefónna sieť bola postupne zdokonaľovaná a zavedený bol rad nových priamych spojov. Vybudovalo sa priame telegrafné spojenie Košíc s Prahou a s Bratislavou, Užhorodu s Prahou a medzinárodné spoje Košice—Cluj a Užho-

rod—Przemysl. Zavedený bol Baudotov prevoz Košíc s Prahou a Bratislavou, hughesový Košíc s Užhorodom, Přerovom, Žilinou, Lučencom a s Oradea Mare, Clujom a Peštou, ako aj Užhorodu s Prahou. Boly vybudované nové hlavné telegrafné vedenia Košice—Užhorod a Užhorod—Chust.

Aj na poli radiotelegrafnom a rozhlasovom sa išlo s dobou. Za býv. Rakúsko-Uhorska nebola na území Slovenska a Pod. Rusi ani jediná radiotelegrafná stanica, ktorá by slúžila potrebám pošty. R. 1924 bola vybudovaná telegrafná stanica pri Haniske u Košíc systému Telefunken o anténnom výkone 5KW a je prispôsobená tiež pre telefóniu. Telefónický rozhlas bol zahájený 17. apríla 1927 a trval do 1. júna 1928. Týmto dňom vstúpila v činnosť nová, špeciálna rozhlasová stanica, vybudovaná firmou Western o anténnej energii 2 KW. Starej stanice používa sa teraz pre telegrafný prevoz s Bratislavou. Zprostredkuje letecké a meteorologické zprávy. Studio pre rozhlasovú stanicu je umiestnené v budove riaditeľstva pôšt a telegrafov.

V telefonnom medzimestskom styku bol zlepšený styk východ. Slovenska a Pod. Rusi a bolo sjednané výhodné spojenie z týchto častok republiky s Čechami, Moravou a Sliezskom. Bol rozmnožený počet vedení v okruhu Žilina—Košice, Zvolen—Košice, Užhorod—Košice, Mukačevo—Košice, Berehovo—Košice, Užhorod—Chust a Užhorod—Mukačevo. Vybudoval sa celý rad miestnych telefonných sietí a to zvlášť nákladom štátnej telegrafnej správy a čiastočne tiež nákladom ministerstva vnútra. Sriadene boly priame medzinárodné medzimestské spoje s Maďarskom a Poľskom. Náležitá pozornosť bola venovaná vybudovaniu telefonnej siete v turistických chatách v Tatrách a zlepšeniu ich spojenia s bezpečnostnými orgánmi.

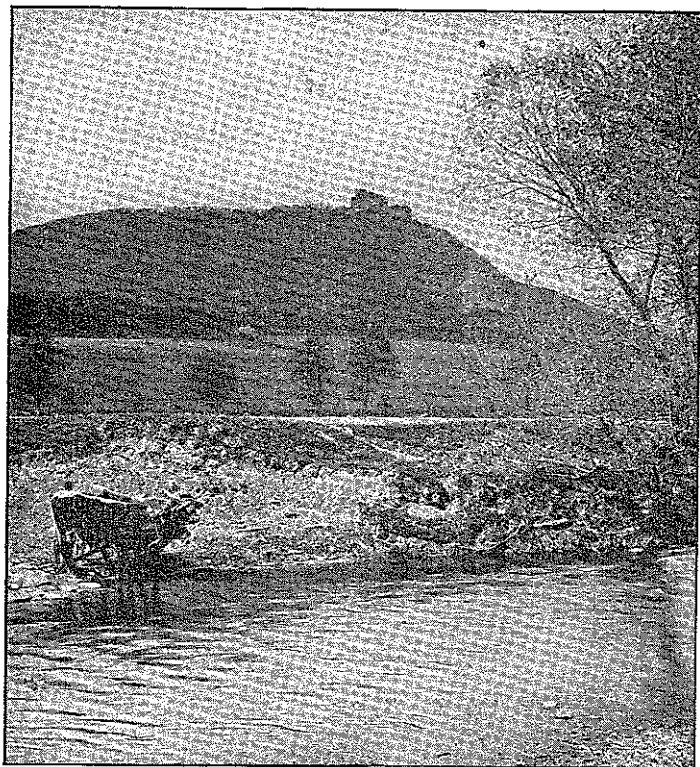
Počet telefonných účastníkov stále vzrastá a za posledných 10 rokov dosiahol temer dvojnásobnej výšky.

Použitím nového stavebného materiálu, križovaním, výmenou nových aparátov bol telefónny prevoz značne zlepšený.

Poruchová služba bola zdokonalená prídelením bicyklov a aut. Pre zimné obdobie boli dozorcí vybavení lyžami. Dozor na telegrafné a telefónné vedenie vykonáva zvlášťne technické od-

delenie u riaditeľstva pôšt a telegrafov. Technickému oddeleniu sú v tomto smere podriadené telegrafné stavebné úrady a to na vých. Slovensku v Košiciach, v Spiš. Novej Vsi, v Rožňave a na Pod. Rusi v Užhorode a Berehove.

Bolo treba niekoľkoročného úsilia, ktorého ovocím je v letošnom jubilejnom roku veľmi priaznivý stav poštovníctva na vých. Slovensku a Pod. Rusi vo všetkých odvetviach služby.

Velké Kapušany. Hrad.

Dr. Ján Slabej, zdrav. radca:

Zdravotníctvo v bývalej župe košickej.

Pri spomienke na naše oslobodenie patrí nám tiež spomenúť veľmi dôležitej složky národného dobrobytu a pokroku — verejného zdravotníctva. Na tomto dosiaľ veľmi zanedbanom poli vykonaná je tiež nie malá práca. Systematicky, organizačne sa začalo pracovať utvorením veľkých žúp, preto spomienka táto nech je malým obrázkom vykonanej práce v obore verejného zdravotníctva vo veľkej župe košickej až do sriadenia krajinkej správy. Zopakujem preto zväčša veci, ktoré som uverejnil počas výstavy slovenských žúp v Bratislave v roku 1927 počas veľtrhov usporiadanej.

Zdravotníctvo — jeho pochop a ponímanie patrí k abstraktným pojmom, a porozumenie zákonov zdravotníctva i soc. pečlivosti vyžaduje väčší stupeň vzdelanosti a kultúry. Náš slovenský ľud zvlášť na východe bol držaný vo tme duševnej, aby nemohol otvoriť oči, poznať svojich nepriateľov a aby tým dlhšie bol držaný v poddanstve a otroctve.

Školy, v ktorých bol vychovávaný, neotváraly mu brány vzdelania, učitelia v najväčšom počte nevenovali sa svojmu ľudu, veď ani nemohli, lebo jediný cieľ trvalého neblahého režimu bolo odnárodňovanie a maďarizácia — robenie Maďarov a táto práca zaberala celého ducha i školy i učiteľa. Prístup k osвете bol mu zatarasený — jeho duch chápvavý a účelivý nemohol sa povzniesť a poučiť sa. Preto i zdravotníctvo a jeho zákony staly sa mu cudzími a priamo nepochopiteľnými. Vo svojom primitivizme a prostote — vo svojich horách — a pri zlých materiálnych prostriedkoch držal sa stále svojho spôsobu života, ktorému hygiena a jej pravidlá boli úplne cudzie, poučiť ho nemal kto. Fušerstvo, mastičkárstvo a čarodejníctvo slávilo tu svoje pánstvo a s ním i mnohé a mnohé neresti, alkoholizmus,

tuberkulóza, epilepsia, mrzácstvo, slepota a choromyseľnosť tu mali dobrú žeň. Lekár bol ľudu nášmu cudzím pochopom, ba priamo postrachom, tam, kde lekár vôbec bol a týchto bolo v celku málo; ani títo nevyhovovali, nie súc spojení úzkou páskou duševnou a láskou k tomuto dobrému ľudu, nezískali si preto ani jeho dôvery, a preto koľkoráz i dobrá snaha lekárova stretla sa s nezdarom.

Základné pravidlá zdravotníctva, boj proti nakažlivým chorobám, desinfekcia, spôsob správneho života, bývania atď. boli tu neznámym svetom.

V takomto neblahom stave prišiel rok 1923, počiatok účinkovania veľžupy košickej a v rámci jej administratívy i účinkovanie zdravotného referátu župného úradu. Našli sme pôdu nezoranú, bodláčim zarastenú, nedostatok, medzery na všetkých stranách. Čakala nás práca nemalá, ale tým vďačnejšia. Nás viedla úprimná srdečná láska k ľudu slovenskému a k našej milýj a drahej republike. Kde táto láska existuje a na cestu sa vysielala, tá dôvera vzbudíť musí a i sebe najťažšia práca sa zdariť musí.

Župné sriadenie dľa zákona 126 z r. 1920 ustanovilo a nakladalo župe §-om 31. starať sa o humanitné, zdravotné, sociálne záujmy župy a jej obyvateľstva. Zariaďovať ústavy zdravotné, nemocnice, chorobince, sirotčince atď., na účely tieto má štát dľa §-u 32. vypomáhať subvenciami a zvláštnymi prídeleniami. Toto bol základ, na ktorom župa naša i v ohľade zdravotnom a sociálnom pracovať začala a práca jej na celej čiare je korunovaná dobrým výsledkom.

Na čelo zdravotného referátu postavený bol pisateľ týchto riadkov, ktorý si získal za dobu 30 ročného účinkovania v župe nitrianskej na Myjave potrebné zkušenosti, k tomu chuť k práci, radosť zo života a veľkú lásku k národu svojmu. K jeho pomoci bol pridelený dosavadný okresný lekár okresu ždaňského Dr. Jozef Plšek, pracovník pilný, svedomitý a ľudu náš milujúci. Práca sa nám darila, len škoda, že sme boli v tejto konsolidačnej práci novým zemským sriadením vyrušení.

Vykonávanie služby zdravotnej v župe košickej bolo rozdelené dľa okresov, ktorých je 17 a mesto Košice. V každom okrese pri okresnom úrade účinkuje okres. zdrav. referent. Z týchto na základe restrin. zákona bolo restringovaných 9 a správa sverená po väčšine v miestach okresov účinkujúcim obv. lekárom. Dnes účinkuje v novo zariadených a utvorených 72 obvodoch 35 obv. lekárov definitívnych, zastupuje v 37 zdrav. obvodoch 34 lekárov. Mesto Košice je rozdelené na 4 zdrav. obvody a Prešov na 2 zdrav. obvody.

Obvodným lekárom upravený bol plat dľa 3. §. zákona z r. 1926 č. 105. Sb. z. a nar. a dľa vl. nar. zo 17. marca 1927, č. 23. a každý má dľa rozlohy patričného obvodu prislúchajúci cest. paušál. Dnes sú tedy hmotné pomery lekárov veľmi slušne zariadené, aby sa zdrav. služby tým intenzívnejšie venovať mohli.

Všetkých lekárov v bývalej župe košickej je 140, z nich v samých Košiciach je 105, v Prešove 32, v Michalovciach 15. Z týchto je Slovákov 18, Čechov 16. V úrade postavených lekárov je 9 Slovákov a 5 Čechov, — ostatní sú zväčša z minulého režimu, židia, z ktorých mnohí sú pilní a dobre pracujú.

Horšie pomery sú vo veľmi dôležitom stave pomocníc ku porodu. Týchto je všetkých 750 v 994 obciach, chybuje 163 bábíčiek. Medzi nimi je diplomovaných 526, s malým diplomom 202 a nezkúšaných 22. Plat porodných bábíčiek je veľmi mizerný. Obce, do ktorých kompetencie prislúcha platiť porodné bábičky, nechcú plat povýšiť, tak že platy ich pohybujú sa medzi 60—240 Kčs ročne. Možno si potom pomysleť, akú prácu tieto osoby za to konať môžu! Na mnohých miestach ľud vo svojej primitívnosti ani diplomované bábičky mať nechce a na viac miest našou výtečnou babskou školou výborne vyučené a do jednotlivých obcí poslané bábičky nevolá, tak že sa tieto vôbec vyživíť nemôžu a skoro svoje miesta opustiť sú prinútené. Ľud náš má dôveru len k svojim — »našinským« k paniám dôvery nemá. Stav tento je neudržiteľný a čaká na svoje definitívne usporiadanie. Za veľké šťastie možno počítať, že počet horúčky šestinedeliek pri hroznom tomto stave je veľmi malý.

Okrem týchto osobností účinkuje v župe 17 dezinfektorov s 15 parnými a so 40 malými na formaldehyd zariadenými aparátmi. V tomto ohľade sú ešte veľké medzery; o tom sa zmienim pri boji proti nakažlivým chorobám.

Lekárni mala župa košická spolu 58; miesta s viac lekárňami sú: Košice 10, Prešov 5, Bardiov 2, Michalovce 3. V celej bývalej župe je jediný Slovák lekárnik!!

V bývalej župe košickej nachádzajú sa tieto nemocnice: Štátna nemocnica v Košiciach s 800 posteľami, babská škola v Košiciach s 88 posteľami, župná nemocnica v Michalovciach so 120, župná nemocnica v Krompachoch s 50, župná nemocnica v Humennom so 60, mestská nemocnica v Prešove so 112 posteľami a bývalá mestská nemocnica v Bardiove s 50 posteľami. Táto prevzatá bola v r. 1928 do správy košickej župy a za riaditeľa zvolený bol operateur dr. Dušan Čajkov, rodák z Mošoviec. Babská škola v Košiciach so ženskou klinikou je pod vedením riaditeľa dra Otakara Frankensteina.

Štátna nemocnica, vzor modernej nemocnice, stojí pod riaditeľstvom výborného operátora dr. J. Urama a nedobudla sa chýr ďaleko široko ten najlepší, o ktorý sa tiež pričínili tu účinkujúci primári, sily odbornícky vyškolené, a síce: dr. Mikuláš Očenášek, primár pre vnútorné choroby, dr. Jozef Dérer pre očné, dr. Adolf Měska pre kožné a pohlavné, dr. Václav Strimpl prosekter a bakteriológ, dr. Jaroslav Stuchlík pre nervové a psychiatriu, dr. Ján Korman pre detské choroby. Okrem týchto účinkuje tu ako ordinárius pre ušné a nosohltavné choroby dr. L'ud. Šimko, košický odborný lekár. Túto nemocnicu treba ale doplniť riadnym psychiatrickým pavilonom, lebo dnešný stav ústavu pre choromyselné naskrze nevyhovuje, o čom sa presvedčil osobne minister zdravotníctva dr. Tiso. Okrem toho čaká štát. nemocnica na doplnenie zodpovedajúcim infekčným oddelením.

Tohoto roku zariadený bol tu dávno požadovaný a prepotrebný Pasteurov ústav, ktorého prednostom stal sa primár dr. Strimpl. Iniciatíva ku sriadeniu tohoto ústavu v Košiciach vyšla od nás, zo zdrav. referátu župného úradu. Ústav tento od

svojho založenie je preplnený a Slovensku veľmi platné služby koná.

Župné nemocnice, zvlášť v Michalovciach, účinkujú tiež veľmi dobre a získaly si povest tú najlepšiu. Župa pričinením neb. župana dra J. Rumanna získala pre župu nemocnicu v Krompachoch, tamojšiu budovu bratskej pokladnice a vystrojila ju tak, aby potrebám obecnstva čím viac vyhovovala. Tu účinkuje ako operatér už odchovanec štát. nemocnice v Košiciach, žiak dra J. Urama, náš rodák dr. Pavel Hanes. Nemocnica v Humennom sa tiež pomaly vzráha a poznenáhlu zariaďuje.

Ovšem všetky nemocnice župné ešte mnoho a mnoho prostriedkov potrebujú, aby úplne svojmu cieľu vyhovovali. Župa od svojho sriadenia vynaložila na ciele verejného zdravotníctva blízko 10 mil. Kčs, sumu tedy značnú a bola by sa pričínila, aby čo možno v každom okrese, alebo aspoň pre dva okresy zbudovala jednu vzornú nemocnicu. Okrem spomenutých prevzala župa bardiovskú mestskú nemocnicu do správy župnej a postavila na čelo tejto za riaditeľa a operátora dra Dušana Čajku, dosavádneho asistenta dra Urama.

Veľmi dôležitou složkou našej činnosti bol boj proti nakažlivým chorobám: ako som už v úvode tejto zprávy spomenul, je to práca pri primitivizme, poverčivosti a zaostalosti nášho ľudu nie malá. Ľud neverí v nakaživosť a vediac o úradných zákrokoch, tají a skrýva svojich nemocných a tak mnohý prípad sa stáva úplne utajený a nákaza má možnosť sa rozširovať. Chybuje nám ešte dobrá, vydatná dezinfekcia, dostatočné stroje, ako i vycvičení dezinfektori. Snažili sme sa, aby každý notariát mal svojho zkušaneho dezinfektora, aby aspoň tých málo dezinfekčných strojov, ktorými župa vládla, bolo obsluhované ľuďmi vyučenými. Značnú pomoc nám poskytovala zvláštne na venkove pri boju proti nakažlivým chorobám epidemická autokolona v Užhorode. Osvedčila sa nám výborne a jej možno ďakovať, že skvrnitý týf, ktorý sa na 5tich miestach v polraničných obciach Poľska objavil, skoro a dôkladne zamedzený bol zasiahnutím tejto výtečnej inštitúcie zdravotnej.

Bol by to ideálny stav, keby každý kraj mal podobnú auto-kolonu.

Najčastejšie prichádzajúce nakažlivé choroby v župe sú: osýpky, ovčie osýpky, šarlach, zádušný kašeľ, záškrt, epidem. zápal pľúcnice a týfus brušný. Z virulentne nakažlivých chorôb vyskytnula sa v 5tich obciach skvrnivka.

Spomienku zaslúži malária, ktorá najviac v okrese michalovskom a veľkokapušanskom prichádza, proti tejto bojovať je za daných okolností veľmi ťažko.

Besnota, vlastne prípady besnými alebo z besnoty podozrivými zvieratmi pohryzených sú na východ. Slovensku časté. Dľa daných predpisov zasielaný býva každý prípad do Pasteurovho ústavu do Košíc. Smrť bola v dvoch prípadoch.

Veľkou pliaťou nášho ľudu je tuberkulóza, ktorá tu má hojnú žeň. Nehygienický život, zlá životospráva a predsudky u nášho ľudu tuberkulózu značne podporujú. Evidencia je tiež ťažká, úradom dostávajú sa k vedomosti len nespoľahlivé dáta o mnohých pádoch tuberkulózy. Najmenšia úmrtnosť na tuberkulózu je v okrese bardiovskom a giraltovskom 1—1 a ½%, najväčšia v okrese veľkokapušanskom 3%, stropkovskom 3,5%, sobráneckom 3,7%. Masarykova Liga proti tuberkulóze má vďačnú úlohu a čaká na zariadenie potrebných dispenzárov.

Boj proti pohlavným chorobám viedol sa dľa zákona 241. z r. 1922, len že pády nákazy vymykajú sa potrebnej kontrole, zkušenosťi dosiaľ máme len nedostatočnú a iste sú nie veľmi potešiteľné pri úkonoch spomenutého zákona. Župný zdrav. referát spolu s odbočkou ústavu pre potieranie pohlav. chorôb staral sa o zariadenie dispenzára, poradne pre pohlavne chorých, a dúfame, že keď mesto Košice poskytne potrebné miestnosti i dispenzár protituberkulózný i proti pohlav. chorobám, vykonajú dobré služby v záujme verejného zdravotníctva.

Zasluhujú zmienky pády defektných nešťastníkov v župe. Slepých je 298, epileptikov 227, kreténov 180, choromyselných 153, hluchonemých 716, dľa najnovšieho súpisu. Príčiny týchto duševných zaostalostí sú alkoholizmus, sňatky medzi blízkymi

pokrevnými atď. Pre hluchonemých sriadená je v Košiciach škola, ktorá veľmi dobre účinkuje. Bol tiež zakúpený dom pre tento ústav.

Mal by som pojednať o pliaže nášho ľudu, alkoholizme a ním spojených hriechoch proti stávajúcim zákonom, trestným §-om, o stúpajúcom až nápadne veľkom počte ublížení na tele, zabití a vrážd, o tom však ponechám si na druhý raz obširnejšie pojednanie. Že ľud náš vo svojej prostodušnosti, žijúc sám na seba ponechaný na svojich odľahlých valaloch, samotách, verí ešte pevne v liečbe zázraku, čarami, kúzelníctvom, holduje povere, lekárov sa bojí, im neverí — spomenul som na počiatku tejto práce. Nachádzajú sa tu mnohí fušeri a zarietkavači, ktorí ťazia z nevedomosti ľudu a úkol a práca verejného zdravotníctva, škôl, cirkvi, učiteľov, ľudomilných, kňazov, ľud svoj milujúcich je veľká a vďačná, vyvieš náš národ z tohoto ovzdušia a otvorí mu oči.

Spomeniem ešte jedného zvyku a nemravu škodiaceho zdraviu nášho ľudu na východe, to je rozšíreného pitia étheru a denat. liehu. Nešvár tento rozšírený je hlavne v okresoch s Poľskom hraničiacich, bardiovskom a sninskom.

Ako celé Slovensko, tak i jeho východ je bohatý na prírodné krásy, na bohatstvo minerálne, ktoré táto drahá zem v sebe kryje a stále na povrch donáša, tak i prirodzené liečebné prostriedky na minerálne pramene a krásne klimatické miesta a z toho vzniklé liečivé kúpele. Bardiovské kúpele v bývalej župe košickej patria medzi prvé kúpele slovenské už nie len svojou krásnou polohou a dobrým vzduchom, rozkošným zariadením, ale svojimi alkalikomuriatickými, zväčša železitými prameňmi, ktoré obsahujú hojné množstvo kyseliny uhličitej. Sú a majú byť slovenskými Luhačovicami; na tieto krásne kúpele našu verejnosť upozorňujem. Sobránecké kúpele, pravý unikát liečebný, naše slovenské Karlové-Vary, obsahujúce vo svojom mohútnom prameni hodne Glauberovej soli a sirnatých slúčenín. Keby Slováci vedeli, aké bohatstvo liečebne majú vo vode sobráneckých kúpeľov, verím, že nie jeden by si žalúdok sem liečiť prišiel a nenapomáhal kúpele cudzie. Písateľ týchto riadkov

usporiadal zájazd úradných lekárov župy do týchto našich krásnych kúpeľov, aby títo z autopsie poznali kúpele a liečivosť a tak stali sa ich prirodzenými propagátormi.

Krásny kút východného Slovenska v okrese moldavskom sú kúpele Štós so svojim sanatoriom, zariadeným zväčša pre počiatočnú tuberkulózu, nervové nemoce a klimatickú liečbu vôbec. Tu ročne mnoho a mnoho ľudí zdravia si reparujúcich, svojej radosti i úspechu nachádza. Kúpele bývajú i pre zimnú liečbu zariadené. Klimatické miesto s ozónom preplneným povetím v pravom slova smysle!

A pravý div prírody, naše štátne kúpele Herľany, so svojim geyzirom, vysoko každý deň liečivú studenú, kyselinou uhličitou preplnenú vodu chriaci; podobným zjavom prírodným sa mnohé mesto na kontinente pochváliť nemôže. A tá krásna milá príroda s dobrým sirnato-železitým občerstvujúcim prameňom! Kúpele sú moderne zariadené a mnohí hostia z ďaleka široka prichádzajú si sem odpočinúť po práci či duševnej, či telesnej, a kto ráz videl a pozrel Herľany, tak ľahko na ne nezabudne.

Má ale náš východ tiež pramene podobné piešťanským. Išli pri Prešove, ktoré kúpele sa práve tvoria a majú veľkú budúcnosť. Nie jeden už na klúbové alebo svalové reuma, alebo nervové zápaly trpiaci tu svojho vyliečenia dosiahol. Ľud tieto kúpele veľmi rád navštevuje a sú preňho pravým dobrodiním. Čakajú ovšem na podnikateľa, ktorý by dľa ich liečivej hodnoty zariadil tam k potrebe hostí a nemocných riadne budovy a hygienické zariadenia.

Turzove kúpele v kraji rozkošnom, v okrese gelnickom tiež k bohatstvu prírodnému bývalej košickej župy prispievajú.

Mnoho je minerálnych a liečivých prameňov na našom východe rôznej chemickej skladby. Spomeniem len prameň Salvator, lithiom s kyselinou uhličitou presýtená voda, ktorá dnes je už svetoznáma a vyváža sa skoro do celého sveta. Prameň tento je pri obci Lipovce v okrese prešovskom. V obci Šingliar okrese prešovského je známy prameň Sultán. Prameň jodový a železitý Cigelka; výtečná, liečivá, jod obsahujúca voda, ktorá sa tiež v obchodnom prevoze nachádza.

Kyselky a rôzne pramene sú po celom východe a ľud tieto navštevuje a k liečbe rôznych nemocí používa.

Priali by sme si, aby poučili sa a povzbudili k práci za svoj ľud slovenský menovite naši študenti, aby študovali medicínu a sociálnu pečlivosť, a po vyučení odobrali sa na náš slovenský vonkov ako praví pionýri a apoštoli nie len verejného zdravotníctva, ale i vzdelanosti a dvíhania národného slovenského povedomia. Veľmi málo je slovenských lekárov a lekárníkov na našom slovenskom východe a stanice tieto zaujať patrí našim slovenským medikom a lekárnikom.

Dúfajme, že krajinskej správe podarí sa odstrániť pomaly všetky spomínané nedostatky ku blahu a rozkvetu nášho Slovenska.

Ku konci mám niečo na srdci:

K vykonanej veľkej práci našej a graficky i vedecky spracovanom materiálu verejného zdravotníctva, podanom na výstave veľžupy košickej, v rámci veľtrhu v Bratislave v r. 1927, musíme s ťažkým srdcom pripomenúť, že by sme boli očakávali viac povšimnutia a kritického ocenenia dosiaľ prvého vedeckého spracovania tejto látky na Slovensku vôbec, ako sa stalo. Hľadali sme po časopisoch, zvlášte našich vedeckých, povšimnutia a odbornú kritiku, a od ministerstva zdravotníctva aspoň uznanie — ale nikde nič! Verejného zdravotníctva si nepovšimnul nik; veru ťažko sa potom v takomto ovzduší pracuje, a pracovníkom k ideálnej práci sa chuti nedodáva. — Ale ničevó! Budeme pracovať ďalej, vediac, že pracujeme pre milovaný náš slovenský ľud a na duševnom pozdvihnutí drahého Slovenska!

Čsl. Červený Kříž v Košiciach.

Vznik a činnost Červeného kříža.

Organizácie Červeného kříža zaujímajú dnes vo väčšine zemí svetových význačné postavenie a nadobudly svojimi vzájomnými stykmi a právnym pokladom skutočného medzinárodného významu. U nás bol do svetovej vojny Červený kříž nášmu demokratickému a národnému citeniu cudzí, nakoľko pozadie tejto organizácie bolo príliš rakúske a aristokratické. Sledujeme-li však počiatok hnutia Červeného kříža, vidíme, že táto idea nevzišla ani z kruhov aristokracie ani vysokej diplomacie, že bola to jedna z myšlienok humanitných a liberálnych, ktorá sa zrodila v ovzduší rokov šesťdesiatych.

Základom medzinárodného významu Červeného kříža je Ženevská konvencia z roku 1864, ktorá stanovila nedotknuteľnosť personálu ošetrojúceho ranených vo vojne a nedotknuteľnosť zariadenia a objektov, v ktorých sa ranení a nemocní nachádzajú. Dnes zdá sa nám táto myšlienka »ochrana raneného« samozrejmosťou. Vtedy bolo však v nej niečo revolučného, pretože znamenala vmiešovanie sa civilného živlu do »práv vojny«, kde jediné a rozhodujúce slovo mali kruhy vojenské. Preto nebola myšlienka Červeného kříža uvítaná nijak vo štátoch, kde moc vojenských kruhov mala prevahu. Konvenciu z roku 1864 odoprelo na príklad podpísať Rakúsko a Rusko.

Spôsob, ktorým sa myšlienka Červeného kříža dostala do popredia medzinárodného záujmu, bol iste pozoruhodný; vo svetových dejinách novej doby je to snáď jediný prípad, kedy medzinárodné jednanie bolo započaté z podnetu jedinca, ktorý nebol význačnou osobnosťou ani vo svete diplomatickom ani vedeckom ba ani spoločenskom. Myšlienka, utvoriť medzinárodnú organizáciu pre pomoc raneným, zrodila sa v roku 1859 na poliach Solferinských, kde srazilo sa vojsko rakúske s fran-

cúzskym a sardínskym a kde Dunant, nadšený ženevský ľudomil, poznal nie len hrúzy bitky samej, ale i strasti chvíľ po bitke, kedy tisíce ranených zomieralo bez pomoci a bez najmensej útechy. Napísal o tom v roku 1862 knihu »Spomienka na Solferino«, ktorou burcoval svedomie Európy a žiadal utvorenie stálych organizácií pre pomoc raneným. Veci ujal sa so zápalom apoštolov niekoľko činiteľov zo Ženevskej spoločnosti pre verejné blaho a bol tak učinенý počiatok. Pomocou generála Dufoura, známeho predáka liberálneho tábora, ktorý bol učiteľom Napoleona III., našla myšlienka priaznivé prijatie u panovníka francúzskeho a Dunant postaral sa o jej propagáciu na dvoroch strednej Európy. Na medzinárodnom foru objavila sa táto myšlienka po prvý raz pri štatistickom kongrese v Berlíne roku 1863. Vtedy bol Dunant pozvaný aj s inými členmi kongresu do Postupimi, hovoril o ideí s niektorými predstaviteľmi politiky pruskej a získal pre ňu i niekoľko kongresistov. Ďalej išiel do Drážďan, kde bol priatý kráľom, ktorý prejavil myšlienke svoje sympatie všeobecnou frázou. Dunant však bol v takom nadšenom vytržení, že považoval to za úplný úspech a písal celú noc o tomto prijatí rôznym diplomatom cudziny, poukazujúc na to, že ich zeme nemaly by sa dať zastieniť v tejto humanitnej úlohe štátmi nemeckými. Vo Viedni prijal Dunanta arciknieža Reiner, ktorý pochválil jeho myšlienku ale opakovane: »Je krásna, ale neprevediteľná«. V Mníchove Dunant nepochodil, nakoľko minister vojenstva oboril sa naň slovami: »Vy žiadate, aby som poslal do Ženevy delegátov Bavorska ku schôdzke, svolanej niekoľkými súkromníkmi, ktorých vôbec nepoznám«. Ale cez túto konferenciu sa v Ženeve skoro potom šla a bola oboslaná radom štátov. V roku 1864 dochádza potom k riadnemu diplomatickému sjazdu, na ktorom vedúcu úlohu mala Franciia. Rakúsko pristúpilo ku konvencii po značnom zdráhaní až po bitke u Hradca Králové v roku 1866, Rusko v roku 1867 a pápež v r. 1868. Vojny v týchto a ďalších rokoch mali obyčajne za následok pristupovanie nových členov ku konvencii — ale podpisovanie Ženevskej úmluvy neznamenal vždy získanie priateľov novej humanitnej ideí. Vojna a humanita byly vždy naprostými proti-

vami, ač uplatňovanie sa zásad humanity vo vojne bolo všetkým kruhom vítané. Rada štátov zachovávala teda dvoje stanoviská: K organizácii Červeného kríža síce pristúpila, ale ďalej si ju nevšímala a tak tomu bolo v prvých rokoch aj v Rakúsku, lebo sa snažila ju ovládnuť pre svoje militaristické účely ako tomu bolo v Prusku. Vojna prusko-francúzska v roku 1870 ukázala, čo znamenala vyvinutá Pruská organizácia Červeného kríža voči slabej iba formálne stanovenej organizácii francúzskej. Vojna táto a ovzdušie Európy po roku 1871 malo na rozvoj Červeného kríža neblahý vliv, nakoľko doba táto stavala sa proti myšlienke medzinárodnej solidarity vôbec, nenávisť medzi národmi bola rozdmychovaná a stávajúce organizácie Červeného kríža nesišli sa ani k spoločnej konferencii až do roku 1884.

V tomto období nestál už v čele ženevského Komitétu Červených krížov Dunant, ktorý v roku 1864 vzdal sa práce a tri roky na to, súc strhnutý obchodným úpadkom a nemocou, žil v ústraní. V popredí medzinárodného ústredia Ženevského stál Moynier, ktorý snáď nemal toľko apoštolského zápalu ako mal Dunant, ale mal to čo už ustanovená organizácia viacej potrebovala, skvelú organizačnú schopnosť a nezlomnú pracovnú energiu, ktorá neustúpila ani nepriaznivej nálade rokov sedemdesiatych. Je zaujímavé, že Dunant horoval pre vec v mene humanity a kresťanstva, Dr. Moynier videl však už v Ženevských úmluvách hlbokú právnu reformu vo zvykoch vojny a vyhlásil, že vyvoj organizácie Červeného kríža je nerozlučne spojený s pokrokom sociálnym a rozvojom demokracie. V osemdesiatich rokoch myšlienka humanity znova vzrastá a dochádza k rade medzinárodných sjazdov v rôznych zemiach európskych. Roku 1897 konala sa medzinárodná konferencia i vo Viedni, kde dotiaľ vládne kruhy sa proti tomu bránily.

V dobe pred svetovou vojnou bol Červený kríž už svetovou organizáciou, ku ktorej už pristúpili všetky kultúrne štáty svetové aj vzdialené zeme v iných zemiach, naväzujúc medzinárodné styky a považovali za samozrejmu povinnosť pripojiť svoj podpis k úmluvám o ochrane ranených i vojenných zajatcov. V roku 1906 došlo v Ženeve k revízii starej konvencie a

v roku 1907 v Hágu ku smluve, v ktorej uplatnené boli jej zásady i pre vojnu námornú a podpísané úmluvy o zachádzaní so zajatcami. Staručký Moynier prežil v Ženeve veľký okamžik a mohol iste hladieť s uspokojením na svoju životnú dráhu, ktorou šiel skromne a nežistne. Zomrel v decembri 1910 vo veku 84 rokov a zosnul kľudne, šťastne. Osud tomu chcel, že v tom istom roku zomrel i jeho bývalý druh a zakladateľ Červeného kríža Dunant. Tento nadšený apoštol myšlienky Červeného kríža živoril v nemoci po 20 rokov a k nekďajšiemu intenzívnemu životu duševnému neprebudilo ho ani udelenie prvej Nobelovej ceny mieru v roku 1901. K nemu osud nebol spravodlivý a je práve dobré spomnúť si na to tohoto roku, keď pripadá 100 výročie jeho narodením.

Vo svetovej vojne stretly sa ohromné sily vojenskej, akých dosiaľ nebolo v najväčších vojnách stredoveku a novoveku. Práve pri konflikte takých rozmerov bývalo by malo zachovanie zásad konvencie, zásad ľudskosti voči raneným a zajatcom nesmiernu cenu. Je faktom však, že tieto zásady zachovávané neboli, že nemocničné lodi boli potápané, že bolo užívané otravných plynov atď.; ale medzinárodné Komité Červených krížov v Ženeve protestovalo ostro proti týmto prečinom a Červené kríže, ktoré na pôde Európy sriadily skoro 11.000 nemocníc s mnohými postelami, znamenaly iste humanitného činiteľa bezosporných zásluh. Vtedy stál v čele medzinárodného ženevského komitétu Gustav Ador, tretí v trojici vedúcich činiteľov v dejinách Červených krížov, človek takých kvalít, že Švajčiarsko vo významnom roku skončenia svetovej vojny povoláva ho na miesto prezidenta.

Je po svetovej vojne a nastáva nová fáza práce Červených krížov. Ženevský medzinárodný komitét stavia sa na čelo dopravy zajatcov do ich domova a meno Červeného kríža je spojené s poválečnou reštauráciou Európy a s veľkými akciami stravovacími a protiepidemickými. Ukončením vojny nekončí činnosť Červených krížov, ako tomu bolo predtým. Červené kríže dohodových mocností združujú sa v Ligu Červených krížov, ktorá chce, aby Červené kríže staly sa ústrednými organizácia-

mi boja za lepšie zdravie vôbec, aby burcovaly zdravotné svedomie sveta a organizovali dorast Červeného kríža ako záruku lepšej budúcnosti.

Temer všetky národné spoločnosti Červených krížov prístupujú k tejto Lige a vytvára sa tak dvojaké ústredie: V Ženeve medzinárodný komitét s tradičnými úkolmi pomocnej služby válečnej a Liga v Paríži, vztyčujúca vlajku práce mierovej.

Dnes, keď na národnom a medzinárodnom poli uplatňuje sa i Československý Červený kríž, keď Československo vstúpilo v radu suverenných štátov, bolo tiež jeho povinnosťou, aby podpísalo tie medzinárodné smluvy, ktoré uznaly už štáty iné.

Prezident našej republiky dal svojim listom zo dňa 6. februára 1919 podnet k založeniu našej spoločnosti Československého Červeného kríža a vymenoval sl. Dr. Alicu Masarykovú predsedkyňou, ktorá sa s mimoriadnym záujmom a pochopením ujala svojho poslania.

Československý Červený kríž vedie teraz v republike 359 rôznych sociálnych zdravotných zariadení a podnikov. Väčšinu z tohoto tvoria stále ústavy Čsl. Červeného kríža, dočasnými sú stravovacie kuchyne a detské prázdninové osady. Okrem vlastných ústavov vedie i niekoľko ústavov, ktoré sám nezaložil — ako štátnu ošetrovateľskú školu v Prahe, nocľaháreň vo Vysočanoch, vstahovaleckú kolóniu a iné. Najvlastnejšími podnikmi Čsl. Červeného kríža sú však tie, ktoré sám založil a ktoré smerujú prevážne k ochrane pred nemociami a zabráneniu vzniku nemocí. Z tohoto programu vyrástla i škola Milana Rastislava Štefánika v Turč. Sv. Martine, ktorá vychováva personál sociálne-zdravotný. Z tohoto programu vyrastajú tiež detské zdravotné stanice na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, ktorých je celkom 68 a dispensáre pre tuberkulózných, ktorých je 10. Do počtu týchto ústavov patrí 87 staníc prvej pomoci, lebo včasnou dopravou do nemocnice predchádzame komplikáciám a skracujeme dobu nemocí.

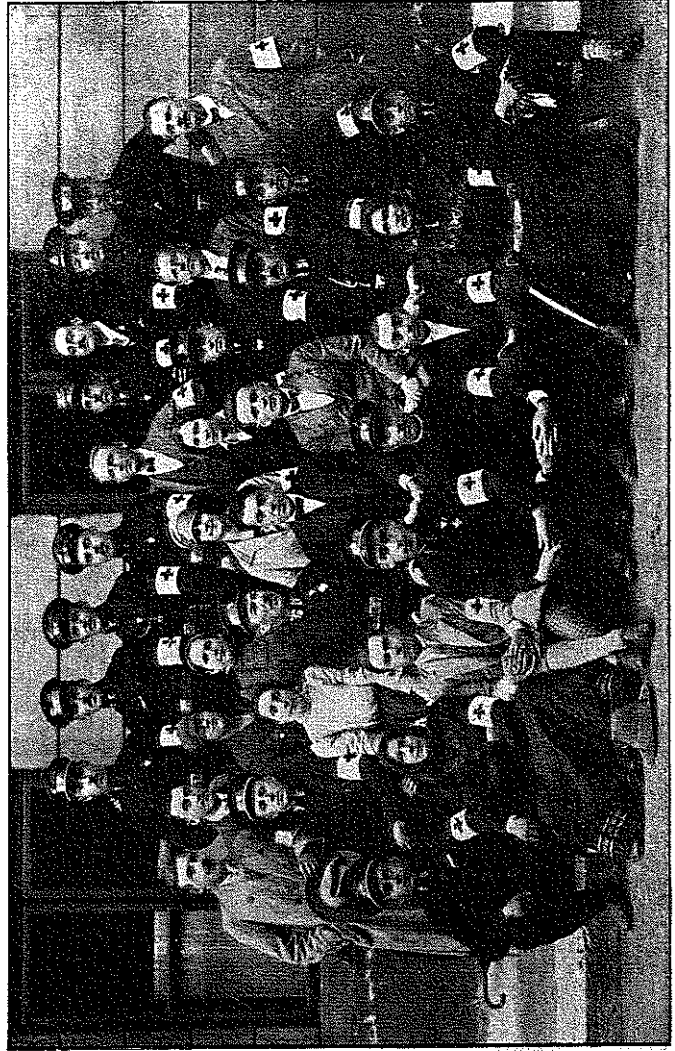
Svoju prácu musel ovšem Čsl. Červený kríž prispôbiť k pomerom jednotlivých zemí. Na Slovensku, kde prevzal značnú časť služby sociálne zdravotnej, je najviac detských zdravot-

*Dr. Alice Masaryková,
predsedníčka čsl. Červeného Kríža.*

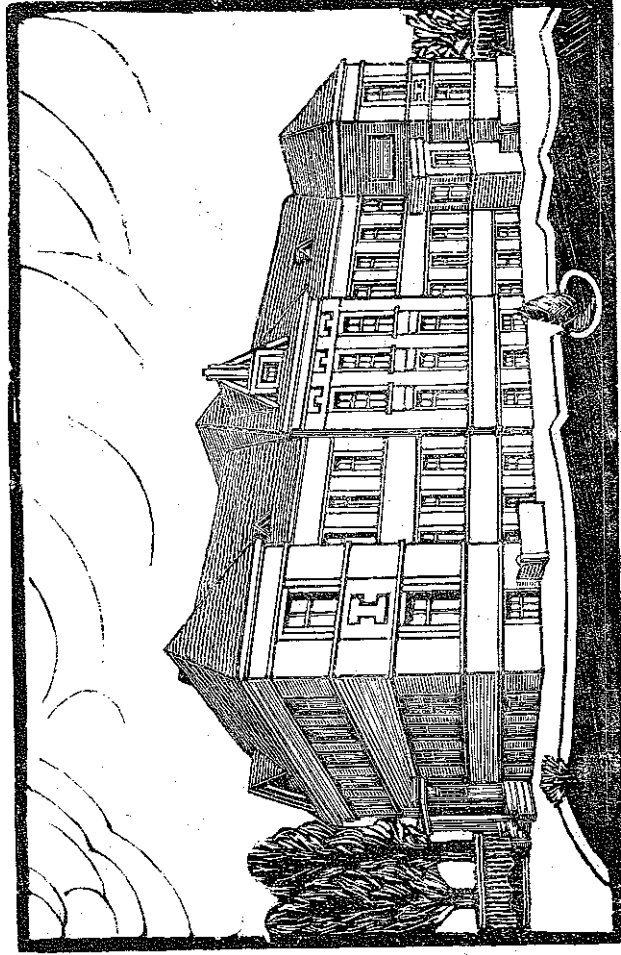
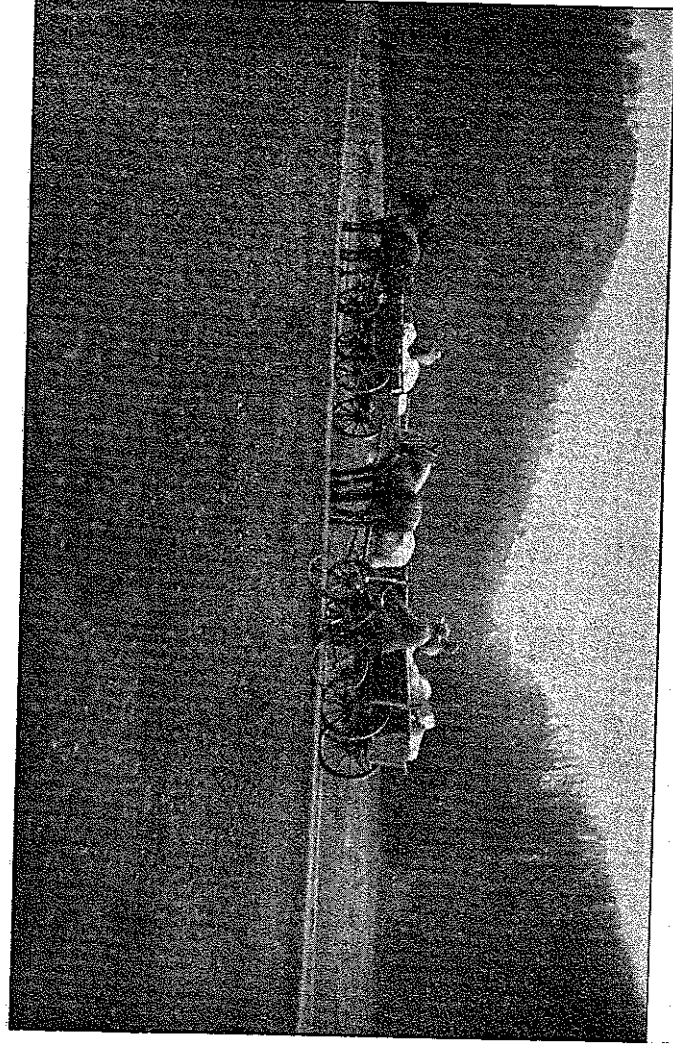

*Krajinský veliteľ generál Jozef Šnejdárka,
predseda odbočky čsl. Červeného kríža v Košiciach.*

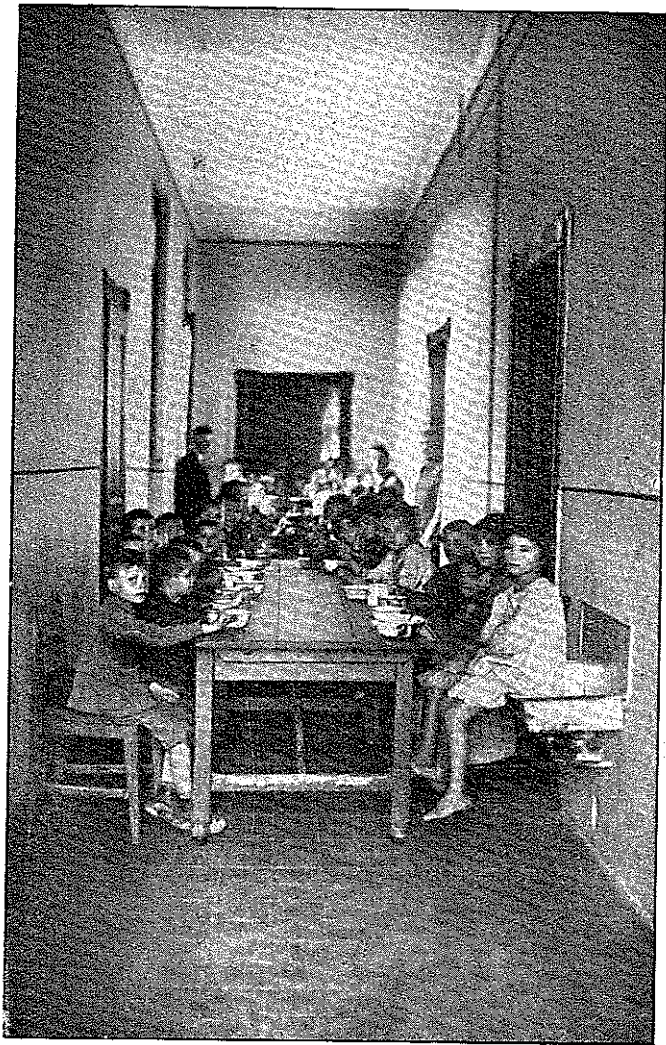

Prvý samaritánsky kurs v Košiciach.

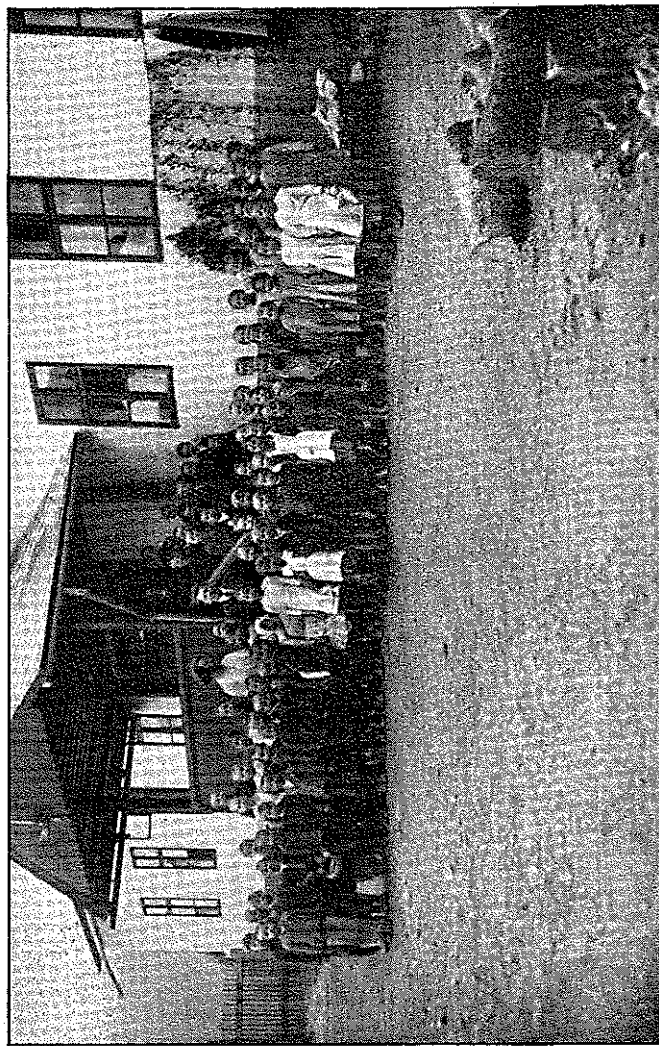
Doprava potravín do stravovacích kuchyní

Projektovaný sociálne-zdravotný dom Čsl. červeného kríža v Košiciach.

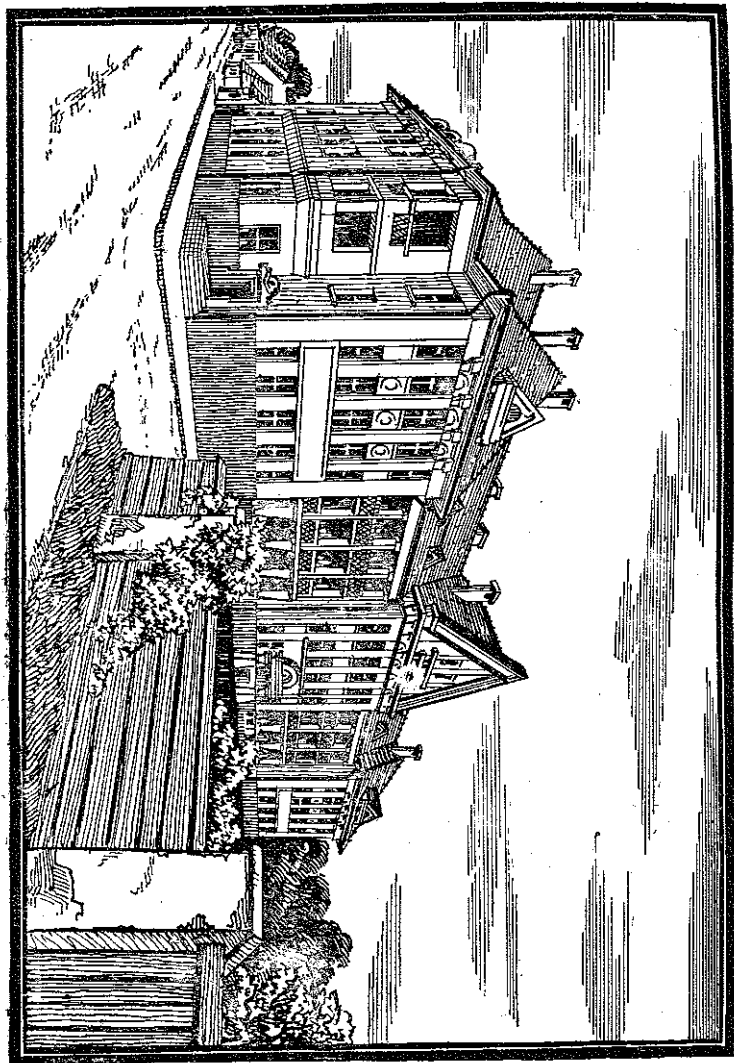

Deti v škole na Knižihovej ulici v Košiciach obedujú.

Deti v Zlatej Ide očakávajú transport potravín.

Študentský internát dr. Jána Rumana v Košiciach

ných staníc a poradní pre choroby sociálne. Na Podkarpatskej Rusi bolo treba riešiť to najsúrnejšie, totiž zdravotné stanice, sirotčince a detské útulne. V zemiach historických, kde sociálne-zdravotné práce sú už značne špecializované, venuje sa Čsl. Červený kríž, nakoľko sa ústavov týka, najmä zakladaniu staníc prvej pomoci, detských zdravotných osád a zubných ambulancií. Pri všetkej tejto činnosti má na pamäti svoje dva hlavné úkoly: chrániť zdravie národa v dobe mieru a zmiernovať utrpenie počas vojny.

Prezre-li v tohoročnom jubilejnom roku prácu Čsl. Červeného kríža, musíme uznať, že je úctyhodná. Do roku 1921 venoval Čsl. Červený kríž najväčšiu pozornosť akciám stravovacím a ošacovacím, na ktoré vydal za pomoci cudziny 109 mil. Kč. Počínajúc rokom 1921 zdôrazňoval vždy viac priame akcie zdravotníckej, rozmnožoval počet svojich ústavov, vychovával ošetrovatelky, organizoval prvú pomoc, sdužoval mládež k sociálnej službe a pracoval ľudovými. Za posledných 6 rokov vydal priamo na prácu sociálne-zdravotnú, po srážke výloh administratívnych — viac ako 66 mil. Kčs.

Z činnosti Čsl. Červeného kríža v Košiciach.

Čsl. Červený kríž v Košiciach zahájil svoju činnosť len koncom roku 1919, kedy sa utvorilo prvé predsedníctvo odbočky. Ale toto vykonávalo len práce ústredím Čsl. Červeného kríža pridelené a síce rozdeľovanie potravín a oblekov, ktoré boli získané najviac z Ameriky a obdarované nimi boli zvlášte deti nezamestnaných a válečných poškodených. Veľká pozornosť bola venovaná pečlivosti o mládež, válečným sirotám a polosiotám, deťom opusteným, lebo následky vojny, s ktorou bola spojená výživa, boli najviac na deťoch patrné. Bolo otvorených niekoľko kuchyní, ktoré fungovali v rôznych prestávkach až do roku 1923. Udeľované boli podpory peňažité a týmto spôsobom rozdane bolo pravidelne 3 až 4000 Kčs mesačne.

Čsl. Červený kríž, odbočka v Košiciach, postavila sa svojou činnosťou medzi prvé odbočky Čsl. Červeného kríža. Od pre-

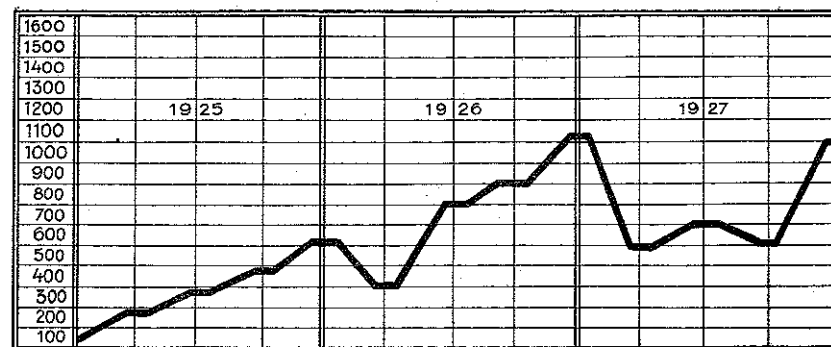
vratu boli vymenované celkom asi 3 predsedníctva. Zvlášť te-
rajší predseda odbočky Čsl. Červeného kríža generál Jozef
Šnejdárek rozvinul túto prácu, dľa možnosti na najširšie pole
pôsobnosti a jeho zasiahnutím pozdvihol sa počet členstva,
ziskaly sa pevné príjmy, prijatý tajomník z povolania, ktorý ve-
die administrativu odbočky. Z príjmov Čsl. Červeného kríža bolo
ošatené mnoho chudobných, liečené mnoho detí a dospelých,
pečované i inými ďalšími spôsobmi o mládež.

V Košiciach bola otvorená a upravená detská zdravotná
stanica po prvý raz na Hlavnej ulici č. 78, teraz na Hlavnej ul.
č. 29, ktorá slúži k ochrane matiek a kojencov. Tehotné a kojace
matky dostávajú tuná v tejto zdravotnej stanici vždy zdarma
lekársku radu, keď majú ťažkosti, keď nemôžu kojit svoje dieťa
z akéhokoľvek dôvodu. Detská zdravotná poradňa je určená
pre deti do 6 rokov, za ordinácie sl. dr. Zahradníkovej, sl. dr.
Čapkovej a dr. Holeni vždy v pondelok a v piatok od 2—4 hod.
odpoľ. Pre deti od 6—14 rokov za vedenia dra Rubeša ordinuje
sa vo stredu a v sobotu od 2—4 hod. odpoľ. Deti sú za asisten-
cie zdravotnej sestry vážené, aby sa poznal pokrok, prípadne
príznaky hroziacich chorôb.

Nemocné deti, ktoré majú akúkoľvek nemoc mimo nemoc
nakazlivú, môžu byť prinesené do tejto zdravotnej stanice, aby
prekážky vývinu dieťaťa boli odstránené. Každá matka a každé
dieťa bez rozdielu náboženského, národnostného, politického
presvedčenia alebo spoločenského postavenia, sú na tejto zdra-
votnej stanici vítané. Všetky lekárske rady a pokyny udeľujú sa
tu bezplatne a nemajetným poskytujú sa aj lieky.

Detská zdravotná stanica vybavená je aj riadnym horským
slnkom, ktorým sa chudobné deti zdarma osvetľujú.

Štatistická činnosť za ostatné tri roky.

Ordinačné dni	111	Ordinačné dni	130	Ordinačné dni	141
Plúcnych chorôb	131	Plúcnych chorôb	293	Plúcnych chorôb	293
Poruch výživy	174	Poruch výživy	342	Poruch výživy	175
Rachitis	26	Rachitis	76	Rachitis	101
Kožné nemoce	109	Kožné nemoce	201	Kožné nemoce	158
Syfilis	6	Syfilis	1	Syfilis	2
Očné nemoce	17	Očné nemoce	29	Očné nemoce	15
Ušné nemoce	22	Ušné nemoce	21	Ušné nemoce	16
Infekčné	29	Infekčné	29	Infekčné	10
Rôzne nemoce	111	Rôzne nemoce	631	Rôzne nemoce	482
Zdravých detí	980	Zdravých detí	1721	Zdravých detí	1531

Priemerne navštívi jedno dieťa zdravotnú stanicu 3—4 krát.
Odbor pečlivosti o mládež Čsl. Červeného kríža v Košiciach
stará sa dľa svojej možnosti o umiestnenie detí v liečebných
ústavoch, v miestach učňovských, vyhľadáva deti ochrany po-
trebné, vyšetruje majetkové a sociálne pomery úplných sirôt a
snaží sa tieto deti na svoj náklad umiestniť v sirotincoch a
v útulňach. V posledných 3 rokoch bolo umiestnené 21 chlapcov
do učenia a síce na Moravu i na Slovensko, 28 detí bolo umie-
stených v sirotincoch, v liečebných ústavoch, ako aj v zdra-
votných koloniách. 13 osôb dospelých bolo umiestnených v ne-
mocniciach a v sanatóriách. Náklad na umiestnenie a liečenie
týchto detí znášal ponajviac Červený kríž v Košiciach sám.

Čsl. Červený kríž v Košiciach získava svoje finančné pro-
striedky k plneniu všetkých humanitných cieľov najprv a hlavne

členskými príspevkami, ktoré sú 10 Kčs pre člena prispievajúceho ročite, ďalej rôznymi dobročinnými podnikmi, z ktorých výťažok pripadá tiež na ošatenie a podporu detí. Od 26. decembra 1926 má Červený kríž vlastnú kino-licenciu, z ktorej príjem venuje tiež na podpory, stravovanie, ošatenie ako aj na vydržovanie detskej zdravotnej stanice.

Jednou z hlavných složíek činnosti Čsl. Červeného kríža v Košiciach bola **stravovacia akcia**. Už v minulých rokoch boli sriadené v Košiciach stravovacie kuchyne Červeného kríža, ale v roku 1925 sriadil Červený kríž pri zastavení všetkej práce v továrňach v Krompachoch niekoľko kuchyní, kde boli stravované rodiny nezamestnaných. Tieto kuchyne vyžiadaly si veľkého finančného nákladu ako aj mnoho práce. Bolo tam stravované 450 detí denne počas 6 mes. V roku 1926 a počiatkom roku 1927 boli sriadené stravovne Červeného kríža v najchudobnejších obciach župy košickej v Zlatej Ide a Opake.

Zase jedine zakročením predsedu, generála Jozefa Šnejdárka a za vydatnej pomoci divízie Čsl. Červeného kríža v Turč. Sv. Martine bola táto akcia zorganizovaná a umožnená doprava potravín po veľmi neschôdných cestách do uvedených obcí, kde sbehnúvšie sa deti vždy radostnými tvármi očakávaly tieto transporty potravín, tešiac sa, že už nasledujúceho dňa dostanú chutné obedy.

Roku 1926 vyžiadala si táto stravovacia akcia spoločne s jednou kuchyňou v škole na Kinižiho ul. v Košiciach obnos Kčs 26.000 okrem výloh dopravných, osobných a vecných. Koncom roku 1927 a začiatkom roku jubilejného 1928 až do konca mes. marca konalo sa stravovanie v Košiciach v škole na Kinižiho ul., v školách na Martinovičovej ul. a na Hunyadyho ul., vo škole Diminikánok a opäť v obciach, ktoré toho súrne potrebovaly: vo Zlatej Ide a Opake. Vydávalo sa mesačne 16.800 obedov.

Ďalšou složkou činnosti Červeného kríža je emigračný odbor. Ministerstvo sociálnej pečlivosti poverilo Čsl. Červený Kríž, aby poskytoval rady a pomoci vystahovalcom, lebo vystahovalec, ktorého ženie túha po zdanlive snadnejšom živote a po

zlepšení existencie do cudzích štátov, je častokrát, zvlášť teraz, vítanou korisťou podvodných agentov, ktorí vedía z jeho dôverčivosti a neznalosti predpisov ťažiť. Sľubami takýchto podvodných agentov dajú sa zlákať ešte dnes mnohí vystahovalci, dávajú celkom neznámym osobám cenné dokumenty a ťažko vyrobené peniaze, čakajúc do nekonečna na sľúbené predvolanie k ceste do zámorských štátov. Títo vystahovalci, ktorí sa vydali na cestu len akosi prinútením podvodných agentov, úplne nepripravení potrebnými znalosťami a prostriedkami, najdú miesto sľubovaného raja len zem tvrdej skutočnosti a sklamania. Čsl. Červený kríž poskytovaním bezplatných rád a pokynov chráni vystahovalcov pred agentmi, varuje pred nepremysleným odchodom, rozdáva potrebné brožúrky, z ktorých sa vystahovalec dozvie pravý stav klimatických a zárobkových pomerov v zámorí a podáva bezplatné, na základe úradných zpráav pravdivé informácie o odchode vystahovalcov.

Ďalšou činnosťou je **samaritánsky odbor**.

Samaritánsku službu obstarávajú okrem stálych zdravotných staníc a záchranných sborov pre pomoc vo veľkých mestách — len zvlášť k tomu vyškolení, dobrovoľne prihlásení členovia hasičských sborov, pre ktorých Čsl. Červený kríž usporiadauje bezplatné cvičné samaritánske kurzy a obstaráva potrebnú výzbroj. Prvý samaritánsky kurz bol v Košiciach v roku 1927 a po ňom nasledovali kurzy obvodné v Herľanoch a v Kostolanoch t. r. Ďalšie kurzy budú nasledovať postupne v celom košickom okrese tak, aby na každej malej dedinke boli vycvičení aspoň traja samaritáni, ktorí by mohli pred príchodom lekára pri rôznych zraneniach a podobne poskytnúť ihneď prvú pomoc a dopraviť zraneného čo najskôr do nemocnice. Každá obec obdrží k samaritánskej výzbroji riadne nosítka, najpotrebnejšie lieky a obvazy. Program takýchto samaritánskych kurzov je nasledujúci:

- 1.) Výklad o samaritánskej službe Čsl. Červeného kríža.
- 2.) Anatomia ľudského tela.
- 3.) Fyziológia.
- 4.) Prvá pomoc pri úrazoch s praktickými cvičeniami.

- 5.) Transportovanie ranených a bezvedomých.
- 6.) Zdravotníctvo a ošetrovatelstvo v domácnosti.
- 7.) Samaritánska pomoc a pečlivosť.
- 8.) Sociálne zdravotná služba.

Tieto kurzy samaritánske sú celkom bezplatné, ale každý samaritán musí sa stať členom Čsl. Červeného kríža.

Chudobinec.

Červený kríž, odbočka v Košiciach, spravuje už niekoľko rokov chudobinec, umiestený v Košiciach na Kováčskej ulici číslo 43, na ktorý mesto Košice prispieva za každého svojho príslušníka, umiestneného v chudobinci prv Kčs 80.—, pozdejšie Kčs 120.— a toho roku 150.— Kčs mesačne. V chudobinci sa stále nachádza 32 až 35 starcov a starien, práce neschopných, mnoho razy aj chorých. Vydanie na tento chudobinec činí pravidelne Kčs 5000 až 5500 Kčs mesačne. Bohužiaľ chýbajú tomuto ústavu riadne a priestorné miestnosti.

Podpory.

Na podporách vypláca Červený Kríž v Košiciach každého roku najmenej Kčs 20.000 a síce v peniazoch alebo v potravinách, okrem vianočnej akcie. Podporované sú osoby celkom nemajetné, choré, trpiace podvýživou, hlavne deti. V roku 1927 bolo týmto spôsobom podporované asi 600 osôb.

Vianočná akcia.

Na vianočnú akciu bolo v roku 1927 vydané viac ako 30.000.— Kčs, ktorý obnos bol z veľkej časti získaný odpredajom vianočných odznakov. Návrh a nákres týchto odznakov zhotovil sám predseda generál J. Šnejdárk. Odznaky tieto pre svoju vkusnosť odkúpili od nás i iné odbočky Červeného Kríža. K ošateniu bola zakúpená obuv od fy. Baťa celkom za 25.000.— Kčs a od niekoľko obchodníkov v Košiciach bola kúpená bielizeň a šatočky, ktoré veci boli darované menším de-

tom v detskej zdravotnej stanici. Obuvou bolo podelené žiactvo všetkých košických škôl dľa soznamov, ktorý riaditela a správcovia Červenému Krížu predložili a ktoré boli vopred na mestskom sociálnom oddelení prezkúmané, aby niektorý žiak nebol aj inde zapísaný. Pri vianočnej akcii bolo podelené 960 detí, v ktorom počte bolo zahrnutých aj niekoľko vidieckych škôl, ktoré obdržaly tiež obuv pre niekoľko najchudobnejších žiakov.

Zdravotný dom.

Čsl. Červený Kríž v Košiciach hodlá v najbližšom čase započat so stavbou sociálne-zdravotného domu v Košiciach. K tomuto cieľu zakúpil starší dom s veľkou záhradou vo výmere 2 jutár na Komenského ul. č. 17. V zdravotnom dome bude okrem riadne vybavenej zdravotnej stanice aj vzorný sirotinec pre 50 detí s príslušenstvom.

Plány na tento sociálne-zdravotný dom veľmi vhodne a pečlivo vyhotovil stavitel štábný kapitán Jozef Hadrava a tieto sú už ústredím Čsl. Červeného Kríža v Prahe schválené.

Ak dostaneme rozhodnutie od ministerstiev ohľadom subvencií, ihneď sa započne so stavbou.

Tým chce sa Čsl. Červený Kríž v Košiciach postarať definitívne o mnoho sirôt východného Slovenska, ktoré sú dnes v mnoha prípadoch bez prístrešia, nemajúc riadnej výživy ani patričnej výchovy.

Čsl. Červený Kríž v Košiciach zahájil opäť v roku 1926 riadnu získavaciu akciu členskú a síce tým spôsobom, že dal vytlačiť obežníky, ktoré rozosielať všetkým úradom a školám svojho obvodu. Táto akcia našla dost veľké pochopenie a zvýšil sa ňou počet členov v uvedenom roku na 2.025 a v ďalších dvoch rokoch o 200.

Predsedníctvo úfa, že časom a výchovou dorastu Čsl. Červ. Kríža obľahčí sa získavanie členov. Členský príspevok člena prispievajúceho činí 10.— Kčs ročite. Z členských príspevkov dľa stanov odvádza sa 50 procent ústrediu Červeného Kríža v Prahe.

Organizácia dorastu Čsl. Červeného Križa je článkom dorastovej organizácie svetovej. Členovia a členky dorastu pečujú o svoje zdravie a o zdravie svojich bližných. Preto, že základom zdravia je čistota, starajú sa predovšetkým o čistotu svojho tela, svojho odevu, svojej triedy a školy, svojho domova aj obce. Poučujú sa čítaním, besiedkami, riadnym filmom o tom, čoho je treba, aby si udržali svoje zdravie. V svojich časopisoch sa učia, ako majú predchádzať chorobám, sriaďujú školské lekárničky a pod. Mnohé školy dorastové sriaďily si aj zubné poradne. Členovia dorastu navštevujú kurzy o prvej pomoci a podob. Dorast Čsl. Červeného Križa má vôbec konať všetko to, čím by sa stal zdravým a silným. Naš dorast usiluje sa poznať s mládežou aj z iných krajín a preto československé deti dopisujú si už s kamarátmi po celom svete.

Touto dorastovou akciou usiluje sa Čsl. Červený Križ vychovať si riadnych členov a tiež dobrých občanov našej republiky.

Čsl. Červený Križ v Košiciach usiloval sa cez celý minulý čas svojej činnosti vykonávať sociálne-zdravotnú pečlivosť nielen v meste Košiciach, ale po celom širokom okolí, usiloval sa dľa svojich síl vykonávať presne svoje sociálne poslanie a tiež do budúcnosti má vytýčený cieľ svojej humanitnej práce. Je tiež na verejnosti, aby sa tejto práce nielen hmotne, ale aj morálne zúčastnila a svojimi členovskými prihláškami rozšírila rady členov a pracovníkov Čsl. Červeného Križa.

Kouzlo domova.

Jako večne pohyblivé moře, plné bouří, záhad a stálých proměn, jednou velebné a úchvatné ve své velikosti a kráse, jindy zkázonosné ve svém hněvu, probíhá život lidský ve stálých proměnách dle železného zákona Osudu.

Dává jas radosti, přináší roztrpčení a těžké rány, dává vyniknouti a zase strhuje do hlubin.

Rok zapadá za rokem a věk valí se za věkem. Narození, život a smrt jsou třemi fazemi onoho velikého setrvačnicku žití a trvání rodů a národů.

Život jedince je poutí po cestách nejrůznějších. Úskalí béd, trny nebezpečí, bouře neštěstí a nezdaru střídají se s ozářenou stezkou žití. Přípravou k této pouti je dětství a domov. I v mužných létech osvěžují a posilňují vzpomínky a představy na rodnou střechu, na lásku matky a starost otce, na vštěpovaná pravidla a naučení, na zlaté rady, hry, bezstarostný život mládí a celé kouzlo domova.

Co domov dal a čím v mládí pro život vyzbrojil, je hybnou silou, která nedovoluje vybočiti z přímé cesty další, byť vedla pouští a trním. Duše, již byl zdravý základ a ukázána cesta k vyšším cílům nehyne, ale snaží se očisťovati a stoupatí výš; bude uplatňující se složkou v důležitém ústrojí životním, bude svítícím majákem svému okolí.

Domov znamená onen bezpečný přístav, kde čerpá se síla ku práci i k boji, kde hojí se bolesti a zapomínají strasti. Ztráta domova znamená citelný otřes, znovunabytí domova jest radostným počátkem šťastných chvil.

Bohužel, kolik nešťastných tohoto domova postrádá. Zástupy hladových, polonahých, nezaměstnaných anebo jedinců, kteří sešli na šikmou plochu, jichž věrným průvodcem je strádání, duševní rozervanost, těžké starosti.

Jsou jejich příslušníky i nevinné děti. Sirotci. Tvorové nejubožší, protože bezbranní, pro život nepřipravení, bez radosti trávící své smutné mládí ve špinavých brlozích, jichž údělem jsou rány, odkopnutí a prokletí. Jdou smutní a beznadějní svým životem, nepoznali ani lásky ani péče matky, neslyšeli jejího vlídného slova, nepocítili hřejivého pocitu pohlazení a radosti domova. Zakřiknutí, v obavě ze dne zítřejšího, jdou životem.

Kam?

Těmto nejubožším, sirotkům, hodlá Čs. Červený Križ vybudovatí domov, osvětliti jejich neradostný život, nahraditi matku.

20 hochů a 20 dívek má býti zachraňováno před zlobou světa a vedeno po správných cestách života. Vychovati řádně člověka znamená usměrniti jeho životní cestu tak, aby se stal platným členem lidské společnosti. Je to nové narození jedince, který pamětliv své dřívější bídy, strádání a opuštěnosti vzpomínává po celý život na svůj druhý domov, svůj útulek, který dal mu vše, co dáti mohl. A vědomí, že není slabým, opovrženým a zapomenutým tvorem dá mu sílu probíjeti se po celý život, třeba v perné práci, ale s jasem v líci. Jas tento bude předávati i svému okolí, stane se nositelem důvěry a utěšitelem bližních v jejich bédách i strádání.

Představuji si v duchu uskutečněný projekt, provedenou stavbu v zeleni zahrady, jejíž dlouhá, hlavní fronta je oblita plnou září slunce. Nedaleko rachotí po dlažbě vozy a hučí život města v jednotvárné písni. Sem ruch nezaléhá. Je zde skoro klid až na zdravý ruch, kterým se projevuje život.

Chovanci jdou z města, ze školy. Oživnou vchody a místnosti. Mládí se vybíjí v radosti, ale i vědomí nutnosti udržení pořádku a čistoty se projevuje v každém pohybu. Čistota oděvu a těla, pořádek v rozvrhu denního zaměstnání to jest povinnost, která však není břemenem, ale radostným vyplněním dne. Projdeme se ústavem.

I. patro je rozděleno symetricky na 2 oddělení: hochů a dívek. V krajních křídlech umístěny ložnice, vždy pro 5 chovanců jedna, dále místnost pracovny a vedlejší místnosti. Střed budovy zaujímá sál přístupný z obou oddělení. Bude to společné shromaždiště chovanců při slavnostních příležitostech, o dnech památných a bude sloužiti i jako přednáškový sál. I. patro je přístupno ze dvora trojramenným schodištěm, kterýmž se současně schází do souterrainu, kdež jsou umístěny jídelna, kuchyně, lázně, sklady, kotelná ústředního topení a prádelna s mandlovnou. Jsou to místnosti hospodářské, kde soustředěny budou výkony k péči o blaho tělesné.

Přízemí má 3 zvláštní odělení, tvořící samostatné celky. Střední část je ošetrovnou ochuravělých chovanců, v pravém křídle nachází se byt správce, levé křídlo s kanceláři, čekár-

nami a lékařskou ordinací bude sloužiti úkolu lékařské pomoci, kterou Čs. Červený Kříž nemajetným poskytuje.

Veškeré místnosti navrženy byly s ohledem na požadavek účele dostatečně veliké a světlé, využito plně slunce a vzduchu. Volného prostranství kolem stavby využije se jako zahrady a hřiště chovanců.

Čs. Červený Kříž, vědom svého poslání humanního, rozhodl se vybudovati sociální dům, který má býti památkem trvalé ceny. Realisování projektu vyžaduje nejen porozumění nejširší veřejnosti, ale i hmotnou podporu, neboť vyplněním úkolu vybudování domu ukládá se spolku veliká povinnost. Čs. Červený Kříž nehledě na prospěch svůj, dává budovati útulek a poskytuje pomoc příslušníkům vrstev chudých, může tedy očekávati, že jeho práce i snaha naleznou náležitého ocenění a podpory.

Z účinkovania štát. detského domova v Košiciach.

(Dľa zprávy napísanej riaditeľom ústavu drom V. Pospíšilom pre ministerstvo sociálnej pečlivosti.)

Jedným z ústavov, ktorý nehlučne koná veľkú prácu sociálnu a tým národnú, je štátny detský domov v Košiciach. Za starej vlády bol tento ústav len ústavom filiálnym a preto nedostatočne vybaveným. Bol iba prechodnou stanicou pre deti zdravé, ktoré sa v Košiciach dlho nezdržovali, lebo z maďarizačných dôvodov boli čo najskôr expedované na »dolnú zem«, do rodín maďarských, kde sa slovenské deti odnárodňovali. Stav detského domova, okrem toho, že tento nebol pre svoj úkol vôbec potrebné vybavený, bol jednoducho hrozný. Postačí len poznamenať, že jeho miestností boli zamorené hmyzom, zariadenia boli staré a nevhodné, o liečebné vybavenie ústavu nebolo vôbec postarané.

V takomto stave prevzalo ústav po prevrate do správy zvláštne kuratorium, ktoré ho 7. novembra 1919 odovzdalo ministerstvom sociálnej pečlivosti ustanovenému riaditeľstvu. R. 1920 previedlo ministerstvo sociálnej pečlivosti personálne zmeny a tak položilo základ k úplnej reštaurácii ústavu nielen po stránke jeho zariadení, ale aj po stránke jeho poslania. Štátny detský domov v Košiciach mal sa stať v prvom rade útulkom opustených detí nemocných a len potom prechodnou stanicou detí zdravých. Bolo preto treba odstrániť doterajší nemožný stav a upraviť ústav tak, aby vyhovel veľkému sociálnemu úkolu.

O potrebe nápravy presvedčily sa pri návštevách ústavu zdravotné výbory snemovne aj senátu, ministri sociálnej pečlivosti prof. dr. Gruber, r. 1921, dr. Vavro Šrobár, dr. B. Vrbenský r. 1922, predstavitelia lekárskej fakulty pražskej univerzity r. 1924, komisie ministerstva sociálnej pečlivosti atď.

Je samozrejmé, že za našej správy došlo k prenikavým zmenám. Nemožné vnútorné zariadenia boli odstránené, chodby natreté olejovou farbou, kuchyne a kúpeľne boli vyložené emailovými kachlíkmi, k kúpeľňách bol umiestnený dostatočný počet vaničiek, zariadené ordinačné a operačné miestnosti, z vlastných prostriedkov ústavu upravené bolo roentgenolaboratorium s horským slncom, vymenené bolo nevyhovujúce vnútorné zariadenie spální, renovovaná bola aspoň čiastočne prádelňa, zahrada okolo ústavu bola upravená tak, aby so mohla upotrebiť pre heliotherapiu, boli zakúpené lekárske nástroje a prístroje, neupotrebitelné a opotrebované zariadenie sa postupne vymeňuje.

O nákladoch na riadne vybavenie ústavu možno si zrobiť predstavu už dľa toho, že len na stavebné udrzovacie práce bolo vydaných na 350.000 Kčs.

Neboly to teda úkony a starosti malé pri prvých začiatkoch našej správy v tomto ústave. Neišlo tu totiž len o odstránenie spomenutých nedostatkov, ale o prevedenie premeny ústavu filiálneho na ústav hlavný a samostatný tiež po všetkých druhých stránkach. Bolo súčasne treba najst niekoľko sto celkom nových pestúnov, lebo starí boli z pochopiteľných dôvodov na území čiročisto maďarskom, teda na území terajšieho Maďarska. Na Slovensku narážala táto potreba na ťažkosti, vyplývajúce z neznalosti vecí. Maďarská vláda nemala z maďarizačných dôvodov vôbec záujmu, aby ľud na Slovensku si navykol chápať úkol pestúnov, aby vedel popri svojich deťoch vychovať aj dieťa cudzie. Bolo treba naviazať styk s poručenskými a okresnými úradmi, naučiť všetkých — aj matky kojencov — kázní a poriadku.

Nadľudská práca riaditeľstva ústavu, ktorej nikdy nebolo málo, sa podarila aj týmto smerom. Dnes niet už nedostatok pestúnov ktorejkoľvek národnosti a poriadok v ústave je vzorný. Matky veľmi dobre chápu dobrodenie tejto ustanovizne a odborné vedenie je všestranne respektované.

O blahodárnej činnosti ústavu k prospechu opustených detí zdravých, svedčí niekoľko dát. Pestúňom sa vyplatilo: r. 1921 —

259.211 Kčs, r. 1922 — 281.564 Kčs, r. 1923 — 420.050 Kčs, r. 1924 — 513.287 Kčs, r. 1925 — 631.408 Kčs, r. 1926 — 685.045 Kčs, r. 1927 — 897.097 Kčs. Za šatstvo pre detí sa vyplatilo: r. 1921 — 477.248 Kčs, r. 1922 — 315.099 Kčs, r. 1923 — 260.061 Kčs, r. 1924 — 193.671 Kčs, r. 1925 — 264.268 Kčs, r. 1926 — 353.568 Kčs, r. 1927 — 305.395 Kčs. Za školské potreby sa vyplatilo: r. 1921 — 22.487 Kčs, r. 1922 — 14.097 Kčs, r. 1923 — 14.065 Kčs, r. 1924 — 6.917 Kčs, r. 1925 — 7.351 Kčs, r. 1926 — 15.248 Kčs, r. 1927 — 16.098 Kčs. Za lekárske a koloniálny dozor vyplatilo sa lekárom a dozorcami: r. 1921 — 15.091 Kčs, r. 1922 — 17.771 Kčs, r. 1923 — 28.524 Kčs, r. 1924 — 30.781 Kčs, r. 1925 — 32.530 Kčs, r. 1926 — 36.904 Kčs, r. 1927 — 47.061 Kčs.

V ústave samotnom sú shromaždené deti choré. Úloha, akú v tomto smere má štátny detský domov, je nie menej dôležitá a pri tom veľmi ťažká. Veď v rokoch 1923—1927 teda behom jedného päťročia prešlo ústavom 2925 detí chorých, z toho 1509 chlapcov a 1416 dievčat. Z 1409 chlapcov zomrelo ich 192 t. j. 13,62 proc. a z 1347 dievčat zomrelo 184 t. j. 13,66 proc. To všetko len z chorôb smrteľných. A s akými chorobami prichádzajú deti do tohoto ústavu, ukazuje letný pohľad do soznamu nemoci, ktoré deti postihly. Sú to na pr.: lues (v naznačenom období 125 prípadov, z ktorých nastala smrť v 67 prípadoch), bronchopneumonií 583 prípadov (62 úmrtí), menengitíd 54 prípadov (37 úmrtí), enterosepsií 36 prípadov (25 úmrtí), trachom atď.

Lekárske úkoly boli v tomto smere zvlášť ťažké, lebo pre nedostatok miesta bývalo v nevelkej miestnosti i 70 detí. (Podobný nedostatok miesta je aj pre matky a pre personál).

Ústav, ako je hore povedené, je len pre deti choré a potrebujúce lekárskeho ošetrovania. Z týchto býva v ústave stále priemerne 120 detí, ostatných vyše 1400 detí zdravých je umiestnených v rodinách po koloniách. Vyzdravené deti posielajú sa do rodín, ochorelé z rodín do ústavu. Táto cirkulácia vyžaduje sama priemerne 80.000 Kčs výdavkov cestovných.

Vôbec rozvrhnutie nákladov na túto ochranu detí vynaložených je v mnohom smere zaujímavé a svedčí o veľkosti tejto inštitúcie, čo dokazujú tieto položky:

R. 1922 robil celkový obrat 2.174.270 Kčs, r. 1923 — 2.248.187 Kčs, r. 1924 — 1.669.442 Kčs, r. 1925 — 1.702.956 Kčs, r. 1926 — 2.082.856 Kčs, r. 1927 — 2.171.610 Kčs, r. 1928 — 2.260.641 Kčs. Na r. 1929 je prelimitované 2.822.746 Kčs.

Z kolónií štát. detského domova košického sú najväčšie tieto: Sobotišťe pri Senici 327 detí, Vrbovec 229 detí, Košice 175 detí, Ždaňa 146 detí, Počuvadlo pri Baňskej Štiavnici 121 detí, Bur. Sv. Petr a Bur. Sv. Mikuláš 66 detí. Na ostatných kolóniách t. j. v Spiš. Novej Vsi, Prešove, Lakšar, N. Vsi a mimo kolónie je zbytok detí t. j. dňa 8. októbra t. r. 352 detí. Je teda k tomuto dni v pečlivosti štát. detského domova košického 1537 detí.

Stručný prehľad činnosti ústavu, ktorý má tak šlachetný a vysoko humánný cieľ: pečovať o nezavinene neproduktívne mladistvé vrstvy národa a vychovávať tomuto z opustených detí produktívnych a sebastačných jednotlivcov, hovorí o zásluhnej práci, o úspechu diela, ktoré muselo byť od základu budované. A pri tom nie sú ešte dnes také podmienky, aby ústav tento mohol činnosť svoju rozšíriť a prehĺbiť. Technické nedostatky (malé a nedostatočné miestnosti, potreba nových budov) budú snáď v nastávajúcom desaťročí odstránené novými investíciami tak, aby Slovensko nezostávalo za Pod. Rusou, kde sa práve dokončuje výstavba podobného ústavu nákladom 3 mil. Kčs v Mukačeve, ale aby malo v tomto nekonečne dôležitom obore postarané dostatočným spôsobom, ako to národný a sociálny záujem vyžaduje.

Košice a ich chudobni.

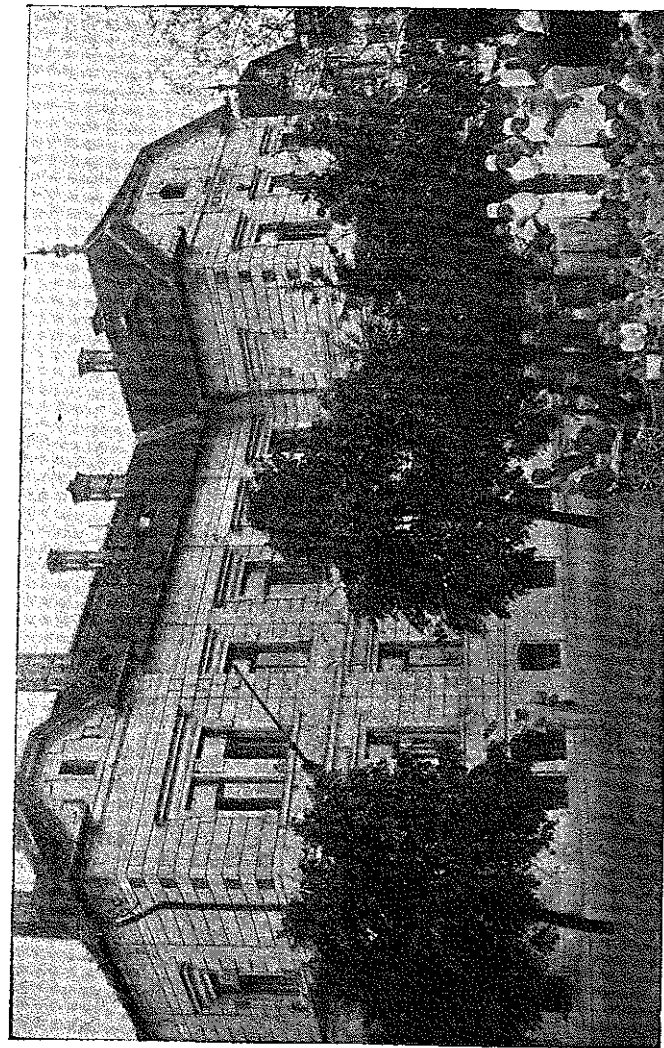
(Z činnosti sociálneho oddielu mestskej rady.)

Podpora sociálne slabých patrí k znakom kultúrnej vyspelosti. Nebude preto bez zaujímavosti prezreť, ako účinkovala na tomto poli správa mesta Košíc a čo urobila, aby pomohla tým najpotrebnejším z potrebných. Nejde o prácu ľahkú, lebo niekedy nedorozumenie a najmä finančné ťažkosti stavajú úspechu do cesty mnohé prekážky. Krátky prehľad charitatívnej činnosti v Košiciach umožní nám posúdiť — iste priaznivo — čo sa na tomto poli vykonalo a ako sa po prevrate zväčšila podpora nemajetných a chudobných. Bolo by dobre, keby týchto niekoľko riadkov bolo povšimnutých, lebo sú obrazom málo viditeľnej, za to ale veľmi dôležitej činnosti, o ktorej najlepšie vedía len tí, ktorí pocítili jej blahodarné účinky a ktorých ona uchránila od najstrašnejších chvíľ. Ale priame jej dôsledky tangujú aj širokú verejnosť, lebo ju ochráňujú od veľkého počtu jednotlivcov, ktorých by bieda a nedostatok zahneli do spárov zločinu.

Mesto Košice, vykonávajúc sociálne úkoly neobmedzovalo sa len na platné zákonné predpisy a nariadenia, ale zasahovalo dobrovolne dľa možností a prostriedkov všade, kde bolo potrebné.

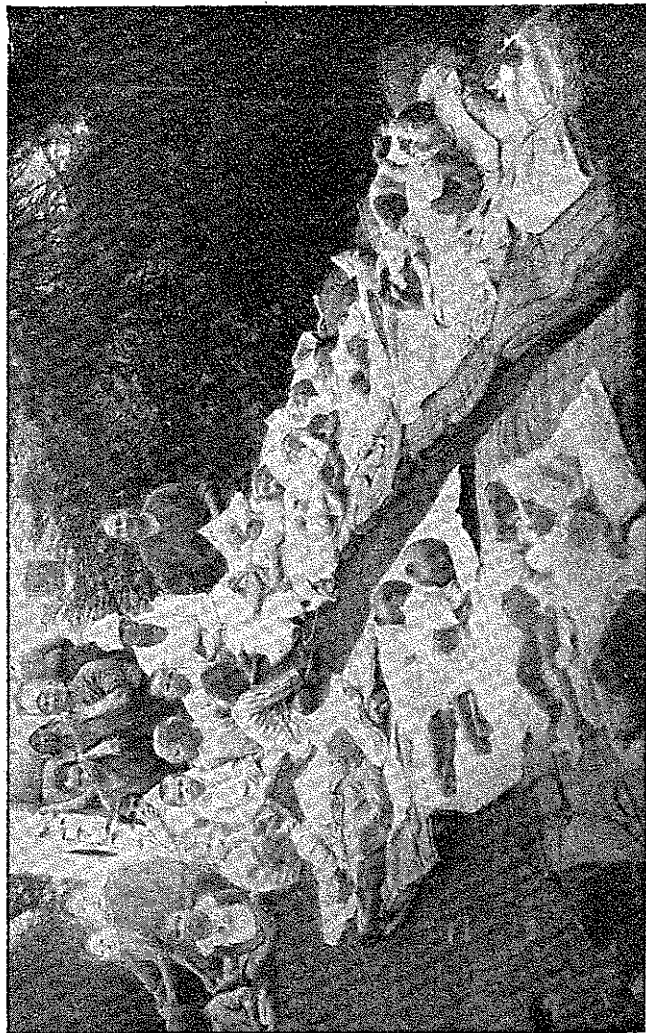
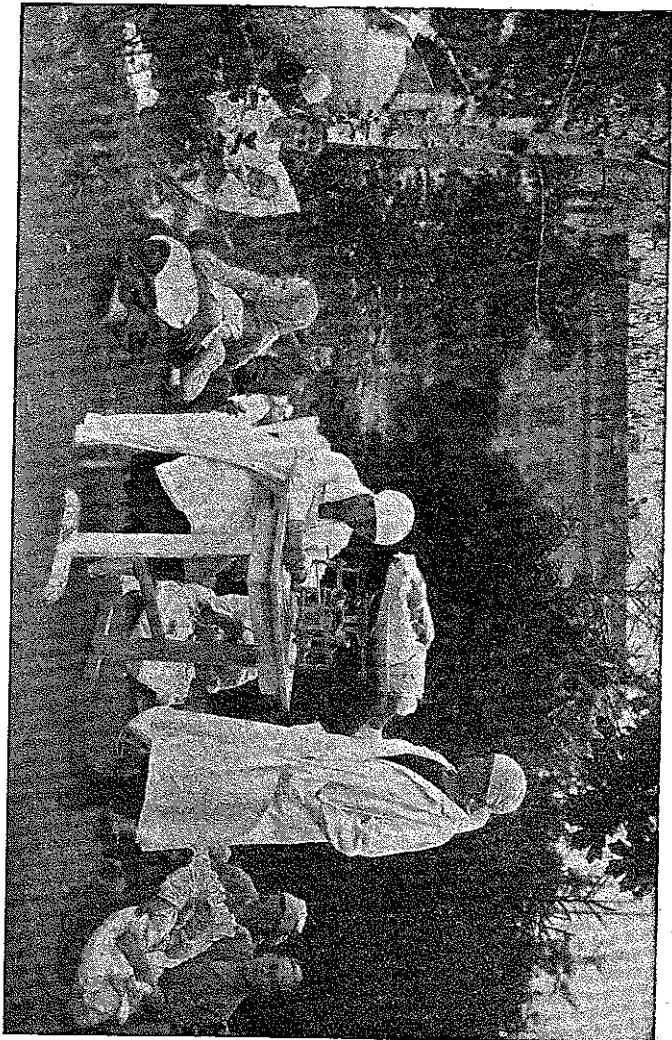
Splňujúc predpis zákona o pečlivosti o chudobných, podporovalo v prvom desaťročí republiky ročne priemerne asi 240 osôb. Počet podporovaných sa postupne zmenšil asi o 5 proc., za to podpora sa zvýšila asi o 300 proc. Na podporách riadnych, mimoriadnych a vo forme výpomocí vyplatilo mesto za posledných 10 rokov celkom 1,264,096 Kčs, z čoho riadna podpora obnáša 942,692 Kčs.

Ďalej podporuje Spolok Alžbety, založený r. 1838, pečujúci o chudobinec, poskytuje mu drevo, hradí svetlo a platí na opa-

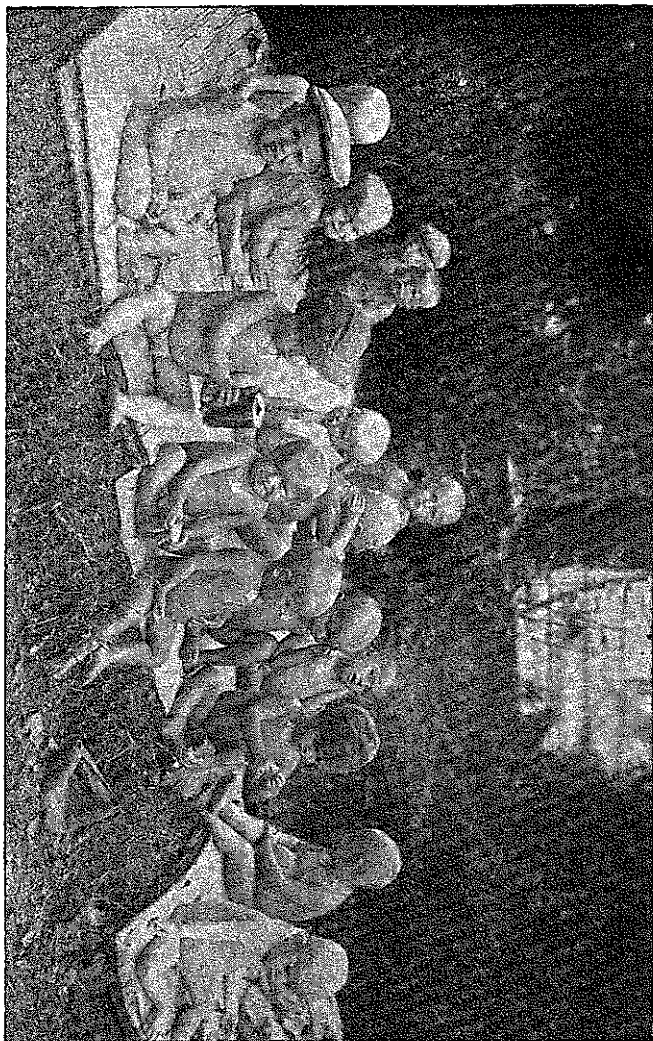
Čsl. štátny detský domov v Košiciach.

Váženie kojencou.

Liečba kojencov sňkom.

Liečba chlapcov a dievčiat sňkom.

trované osoby, ktorých je teraz 54. Podobne prispieva na chorobinec úhradou vecných výdavkov, okrem predpísanej ročnej položky 50.000 Kčs. Týmto dvom ústavom prispelo mesto (pravidelne od r. 1924) sumou 665.483 Kčs. Počet opatrovaných osôb je dnes pätnásobný (10—54), opatrovacie trovy sa priemerne zvýšili o 400 proc. (30 Kč — 150 Kč). Suma ročne poukázaných obnosov vzrástla o 1300 proc.

Na ľudovú kuchyňu, udržiavanú ženským dobročinným spolkom izraelitským, prispievalo mesto 2000 Kčs ročne, teraz 4000 Kčs, okrem dreva. Sumou prispelo na tento cieľ 46.280 Kčs. Tento spolok udržiava spomenutú ľudovú kuchyňu už od r. 1880 vždy v zime. Dočasne prijíma do opatery aj tých chudobných, ktorí by hľadali pomoc v ľudovej kuchyni mestskej a tak mestu značne napomáha.

Košický chudobinec je starého dáta a mesto poukázalo mu prvú podporu už r. 1895. Keď boly miestnosti tohoto r. 1921 rekvirované pre študentský internát, museli byť chudobní umiestnení v Bárči, v miestnostiach tamojších kaštieľov. Toto opatrenie nebolo výhodné a preto mesto upravilo nákladom 13.000 Kčs bývalú husársku kasáreň, do ktorej boli chudobní prenesení. Súčasne prevzal ich opateru od 3. augusta r. 1921 Čsl. Červený Kríž. Mesto prispieva na tento ústav hradením vecných výdavkov, rozdeľuje medzi opatrovaných na Vianoce topánky, papuče, čapky, plátno, časti šiat a pod. a udeľuje podpory peňažité, ktoré r. 1918 obnášaly 3.095 Kčs, r. 1925 už 60.000 Kčs a tohto roku 70.000 Kčs, celkom 370.845 Kčs. Poukazované podpory sa ustavične zväčšujú a do teraz boly povýšené o 2.100 proc.

Po zrušení dievčenskej útulne sv. Antona zostal v Košiciach len sirotinec sv. Antona, pôvodne založený biskupom dr. A. Fischerom-Colbrieom. V tomto sa pečuje o siroty a polosiroty od 3—15 rokov. Počet detí je asi 42—49, z ktorých je tretina detí nemanželských. Chovanci navštevujú slovenské ľudové a stredné školy. Po skončení školskej povinnosti zostávajú dievčatá v ústave a učia sa domácim prácam a odchádzajú za povoláním, vybavené potrebnými vedomosťami a znalosťami a spori-

telnou knižkou na 500—600 Kčs. Chlapci, nakoľko neštudujú, odchádzajú učiť sa remeslám. Mesto poskytuje tomuto ústavu podporu, ktorá už r. 1918 obnášala 200 Kčs ročne, r. 1928 už 14 tisíc Kčs ročne. Celkom udelilo sirotčinci na podporách 63.575 Kčs.

Z revolučných čias r. 1848—49 žili v Košiciach traja dobrovoľníci, z ktorých žije už len Pavel Holleček. R. 1918 udeľovalo im mesto mesačne podporu po 20 Kčs, Pavel Holleček, býv. inšpektor m. chorobinca dostáva teraz 200 Kčs. Sumou podporilo mesto týchto troch veteránov 12.840 Kčs.

Svoju pomoc neodopiera chudobným ani v chvíľach najsmútnejších, pri odchode ich zo sveta. Na pohraby chudobných vyplatilo mesto za posledných 10 rokov v podporách 319.200 Kčs (r. 1918 — 3000 Kčs, r. 1928 40.000 Kčs). Od r. 1926 zapravuje za nich aj poplatky za hroby, ktoré za posledné tri roky obnášali 98.820 Kčs a poskytlo v tomto období bezplatne 102 rakví.

Dôležitou inštitúciou je vrchnostenská sprostredkovateľňa práce, na ktorú vyplatilo mesto za posledných 10 rokov 932.486 Kčs. Príspevok obnášal r. 1918 — 24.887 Kčs, tohto roku 103.302 Kčs. Účel tohto ústavu dopĺňa vhodne t. zv. »Ludový hotel« t. j. nocľaháreň najmä pre tých, ktorí hľadajú zamestnanie a nemajú žiadneho útulku. Za nocľah sa platí 3 Kčs. Nocľaháreň má kúpeľňu a je pod priamym dozorom sociálneho oddielu. Od r. 1922 vydalo mesto na túto nocľaháreň 214.268 Kčs, na obe inštitúcie (sprostredkovateľňa práce) sumou 1.037.754 Kčs. Okrem toho poskytlo nezamestnaným r. 1924 a r. 1928 podporu 77.000 Kčs.

Cieľom stravovania chudobných a nezamestnaných otvorilo mesto 18. februára r. 1923 mestskú ľudovú kuchyňu, ktorá týmto na poukázky sociálneho oddielu vydáva stravu. V kuchyni sú zamestnaní jeden úradník a tri kuchárky. Pôvodne bol obed poskytovaný za 4 Kčs, neskôršie sa v tejto kuchyni stravuje veľký počet chudobných bezplatne a aj postrkovaným poskytuje táto kuchyňa stravu. Dľa jednotlivých prípadov vyberal sa za obed poplatok 2 Kčs, 2 Kčs 50 hal., 3 Kčs a r. 1924 vyslovila mestská rada zásadu, že len skutočne chudobní, práce neschop-

ni, starci a chorí do Košíc prislúšní, majú nárok na bezplatný obed. Obed je dobrej jakosti a v dostatočnom množstve. Roku 1925 prenajala kuchyňa pozemky, aby získala ľacné zemiaky. Od r. 1923 bola položka na mestskú ľudovú kuchyňu uvádzaná v rozpočte. R. 1923 obnášala 200.000 Kčs, tohto roku 300.000 Kčs. Za šesť rokov účinkovania kuchyne vyplatilo mesto na túto 1.450.000 Kčs. Mesačne sa udeľilo priemerne 3664 obedov roku 1923 a 6.295 obedov (do 30. sept.) r. 1928, pre postrkovaných priemerne 500. Celkom bolo vydaných 401220 obedov, čo dokazuje účelnosť a blahodárnosť tohto humánneho podniku.

Nakoľko bolo možné, usilovalo sa mesto pomôcť nemajetným aj v bytovej kríze a vydalo na tento cieľ viac ako 800.000 Kčs, najmä na úpravu barakov pri Bárči.

Na opustené deti venovalo mesto na základe zákonnej povinnosti od r. 1925 celkom 90.000 Kčs, na Vlčkov fond od roku 1923—1925, keď sa podpora zastavila, 11.250 Kčs, kat. konviktu palivového dreva v cene 17.500 Kčs.

Ústav pre vzdelanie chluchonemých podporovalo mesto finančne a poskytovaním dreva. Od otvorenia ústavu v máji r. 1923 robí tento príspevok 39.200 Kčs. Ústav zamýšľa zriadiť poradňu a domov pre opustených hluchonemých. Mesto uznáva šľachetné ciele ústavu a jeho košických chovancov podporuje aj peňažite.

Na chudobné deti mesto vôbec nezabúda. Od r. 1925 poskytuje príspevky na zakúpenie školských učebníc, z počiatku obnosom 5000 Kčs, teraz 10.000 Kčs. »Okresná pečlivosť o mládež«, ktorá pod vedením prezidenta sedrie dr. Hostana a jednatela, prednostu okres. súdu dr. Sobotku, vyvinula blahodárnú činnosť, našla tiež porozumenie u správy mesta, ktoré jej k počiatkom činnosti r. 1927 udeľilo 25.000 Kčs. R. 1928 bola táto inštitúcia podporená výlučne len mestom, obnosom 15.000 Kčs. Okresná pečlivosť sa stará o umiestenie a dozor mladistvých, poskytuje peňažité podpory a šatstvo a dbá o to, aby mládež, najmä chudobná a opustená, mravne neupadla.

Veľkou akciou mesta bolo zavedenie letovania detí, s úspechom prevádzané za spolupráce miestnych humánnych spol-

kov. Deti letovaly v Košic, Hámroch a Košic, Belej, v Bardijovských kúpeľoch a Thurzovských kúpeľoch. Zpočiatku letovalo 173 detí, druhého roku 409 detí, tohto roku 186 detí. Od r. 1923 vydalo mesto na túto akciu 480.000 Kčs.

Na Šrobárov detský ústav v Smokovci, kde je zaistené miesto pre 5 košických tuberkul. detí, prispelo mesto od r. 1926 celkom 65.000 Kčs.

Veľmi vydatne účastňuje sa mesto ošacovacej vianočnej akcie. Od r. 1925 ošatilo 1454 chudobných detí, na ktorý cieľ obetovalo 180.000 Kčs.

Z ďalších podpôr, ktoré mesto udeľuje humánnym spolkom a korporáciám, treba menovať Čsl. Červený Kríž, ktorému poskytlo od r. 1926 — 22.091 Kčs, družine válečných poškodených od r. 1925 dreva v cene 8000 Kčs, od r. 1923 na pohorelcov, poškodených a soc. ustanovizne 111.000 Kčs, soc. podpornému spolku Židov na Slovensku, ktorý je expozitúrou amerického Joint Comitétu a poskytuje nemajetným židom bezplatné pôžičky, udeľilo mesto od r. 1923 — 21.500 Kčs, Masarykovej Lige proti tuberkulóze od r. 1923 (200 Kčs) 11.200 Kčs (r. 1928 — 2500 Kčs) atď.

Úctyhodnou je aj pozornosť mesta k chudobným chorým, ktorým vystavuje poukázky na bezplatné liečenie a bezplatné lieky. Od r. 1923 do 30. sept. 1928 dostalo poukázky na bezplatné liečenie celkom 680 osôb a liekov bolo bezplatne vydaných za 105.000 Kčs. Popri tom uhradilo od r. 1926 za chudobných chorých košických príslušníkov, splňujúc zákonnú povinnosť, 30.000 Kčs. Teda na sociálne-zdravotné opatrenia vzáujme chudobných vydalo mesto 135.000 Kčs.

Pri tom podporuje chudobných aj drevom. Od r. 1926 rozdeľuje sa ročne 800 m³ pre 400 osôb. Doteraz rozdelilo sa pre 1200 osôb 2400 m³ dreva.

Veľmi dôležitým zariadením je kataster chudobných a zavedenie t. zv. »evidenčných knížok«. Týmto opatrením má byť celá humanitná akcia sjednotená. »Evidenčné knížky« sa veľmi osvedčili a položily vlastne základ spomenutému katastru. Na návrh člena sociálnej komisie, dra Pospíšila, riaditeľa štát. det-

ského domova, previedol tento dôležitý úkol mestský sociálny referent, radca Várge. O každom podporu žiadajúcom napíše sa podrobný »osobný list«, ktorý je zrkadlom celého jeho polohenia. Súčasne sa na ňom zaznačujú všetky poskytnuté podpory. Doplňkom katastru je evidencia všetkých miestnych humánnych spolkov, ktorých je teraz v Košiciach 77. Uvedená štatistika vedie v evidencii 482 polovič. sirôt, 122 sirôt, 377 válečných sirôt, 931 vdôv, 141 invalidov, 161 válečných vdôv, 15 hluchých, 2 nemých, 11 hluchonemých, 12 slepých, 3 chromých, 4 slabomyselných, 8 telesne vadných, 173 alkoholikov, 110 osôb, ktoré dostávajú chlieb atď.

Pre túto kanceláriu sociálnej pečlivosti určil mestský rozpočet od r. 1923 až dosiaľ celkom 194.150 Kčs.

Mesto poskytlo tiež drevo rôznym organizáciám, tak od r. 1925 okres. rade kresťanských socialistov v cene 16.300 Kčs, odborovej rade za 6300 Kčs, krajskej odbor. skup. a sväzu druž. za 2800 Kčs, všeob. sdruž. soc. rob. za 2100 Kčs, RTJ za 2100 Kčs, Orlu za 1400 Kčs atď. Od r. 1923 sumou za 50.430 Kčs.

Z budúcich úkolov mesta je sriadenie prepotrebných jaslí, v ktorých by mohli byť umiestené pod dobrým dozorom detí matiek, ktoré musia ísť za prácou. Na tento cieľ boli už do rozpočtu vzaté položky a síce r. 1925 drevo v cene 1260 Kčs a r. 1927 a 1928 po 50.000 Kčs, ale obnosov týchto sa nepoužilo. Potrebná je tiež polepšovňa pre dievčatá.

Vyvrcholením úctyhodnej sociálnej činnosti mesta Košic v jubilejnom roku republiky bude polozenie základného kameňa k veľkému sociálnemu domu, v ktorom budú sústredené a riadne umiestené a vybavené všetky humanitné inštitúcie. Ústav tento má byť vybudovaný nákladom 2 mil. Kčs. Pri súťaži bolo rozrodenuté prijať plán architekta Breptu. Ústav bude moderne zariadený a bude ozdobou nielen Košic, ale celého Slovenska.

Prehľad sociálnej činnosti mesta Košic ukazuje, ako môže samospráva plniť vznešené úkoly. Humánna činnosť, ktorú mesto prevádza, je iste jednou z najkonštruktívnejších, slúži mestu ku cti a národu k osohu. Základy pre budúce desaťročie samostatnosti sú v tomto smere v Košiciach dobre založené.

Inž. Eduard Svozil, Košice:

Zemедельскé výrobné pomery na východnom Slovensku v desaťročí 1918-1928.

Úvod.

Štátnym prevratom dostalo východné Slovensko celkom inú štruktúru hospodársku i sociálnu. Keďže pred prevratom inklinovalo toto územie k Miškovcu a Budapešti, malo sa po prevrate hospodársky osamostatniť a hospodársky pripútať k západným zemiám republiky, ačkoľvek široké pásmo Tatier tvorí prirodzenú prekážku, ktorá je ešte zvyšovaná veľkou vzdialenosťou výrobných oblastí východu od konzumných častí západu. Keď pred prevratom sústreďoval sa hospodársky život v kruhoch statkárskeho, vyniesol prevrat na povrch vrstvu malého a stredného roľníka, ktorý dosiaľ bol celkom vylúčený z hospodárskeho ruchu a života. Nakoľko obyvateľstvo východného Slovenska zaoberá sa zo 72% výrobou zemedelskou, sústredila sa pomoc štátu a verejnosti hlavne na zabezpečenie a zveľadenie zemedelskej výroby a povznesenie slovenského roľníka.

Chov hovädzieho statku.

Hlavným prameňom výživy zemedelského obyvateľstva na východnom Slovensku je chov dobytká, na prvom mieste chov hovädzieho statku. Keďže 40% zemedelskej pôdy zaujímajú pastviny a lúky, keďže pestovanie pšenice a obchodných plodín je znemožňované nepriaznivými pôdnymi pomermi (záplavy a spodná voda) a nevýhodnou polohou tržnou, keďže hospodárskych usadlostí vyššie 50 k. j. sú len 2%, je táto oblasť predurčená na chov hospodárskych zvierat. Vo Spiši, Šariši, hornom Zemplíne a skoro celom okrese košickom chová sa dobytok

pinzgavský, v strednom a južnom Zemplíne a v okrese moldavskom dobytok siementálsky a bernský, v okrese Kr. Chlumec, Veľ. Kapušany a Moldava z čiastky tiež dobytok stepný; jednotlivé veľkostatky majú dobytok dánsky alebo východofryzský, čo je ale sporadické a bez všeobecného významu.

Dostatočná rozloha pastvín umožňuje i najchudobnejším roľníkom držať aspoň jednu kravu, ktorá sa cez leto na pastvine vyživí, zimu potom pretlačie väčšinou pri slame a krmnej repe. Kdežto v zemiach historických začína zemedelský robotník chovom kozy, na Slovensku začína hneď s kravou. Rozšíreniu chovu kôz medzi vonkovskými chovateľmi zabraňuje (na rozdiel od chovateľov mestských) okolnosť, že kozy robia škody v lesoch a na lesných pastvinách a že proti ich chovu je zakorenená akási antipatia. Ponevác malých chovateľov je veľký počet (hospodárstiev s 2—30 k. j. pôdy je na východe 82%) tvorí skupina chovateľov od 2—8 kusov hovädzieho statku základňu celého chovu.

Drobní chovatelia dodávajú na trh väčšinou dojnú kravu pre výdojnú hospodárstva na Slovensku a v zemiach historických, potom polovykrmené voly pre liehovarnícke a cukrovarnícke hospodárstva a konečne brakový jatočný dobytok; v ostatný čas dochovávali tiež dobytok plemenný.

Priemerná jakosť dobytká od drobných chovateľov nie je uspokojúca. Včasnú použitie k chovu, nedostatočný výber plemeníkov a plemení a hlavne nedostatočné krmenie pôsobí, že dobytok je ešte z veľkej čiastky drobný, špatne vyvinutý, vadnej formy a malej rannosti. Veľkého pokroku docielili chovatelia plemenných býčkov pinzgavských v oblasti Košíc a Prešova, ako i chovatelia, ktorí používajú kráv k ťahu. V prvom prípade prinieslo lepšie zpeňazenie chovného materialu používanie jaderných krmív, lepšie ošetrovanie a lepší výber plemeníkov; v druhom prípade vytlačuje a nahradzuje ťažná krava koňa resp. vola a zaujíma jeho miesto jak v lepšom krmení tak i ošetrovaní.

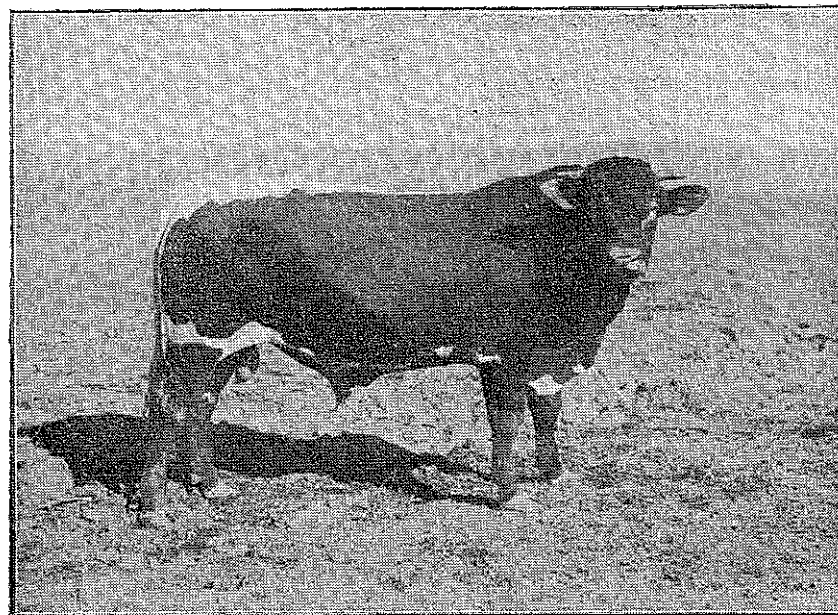
Druhá skupina chovateľov sú chovatelia strední s počtom 8—15 kusov hovädzieho statku; týchto možno zaradiť do veli-

kostnej skupiny 30—100 k. j. zemedelskej pôdy, ktoré hospodárstva zaujímajú na východe 9% zemedelských podnikov. Chov hovädzieho dobytku u stredných hospodárov nie je na východe o nič lepší než u chovateľov drobných, ačkoľvek podmienky pre chov sú prajnejšie. Stredný hospodár chová na východe zbytočne mnoho koní, do tohoto chovu investuje často všetky svoje finančné prostriedky na úkor iných odvetví a v prvom rade na úkor hovädzieho dobytku. Chov koní je ušľachtilým športom, ale v našich československých pomeroch sa nevypláca, takže do budúcnosti sotva sa bude môcť udržať v takom rozsahu ako dnes. Podobne ako v Maďarsku, Báčke a Banáte majú i u nás niektoré hospodárstva v okresoch Veľ. Kapušany, Kr. Chlumeč, Míchalovce, Moldava na 50 k. j. zemedelskej pôdy 6—8 veľmi pekných koní, ale pri tom iba 2—3 biedne kravy.

Veľkostatky boli pred prevratom na východe veľmi dôležitá chovateľská skupina. Budapešť, Miškovec, Košice, priemyselné Krompachy a Gelnica poskytovaly odbyt surového mlieka a mliečnych výrobkov a podmiňovali výdojné hospodárstva. Vysoký kontingent hospodárskych liehovarov a možnosť voľného odbytu doma i za hranicami (Budapešť, Viedeň, Mnichov, St. Marx) umožňovali rentabilitu výkrmu volov v rozsiahlom merítku. Konečne politické soscupenie Uhorska favorizovalo veľkostatky i po stránke odchovu dobytku plemenného, takže veľkostatky boli jediným dodávateľom plemenných býčkov pre všetky chovateľské skupiny. Zmena politických hraníc, viaznosť štátneho hospodárstva v prvých rokoch po prevrate, pozemková reforma, zmena v soscupení politickom a sociálnom atď. zatlačili túto skupinu v rozsahu i význame (dnes je na východe hospodárstiev vyššej 100 k. j. zemedelskej pôdy len 1½%).

Výberu jalovic venuje roľník na východe veľkú pozornosť, lebo odchováva v nej budúcu matku 6—8 teliat. Bohužiaľ výberu plemenných býčkov nevenuje sa dosiaľ náležitá pozornosť. Je teda pochopiteľné, že hlavný záujem pri zveľadení chovu sústredil sa po prevrate na zlepšenie kvality plemenných býčkov, ich ošetrovanie a organizáciu nákupu a odpredaju.

Ponevác po prevrate bol nedostatok dobrých plemenných býčkov rasy pinzgavskej, usporiadalo ministerstvo zemedelstva v roku 1922 nákup týchto býčkov z cudzozemska, ustájnilo ich pri dobytkárskom družstve na Čiernom Váhu a poskytlo tak našim chovateľom prvú príležitosť nákupu materiálu dobrého

Plemenný pinzgavský býk kontrolovaného stáda v Siplaku.

a veľmi lacného, lebo štátna podpora snižovala cenu, dovoľujúc nákup výborných býčkov i obciam najchudobnejším. To bol počiatok nákupných trhov na Slovensku. Taký istý trh v roku 1924 usporiadal poprvé v Košiciach hosp. inšpektor inž. Pilka, ovšem s materiálom väčšinou domácim.

Na jaseň vykúpilo ministerstvo zemedelstva spolu so Zemedelskou radou 40 plemenných pinzgavských býčkov východosloven. pôvodu, ustájnilo ich na hospodárstvach roľ. školy v Košiciach a v Sabinove a na jar 1925 rozpredalo obciam; ko-

rektívom v tomto smere zostane i na ďalej peňažitá výpomoc z prostriedkov verejných. Týmto vývojom dospelo sa k usporiadaniu nákupných trhov na plemenných býkov, ktoré veľmi zjednodušujú nákup i subvencovanie nákupu, dávajú prehľad o kvalite dochovaných býkov, umožňujú kontrolu materiálu, ktorý sa podporuje z prostriedkov verejných a veľmi zjednodušujú administratívne vybavovanie žiadostí o nákupné podpory. Behom roku 1926 a 1927 sa organizácia trhu zdokonalila, takže roku 1928 možno nákupné trhy v Košiciach a v Prešove nazvať výstavnými trhami plemenných býkov pinzgavských. V dôsledku tejto organizácie je predaj býkov na našich trhoch veľmi dobrý a okruh kupcov stále väčší.

Nakoľko rozhoduje pri výbere plemeníkov a plemeníc okrem tvaru a barvy tiež pôvod, resp. výkonnosť a výnosnosť matky, zriadila Zemedelská rada maštalnú kontrolu hovädzieho statku. Koncom roku 1927 kontrolovalo sa celkom 317 kráv v 18 obciach a u 183 chovateľov; v roku 1928 bola kontrola rozšírená o ďalších 120 kráv v 7 obciach a u 68 chovateľov.

Poistovanie dobytká.

Cieľom ochrany a zabezpečenia výroby sú zakladané poisťujúce dohody chovateľov rožného statku a to na týchto zásadách:

a.) všetci chovatelia v obci si vzájomne vypomáhajú pomerne k počtu dobytká, — b.) sú povinní odobrať za peniaze takú čiastku mäsa, ktorá im bola predstavenstvom dohody určená, — c.) sú povinní zaplatiť v hotovosti čiastku im určenú, keď mäso je nepoživatelné.

Za týchto podmienok založené bolo behom roku 1927 v rôznych okresoch celkom 20 poisťujúcich dohôd, s úhrným počtom 1268 členov a 4818 kusov poisťného statku.

Dnešný stav.

V dôsledku zveľaďovacej činnosti dosiahlo sa na východe predválečného stavu hovädzieho dobytká, v dobytku pinzgav-

skom i kvalitatívneho pokroku. Východoslovenské výstavné trhy na plemenných býkov rasy pinzgavskej sú dnes známe nielen svojim rozsahom, ale i veľmi dobrou kvalitou materiálu. V tomto smere zostane východ ešte dlho zásobárňou Spiša, Liptova i horských okresov Podkarpatskej Rusi. Ťažné i hladné voľy pinzgavske ako i brakovné kravy sa z východu vyvážajú v značnom množstve do repárskych oblastí Moravy a Čiech, kde nachádzajú obľubu pre svoj dobrý zdravotný stav, schopnosť žiru i pomerne dobrú doživosť, ktoré vlastnosti vyniknú pri riadnom krmení a dobrom ošetrovaní.

V chove dobytká siementálskeho docielené bolo tiež predválečného stavu, pokiaľ počtu sa týka. V jakosti tohoto dobytká javia sa ešte dnes veľké nedostatky, ktoré možno si vysvetliť malým odbytom plemenného materiálu, ako i hospodárskymi podmienkami Zemplína (zamorené mokré pozemky, choroby statku etc.). Niekoľko okresov s dobytkom siementálskym na východe poskytuje nedostatočné odbytíšte plemeniva, okolné kraje chovajú dobytok pinzgavský a západ je sebestačný, áno kvalitou lepší. V tomto smere pracuje sa na dovoze plemenných býkov siementálskych z okresov západoslovenských. Počiatok urobili v roku 1927 chovatelia okresu moldavského a na jari 1928 tiež z okresu veľkokapuškanského. Brakovný jatočný dobytok a polotučné voľy siementálske produkuje východ pre svoju potrebu a vyváža do zemí historických.

Chov koní.

Za chovom hovädzieho dobytká nasleduje na východe chov koní a to jak svojim rozsahom, tak i významom. V oblastiach rovinných (Abauj, južný a stredný Zemplín) chová sa arabský a anglický polokrvník a nonius, v oblastiach horských (Spiš a horný Zemplín) hucul, arab a lipicán. Dostatočný rozsah pastvín, hospodárske polozenie východu a spôsob hospodárenia tvoria prirodzené podmienky pre dobrý chov koní.

Významný je chov koňa huculského, ktorý sa hlavne chová v okrese bardiovskom a medzilaborskom. Pre svoju skromnosť,

otužilost a vytrvalosť je veľmi obľúbený v horských krajoch, a je preto tiež veľmi hľadaný vojenskou správou pre nosenie guľometov, horských diel a rôznych bremien v polohách i najhorších. Kvality je tento koň veľmi dobrej, odbyt i ceny sú dobré, výrobný náklad malý, pokiaľ sa odchováva väčšinou na horských pastvinách. Dobrej kvality a pekného exteriéru je tiež lipicán a arab, ktorého používa v hospodárstve roľník a vojenská správa ako ľahkého koňa jazdeckého. Chovom týchto typov zaoberajú sa výlučne maloroľníci.

Anglický a arabský polokrvník, ako i nonius je typ koňa sedliackeho. Je vytrvalý, otužilý. Vojenská správa ho používa ako koňa delostreleckého a ťažšieho jazdeckého. Pokiaľ odchov tohoto koňa je viacej stajňový, trpí chov často nedostatčným krmením, horším ošetrovaním, veľmi skoro býva upotrebovaný k ťahu, čo nezostáva bez vlivu na priemernú kvalitu materiálu. Chov týchto koní je pomerne nákladný, ceny pokiaľ väčšine nedosahujú výrobných nákladov, takže chov rozsahom sa podstatne zmenšil, ačkoľvek nepozbyl svojho hospodárskeho významu a dôležitosti; motorizácia hospodárstiev a dopravy redukuje chov koní, ale nenahradí.

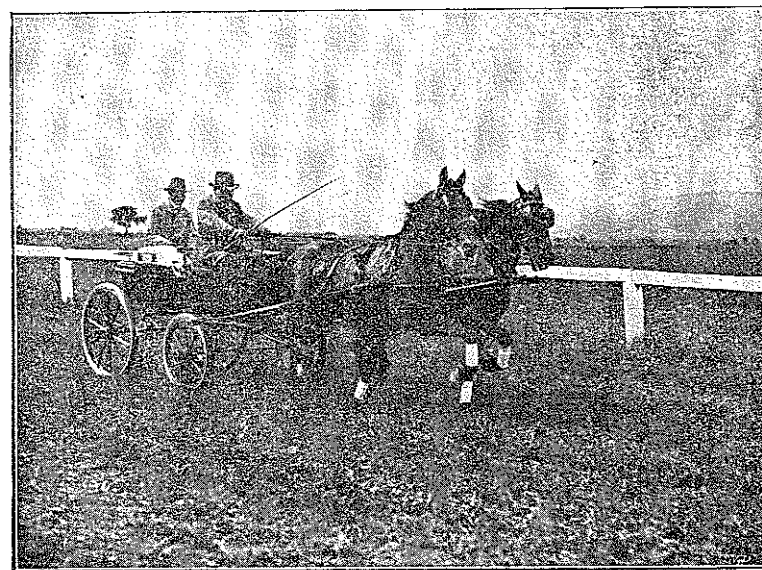
Pokiaľ chov koní závisí v prvej rade na odchove dobrých žrebcov, sriadila štátna správa žrebčince na odchov žriebät a žrebčince na pripúšťanie žrebcov; okrem toho vykupuje Zemedelská rada mladé žrebečky od chovateľov, dopĺňujúc stav nákupom z cudzozemska. Žrebčince sriaďujú po vonkove pripúšťacie stanice, kde umiestňujú na pripúšťacie obdobie svojich žrebcov, alebo dávajú žrebcov spoľahlivým chovateľom do súkromného držania. Na východnom Slovensku je štátny žrebčinec v Prešove a 25 pripúšťacích staníc.

Zveľaďovanie chovu.

Zveľaďovacia činnosť v obore chovu koní sústredila sa v prvých rokoch poprevratových k doplneniu stavu žrebcov. Okrem toho usporiadané boli každým rokom zápisy kobýl do plemenných kníh a prehliadky chovného materiálu, spojené s

odmeňovaním najlepších exemplárov. Od roku 1925 sú usporiadané pri niektorých prehliadkach menšie sedliacke závody koní.

Aby chovatelia koní mohli brať účasť na dostihoch, usporiadala Zemedelská Rada, Župná hospodárska a lesnícka

*I. distančná jazda Tornala—Košice 18. a 29. mája 1927.
(L'udevít Glück, Geča.)*

jednota v Košiciach spolu so Spolkom chovateľov koní v Tornale a Jazdeckým klubom v Košiciach I. diaľkovú jazdu a dostihy v Košiciach vo dňoch 28. a 29. mája 1927. V podmienkach tejto jazdy bolo absolvovať v ľahkom dvojjápravovom voze dráhu Tornala—Košice (100 km) aspoň za 12 hodín a na druhý deň v kluse dráhu 15 km na závodisku v Barci u Košíc. Najlepší dosiahnutý čas bol 11 hod. 33 minút, najhorší 11 hod. 35 minút. Druhého dňa absolvovaly dvojjápravy klusom dráhu 15 km, pri čom najlepší čas bol 37 minút 53 vterín.

Dňa 5. júla 1928 usporiadali spomenutí činitelia druhú

distančnú jazdu Košice—Tatranská Lomnica celkom 140 km. Tejto jazdy sa účastnilo 12 jazdcov a 8 dvojzáprahov. Výsledky jazdy sú priamo rekordné, lebo najlepší čas u jazdcov je 8.36 hod., u dvojzáprahov 11.03 hod.

Diaľková jazda a dostihy boli prvým pokusom spojiť priateľov jazdy na koni bez rozdielu spoločenských vrstiev. Podniku sa zúčastnilo vojsko, statkári, maloroľníci, jazdecký odbor Sokola v Košiciach a to s veľmi dobrým úspechom.

Dľa výsledkov možno uzavrieť, že chov koní na Slovensku sa môže čo do kvality i výkonnosti merať s prvotriednymi chovmi v Európe.

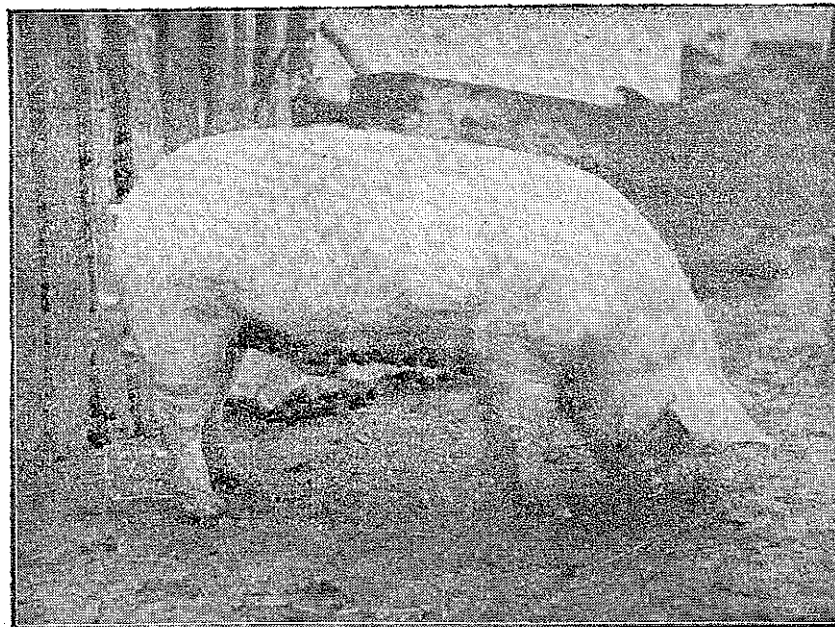
Chov ošípaných.

S výnimkou horských okresov má východné Slovensko veľmi dobré prirodzené podmienky pre chov ošípaných. Je to mierne, teplé podnebie, veľký osev a pomerne vysoké výnosy potrebných krmív, najmä kukurice, jačmeňa a zemiakov a množstvo pastvín, v ostatných rokoch zlepšovaných osevom vhodných rastlín.

V okresoch Kr.-Chlumec, Veľ. Kapušany, Moldava, z čiastky Michalovce, Sečovce a Košice pestuje sa biela mangalica. Táto má mimoriadne vysokú schopnosť k tvorbe tuku až na 74%, mäso starších kusov je veľmi dobré pre výrobu zimných salámov. Mangalica veľmi dobre využítkuje pastvu, takže hodí sa i do pomerov s extenzívnym hospodárením, je ale pozdná a málo plodná. Ponevác na Slovensku sa veľmi mnoho používa bravčovej masti, ponevác slanina je skoro denný pokrm robotníckeho i maloroľníckeho obyvateľstva, má i chov mangalice dosiaľ svoje hospodárske opodstatnenie. Kvalita mangalice na východe nedosahuje vysokého stupňa a jej chov pomaly ustupuje ušľachtilým plemenám západným.

Chov západných ušľachtilých prasiat zaviedla maďarská vláda pred 20 rokmi najprv v Šariši ako tak zvané prasa šarvarské, neskoršie potom prasa yorkshierské. Behom vojny prichá-

dzalo do módy ušľachtilé prasa nemecké, ktoré zaviedli prvý raz tiež Šarišania (Péchy Ľaršany, Salamon Plaveč a iní) a šírili po okolných malochovateľoch. Tým vytvorilo sa prasa mäsité, veľmi dobré súce k výrobe tovaru udenárskeho a šuniek.

Plemenný kanec spolku pre chov ošípaných s plemennou knihou. (Opatská, Siplak a Polanka.)

Po prevrate sústreďovala sa pozornosť verejných orgánov na zvýšenie stavu ošípaných a zlepšenie kvality u malých chovateľov. Na rozdelení plemien sa nič nemenilo, ale ponechalo sa prirodzenému vývoju. K osvieženiu krvi sa doviezli a chovateľom pridelovali kanci a sviňky plemena yorkshierskeho (Štepanov na Morave je tu všeobecne známy a má dobré meno), v ostatnom roku plemena nemeckého (Horváth Nové Mesto nad Váhom, Pálffy Pudmerice) a kríženci prasata yorkshierskeho s kancom branišovickým (nemecký ušľachtilý na domácom

podklade). Okrem toho byly robené prehliadky, odmeňovali sa dobrí chovatelia, materiál sa očkoval proti nemociam a podobne.

Ponevác je potrebné čistokrvný chov organizovať a obchodne zachytiť predaj dobrého plemenného materiálu, sú zakladané za pomoci verejných orgánov v chovateľských centrách spolky s plemennou knihou. Tieto zapodieajú sa odchovom čistokrvného materiálu a zásobujú ostatných domácich chovateľov; v roku 1929 pomýšľa sa na prvý výstavný trh plemeniva i pre chovateľov cudzích. Nakoľko materiál je kvality veľmi dobrej, zdravý a menej náročný, budú i trhy na plemenný bravčový dobytok vyhľadávané podobne, ako u hovädzieho dobytku pinzgavského.

Jatočného bravčového dobytku je na východnom Slovensku nadprodukcia, takže sa vyváža do horských oblastí na Slovensku, do Podkarpatskej Rusi a priemyselnej Ostravy, Plzne a v menšom množstve do Prahy. Najviac sa vyvážajú prasatá šunkové vo váhe 75—90 kg. O veľkosti vývozu prasiat z Prešovska svedčia údaje čl. dráh, dľa ktorých sa naložilo a vyviezlo na stanici Prešov v 1924. roku 12.583 kusov prasiat, v 1926. roku 19.204 kusov, okrem spotreby udenárskeho priemyslu, ktorý je na východe sľubne vyvinutý.

Zmienky zasľuhujú veľké trhy cicavých prasiat v Prešove, takže i v tomto smere je východné Slovensko, rešp. Prešovsko zásobárňou nechovateľských oblastí východného Slovenska a Podkarp. Rusi. Nemalú zásluhu má št. roľnícka škola v Sabinove, ktorá má veľmi dobrý plemenný materiál, dnes rozšírený po celom Šariši.

Chov ošípaných na východe je na dobrých základoch, má dobré prirodzené podmienky výrobné, je dobrej kvality, takže bude-li podchytený odbyt plemenného materiálu a bude-li i hospodárska štátna politika prajná domácej výrobe mäsa a tukov, bude toto výrobné odvetvie veľmi dôležitým a hospodársky výnosným.

Chov oviec.

Zvýšeným počtom roľníckych usadlostí, redukciou veľkostatkov, zmenšením výmery úhorov pozbýva chov ovci na východe svojho významu. Jestliže pred prevratom bol významný chov ovce merino-mäsiarskej a merino-vlnárskej u veľkostatkov v rovinách Abauja, Zemplína a v údolí Torisy, je dnes tento chov celkom zatlačený chovom hovädzieho a bravčového statku. V horských okresoch župy košickej a vo Spiši chová sa dosiaľ vo väčšom počte ovca domáca (rôzni kríženci a valašky), aby sa takým spôsobom využiteľovala chudá horská pastva. Chov je veľmi extenzívny, materiál podľa toho podriadený až na niekoľko málo výnimok.

V chove oviec predchádzaly dobrým príkladom hospodárstva št. vyš. hospodárskej školy v Košiciach a neskoršie i Roľníckej školy v Sabinove, ktoré zaviedly dobré chovy dojných ovci východofryžských a slúžily tak za prameň zkúseností i nákupu plemenného materiálu. Za podpory ministerstva zemedelstva, Zemedelskej rady i župy pridelovali sa chovateľom v horských okresoch východofryžskí barani, aby krížením získal domáci chov na mäse a dojivosti. Väčšina pridelených baranov uhynula, lebo nevydržala špatnú výživu a opateru.

V roku 1926 a 1927 pridelilo ministerstvo zemedelstva chovateľom v okrese gelnickom niekoľko baranov karakulských, aby krížením s domácou čiernou ovcou získala sa cenná kožušina. I túto akciu možno považovať len za pokus, ktorý nepriniesol dosiaľ žiadneho výsledku.

Chov kôz.

Chov kôz nemá na východe veľkého významu jednak preto, že je omäzený na chudobné horské prostredie, jednak proti chovu kôz je zakorenená akási antipatia a úplne mýlny názor o užitočnosti chovu. Koncom roku 1927 podarilo sa získať pre myšlienku chovu čistokrvných saanských kôz Spolok chovateľov čistokrvného drobného domáceho zvieractva v Košiciach. Spolok založil vedľa odboru hydiny, zajacov a holubov tiež od-

bor pre chov saanských kôz, našiel v radoch členstva špeciálnych dlhoročných chovateľov a založil v Košiciach plemennú stanicu s 1 kozlom (capom) a 10 kozami s kontrolou užítkovosti a plemennou knihou. Nakoľko títo chovatelia mali dobré výsledky v doterajších svojich chovoch, zaručujú výsledok i v chove čistokrvnom. V tomto odbore chovatelia z mesta predchádzajú dobrým príkladom chovateľom z vonkova, ukazujú cesty k zlepšeniu a k zvýšeniu výroby, ako to už dokázali v chove hydiny, zajacov a holubov.

Chov hydiny, zajacov, holubov a včiel.

Chov čistokrvnej hydiny, zajacov a holubov vyžaduje špeciálnej záľuby, chovateľskej vyspelosti, musí bojovať s predsudkom širokých roľníckych vrstiev, kde tento chov je »ženskou starostou« atď.

V ostatných rokoch majú veľkú zásluhu o povznesenie chovu chovateľské spolky. Zvlášť Čsl. spolok chovateľov a pestovateľov čistokrvného drobného domáceho zvieractva pre župu košickú v Košiciach. Spolky sú dochovávateľmi čistokrvného materiálu, jak pre širokú verejnosť, tak i pre účele zveľaďovacie, uvedomujú a získavajú mestských priaznivcov chovu, vonkovskú inteligenciu a v ostatnom čase tiež roľníctvo. Podobne ako v chove kôz predchádzajú mestskí chovatelia dobrým príkladom tisíce chovateľov vonkovských, ukazujú cesty k zlepšeniu chovu, k zvýšeniu výroby a napomáhajú pochopeniu vonkova a mesta. Spolky pracujú v úzkom kontakte so Zemedelskou radou, Župnou hospodárskou jednotou, tvoria si v ostatnom čase po vonkove odbočky a pre celozemské akcie Zemský sväz, takže vhodne doplňujú prácu orgánov verejných.

V obore prehliadok a výstavok čistokrvnej hydiny, zajacov a holubov napredoval východ svojimi veľkými župnými výstavami, ktoré usporiadal košický chovateľský spolok. Výstavy prekvapily materiálom i organizáciou, ale medzi vonkovských

chovateľov dosiaľ neprenikly. Bude potrebné ich nielen opakovať, ale snáď i po vonkovských mestách usporiadať v podobe kočovných výstavok. Materiál tu je, tiež vôľa, technické zručnosti i potrebné klietky, chýba len finančné zabezpečenie.

Výsledok práce verejných i spolkových orgánov je badaateľný na podstatnom zlepšení kvality hydiny, hlavne sliepok, v ostatnom čase i kačíc.

Chov včiel.

Keďže chov drobného zvieractva je prezeraný, na chov včiel, jeho zveľaďenie a propagáciu sa vôbec nedostáva ani času ani prostriedkov. A tak zostáva celé toto odvetvie len na včelároch samých, rešp. ich spolkoch. V roku 1923 bola síce v Košiciach usporiadaná celoštátna včelárska výstava, ale bez veľkého účinku. Keďže potom odišli z Košíc niektorí poprední pracovníci, zastal život spolkový vôbec. Usporiadateľ výstavy (Župný spolok včelárov v Košiciach) neskoršie vôbec prestal účinkovať, Zemedelská rada, župa ani Župná jednota nevenovali chovu včiel pozornosti pre súrne iné práce a nedostatok finančných prostriedkov, takže povzbudzujúca činnosť nebola takmer žiadna.

V roku 1927 z iniciatívy včelárov samých znovu sa život započal, v Košiciach sa spolok založil, nadviazal činnosť s vonkovom, takže dnes už je spolkov činných v oblasti bývalej župy 5 s počtom členov 187 a 1426 čeladi. Pracovníci spolkoví sa prihlásili k usporiadaniu praktických naukobehov po vonkove, s úspechom ich niekoľko už vykonali, takže je oprávnená nádej, že život započne a že vonkovskí včelári pomaly opustia staré včelárske metódy a nahradia modernými. Spolok v Košiciach založil tiež vzorný včelín so špeciálnymi rozoberateľnými úlmí, zvanými »Košičan«.

Pestovanie hospodárskych plodín.

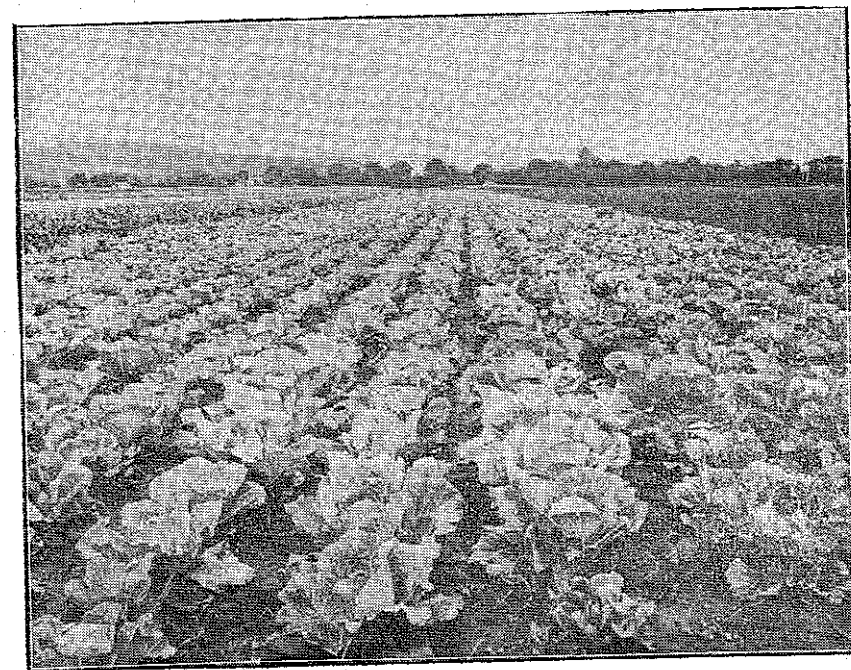
Pôdne a klimatické pomery sú v nížinách východného Slovenska veľmi priaznivé k pestovaniu zemedelských rastlín,

hlavne pšenice a cukrovky vhodné, len keby neboly znehodnocované nepriaznivým pomerom vôd povrchných i podzemných. Okrem nížiny Podkarpatskej niet v celej republike oblasti, kde by nepriaznivé vodné pomery znemožňovali využitie zemedelskej pôdy v takom rozsahu a v takej miere, ako v nížine zemplínskej. Dôsledok toho je, že pripadá na oráčinu len 63%, na lúky 15% a na pastviny 19%; okrem toho je v tejto nížine 7000 ha lesov na pôde, ktorá je vlastne pôda zemedelská. Ponevác horné povodie riek Tisy, Latorice, Uhu, Čiernej Vody, Laborca a Bodrogu spadá v malej vzdialenosti s nadmorskej výšky 1600 m do výšky len 115 m, ponevác nížinná časť týchto riek má veľmi malý spád (Tisa 8 cm, Bodrog 4 cm, Latorica 1 cm na 1 km), dostavujú sa v nížine zemplínskej takmer pravidelne veľké povodne a zátopy na čas 3—6 týždňov ako na jar pri topení snehu, tak i na jaseň a v lete po veľkých dážďoch. Pri veľkej jarnej povodni v roku 1924 bolo zatopené na pravom brehu Laborca 12.700 ha, v údolí Čiernej Vody 12.600 ha, medzi Uhom, Laborcom a Latoricou 14.000 ha a na ľavom brehu Latorice 8500 ha zemedelskej pôdy. Záplavy najnižšie položených miest trvaly vyše 3. mesiaca, škoda na pozemkoch, obytných a hospodárskych budovách dosiahla výšky 10 mil. Kčs. Záplavy pôsobia vo svojom následku nesmierne škody v chove dobytka (snež slezinná, chrastavá, motolica) ako i na zdravotné pomery obyvateľstva (tyfus, úplavica, malária). Ešte pred vojnou byly vystavené ochranné hrádze až 5 m vysoké, ktoré ochránia celkom asi 59.000 ha zemedelskej pôdy, kdežto celá plocha území, ktorá vyžaduje ochrany, robí 140.000 ha. Po prevrate opravovaly sa hrádze a odvodňovaly menšie plochy; k prevádzaniu generálneho projektu sa dosiaľ nedospelo pre nedostatok finančných prostriedkov. Potreba i hospodársky prospech tejto investície sú všeobecne uznávané.

Ohromné rozdiely úrody na tých istých dvoch a vo dvoch po sebe nasledujúcich rokoch nie je možné pričítať ani rôznemu zpracovaniu pôdy, hnojeniu, ošetrovaniu kultúr a pod., ale len poveternostnej poruche. Menší úbytok skludzne u pšenice ukazuje súčasne na okolnosť, že pestovanie ozimín je v rovine

zemplínskej menej riskantné, než pestovanie jarín (jarné záplavy, neskoré a neisté zasiatie) a preto tiež oziminy zaujímajú asi 50% plochy všetkej oráčiny.

Roviny v údolí Hornádu, Torisy a Toply sú veľmi úrodné a hospodársky dobre položené. Okrem kultúr oblasti obilnár-

Kultura kapusty na roľnickej škole v Sabinove.

skej a repárskej pestuje sa tu zelenina pre potrebu domácu i na vývoz; najmä mnoho sa vyváža kapusty (väčšinou do Podkarpatskej Rusi a Mor. Ostravy). Jakostne dobrý je chren z povodia Torisy, ktorý sa tiež vyváža vo veľkom množstve do Prahy, Karlových Varov a iných spotrebných stredísk v republike. Z ovocia zasluhujú zmienku hlavne čerešne a v menšej miere tiež slivky, produkcia ktorých je veľká, kvalita zodpovedajúca, ale bez organizácie odbytu.

Z veľkých ovocných školiek zasluhuje zmienky školka št. roľníckej školy v Sabinove, št. výš. hospodárskej školy v Košiciach, št. ovocinárska školka v Slov. N. Meste a šk. Komenského ústavu v Košiciach.

Horské okresy Zemplína a Šariša majú charakter výrobných oblastí zemiakárskej a píninárskej. Boľavou otázkou týchto oblastí je úprava pastvín, zrušenie zbytkov viazaného hospodárenia v obci, rešp. urbáru a odstránenie úhorov. V tomto smere je treba dlhej a sústavnej práce výchovnej i veľkých inštitúcií ako so strany zemedelcov, tak i verejných orgánov.

Zveľaďovacia činnosť.

Aby sa roľníci na východe soznámili s modernými spôsobmi hnojenia a prípravy pôdy, výberu vhodného osiva a sadby, ošetrovania kultúr behom vzrastu, skľudzne úrody a jej predaja, usporiadaly hospodárske inšpektoráty, výskumné ústavy, hospodárske školy a Zemedelská rada, rešp. Župné hospodárske jednoty celý rad pokusov s rôznymi hnojivami, šľachtenými i domácimi odrôdami zemedelských plodín, ničenie buriny, morením osív, obilných prehliadok atď. Takto pomaly zvýšila sa na východe spotreba hnojív, najmä fosforečných, užíva sa vo zvýšenej miere hospodárskych strojov (sejací stroj, trieur, železný pluh, kultivátor, v ostatnom čase i kosací stroj a vyorávače) a dobrých šľachtených osív. Propagácia prevádza sa prostredníctvom vonkovských Úverných družstiev, ktoré týmto spôsobom rozširujú svoju pôsobnosť z ľudového peňažníctva na širšiu hospodársku činnosť, vykonávajú tak prípravu pre špeciálne spolky a organizácie v budúcnosti (nákupné a predajné družstvo, strojné družstvo, miestny hospodársky spolok).

Ponevác je východné Slovensko od západu republiky veľmi vzdialené, hospodársky, klimaticky i pôdne odlišné, bolo potrebné starať sa o vypestovanie dobrých krajových sort alebo aspoň o rozmnoženie originálneho osiva a originálnej sadby, dovezenej zo západu. Za morálnej podpory Zemedelskej rady sprostredkovala Župná hospodárska jednota v Košiciach na ja-

seň 1925 uzavretie smlúv na množenie originálnej pšenice Hatvan č. 121 a 123 a originálneho žita Udvarnok č. 1395. Množiteľských staníc bolo vtedy založených 17 s pšenickou a 6 so žitom. Hatvanská pšenica sa udržala, množitelia z roku 1925 prihlasujú sa rok od roka k uznávaciemu riadeniu a docieľujú pri uznávaní 9.6 bodov (maximum je 10), ačkoľvek sú začiatočníci. Množenie udvarnockého žita z roku 1925 nedoznalo takého rozšírenia ako pšenica, tiež sa neudržalo v uznávacom riadení, takže bude potrebné pokus znovu opakovať, vybrať svedomitých množiteľov a otázku detailnejšie študovať. Podobne zakladajú sa množiteľské stanice jačmeňa, ovsa a zemiakov s výsledkom pomerne dobrým.

Pestovanie obchodných plodín.

Cukrovka.

V oblasti východného Slovenska a Podkarp. Rusi je dosiaľ jediný cukrovar v Trebišove. Bol postavený v rokoch 1910—12, prvú kampaň mal v roku 1912, vyrába kryštálový cukor, cukornú múčku a melassu, má tiež sušiareň rízokov. Cukrovar je zariadený na denné zpracovanie 15.000 q cukrovky, takže k využitiu svojej kapacity potrebuje ročne 1 a $\frac{1}{4}$ —1 a $\frac{1}{2}$ mil. q cukrovky.

Pri založení cukrovaru počítalo sa hlavne s repou z vlastného hospodárstva, nakoľko cukrovar mal v prenájme vo svojom okolí 21 veľkostatkov v úhrnnej výmere asi 30.000 k. j. zemedelskej pôdy. Na druhom mieste boli dodávateľmi cukrovky veľkostatky v Zemplíne a z malej čiastky i roľníci.

Štátnym prevratom nastaly veľké hospodárske presuny. Cukrovarské hospodárstvo ztratilo asi 9000 k. j. odlúčením štátnych hraníc, rozparcelované bolo asi 15.000 k. j., takže dnes zostáva 11 dvorov vo výmere 6000 k. j. zemedelskej pôdy.

Zmenená hospodárska situácia vynútila si zmenu v hospodárskej politike cukrovaru. Keďže nebolo vlastnej repy, musela sa pozornosť sústrediť na repu kontrahovanú; keďže nestačila oblasť Zemplína, počalo sa kontrahovať vo vzdialenejších

okresoch župy košickej, župy podtatranskej i Podkarp. Rusi, čo znamenalo pre hospodárske pomery cukrovaru neudržiteľné finančné zaťaženie.

Ponevác pozemková reforma zmenila pomery držebnostné, bolo potrebné obracať pozornosť k menším a malým producentom cukrovky.

Dnešnými dodávateľmi cukrovky sú malí a strední zemedelci a je správne v záujme trvalého zaistenia cukrovaru, aby sa robily zákroky na udržanie a zvýšenie produkcie repy v prvom rade u malých a stredných zemedelcov.

Čakanka.

Dôležitou obchodnou plodinou je na východe čakanka, ktorú zpracúva továrňa na výrobu cikorky fy Frank v Košiciach; ňa má tiež sušiareň v Čope. Hlavnými dodávateľmi sú maloroľníci, ostatok menší statkári a vlastné hospodárstvo továrne; teritoriálne sú to najmä roviny v okolí Košíc, Moldavy a Čopu.

Konečné údaje o odvozu čakanky z vlastného hospodárstva Franckovej továrne dokazujú, že východ má prirodzené podmienky pre pestovanie tejto obchodnej rastliny. Výnosy kontrahentov dajú sa zvýšiť zlepšením obrábania pôdy, väčším hnojením a hlavne lepším ošetrovaním.

L'an.

Veľmi zaujímavý je pokus, ktorý previedla Župná hospodárska a lesnícka jednota v Košiciach s pestovaním ľanu. L'an ako obchodná plodina mal nahradiť cukrovku a čakanku v krajoch vyššie položených a v miestach od železnice vzdialených. Na týchto predpokladoch uzavretá bola smluva na pestovanie ľanu z župe XX. a to s továrňou na zpracovanie ľanu v Kuchelnej pre rok 1924 a Prvým tatranským ľanárskym družstvom v Poprade pre rok 1925. Pestovateľ zaviazal sa ľan z dodaného semena pestovať, rastline náležitú pozornosť venovať a celú úrodu za smluvných podmienok továrne, rešp. družstvu odo-

vzdat; odberajúci zaviazal sa za smluvných podmienok celú úrodu odkúpiť. Župná jednota zaviazala sa propaľovať pestovanie, vykonávať vliv na technickú výrobu u pestovateľa, riadiť spoločný abtransport ľanu a dbať o riadne splnenie všetkých podmienok smluvných.

Ponevác bolo potrebné prakticky ukázať roľníkom i statkárom, že pestovanie ľanu je v pomeroch našich rentabilné, prenajal si k tomu cieľu úradník Župnej jednoty v Michalovciach 20 k. j. pôdy. Na celej výmere pestoval vo vlastnej režií v roku 1925 ľan, docielil veľmi dobrej kvality, dobrej ceny a aktívneho výsledku, ačkoľvek pracoval celkom s najatými silami ľudskými i poľahovými a v pomeroch nepriaznivých. Pokus získal plné uznanie a dôveru.

Dôkaz o rentabilite ľanu v zemplínskych pomeroch tu je, škoda len, že sa nenašiel, kto by pokračoval a ťažil z ťažkých začiatkov, ktoré boly už prekonané.

Záver.

Východné Slovensko má prirodzené podmienky pre chov hospodárskeho zvieractva a pestovanie zemeľských plodín, čo potvrdzuje výrobná schopnosť krajiny, ako i bližšie štúdiom výrobných podmienok. Pokiaľ sa týka intenzity výroby zemeľskej, je východné Slovensko málo hospodársky využité.

Dľa štatistiky z roku 1925 pripadá na 100 ha oráčiny, lúk a pastvín

a.) v Čechách	73.3	kusov	hovádzieho	dobytky,
b.) na Morave	59.3	"	"	"
c.) na celom Slovensku	35.6	"	"	"
d.) v býv. župe košickej	31.6	"	"	"

dosiahlo. teda východné Slovensko len 43% stavu v Čechách, 53% stavu na Morave a 88% stavu celoslovenského.

Dľa štatistiky z roku 1925 pripadá na 1 km²

a.) na Morave	27.8	kusov	veprového	dobytky,
b.) vo Sliezsku	25.6	"	"	"
c.) v Čechách	21.1	"	"	"
d.) na celom Slovensku	13.1	"	"	"
d.) v bývalej župe košickej	7.0	"	"	"

má teda východné Slovensko len 26% stavu na Morave, 28% stavu vo Slezsku, 33% v Čechách a 53% stavu celoslovenského.

Dľa štatistiky z roku 1925 obnáša priemerná úroda pšenice po 1 ha:

a.) na Morave 19.9 q,

b.) v Čechách 19.5 q,

c.) na Slovensku 15.5 q,

d.) na východnom Slovensku asi 12.5 q,

takže východné Slovensko dosahuje len 63% úrody na Morave, 64% úrody v Čechách a 80% úrody celoslovenskej.

Z uvedených priemerných dát intenzity chovu a výroby pšenice, z výsledkov jednotlivých chovov a jednotlivých dobrých hospodárstiev na východe je zrejmé, že vysokej výrobnéj intenzity na východe Slovenska sa za prvé desaťročie republiky nedosiahlo. Po odstránení nepriaznivých pomerov vodných, zcelovaní pozemkov, zanechaní zbytkov úhorenia, pri úprave a ošetrovaní pastvín, lepšom obrábaní pôdy etc., dala by sa intenzita chovu dobytku aj pestovania zemedelských plodín na východnom Slovensku zvýšiť aspoň o 30%. Ťažisko sebestačnosti Československa vo výrobe živočišnej i rastlinnej leží bezsporne na Slovensku a najmä na Slovensku východnom, pretože má dosiaľ nevyčerpanú možnosť väčšej intenzity, chovu i pestovania zemedelských plodín. Využitie tejto intenzity na Slovensku by malo byť programom zveľaďovacích prác na druhé desaťročie republiky.

Činnosť štátnych výskumných ústavov zemedelských v Košiciach.

Štátne výskumné ústavy zemedelské nie sú v Košiciach inštitúciou novou. Prvé ich počiatky datujú sa od roku 1883 a 1884, kedy vznikla kontrolná stanica chemická a seminárska, k nim r. 1901 bola pridružená stanica liehovarská. Tieto tri stanice fungovali v Košiciach až do prevratu, kedy ich prevzalo ministerstvo zemedelstva Republiky Československej ako štátne objekty. Ministerstvo zemedelstva, ktorému sú ústavy do dnešnej doby podriadené pre hospodárske potreby východných oblastí štátu nielen že nesnížilo ich pôsobnosť, ale začalo je po prevrate ihneď rozširovať a pričleňovať k nim nové ústavy. V r. 1922 boli tieto stanice a ústavy novo organizované ako štátne výskumné ústavy zemedelské a bola vymedzená ich kompetencia odborná i územná. Všetky ústavy pod týmto titulom sdružené boli postupne vybavované ako zariadením, tak aj odborným personálom. Ich vybudovanie vrcholí práve letošného roku prístavbou a nástavbou ústavnej budovy v parku na Letnej ulici.

Úkolom ústavov je sústavné výskumníctvo v obore vedy i praxe všetkých odvetví výroby zemedelskej. Majú jej dosiahnuť sústavnou prácou vedeckou a uvádzaním poznatkov vedou získaných do praxe zemedelskej v obore výroby rastlinnej a kontrolou pomocných látok výrobných v zemedelstve uživaných, ako aj kontrolou výrobkov zemedelských. Ich pôsobnosť sa rozprestiera na územie bývalej župy košickej a na Podkarpatskú Rus.

V dnešných štátnych výskumných ústavoch je spojených celkom sedem odborných ústavov so spoločným administratívnym vedením. Je to:

1. Ústav pre agropedológiu a bioklimatológiu, ktorý pre-

vádza všetky práce v obore vyšetrovania pôd a zemin so stanoviska chemického, biologického, fyzikálneho, technologického a pedologicko-hydrologického, ako aj vykonáva klimatické šetrenia na podklade prevádzaných agro-meteorologických pozorovaní. Ďalej prevádza pedologické mapovanie a všetky pozorovania ku vymedzeniu klimatických oblastí a vegetačných obvodov.

2. Ústav pre chemickú kontrolu skúma všetky pomery, súvisiace s fyziológiou rastlinnou najmä nakoľko sa týkajú výmeny látok v rastline, úpravy vegetačných faktorov a ich vlivov na vývoj kultúrnych rastlín, ďalej prevádza rozbor, vyšetrovanie a odborné ohľadanie všetkých pomocných a výrobných látok v zemedelstve používaných, ako aj všetkých výrobkov zemedelských.

3. Ústav pre kontrolu semenársku zaoberá sa kontrolou v obore osiva a semien rastlín kultúrnych, ako aj srovnávacími pokusmi s odrôdami.

4. Ústav ovocinársko-vinársky sleduje všetky otázky, týkajúce sa pečlivosti o zveladenie vinárstva a ovocníctva po stránke technickej, ďalej prevádza kontrolu všetkých výrobkov vinárskych a ovocníckych prostriedkov pomocných.

5. Ústav potravinársky má za úkol k dožiadaniu úradov a orgánov poverených zdravotne-polícijným dozorom nad požívatinami, potravinami a niektorými predmetmi dennej potreby, skúmať odborne tieto predmety a vydávať o tom právoplatné nálezy a posudky.

6. Ústav fytopathologický študuje všetky otázky, týkajúce sa chorôb rastlinných a opatrení na ochranu kultúrnych rastlín, kontroluje pomocné prostriedky.

7. Ústav pre zemedelský priemysel zaoberá sa všetkými záležitosťami liehovarského priemyslu, nakoľko sa tieto týkajú práce v liehovare.

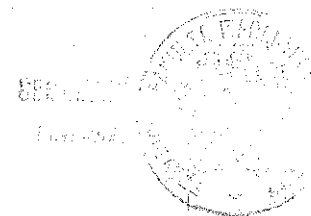
Aby bola umožnená práca ústavov v pridelennej oblasti a získaná ich spolupráca so širokou praxou zemedelskou, boli k týmto pričlenené po stránke odbornej a výkonnej štátne výskumné stanice zemedelské a štátne pokusné objekty. Na tých-

to miestach prevádzajú ústavy svoje vonkajšie pokusné práce a šetrenia so zreteľom k špeciálnym potrebám dotýčajúcej výrobnjej oblasti.

Do konca roku 1927 boli k ústavom pripojené:

1. Pokusné hospodárstvo v Barci u Košíc ako priamo podliehajúci vlastný pokusný objekt. — Štátne výskumné stanice zemedelské v Sabínove, V. Bakte, N. Vereckách. 3. Pokusná záhrada v Košiciach. — 4. Štátna pokusná vinica v M. Toroni. — 5. Štátna ovoc. školka v Slov. N. Meste. — 6. Štátne pokusné objekty zemedelské na Podk Rusi, podliehajúce administratívne správe štátnych pokusných objektov v Mukačeve.

O svojej rozsiahlej činnosti vydávajú ústavy ako aj pričlenené objekty výročné zprávy s podobnými výkazmi o vedeckej, kontrolnej, verejnej a inej činnosti ústavov, tak že každý zainteresovaný najde v nich poučenie o všetkých prácach, ktoré ústavy pre zemedelskú prax a obchod so zemedelskými plodinami vykonávajú ako inštitúcia verejnoprávna.

nc:

Peňažníctvo na východnom Slovensku.

Prevratom a obnovením samostatnosti bolo prevedené oslobodenie Slovenska po stránke politickej, nie ale po stránke hospodárskej.

Tak, ako sa muselo dokončovať oslobodenie aj na poli národnom, na ktorom maďarizácia zanechala značné stopy, tým viac úsilia si vyžadovaly pomery hospodárske, starým režimom v oblasti slovenskej silne zanedbávané, lebo Maďari dobre vedeli, že hospodársky silný ľud je neodvislejší a schopnejší boja za národné a občianske práva.

Po prevrate bol na tomto poli na východnom Slovensku veľký úhor, ktorý premeniť v nivy úrodné a plodné, bolo treba v záujme i slovenskom i štátnom.

Do prevratu účinkovala na východnom Slovensku iba jediná filiálka slovenského peňažného ústavu a to bola filiálka Tatra-banky v Prešove, kde pôsobil za istý čas i spisovateľ Gregor-Tajovský. Po prevrate sa počet filiálok bankových ústavov značne rozmnožil, takže dnes je v Košiciach 9 filiálok veľko-bánk — medzi nimi najväčších bánk slovenských a českých — a expositúra bratislavskej filiálky Hypotečnej banky českej, v Prešove sú 4 filiálky a okrem toho je rad filiálok bánk v rôznych mestách východného Slovenska. Značný hospodársky význam má filiálka Národnej banky v Košiciach. Okrem týchto účinkuje na území východného Slovenska na 20 rôznych účastníarskych bánk domácich, ktoré rôzne prosperujú a z ktorých sú mnohé v likvidácii. Sú tu aj rôzne súkromné peňažné ústavy, ktoré ale v národohospodárskom rozvoji a vzostupu kladného významu nemajú.

Okrem týchto ústavov je v Košiciach 22 filiálok alebo zastupiteľstiev rôznych poisťujúcich podnikov, z ktorých sú 4

ústavov bratislavských, 10 pražských, 2 brnenských a 6 cudzích, zahraničných.

Jestvovanie bankových peňažných ústavov neznamenalovošem ešte zlepšenie situácie hospodárskej, lebo hlavným problémom na vých. Slovensku bola otázka úveru. A tu práve spomenuté ústavy vyriešiť nemohly najmä z dvoch príčin: neposkytovaly úver dlhodobý a mohli ponúkať len úver drahý. Tieto dve okolnosti boli v priamom rozpore so skutočným stavom zvlášť živnostníkov a roľníkov a tak potrebného zlepšenia sa nedosiahlo.

Zainteresované kruhy výrobné, nevidiac žiadneho východiska z neutešenej situácie a pri tom nútené k rozvíjaniu svojej činnosti, odvážili sa na cestu svojpomoci. A tak prichádza k zakladaniu družstevných peňažných ústavov, ktoré behom niekoľkých rokov vykázaly výsledky ozaj znamenité.

Medzi prvými došlo r. 1922 k založeniu »Čsl. obchodníckeho a živnostenského družstva pre Košice a okolie«, neskoršie premeneného na živnostenskú záložňu ako jedného z prvých ústavov tohoto druhu na Slovensku a Pod. Rusi. Myšlienku túto podporuje ministerstvo obchodu a tak r. 1923 zakladajú sa živnostenské záložne v Sabinove a Bardíjove, v nasledujúcich rokoch v Prešove, Kráľ. Chlumci, v Gelnici, Michalovciach a Sečovciach. Široké kruhy živnostenské pochopily túto svojpomocnú akciu a ujal sa jej s plným pochopením, lebo tieto družstevné ústavy podporujú úverom, povoleným za výhodných podmienok, v prvom rade drobných obchodníkov a živnostníkov, ktorí nemajú dostatočných prevodzovacích prostriedkov a krátkodobý a drahý úver bankový potrebovať nemôžu.

Myšlienka úverných družstiev preniká aj na vidieku a síce — berúc do ohľadu založenie povahy nášho dedinského človeka — veľmi úspešne. Veď koncom r. 1919 bolo úverných družstiev na území východného Slovenska iba 8, ktorý počet sa tak podvihol, že dnes máme 28 úverných družstiev s r. ob. a 45 s r. neob. Uvážime-li, že celkový vklad týchto družstiev obnáša viac ako 3 mil. Kčs a toľko tiež pôžičky — nemôžeme hovoriť o ničom inšom, ako o prenikavom úspechu.

Hospodárske oslobodzovanie na vidielku pokračovalo potom v rozvoji družstiev potravných, ktorých je z pôvodných 88 v r. 1919 dnes na 168, sdružujúcich viac ako 10.000 členov a v založení družstiev skladištných. Tieto sú na území východného Slovenska tri a účinkujú prvotriedne. Nesplnily sa pochybnosti, že ľud po prvých družstevných nezdaroch v poprevratových rokoch nebude mať viacej dôvery a pre myšlienku družstevnú sa získať nedá. Terajšia situácia družstevníctva východoslovenského tvrdí pravý opak a hovorí k prospechu nášho dedinského ľudu, predstavujúc ho ako ľud podnikavý a schopný organizácie v obore zdanlivo najchúlostivejšom.

Ohromný pokrok v etape hospodárskeho oslobodenia znamenajú družstevné Roľnícke vzájomné pokladnice, určené pre vrstvy zemedelské. Nielen živnostníctvo a obchodníctvo, ale aj roľníctvo trpelo ukrutne nedostatkom lacného a dlhodobého úveru. Situácia roľníctva bola skutočne kritická a keby neboli významní hospodárski činitelia slovenskí rozhodli o svojpomocnej akcii, bol by býval zvlášť východoslovenský ľud roľnícky, ktorý tvorí väčšinu obyvateľstva a je teda významným činiteľom v celom hospodárskom živote, zostal pod ťhom ťažkých materiálnych starostí a v otroctve neproduktívnej chudoby a dlžoby, zabráňujúcej rozvoj v ktoromkoľvek obore inom.

Myšlienka svojpomocnej akcie roľníckej na poli peňažníctva bola skutočne šťastná a jej uskutočnenie stalo sa pravým dobrodením a možno povedať oslobodením roľníctva. Dokazujú to skvelé výsledky rýchleho rozmachu týchto peňažných ústavov.

Od 1. decembra r. 1924 do dnešného dňa boly založené na území východného Slovenska Roľnícke vzájomné pokladnice a ich expozitúry v Košiciach, Prešove, Michalovciach, Bardíjove, Sobráncoch, Trebišove, Veľkých Kapušanoch, Vranove, Humennom, Vyšnom Svidníku, Medzilaborciach.

O oprávnenosti k ich založeniu a o ich význame pre hospodárske pomery na východnom Slovensku hovoria tieto dáta:

K 20. septembru 1928 obnášal ich podielový kapitál 1,545.100

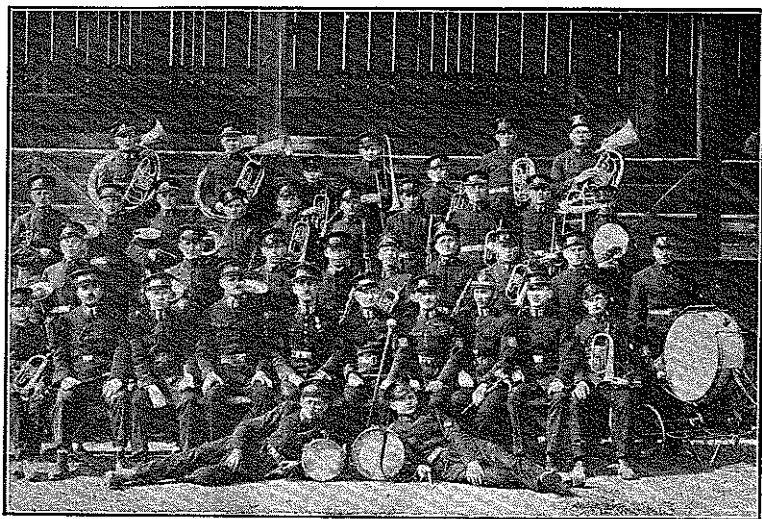
Hasičský naukobež v Prešove.

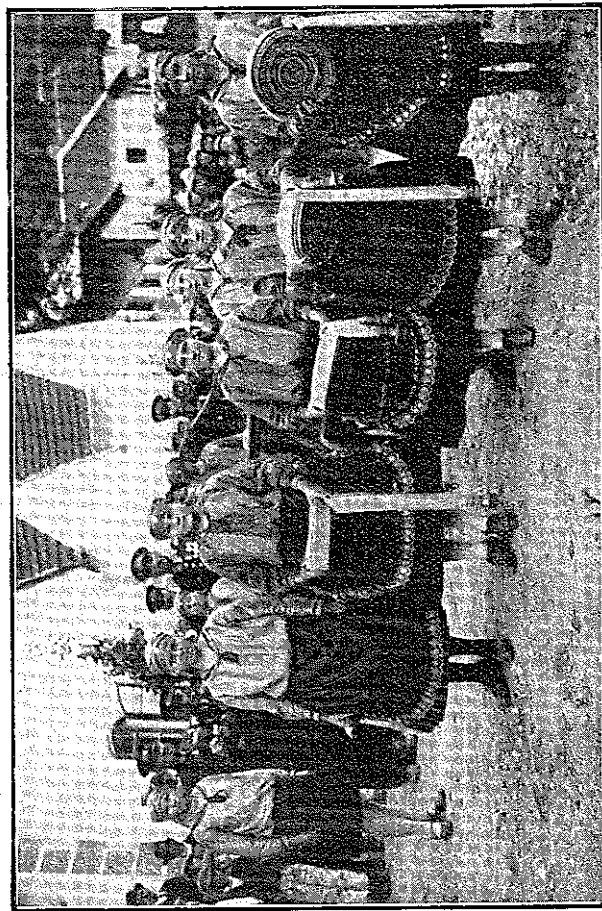
Dobrovoľný hasičský sbor v Kysagu.

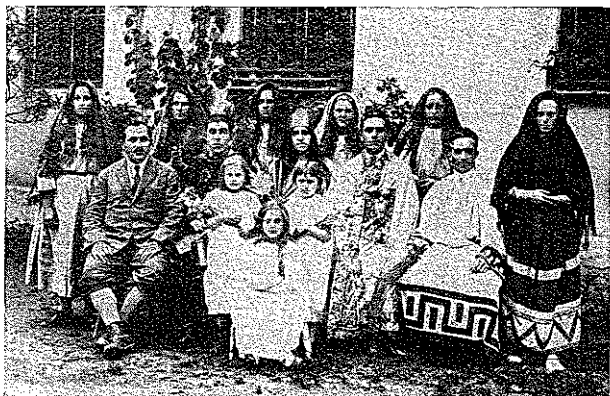
Dobrovoľný hasičský sbor v Ťahanovciach.

Hudba hasičskej okres. jednoty v Košiciach.

Ženský odbor dobrovoľného hasičského sboru v Kysagu.

*Divadelný krúžok dobrovoľného hasičského sboru
v Tahanovciach.*

Divadelný krúžok dobrovoľného hasičského sboru v Kysagu.

Kčs, vklady 39,188.511 Kčs a pôžičky pri reeskontnom úvere 13,126.293 Kčs obnášaly 54,099.385 Kčs.

Uvážime-li že všetky Roľnícke vzájomné pokladnice na Slovensku shromaždily k 31. aug. 1928 plných 157,325.880 Kčs vkladov, ktorých sa použilo len k svojpomocnej akcii malých zemedelcov za najvýhodnejších podmienok t. j. pri najvyššom úroku a najlacnejšom úvere — okrem toho, že každá špekulácia je vylúčená a všetky pôžičky sú dokonale zaistené — musíme hovoriť o jedinečnom úspechu a o práci, ktorá hospodárske oslobodenie značne priblížila.

Neslobodno pri tejto príležitosti zabúdať ani na filiálku Hypotečnej banky českej, ktorá od začiatku účinkovania v Bratislave t. j. od júna r. 1924 umožnila zadováženie dlhodobého úveru roľníckeho a povolila Roľníckym vzájomným pokladniciam reeskontný úver. Má o zlepšenie hospodárskych pomerov na Slovensku nepopierateľné zásluhy, o čom svedčí, že do 31. mája r. 1927 povolila 746 pôžičiek vo výške 119,642.000 Kčs žiadateľom bez ohľadu na národnú a náboženskú príslušnosť, lebo 57 proc. pôžičiek bolo poskytnutých žiadateľom národnosti slovenskej a v niektorých prípadoch aj českej, 23 proc. nemeckej (židovskej) a 20 proc. maďarskej. Súčasne snížením úrokomeru na 7 proc. (t. j. priemerne o 5 proc. menej ako bol bežný u iných ústavov) umožnila najširším kruhom malých zemedelcov použiť výhod ňou poskytovaných a umožníť im upevniť a zlepšiť existenciu. Okrem toho povolila drobným prídelcom pôžičky na vyplatenie nedoplatkov na pozemky, pridelené pozemkovou reformou.

Uvedený stručný obraz vývoja nášho peňažníctva družstevného na východnom Slovensku, trpiacom emigráciou a dedičstvom starého režimu, nastieňuje veľmi ostre a jasne úžasný rozdiel medzi minulosťou a prítomnosťou, medzi pomermi za otroctva a za slobody a opravňuje k optimizmu a najlepším nádejám na ďalší rozvoj a rozkvet najvýchodnejšej časti republiky a na ozajstné hospodárske oslobodenie, ktoré bude znamenať nový a lepší život.

Úvaha o vývoji organizácie hasičstva na východnom Slovensku.

Od okamihu, keď prvý človek oheň k svojim službám prinútil, i tento »šuhaj voľnej prírody« protestoval proti putám a keď sa mu podarilo reťaze strhnúť, bleskurýchle sa premenil takto verný spolupracovník človeka v najzúrivejšieho nepriateľa a prinútil ho v tvrdý boj o jeho život a majetok.

Ako každé zariadenie ľudské, tak i hasenie ohňa započalo sa spôsobom najjednoduchším.

Z počiatku bolo pravda veľmi primitívne, takže ťažko bolo odolať stále hroziacemu nebezpečeniu. No postupom času, keď už nebezpečie nadobúdalo väčších a väčších rozmerov, stala sa ochranná práca proti tomuto zhubnému živlu úlohou nie len jednotlivcov, ale i širších vrstiev a celého štátu.

Riešenie otázky zveladenia hasičstva a celej organizácie hasičskej stalo sa aj u nás veľmi dôležitým.

Keď dľa štatistiky za rok 1926 v župe košickej horelo na 243 miestach, roku 1927 na 203 miestach a spôsobené bolo týmto v roku 1926 8,652.000 Kč a v roku 1927 9,154.450 Kč škody, čo poukazuje na zanedbávanie preventívnych požiaropolicajných opatrení a nedostatočnú pozornosť, venovanú hasičstvu so strany najpovolanejších činiteľov.

Situácia hasičstva po prevrate bola žalostná. Volalo sa po náprave a ozývaly sa hlasy o tejto veci, no značnejší rozvoj nebol badateľný nikde, čo možno pripísať povojnovej situácii.

Nová doba hasičstva začína sa len koncom roku 1922, kedy bola založená krajinská hasičská jednota na Slovensku so sídlom v Turč. Sv. Martine a to zásluhou Miloslava Schmidta, zvoleného hneď aj za veliteľa.

Hneď na to započne sa hasičská organizácia rozvíjať a upevňuje sa r. 1923 a r. 1924 najviac v Spiši a postupuje na východ. Do konca roku 1925 zorganizované boli jednoty v okresoch: v Prešove na čele s bratom okresným veliteľom Kapralčíkom, bratmi Sikulom a Feketom, v Gelnici, kde na čelo jednoty ochotne sa postavili usilovní bratia okresný náčelník Mareš a brat Práda, ktorí v krátkom čase zorganizovali okres do tej miery, že dnes patrí medzi prvé. Tam bola opora vo sbore mesta Krompachov a nie malú pomoc poskytli v organizačných prácach činovníci hasičského sboru margecanského. Po tomto sa napredovalo v práci organizačnej už lepšie, lebo príklady tiahly. Hneď za tým založila sa H. O. J. č. 49 v Michalovciach, č. 50 vo Veľkých Kapušanoch a č. 51 v Sabinove. Tu bola práca veľmi ťažká, keďže v mestách ani sborov nebolo a vedúci činovníci jednot nemali sa na koho opierať. Potom nasleduje zorganizovanie H. O. J. č. 53 v Starej Ľubovni a potom č. 56 vo Vranove a v Košiciach č. 58, kde v prvom rade sa chytili práce bratia Ladislav Birčák a organizátor hasičského dorastu Ľudovít Pavel Sýkora z Kysagu.

V roku 1926 založené boli H. O. J. č. 60 v Snine, č. 64 v Humennom, č. 67 v Bardiove, č. 68 v Medzilaborciach, č. 70 v Moldave, č. 73 v Sobranciach, č. 74 v Kr. Chlumci, č. 75 v Giraltovciach a ako posledná jednota na východnom Slovensku založená bola H. O. J. č. 76 v Sečovciach. Z tu uvedených v prvom rade treba spomenúť jednotu sobraneckú, ktorá pred svojím založením usporiadala naukobeh pre výcvik hasičských dôstojníkov. Pri založení na čelo jednoty ochotne sa postavil okresný náčelník Števkó a výkonnou, hybnou silou jednoty sa stal neúnnavný brat Studenovský. Založením okresnej jednoty č. 74 v čisto maďarskom okrese kráľ. chlumeckom dokumentovaná bola opätovne spolupatričnosť hasičstva, ktorá nepozná žiadnych rozdielov stavovských, náboženských a národnostných.

Nemožno nespomenúť ťažkosti pri zakladaní H. O. J. č. 75 v Giraltovciach. Zakladajúce valné zhromaždenie svolal sám okresný úrad, na ktoré K. H. J. vyslala brata krajinského veliteľa Schmidta a tajomníka Hedánka a aké bolo prekvapenie,

keď po reči veliteľa Schmidta starostovia z celého okresu ako jeden muž postavili sa proti tomu, aby jednota bola založená, odôvodňujúc toto svoje rozhodnutie tým, že obce hasičstvo nepotrebujú a ani nechcú. Jednota sa síce založila, no podnes je bez života. Za vzor posledne založených jednôt môžeme postaviť jednotu č. 70 v Moldave, vedenú okresným náčelníkom Galasom a úradníctvom okresného úradu. Nie v ostatnom rade zasluhuje zmienku jednota č. 75 v Sečovciach.

Takto boli okresné jednoty na východnom Slovensku síce pozakladané, ale to ani z ďaleka nevyhovelo tým požiadavkám, ktoré sa na naše hasičstvo kladly, keďže stále vzrastajúce hromadné požiare vyžadovaly, aby hasičstvo bolo odborne vycvičené a hlavne dobre vedené.

Prevrat nastal v druhej polovici r. 1926 a najmä v roku 1927, keď župný notár Julius Sutóris z Košíc vzal na seba ťažké poslanie zorganizovať hasičstvo na východnom Slovensku, sľubujúc verejne na valnom shromaždení krajinkej hasičskej jednoty na Slovensku v máji 1926 v Žiline, že sa osobne postará o to, aby hasičstvo do roka bolo zorganizované, za čo žiadal, aby najbližšie valné shromaždenie K. H. J. na Slovensku bolo odhavené v Košiciach, pri ktorej príležitosti by mal byť usporiadaný v Košiciach sjazd hasičstva východného Slovenska.

Brat Sutóris skutočne sa postavil na čelo hasičstva na východnom Slovensku a už v krátkom čase vidíme ho ako okresného veliteľa H. O. J. č. 58 v Košiciach, kde za pomoci osvedčených pracovníkov brata Birčáka, Sýkoru a Jána Veškrnu chytá sa práce.

Od tohoto okamihu vstúpila košická jednota do sféry rapidného vývoja. Brat Sutóris z úradnej moci nabádal okresné a notárske úrady, aby zasiahly do tejto práce. Z inteligencie boli to zvlášť učitelia, ktorí poznajúc ľud podporovali Sutórisa. Práca narážala na ohromné ťažkosti a to pre nepochopenie samotného obyvateľstva a pre nedostatok odborných pracovníkov, ktorí by hasičskú myšlienku propagovali a činovníkov dedinských sborov odborne vycvičili. Bratovi Sutórisovi a jeho neúnavným pracovníkom sa podarilo ľud presvedčiť, že hasičstvo je jednou

z najpotrebnejších organizácií, lebo má chrániť životy a cez dešatročia ťažkým potom nadobudnuté majetky občanov.

Význam organizácie hasičskej javí sa aj po stránke kultúrnej, lebo až dosiaľ neprístupná mládež, v rámci dobrovoľných hasičských sborov začala zakladať spevokol, čítareň, divadelný krúžok, začala teda vyvíjať kultúrnu činnosť na našich dedinách potrebnú.

Na mnohých dedinách koná už dnes hasičský sbor pri tanečných zábavách bezpečnostnú stráž a veru mnohý bitkuchtivý a horkokrvný parobok práve hasičstvu môže ďakovať, že dnes neseď pre zločin zabitia človeka v žalári. Toto by dosvedčila štatistika, dľa ktorej počet dedinských ruvačiek značne klesol.

So strany verejnosti dlhé časy pozeralo sa na hasičstvo, ako na niečo podradného a slovo »hasič« bolo urážkou. V minulosti takéto nazieranie malo vari podklad, bc nedisciplované hasičstvo takmer cvičenia a požiare dokončievalo v krčme, ale dnes, keď každý sbor má svoje prísne stanovy, ktoré ho i mimo služby nútia dôstojne vystupovať, dnes, keď hasičstvo vykonáva i kultúrne poslanie, je potrebné toto podceňovanie vyvrátiť, širokú verejnosť o tomto mýlnom nazieraní presvedčiť a hasičstvu patriacu česť na každom kroku uhájiť.

Aby konečne nielen úrady ale i široké vrstvy ľudu pochopily poslanie hasičstva, aby sa jednotlivé sbory bližšie poznaly, v práci otužily a v hasičských odborných vedomostiach zdokonalily, pripravoval v máji 1927 okresný veliteľ H. O. J. č. 58 brat Sutóris župný hasičský sjazd v Košiciach.

Napriek mnohým prekážkam a tomu, že bolo v pokladnici len 38 Kč, odbýval sa sjazd 14. a 15. mája 1927.

Bola to krásna prehliadka pohotovosti vojska, ochotného bojovať v každom okamihu proti ohňu, nepriateľovi ľudstva. Verejnosť mesta Košíc mimoriadnym spôsobom bola vyrušená príchodom niekoľko tisíc hasičov pod početnými prápormi v sprievode vlastných hudieb. Bola to neobvyklá demonštrácia, ktorou sa mala verejnosť dokázať láska k bližnému, vyspelosť a disciplína. Na čele sprievodu kráčala malá, ešte sotva jedno-

ročná hudba jednoty košickej rekrutovaná z parobkov myslavských a kavečanských.

Verejné cvičenie odbavovalo sa v Gajdových kúpeľoch, kde usporiadaná bola zároveň aj hasičská výstava.

Cvičiacie sbory dokázali verejnosti, že v čase nebezpečia spokojne možno sveriť na ne životy a majetky. Zvlášť vynikol svojou zručnosťou a pohotovosťou ženský a mužský dorast z Kysaču.

Sjazd až na niektoré maličkosti bol dôstojný a zanechal v dušiach hasičstva trvalú stopu. Členstvo sa posilnilo k ďalšej práci a verejnosť prijala tento sjazd s porozumením, čo nech bude odplatom tým, ktorí sa o sjazd pričínili.

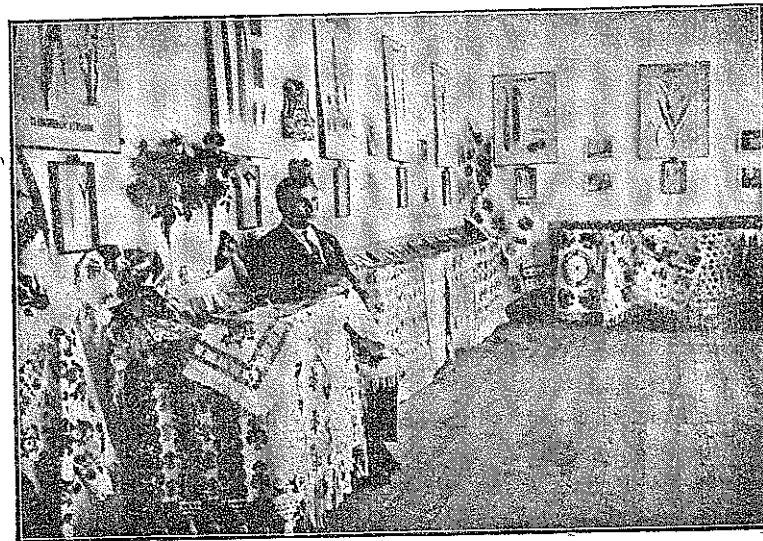
Po sjazde sa myšlienka hasičstva rýchlym tempom vzrástala a počet organizovaných sborov zvýšil sa na východnom Slovensku na 600. V každom okrese chopili sa intenzívnej práce, usporiadajú sa okresné a obvodové cvičby a je čo najlepšie postarať o disciplinovanosť, pohotovosť a odbornú vzdelanosť hasičstva.

V súvisi s hasičskou organizáciou považujem za potrebné zmieniť sa aj o organizácii samaritánskej služby, ktorá je v úzkej spolupráci s dobrovoľným hasičstvom a ktorej cieľom je poskytnúť prvú pomoc pred príchodom lekára pri úraze, alebo náhlo ochorení a rýchle dopraviť postihnutého do špitála.

Za týmto účelom konajú sa pre členov hasičstva samaritánske kurzy, na ktorých lekár poverený Československým Červeným Krížom členov vycvičí a poučí, ako poskytnúť prvú pomoc, ako obväzovať rany a zlomeniny, slovom vycvičí ich na tie najnutnejšie zdravotné služby, ktoré naše dediny dosiaľ citelne postrádajú.

Po organizovaní samaritánskej služby neoceniteľné zásluhy si získali brat Bodnár, samaritánsky dozorca H. O. J. č. 58 a brat Novák, tajomník Čsl. Červeného Kríža v Košiciach. Zásluhou týchto je, že v okrese košickom máme 84 a prešovskom 270 riadne vyškolených samaritánov, ktorí už i do teraz v nescíselných prípadoch poskytli prvú pomoc.

Dnes, keď slávime 10. výročie samostatnosti našej oslobodenej vlasti, hasičstvo na východnom Slovensku nemôže urobiť viac, ako sľúbiť si, že v svojej čestnej, ušľachtilej a nadovšetko potrebnej práci bude i v ďalšom desaťročí vždy verne a svedomite pracovať pre blaho ľudu, národa a milovanej vlasti. Preto každý, kto pomáha hasičstvu, pomáha budovať i pevné základy tohoto štátu, ktorý jedine môže byť pevnou a večnou zárukou našej národnej mravnej sily a slobody.

Zemедeľská výstava v Parchovjanoch.

Rozvoj priemyslu a živností.

Neutešené pomery, v ktorých sa ocitol priemysel východného Slovenska po prevrate, treba pripísať niekoľkým príčinám. Vážnou prekážkou priemyselnej výroby bola nedostatočná železničná sieť, ktorej trati nad to ešte boli vedené radiálne k Budapešti. Prevrat zastihol tiež mnohé priemyselné podniky v nepriaznivých pomeroch zavinených vojnou. Významným faktorom poprevratových nesnáz v niektorých odvetviach priemyselných, gravitujúcich svojim odbytom výrobkov do Uhorska a opatrujúcich tam potrebnú surovinu, bola neistota úpravy hraníc a nádej návratu bývalej štátnej príslušnosti. Táto nádej bola silnou brzdou potrebného prispôsobovania sa novým pomerom.

Nie je možné uprieť maďarskej vláde zásluhy o vývoj priemyslu a živností východného Slovenska účinnou podporou zakladajúcej sa na rôznych úľavách, výhodných peňažitých pôžičkách a daroch a poskytovaní potrebného strojného zariadenia. Ale podporovaním priemyselného rozvoja neboly sledované len ciele hospodárske, lež aj maďarizačné, t. j. prostredníctvom závodov pôsobiť na rodiny svojou obživou na nich odkázané a pozvolna ich odnárodňovať. Je preto pochopiteľné, že mnohé podniky za takých okolností založené a udržiavané dlho túžily po návrate bývalých pomerov. Srovnanie novodobých zásad hospodárskych s bývalou hospodárskou politikou maďarskou nás presvedčí, že umelé udržiavanie podnikov, ktoré nie sú vybudované na zdravom základe, nemôže zaistiť za dnešného bezohľadného konkurenčného boja trvalú ich existenciu. Umelé predlžovanie života podniku, odsúdeného k zániku, bolo by nezodpovedným plýtváním peňazí. A kedy bol prijatý názor, pokiaľ sa týče finančnej podpory priemyslu, opačný, potom je treba uvážiť, či hospodárske pomery poválečné dovoľovaly v niekto-

rom štáto (maďarský nevynímajúc) vojnou postíženom také mimoriadne zafatazenie.

Značne oslabená výrobná činnosť priemyslu vých. Slovenska z uvedených dôvodov sa zotavovala pozvolna. Príčinou toho byly nie len okolnosti, ktoré brzdily i výrobu priemyslu zemí historických (nestálosť valuty, nedostatok prevádzacieho kapitálu a drahé bankové úvery a p.) a ktoré ešte citelnejšie doliehaly na jednotlivé odvetvia priemyselnej bývalej veľkej župy košickej, ale mnoho ráz tiež nedostatky po stránke technickej vyspelosti podnikov. Moderné snahy sledujúce z hospodárnenie výroby neprenikly dosiaľ na východné Slovensko žiaducou mierou a mnohé podniky pracujú dosiaľ na zastaralom zariadení s malou výkonnosťou. Nie je ani dokonca riedkym zjavom priamo tradícionalny odpor proti technickým pokrokom vo výrobe. Potešiteľnú výnimku tvorí niekoľko väčších závodov najsilnejších odvetví priemyselných (drevospracujúceho a potravinárskeho), ktoré svojim zariadením a spôsobom výroby stoja na výške doby. Tlak neúprosnej súťaže vykonal v posledných 3 rokoch na poli technického zdokonalovania výroby i v býv. veľkej župe košickej nie síce veľký, ale predsa istý pokrok a v niektorých podnikoch menších i väčších prevedené byly rekonštrukcie, ktorých účelom je zlepšenie výrobkov a zvýšenie výkonnosti. Bolo by žiadúce, aby tempo pokroku technického bolo urýchlené a aby priemysel dosiahol vo svojom vývoji stupňa, ktorý by ho postavil na roveň vyvinutého priemyslu západnej časti republiky. Aby pokrok techniky mohol však prenikat i do odľahlých miest tunajšieho kraja a aby tak byly pripravené podmienky hospodárskeho rozkvetu, je treba v prvom rade ďalšieho vybudovania komunikačnej siete. Len tak môže priemysel vôbec a zvlášť podniky odkázané na vývoz bez obáv sa pripravovať na dobu, kedy upustené bude od stupňovaného colného ochranárstva výrobkov a uskutočnená bude nová organizácia svetového hospodárstva.

Jak vyvíjaly sa pomery v priemysle bývalej župy košickej v poslednom desaťročí, vysvitne z konkrétnych dát o závodoch prevádzaných po továrnicku. V roku 1919 bolo v oblasti býv.

veľkej župy košickej 109 podnikov továrnych, ktoré zamestnávaly 6330 robotníkov. V jubilejnom roku 1928 pracuje v tom istom počte závodov už 7540 robotníkov. Zo vzrastu počtu zamestnancov možno súdiť na vzostup výrobnnej činnosti v prvom desaťročí trvania republiky o 20 % (presne 19,11 %).

V prvej polovici desaťročia neboly podmienky pre zakladanie nových podnikov priaznivé. Až stabilizácia valuty, uvoľnené napätie vyplývajúce z nedostatku peňazí a z drahého úveru, pôsobily priaznive na ustálenie hospodárskych pomerov a vzpružily opäť podnikanie. Založené bolo celkom 25 tovární, ktoré poskytujú obživu 1300 robotníkom. Je treba ovšem pre úplnosť obrazu uviesť, že v tom istom čase zaniklo 12 závodov továrnych, v ktorých bolo zamestnané 1450 robotníkov. Do počtu zrušených závodov sú počítané tiež bývalé železárne v Krompachoch, zamestnávajúce v r. 1919 už len necelých 1.000 robotníkov. Vezmú-li sa pre celkové posúdenie v úvahu nové a zrušené továrne podniky, sú v prítomnom čase v obvodech býv. župy košickej 134 továrne s 8840 robotníkmi proti 121 továrni so 7780 robotníkmi v r. 1919. Srovnaniu počtu robotníctva odpovedá skutočný vzostup výrobnnej činnosti v poslednom desaťročí asi 14 %.

Z dobrej konjunktúry posledných 2 rokov nezostal ani priemysel vých. Slovenska vylúčený a vplyv toho prejavil sa v upevnení jeho hospodárskych základov, takže očakávať do budúcnosti možno ďalší, hoc pomalý rozvoj priemyslu býv. veľkej župy košickej. Východné Slovensko nemá veľkých priemyselných závodov, pretože mu chýbajú pre vznik týchto prirodzené podmienky (uhlie a p.). Podklad hospodárskeho života bude tu vždy tvoriť malý priemysel, ktorému je treba preto venovať zvláštnu pečlivosť v prvom rade zakladaním nižšieho odborného školstva.

Približný počet živností, prevádzajúcich práce v rozsahu malého priemyslu, je asi 10.000 (obchodné podniky, ktorých je asi 6.650, nie sú v tomto počte zarátané). Aj keď nie je možné uviesť presnejšie dáta o živnostenských podnikoch netovárnych z r. 1919, možno bezpečne súdiť na ich značnejší vzrast ako čo do počtu tak aj čo do ich hospodárskeho rozvoja. Nemalú zá-

sluhu o hospodársky a odborný rozvoj živností remeselných treba pripočítať novému živnostenskému zákonu, ktorý odstránil nedostatky býv. maďarského priemyselného zákona (zák. článok XVII. z roku 1884). Starý zákon svojou liberálnosťou brzdil vývoj remeselných živností, pretože dovoľoval samostatné ich prevádzanie len na preukaz žiadateľa, že bol v dotyčnom obore po 3 roky zamestnaný. Uváži-li sa, že mnoho ráz majstri s nedostatočnou kvalifikáciou vychovali učňov, z ktorých sa neskoršie stávali samostatní živnostníci, je pochopiteľné, prečo volané bolo na Slovensku živnostenskými korporáciami po novom živnostenskom zákone. Tento vstúpil do platnosti 1. júna 1925 a omédzil dosavadnú voľnosť pri nastupovaní živností remeselných zavedením preukazu spôsobilosti a povinných zkúšok tovaryšských. Okrem celého radu nových významných opatrení v obore živnostenskom, zvláštnej zmienky zasluhujú zmeny v organizácii živnostenských korporácií, ktoré po stránke organizačnej ako aj rozsahom svojej pôsobnosti boli prispôbolené živnostenským spoločenstvám v zemiach historických. Dost' značný rozsah právomoci a úzka súčinnosť so živnostenskými úradmi poskytuje živnostenským spoločenstvám možnosť účinne podporovať rozvoj živností. Tento nie je mysliteľný bez náležitej výchovy živnostenského dorastu. V tomto smere bolo treba odčiniť hriechy býv. maďarskej vlády, ktorá pri svojej jednostrannej podpore priemyslu a živností zanedbávala elementárne školstvo a tým menej sa starala o učňovské školy. Od prevratu založený bol celý rad živnostenských škôl pokračovacích a úroveň tohoto školstva sa každým rokom zlepšovala. Význam učňovských škôl bol na východe Slovenska zvyšovaný v prvých rokoch po prevratu tým, že byly povolané budovať mnoho ráz vzdelanie učňov od základu.

Keď sa uvážia mimoriadne ťažké pomery, za ktorých budovaná bola naša republika, potom každý objektívny kritik musí doznať, že ku zvelaďovaniu živností bolo v prvom desaťročí dost' vykonané a je na príslušných činiteľoch, aby v ďalšom desaťročí snažili sa správnym využitím prostriedkov im daných stať sa spolubudovateľmi hospodárskeho rozkvetu nášeho štátu.

Súdnictvo v obvode súdnej tabule v Košiciach.

Kto je dnes prítomný porotnému pojednávaniu a vidí, že sudcovia a advokáti jednú slovensky a že na laviciach porotcov sedia sudcovia z ľudu rodom Slováci, zriedka si asi uvedomí, že ešte pred desať rokmi v tých istých súdnych sieňach znela iba maďarština, že obžalovaný, keď bol Slovákom, s nemým očakávaním poslúchal, ako sa o jeho osude jedná jazykom, ktorému nerozumel a že porotcom nemohol byť Slovákom, lebo zákon ho vylučoval z tohto čestného úradu, keď nevedel maďarsky.

Táto zmena nastala vznikom slobodnej Československej republiky a je preto na mieste, keď sa slávi jubileum prvého desaťročia nášho štátu, spomenúť aj vývoj súdnictva.

Možno smelo povedať, že práve v obvode súdnej tabule košickej bol tento vývoj veľmi složitý, složitejší ako v iných častiach republiky. Veď územie toto bolo za vojny priamym javiskom válečných udalostí, bolo väčšou časťou obsadené po dobu šiestich týždňov maďarskými bolševickými vojskami. Značná časť Podkarpatskej Rusi, ktorá tiež patrí k obvodu súdnej tabule košickej, bola obsadená až do júna 1920 rumunským vojskom.

Organizácia súdnictva pokračovala z dvoch stredísk. Slovenská časť obvodu bola organizovaná z Bratislavy zvláštnym k tomu vymenovaným zmocnencom a Podkarpatská Rus samostatným referátom pre súdnictvo pri civilnej správe v Užhorode. Hlavné organizačné práce, totiž: prevzatie jednotlivých súdov do správy Československej republiky, najnutnejšie doplnenie medzier vo stave sudcov a ostatných zamestnancov, nastavších tým, že značná časť zamestnancov maďarskej národnosti odo-

prela složiť sľub poslušnosti a odišla do Maďarska, a čiastočná úprava služobných pomerov zamestnancov vo službe ponechaných, boli ukončené koncom roku 1920, kedy prešla všetka administratívna činnosť na predsedu súdnej tabule.

Právomoc predsedu súdnej tabule vo veciach justičnej správy bola proti stavu do 28. októbra 1918 rozšírená, najmä bolo mu priznané právo vymenovania značného počtu zamestnancov a právo samostatne hospodáriť s úvermi v rozpočte pre súdnictvo povolenými. Správu tabule viedol do roku 1922 senátny predseda Ján Ruttkay, od mája 1922 viceprezident súdnej tabule Dr. Konstantín Petrovič Mačik a v decembri roku 1922 nastúpil úrad terajší predseda súdnej tabule Dr. Martin Mičura.

V obvode súdnej tabule je sedem sborových súdov I. stolice (sedrií resp. na Podkarpatskej Rusi súdnych stolíc); z týchto siedmich sborových súdov boli dva novosriadené a síce v Užhorode a Chuste. Okresných súdov je 39. Zrušené boli okresné súdy v Turni a Kosinove, lebo takmer celý ich obvod pripadol Maďarsku, ďalej okresný súd v Stropkove pre nevhodné umiestnenie; novosriadený bol okresný súd v Medzilaborciach. V roku 1921 bolo u súdnej tabule sriadené zvláštne oddelenie pre Podkarpatskú Rus. Pre všetky tieto súdy je systemizované 265 miest sudcovských, 40 miest sudcovských čakateľov, 11 miest účtovných úradníkov a 775 miest ostatného zamestnanectva.

Ťažkou organizačnou úlohou bolo doplnenie schádzajúceho osobníctva, najmä sudcov. Doplnenie to bolo možné iba postupne a bolo nutné prechodne povolávať na Slovensko a Podkarpatskú Rus sudcov ako aj kancelárskych úradníkov z ostatného územia Československej republiky; z tých čast sa vrátila už na svoje pôvodné miesta a časť bola tu trvale ustanovená.

Hneď po prevzatí súdov bolo nutné previesť úpravu služobných plátov zamestnancov, ktorá sa stala dľa tých istých zásad bez ohľadu na to, či šlo o zamestnanca nove ustanoveného alebo prevzatého. Konečná úprava plátová bola prevedená dľa nového plátového zákona z roku 1926, ktorý bol aj základom pre teraz platnú systemizáciu. Podobne boli upravené aj odpočívne platy penzistov a vdôv.

Značné peňažné náklady vyžiadaly si novostavby budov a technické vystrojenie súdov najmä písacími strojmi. Nove byly vystavené budovy okresného súdu v Košiciach a súdnej stolice v Užhorode s modernou väznicou, okresných súdov v Sečovciach, Medzilaborciach (nákladom obcí), okresného súdu vo Veľkej Bereznej; prístavby byly prevedené v Chuste s novou väznicou, v Michalovciach a Volovom. Ďalšie stavby sú projektované.

Tiež opatrenie slovenských tlačív a tlačív spojených s prevádzaním jazykového zákona v menšinových okresoch vyžadovalo veľkú prácu a náklad.

Výkon súdnictva bol privedený, ačkoľvek v roku 1919 takmer vôbec prestal a v ďalších rokoch počet nových vecí nepomerne značne vzrástol, do normálneho behu. Súdny vykonaly napriek nedostatku osobníctva aj úkoly novými poprevratovými zákonmi im uložené (účasť pri agrárnej reforme, ochrana nájomníkov, úžera, kmetské súdy atď.).

Rozsah prác javí sa aj v rozpočte, ktorý činí pre rok 1928 pre slovenský obvod 20,479,410 Kč a pre Poľkarpatskú Rus 13,238,330 Kč.

Je patrné, že za 10 rokov nebolo a nemohlo ani byť všetko vykonané, isté však je, že spoločnou prácou všetkých justičných zamestnancov bol vybudovaný pevný základ pre ďalší vývoj, ktorým bude dosiahnuté zaiste ideálu súdnictva demokratickej republiky.

St. Stuna:

Komenského ústav v Košiciach.

R. 1896 usnieslo sa kráľ. uhor. ministerstvo pravosúdia zariadiť v severnom Uhorsku nový ústav pre výchovu opustenej mládeže, a ako najvhodnejšie miesto k tomu uznané byly Košice. Ústav bol odovzdaný svojmu účelu r. 1902. Z počiatku bol zamýšľaný pre 120 chovancov, potom tento stav zväčšený na 240 a konečne bol ústav doplnený stavbou a umiestnilo sa v ňom 720 chovancov. Bol to teda ústav značných rozmerov a stál na vysokej úrovni.

Po prevrate, keď byly Košice v decembri 1918 oslobodené, zostal ústav ešte v rukách maďarských až do vydania nariadenia čsl. vlády z 22. februára 1919, týkajúceho sa premeny štátnej poľpšovne v Košiciach na Komenského ústav pre výchovu opustenej mládeže. Dňa 15. februára nastúpil v ústave ako hospodársky správca **Edmund Borek**, reorganizáciou technického vzdelania a výcviku v škole a v dielňach bol poverený technický správca **Kašpar Baluška-Meszáros**, odborný učiteľ. Tehdy ešte nebol ústav úplne pod čsl. správou, bolo ustanovených len niekoľko čsl. zamestnancov ako vojakov-dozorcov, takže bol vlastne len pod čsl. dozorom. Likvidácia ústavu bola nariadená hore cit. nariadením do 15. marca. Chovanci, príslušní na Slovensko, boli prevzatí ako chovanci K. Ú., kdežto príslušníci do Maďarska boli odovzdaní Maďarsku.

Doba štyrmesačného dozoru čsl. priniesla pre čsl. živel trpkú zkusenosť, lebo bol v ústave živený odpor proti všetkému slovenskému, proti vládnej moci, demonstratívne sa nosily komunistické odznaky, čo všetko malo ovšem zlý vliv na mládež.

Dňa 15. mája 1919 bolo prevedené úradné prevzatie ústavu do čsl. rúk, začalo sa so súpisom majetku, ale vpád boľševíkov tieto práce prerušil. Chlapci boli odvezení do bezpečia na Mo-

ravu, do Uherského Hradišťa. Až v júli, po odrazení bolševikov, vrátil sa ústav po druhý raz do čsl. moci a v tejto zastal až dosiaľ — a na vždycky. Po odchodu rudých gárd z Košíc zostal temer prázdny, stroje, nábytok a úradné spisy boli odvečené, takže sa muselo začať od počiatku

Ústav oslávi svoje desaťročné trvanie pod čsl. vládou fakticky až r. 1929, ale preto niet i prekážok, prečo by sme pri všeobecnom jubileu nemohli spomenúť doterajšej činnosti ústavu.

Tomuto bolo na prekážku hneď od počiatku, že hostil štátnu nemocnicu a inštitúciu invalidnu. Až po vystahovaní sa nemocnice mohol ústav účelnejšie upraviť svoj prevoz.

Medzitým dostal ústav nového vedúceho, povolaním sudcu, dra Augustína Bělohávkka, ktorý nastúpil 1. septembra 1919. Doterajší správca Borek odišiel 11. septembra 1919. Rovnako sa ukázalo, že pôvodná organizácia ústavu nevystačí pre čsl. účely a preto prešiel ústav z kompetencie min. sociálnej pečlivosti do právomocí min. pravosúdia.

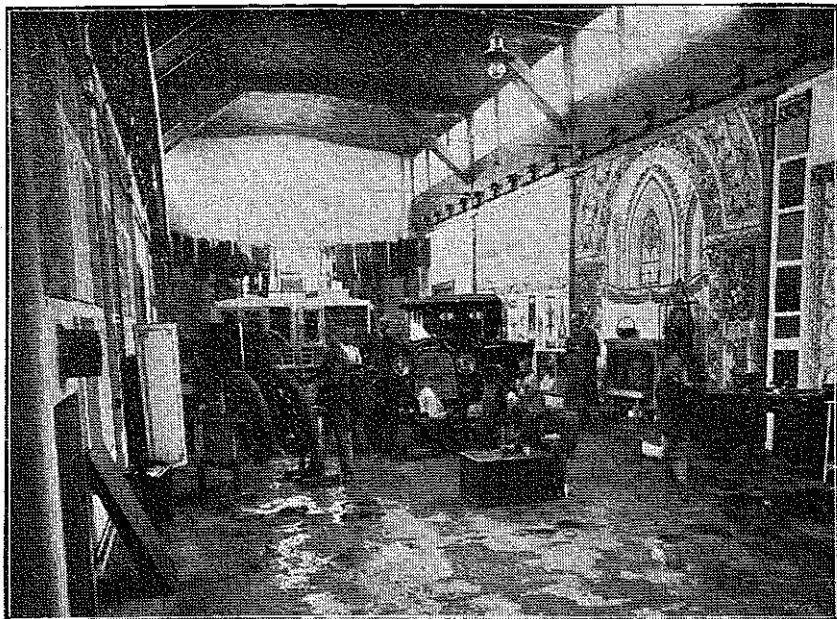
Obor pôsobnosti K. Ú. je vymedzený nasledovne: ústav má dve oddelenia: **odd. sociálnej pečlivosti a justičné.** Do tohoto sú prijímaní pre polepšovaciú výchovu mladiství previnilci, ktorí boli odsúdení rozhodnutím riadneho trestného súdu alebo súdu mladistvých k trestu na slobode alebo k polepšovacej výchove. Odd. sociálnej pečlivosti je určené: a.) pre výchovu iných nezletilých opustených, vo výchove zanedbaných alebo mravne ohrozených, b.) mladistvých osôb už trestaných alebo mravne narušených, bola-li potreba polepšujúcej výchovy vyslovená od sirotskej alebo policajnej vrchnosti alebo žiadajú-li si to rodičia, zákonní zástupci, spolok, iný ústava, ktorý za súhlasu vlády pečuje o mládež. Ústav bol sriadený len pre chlapcov — ač takého ústavu pre dievčatá na Slovensku by bolo veľmi treba — príslušných do niektorej obce na území čsl. republiky, a to na odd. justičné, pokiaľ neprekročili 18. rok, na odd. sociálnej pečlivosti vo veku už od 8 rokov do 18 rokov. Pre prijatie chovancov je potrebný súhlas min. pravosúdia (ref. min. sociálnej pečlivosti)

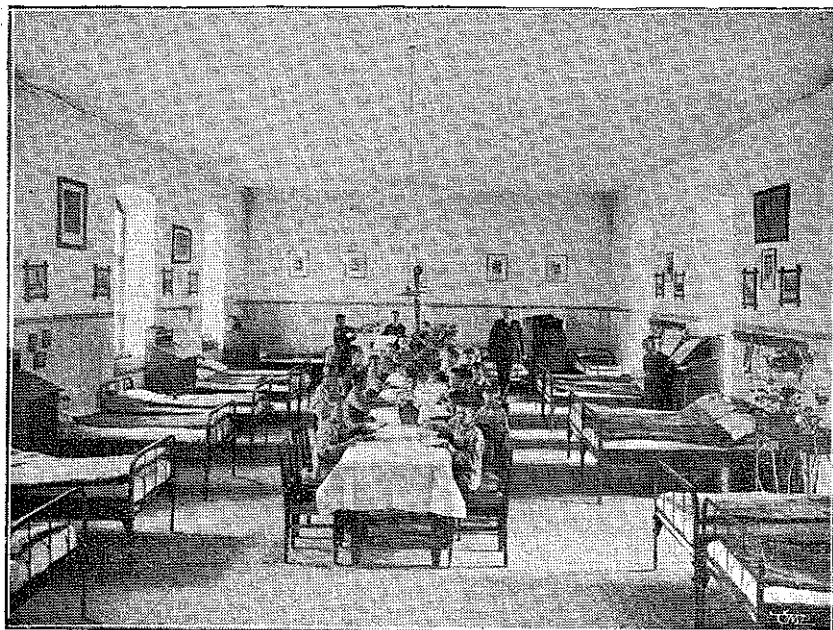
*Komenského ústav v Košiciach.
(Pohľad z lietadla).*

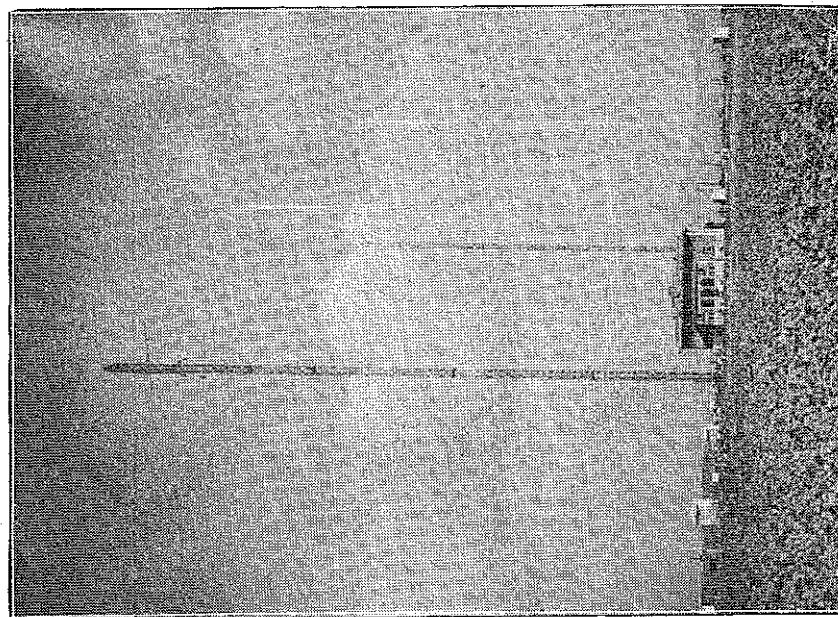
*Chovanci Komenského ústavu
pri prichodu a pri odchodu.*

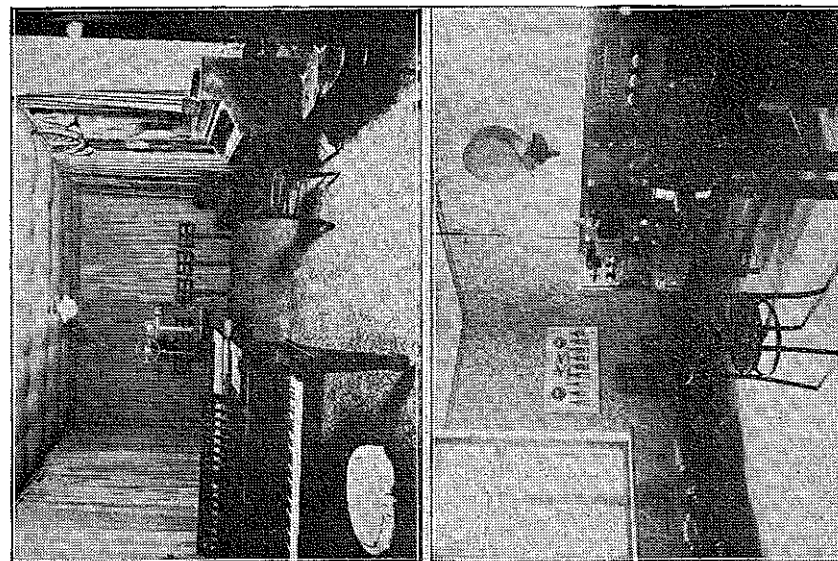
Pohľad do jednej z dielni Komenského ústavu.

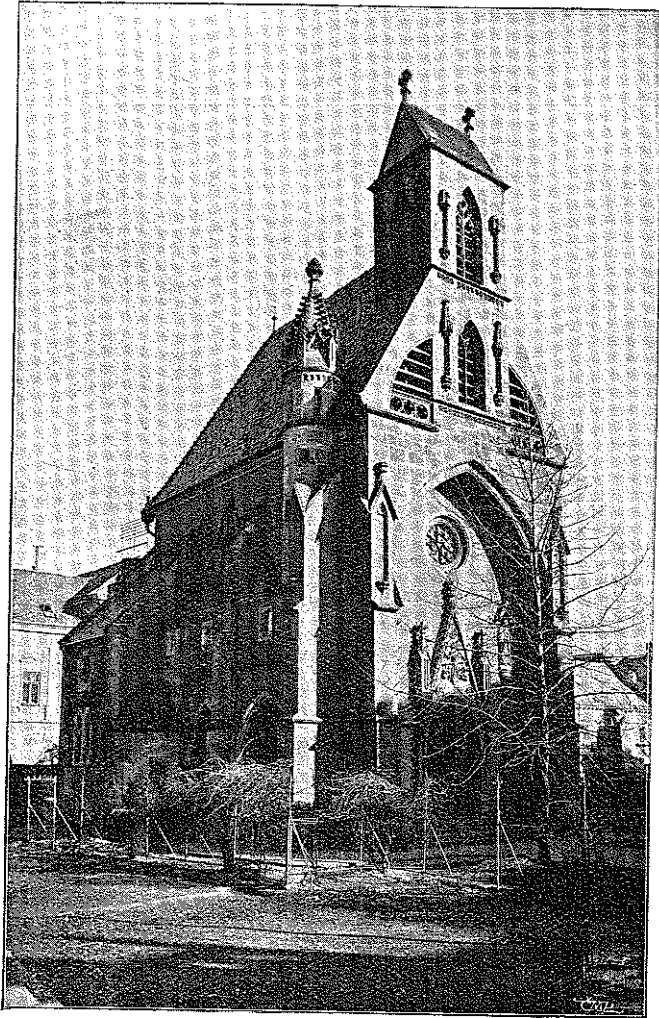
Ubytovanie chovancov Komenského ústavu.

Radiostanica v Haniske.

*Radiojournal Košice: Studio.
Kontrolná miestnosť.*

Kapla sv. Michala v Košiciach.

dľa toho, o ktoré oddelenie ide. Nad 21. rok nemôže byť chovanec držaný v ústave proti svojej vôli.

Sú tedy v K. Ú. vlastne dva ústavy, ale pod jednou administratívou. Obe oddelenia sú separovane ubytované, takže nebezpečie nepriaznivého vplyvu jedného na druhé je vylúčené. Takto svojou štruktúrou je K. Ú. **jediný ústav, v celej republike** a pretože nie je obmedzený odd. sociálnej pečlivosti len na Slovensko, je to **ústav celoštátny**.

Tým sa vysvetľuje, že v ústave sú zastúpené **všetky národnosti**, ovšem prevláda národnosť slovenská, a **všetky vierovyznania**.

Ústav z pôvodných asi 25 budov vzrástol postupom času do úctyhodných rozmerov, má teraz **viac ako 40 budov**, v systéme najviac pavilónov, je obklopený sädom a zahradami ústavného záhradníctva.

Rozumie sa, že v prvých rokoch mal vedúci ústavu ťažký úkol, úplnú reorganizáciu ústavu. Bolo treba vychovať vhodné zamestnanectvo a preto boli usporiadané rôzne kurzy pestúnске, vychovateľské, zdravotnícke, remeselné, telocvičné. Ponevác ústav pozbyl hanlivého charakteru bývalej maďarskej polepšovne, bolo treba i vedenie ústavu po stránke výchovnej prispôbovať a preto sa robily rôzne pokusy, vyzkúšaly sa rôzne metódy výchovnej praxe, napodobovaly sa rôzne podobné cudzozemské ústavy. Pri tom zamestnanci prinášali pre vec veľké obeti, lebo ubytovanie bolo veľmi úbohé, tiež ich materiálne postavenie nebolo závideniahodné. Tak **prinášala sa hneď od počiatku pre čsl. myšlienku obet, ktorá bude ocenená len po viacerých rokoch**.

Práca v ústave bola ale ovládaná od počiatku radosťou, že sa pracuje pre nový štát a na záchranu jeho ohrozených príslušníkov. Lebo mládež — budúci národ.

V prvých rokoch prijal ústav mnoho svojich príslušníkov zo zemí, ktoré sa naraz staly cudzinou a netrpely v svojich hraniciach príslušníkov čsl. Tak došiel z **Viedne prostredníctvom Českého srdca a Červeného kríža celý transport takých bezdomovcov**, pre ktorých sa stal ústav domovom a odkiaľ po rokoch

vyšli do sveta ako poriadni občania, lebo zatiaľ sa ich rodinné pomery sa vybavily, lebo ústavnou výchovou sa osamostatnili.

Po vysťahovaní sa štátnej nemocnice z ústavu bola sriadená pre ústav tiež **samostatná nemocnica**, vybavená všetkými potrebami a na jej čelo bol postavený ústavný lekár dr. Miroslav **Sedláček**, majúci obzvláštny záujem a pochopenie pre mladistvý vek. Rozsahom vyrovná sa ústavná nemocnica okresnej nemocnici.

Na čele **ústavného školstva** a ako vedúci pedagogickej výchovy mal ústav šťastie v osobe pedagogického riaditeľa Konráda **Práta**, ktorý bol nielen dobrým vychovateľom, ale aj veľkým, láskavým a obetavým priateľom mládeže a chovancov K. Ú. zvlášť.

V šlápaniach jeho pokračuje sa i naďalej a teraz o ľudovú školu ako aj o učňovské školstvo ústavné starie sa 5 členový **učiteľský sbor** (Jozef Varadí, Jozef Výšek, Václav Štráfelda, Karol Linhart, Fraňo Černota) spolu s hlavným ústavným učiteľom Bohumilom **Hlobilom**, známym činovníkom na poli čsl. školstva v Košiciach.

Ústavné zahradníctvo je sverené odborníkovi **Fr. Fojkovi**, vrchnému zahradníkovi. Prácou v prírode zušľachtuje sa poblúdiť duša, dosiaľ celkom nezkazená, stane sa citlivejšou, prístupnejšou a miernejšou. Preto každý ústav ako K. Ú. má ako dôležitú složku vo výchove ústavné zahradníctvo. Na akom stupni stojí, svedčí viac diplomov, ktoré ústav dostal na rôznych výstavách a od vážnych korporácií, ako na pr. od zemedelskej rady. **Letošného roku dostal ústav striebornú medailu** na výstave ovocia, zeleniny a kvetín v septembri v Trenčíne.

Ústavné hospodárstvo v Opačke, v rozlohe 220 ha ornej pôdy a lúk, bol získaný z pozemkovej reformy a **prešiel práve r. 1928 do vlastníctva čsl. justičného eráru**. Z intenzívneho hospodárstva stalo sa gazdovstvo obhospodarené spôsobom intenzívnym, môže závodit' so vzornými podnikmi zemedelskými a preto budí závisť v širom okolí. To je pri nepatrných investiciách dielo a zásluha správcu Jozefa **Vonáška**, zkuseného hospodár-

skeho praktika z Ruska. Na **gazdovstve pracujú i chovanci**, ktorí majú pre zemedelskú prácu smysel a pochopenie a sú tesne schopní.

Ústavom prešlo za čsl. vedenia (až dosiaľ) chovancov na odd. sociálnej pečlivosti 958, na odd. justičnom 796 okrem 218, ktorí si len v ústave odpykali trest na slobode. Tedy už to bol pekný rad. Uváži-li sa však k tomu, že dľa štatistiky a dľa evidencie, ktorá sa v ústave vedie i po prepustení, je z prepustených **na 70% polepšených a napravených**, znamená to pre spoločnosť ľudskú a špeciálne čsl., značný úspech v prevýchove, lebo o tolko menej čsl. príslušníkov stalo sa obyvateľmi väzníc a trestníc.

Stav chovancov v ústave obnáša vždy viac ako 300 v prítomnom čase 335, sociálne oddelenie je temer vždy obsadené 200 chovancami, justičné je slabšie, nasledkom poklesu kriminality mládeže a stav udrzuje sa okolo 130. Nepriamo je to vlivom ústavnej péče K. Ú., lebo veľmi zriedka sa stane, že prichádza do justičného oddelenia ten, kto bol už pred tým na odd. sociálnej pečlivosti.

Po práci cvičia sa chovanci v **hudbe, speve, prevádzajú telocvik, hry a cvičia ústavné produkcie**.

Nadanejší chovanci pilne čítajú z bohatej **ústavnej knižnice**, niekoľko ich každý rok **navštevuje školy v meste**, zvlášť školy občianské a stredné, učiteľský ústav, odborné, priemyselnú, hospodársku a melioračnú.

Ostatní sa pripravujú pre život vyučením sa **remeslu v rozsiahlych ústavných dielnach**, v ktorých prevádzajú sa nasledujúce remeslá: stolárstvo, tokárstvo, kolesárstvo, krajčírstvo, čalúnicstvo, maliarstvo, lakýrnicstvo, elektrotechnika, zámočnicstvo, kováčstvo, galanteria, remenárstvo, obuvnicstvo, košíkárstvo, knihárstvo, pekárstvo a holičstvo.

S vyúčným resp. tovaryšským listom opúšťa chovanec ústav a odoberá sa na miesto, ktoré mu najviac ústav sám zadováží. Vyúčné listy potvrdzuje mestský notársky úrad ako priemyselná vrchnosť, keď živnostenské spoločenstvo odoprelo túto

funkciu. Vo správe dielň vystriedalo sa niekoľko vedúcich síl, posledne od r. 1925 bol poverený správou kontrolór inž. R. Eloed.

Po hlavnom riaditeľovi dr. Bělohlávkovi prešiel ústav dňa 6. sept. 1923 do rúk ministerského radcu Antonína Vlčka, z mín. pravosúdia, ktorý pri pokračujúcej konsolidácii spravoval ústav tento až do 29. mája 1925, kedy po odvolaní do ústredného úradu, oddal vedenie ústavu P. Ottovi Kovatšíkovi, duchovnému správcovi. Tento spravoval ústav do 30. sept. 1925, kedy bolo sverené vedenie odborovému radcovi min. pravosúdia Stanislavovi Stunovi, ktorý v poradí ako druhý menovaný hlavný riaditeľ a teraz hlavný administratívny radca je až dosiaľ vedúcim ústavu.

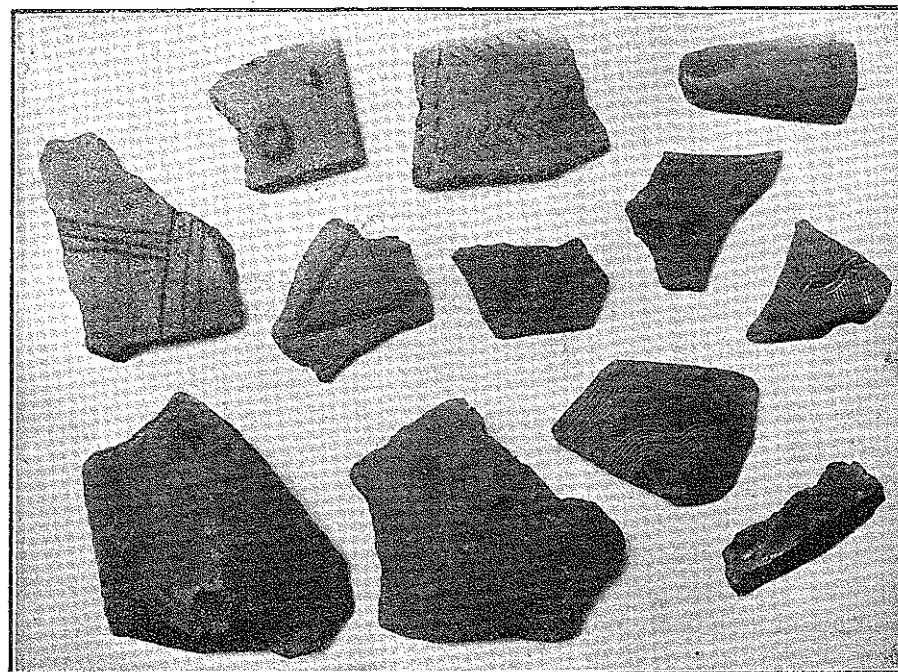
Ústav zamestnáva po restrikcii na 126 osôb, systemizovaný stav však má byť len 87. Nová systemizácia priniesla istú stabilizáciu služobných pomerov, ale i v K. Ú. vyžadá si istú revíziu. To je prirodzené, lebo ústavná činnosť nebude nikdy u konca, musí byť vždy vo vývoji. Tým sa vysvetľuje, že najmä za posledné tri roky sa v ústave pracovalo na doplnení ústavu po stránke zdravotnej a stavebnej (prístavby chovaneckých pavilónov, zariadenie klozetov a spŕch, centrálné kúrenie, znovuvybudovanie kuchyne, prestavba pekárne, doplnenie zariadenia ústavnej nemocnice zvlášť roentgenom, zadováženie školného kinoaparátu, prístavby a prestavby kotelní, skleníkov, prevzatie gazdovstva v Opačke a zaplatenie kupnej ceny, doplnenie inventára traktorom systém Škoda, úprava ciest a chodníkov, oprava a rozšírenie telefonnej siete, vybavenie dielň novými strojmi). Z toho vidieť, že hospodársky úrad i správa budôv K. Ú., na čele ktorej stojí vrchný tajomník väzenskej správnej služby Rudolf Gíraschek, mali v poslednom čase mnoho práce.

Prirodzené zdokonalovanie ústavu má vplyv na jeho rozpočet. Tak na pr. r. 1927 všetky výdavky obnášali 4,217.128,43 Kč oproti príjmom 2,440.978,69 Kč. Ako príjem treba zdôrazniť príjem z práce chovancov vo výške 1,224,808,08 Kč a z poľného a zahradného hospodárstva 952.928,61 Kč.

Ošetrovacía taksa pre jedného chovanca stanovená len na 10 Kč 60 h, ač dľa výkazu vydania a príjmu vychádza na 15,70 Kč.

Príplatok štátu nepadá na plano, ako je hore spomenuté a keď ústav dočká sa ešte náležitej siene **shromažďovacej**, ktorú za maďarského režimu mal v pavilone dnešnej štátnej knihtlačiarne, pokročí sa ešte ďalej k prehĺbeniu a zvedečteniu ochranej výchovy mladistvých.

Nech sa toho dočkáme skoro na začiatku druhého desaťročia našej republiky.

Jasovské jaskyne: Neolitické nálezy.

Východoslovenské železnice za správy republiky.

Prevzatie železničných tratí na Slovensku po prevrate prevádzala žel. obsaďovacia komisia, ktorá postupovala súčasne s čsl. vojskom. Do Košíc prišla táto komisia pod vedením inž. B. Voříška hneď dňa 31. XII. 1918, teda tesne po obsadení Košíc čsl. vojskom. Personál býv. uh. štát. železníc zahájil hneď pasívnu rezistenciu, ktorá sa premenila v politickú stávkku a rozšírila sa aj na koš. boh. železnice. Prevoz podarilo sa však predsa udržať za pomoci žel. stotiny č. 50 a exponovaného personálu z Čiech a Moravy. Na to byly nespoľahlivé živly zo služby eliminované, mzdy a pomery vyživovacie upravené a služba zahájená v plnom rozsahu. Koš. boh. železnica bola postavená 1. III. 1919 pod dozor vládneho komisára inž. J. Beneša.

Riaditeľstvo štátnych železníc bolo sriadené v Košiciach dňa 5. II. 1919 a jeho vedením poverený inž. Křížek. Pretože všetky verejné budovy v Košiciach byly obsadené vojskom, bolo treba umiestiť riaditeľstvo prechodne v dvoch miestnostiach na nádraží, ktoré slúžily súčasne za ložnice úradníkov. Až po veľkých intervenciach pridelené bolo riaditeľstvu 20 miestností v budove súdnej tabule. O neobyčajných ťažkostiach, s akými sa stretávalo vybudovanie žel. služby v týchto dobách naprostého rozvratu, zmieňujeme sa v ďalších statiach o jednotlivých odvetviach žel. služby.

Slubne započaté dielo bolo prerušené už v máji 1919 nástupom maďarského komunistického vojska. Doprava medzi Košiciami a Legiňou-Michalanami udržovaná až do noci z 5. na 6. júna. Medzi tým došlo už k evakuácii Košíc, odkiaľ odišiel posledný evakuačný vlak 6. júna o 11.26 hod. Riaditeľstvo, soštvávajúce vtedy asi z 20 úradníkov, bolo presťahované do Novej Žiliny, kde úradovalo pri núdzovom zariadení. Personál bol

ubytovaný v železničných vozňoch a stravovaný z poľnej kuchyne.

17. júna 1919 sriadené bolo vojenské riaditeľstvo pre železničné siete na Slovensku a 27. júna 1919 poverilo min. žel. naše riaditeľstvo dohľadom nad správou koš. boh. železnice. Za odvolaného inž. Křížka prevzal správu košického riaditeľstva dočasne dosavádnny prednosta odd. III. inž. Emmer.

3. VII. došlo znovu k obsaďovaniu staníc na koš. boh. železnice a už 6. VII. vrátilo sa do Košíc riaditeľstvo. Návrat bol žalostný. Žel. objekty byly vyrabované, nábytok odvečený, celé vnútorné zariadenie ako aj vedenia s múrov strhané, takže zostaly len holé steny. Práve tak zničené bolo celé zariadenie staničné a vodárenské.

Riaditeľstvo bolo dočasne umiestené v budove súdnej tabule, pozdejšie prikázali mu niekoľko miestností v internáte dievčenského gymnázia. Riaditeľská pokladnica bola ponechaná z bezpečnostných dôvodov ešte v Žiline. Personál ubytovaný bol z časti kasárnický vo škole v Kováčskej ulici. 15. VII. 1919 začalo riaditeľstvo už zase pravidelne úradovať a 19. VII. započalo sa s obsaďovaním tratí na východ až do Čopu, čo sa previedlo do 22. VII., keď Rumuni Čop vyprázdňili. Dňa 1. VIII. mali sme potom v držaní všetky tratí na východ až po vtedajšiu pohraničnú stanicu s Rumunskom v Berehove. — 15. septembra 1919 prevzal správu riaditeľstva nový riaditeľ inž. K. Schleyder.

Pre riaditeľstvo získali sa potom ešte ďalšie miestnosti v notárskej škole a po prevzatí koš. boh. železnice do štátnej správy aj budova jej bývalej prevoznej správy.

V septembri 1919 pripravovala sa na koš. boh. železnici stávkka, ktorej za zámienuku slúžil nedostatok potravín. Preto bola táto železnica prevzatá do správy štát. železníc slávnostným aktom 18. III. 1920.

Správa prevozu bola potom slúčená s riaditeľstvom tým, že bol personál K. B. železnice pridelený príslušným oddeleniam riaditeľstva. Napriek značne ťažkým pomerom v r. 1920, keď došlo aj k niekoľkým stávkam nielen na Vrútkach, ale aj na celej tratí, ustálené bolo jednotné vedenie železničnej správy

tak, že bolo zrušené vojenské riaditeľstvo železníc na Slovensku i vojenský dozor dňa 31. XII. 1920.

V júli 1920 opustili Rumuni Podkapratskú Rus a my prevzali trať až po Jasiňu, sjednávúc s rumunskými železnicami peagnu smluvu pre trať Terešva—Trebušany na území rumunskom a Halmei—Kiráľházy—Campolung La Tissa na území našom.

V r. 1921 pokračovalo sa v postupnom vybudovaní administratívy. Túto činnosť rušil náš najbližší sused Maďarsko. Od 28. VIII. 1921 bol železničný prevoz ohrozovaný ozbrojenými tlupami maďarskými, ktoré prekročovali hranice a prepádali staničné budovy a poškodzovaly žel. objekty. Hlavne východné Slovensko bolo javišťom týchto útokov (stanice Salanec, Kalša, Kuzmice, Somotor, atď.). Toto vystráhanie vyvrcholilo prepadnutím stanice Kalše 19. XII. 1921, pri ktorom bol zastrelený výpravčí Fr. Fürst. Je samozrejme, že aj mobilizácia v októbri 1921 kládla na železničnú správu značné úkoly.

Roku 1922 pokračovala konsolidácia železničných pomerov, takže nastávajú pomery ako u mimoslovenských riaditeľstiev. Prevzatím vojenskej úzkokoľajnej železnice Užhorod—Antalovce a prevzatím hospodárskej železnice v údolí Borže, skončilo 1. I. 1923 obsadenie železničných sietí nášho obvodu. Počiatkom roku 1923 došlo ešte k zavedeniu prepravy s Maďarskom cez Hidasnémeti, potom je však agenda v obore administratívnom už normálna. 1. I. 1924 nastúpil nový riaditeľ inž. Danko. Od 22. VII. 1925 stojí v čele riaditeľstva vládny radca inž. Karol Dolanský, ktorému sú pridelení ústrední radcovia dr. Karol Sekyra ako administratívny a inž. Ján Slávik ako technický námestník.

Služba stavebne-technická.

Bol-li dezolátny stav žel. tratí ťažko počítovaný po vojne v zemiach historických, kde je hustá železničná sieť, umožňujúca spojenie na všetky strany, tým horšie doliehal tento stav železníc na železničnú správu na Slovensku, ktorá bola posta-

vená pred niekoľko ťažkých úkolov, ktorých okamžité riešenie bolo pre život mladého štátu neobyčajnej dôležitosti. Prenesením obchodného a politického centra z Pešti do Prahy boli dané železničnej sieti slovenskej iné úkoly, než pre ktoré boli jednotlivé linie stavané, takže trate, ktoré do prevratu boli liniami hlavnými, pozbývajú svojho významu a na ich miesto nastupujú trate smerujúce od východu na západ, z ktorých sa stávajú trate prvého rádu.

Najprv bolo teda treba vybudovať trať Čadca—Žilina—Košice a Košice—Legiňa Michalany—Kiráľháza, z ktorých takrečeno cez noc sa stalo železničné spojenie medzinárodného významu.

Tieto veľké úkoly zväčšovali ešte ťažkosti ďalšie, totiž oprava škôd, spôsobených boľševickou inváziou maďarskou. Dľa odhadu medzinárodnej komisie obnáša úhrnná škoda 28,700,380 frankov. Náprave muselo byť venované všetko úsilie. Prvou starosťou bolo opraviť a vybudovať poškodené objekty, aby mohla byť zahájená pravidelná doprava. Najväčšie starosti pôsobil železničnej správe stav železničného svršku, lebo behom vojny nebol temer vôbec opravovaný a takmer polovica pražcov bola zhnitá, tunely, mosty a budovy boli celkom zanedbané.

Prvým úkolom železničnej technickej služby bola teda sanácia svrškov a znovusriadenie poškodených mostov. Bol to v prvom rade most cez Hernád v km 1.784 trati Košice—Bohumín, pri ústupe pred boľševíkmi poškodený pomerne slabým nábojom. Ďalej boli opravené dva blachové mosty cez Ondavu medzi stanicami Trebišov—Bánovce a most cez rameno Hornádu na trati Košice—Hidasnémeti. Najväčšiu prácu a náklad vyžiadalo si obnovenie mostu cez Bodrog u Slov. Nového Mesta, ktorý bol 30. IV. 1919 pri boľševickom vpáde vyhodенý rudou gardou do povetria. Most bol odovzdaný doprave 10. XI. 1920.

Pokiaľ ide o pozemné stavby bolo najsámprv treba vybudovať staničné budovy v Legiňi Michalanoch a v Jasine, ďalej niekoľko vypálených strážnych domkov na tratiach Legiňa—Medzilaborce a Bafu—Lawoczne. Pre udržanie personálu pri-

šlého konať ťažkú službu na Slovensko zo zemí historických musela správa štátnych železníc pracovať všetkými prostriedkami, aby bol získaný dostatočný počet bytov a kasárenských miestností. Nie je možné vypočítať stanice a miesta, kde sa adaptáciami vodárenských budov rôznych skladišť, barakov a pod. získavali obytné miestnosti; pre stručnosť uvádzame len najväčšie budovy, ktoré boli zbudované vo väčších železničných uzloch. Tak boli postavené veľké obytné budovy v Košiciach, Legíni Michalanoch, Užhorode, budovy odborov pre udržiavanie trati v Mukačeve, Rahove a Ružomberku vedľa celého radu menších objektov.

Mnoho úsilia muselo sa venovať úprave trati pre nové prevozné potreby a tu bolo najmä treba prízerať k hlavnej železničnej tepne z Bohumína cez Košice a Kiráľházu do Jasiny. Najslabším úsekom tejto bola časť z Košíc do Legíne Michalian, ktorá bola za maďarskej správy bezvýznamnou a veľmi zanedbanou miestnou spojkou. Tu chodily vlaky len 30 km rýchlosťou a cez väčšie mosty iba krokom. Muselo sa teda hneď začať s výmenou slabého svršku za silnú sústavu, s výmenou 5 slabých mostov a s rozšírením všetkých nedostačujúcich staníc. V stanici Opačke, Ruskove, Kalši a Kuzmici boli vybudované na mieste starých drevených barákov pekné dopravné budovy s náležitým počtom bytov. Aj na tratiach Košice—Bohumín bolo treba vymeniť svršok silnejším tvarom, aby bolo možné upotrebiteľ pre dopravu ťažších strojov o väčšej rýchlosti a výkonnosti. Dosiaľ bola vymenená asi štvrtina svrškov celej koš. boh. železnice.

Mimo uvedených rekonštrukčných prác je pre trať Bohumín—Košice—Kiráľháza pripravený celý rad dôležitých projektov, smerujúcich k umožneniu intenzívnejšej dopravy a jej zľacneniu.

Z nových železníc bola dokončená trať Bánovce—Vajany a odovzdaná prevozu už v roku 1920.

Z dôvodov národohospodárskych a strategických bolo by záhodné vybudovať trať Červená Skala—Gelnica—Margecany, Prešov—Vranov—Michalovce a trať Terešvu—Trebušany.

Kapitolou pre seba tvorí postuné vybavenie trati tunajšieho obvodu všetkými zariadeniami zabezpečovacími. K ovládnutiu tohoto úkolu bolo treba najprv vybudovať navestné dielne v Košiciach. Svornému úsiliu všetkého zamestnanectva sa podarilo vybaviť všetky stanice predpísanými návěstidlami, telegrafnými linkami a traťovými telefonmi; výhybky boli opatrené koľajovými zámkami, zábrany boli rekonštruované a konečne sa mohlo prikrčiť k energickému prevádzaniu úspornej akcie rušením strážnických stanovišť a premenou obsluhy zábran na úrovňových prejazdoch železnice. Všetky práce v tomto obore uvedené boli prevedené vlastným personálom a vlastnou režiou.

K obvodu riaditeľstva štátnych železníc v Košiciach patrí teraz 951 km štátnych železníc a 765 km železníc prevádzaných štátom na účet vlastníkov. Obvod riaditeľstva je rozdelený na 14 odborov pre udržiavanie trati a jednu správu prevozu, ktoré majú dozor na 102 traťmajstrovských úsekov.

Služba strojne-technická.

Aj v službe strojne-technickej dosiahlo sa značných výsledkov. Pôvodný počet 333 strojov, z ktorých 50% bolo v oprave alebo potrebovalo opravy, zvýšil sa v roku 1923 na 448 strojov. V ďalšom období venovala sa pozornosť zvýšeniu stavu služby schopných lokomotív, takže v roku 1924 bolo možné znížiť stav lokomotív na 393, a r. 1927 až na 335. Počet opráv, ktorý roku 1920 činil 40% klesol postupne tak, že r. 1927 bolo už len 20% strojov v oprave.

Aj pri spotrebe uhlia dosiahlo sa takých úspor, že na mieste 41.5 km spotrebovaných na jeden km r. 1920 činí terajšia spotreba uhlia na 1 km len 28.2 kg.

Dôležitá bola výstavba výtopne v Košiciach, takže teraz svojmu účelu vyhovuje.

Snahou poslednej doby je, aby pre miestne železnice s veľkou osobnou dopravou bol dodaný dostatočný počet motorových vozidiel a aby bolo plne vyhovené potrebám obyvateľstva.

Okrem toho v úsekoch, kde niet železničného spojenia, zavádza sa spojenie autobusové.

Tiež stav osobných a nákladných vozňov sa vždy lepší. Vykurovanie osobných vozňov bolo tiež zlepšené a osvetľovanie ich olejom, ktoré v prvých dobách temer vôbec nefungovalo, nahradené bolo postupne svetlom plynovým a na hlavných tratiach elektrickým.

Z najmodernejších zariadení uvádzame poštové vozne s válečkovými ložiskami, ktorých máme v prevoze už 9.

Aká pozornosť venovaná bola osvetľovaniu staníc svetlom elektrickým, vidno z toho, že od prevratu bolo novo zavedené elektrické osvetlenie na 22 staniciach.

K riadnemu udržovaniu vozidiel treba dokonale vyzbrojených dielní a prevozných dielní pri jednotlivých výtopňách. V tomto ohľade bol stav v obvode košického riaditeľstva po prevrate veľmi neutešený.

Na koš. boh. železnici boli len hlavné dielne na Vrútkach, ktoré vyhovovali už tesne pred vojnou len ťažko svojmu účelu a úsek na východ od Košíc zostal odvislým iba od nedostatočných a zastaralých dielní v Novom Meste pod Šiatrom, ktoré však boli v roku 1920 pre svoju nepriaznivú polohu a pre nespoľahlivosť tamojšieho personálu zrušené a úplne vyprázdnené. V tejto ťažkej dobe bol zostavený program na sriadenie prevozných dielní vo výtopňách v Kiráľháze, v Čope, Mukačeve, v Medzilaborciach, Košiciach a Prešove. Prevedenie tejto akcie umožnilo použiť strojného zariadenia, ktoré sa uvoľnilo zrušením dielní v Novom Meste pod Šiatrom. Napriek tejto výpomoci nestačily dielne na Vrútkach a prevoz bolo možné udržať len vydatnou pomocou mimoslovenských dielní a najmä zadávaním opráv strojov do tovární Škodových. Konsolidáciou personálnych pomerov, zlepšovaním strojnej výbroje, zavedením jednotného časového úkolu, a inými organizačnými prácami v hlavných dielniach na Vrútkach i v prevozných dielniach pri výtopňách podarilo sa zvýšiť výkon ich tak, že košické riaditeľstvo potrebovalo už len celkom malých výpomocí mimoslovenských dielní alebo súkromého priemyslu. Vybudovaním dielní v Trna-

ve bolo potom umožnené odňatie opráv nákladných vozňov dielniam na Vrútkach a sústredením opráv osobných vozňov košického i bratislavského obvodu v týchto dielniach.

Služba dopravná a komerčná.

Po likvidácii boľševického vpádu omezovala sa preprava len na potreby vnútrozemské, s cudzími štátmi boli zrobené zmluvy až v roku 1920. Preprava tovaru trpela tým, že vozne boli odovzdávané na hraniciach výmenou, vozeň za vozeň. Ponevác susedné štáty nemaly pre tento spôsob prílišného porozumenia, nastávaly vo všetkých prechodných staniciach veľké ťažkosti, ktoré sa javily menovite počiatkom roku 1920 na maďarských prechodných staniciach, v auguste zas v Kiráľháze, kde sa v tom čase nahromadilo viac ako 900 vozňov. Pomery boli upravené provizornými úmluvami v apríli 1921. Definitívne bol vyriešený výstup našich vozňov do cudziny a vstup našich vozňov k nám, až medzinárodnou smluvou vozňovou (R. I. V.) ktorá vstúpila v platnosť 1. I. 1922. Aký priaznivý vliv mala táto úprava vozňovej služby na rozvoj nákladnej prepravy, vyplýva najlepšie z toho, že od roku 1922 do roku 1927 zvýšil sa obrat vozňov o 80%.

Osobná preprava bola celkove štabilizovaná už v období jazdného poriadku 1922 až 1923. V rokoch nasledujúcich došlo už len k nepatrným zmenám.

Vysokými udržovacími a prevoznými nákladmi poklesla prosperita temer všetkých miestnych tratí, bolo preto treba postarať sa o sanáciu ich hospodárskych pomerov. Najprenikavejších úspor dosiahlo sa zavedením zjednodušeného prevozu. Zásada zjednodušeného prevozu spočíva v tom, že všetku dopravu na trati riadi telefonicky jeden dopravný úradník — dirigent. Koľajistia v staniciach sú zabezpečené výmenovými zámkami, odstavné koľaje výkoľajkami, kľúče od výmien má vlakvedúci, ktorý ich obsluhuje, takže služba výpravčích i výmenárov odpadá; tým sa ušetrí veľmi mnoho na osobných výdavkoch. Ďalšieho sníženía prevozných výdavkov sa dosiahne čiastočne mo-

torizáciou miestnych železníc, čiastočne zavedením koľajových autobusov. Zlacenie prevozných nákladov umožní správe železnice, aby rozmnožila dosavadný počet vlakov a tým vyhovela aj častým požiadavkám širšej verejnosti.

S riadnou organizáciou prevozu na vlečkách mohli sme začať až r. 1920. S výnimkou r. 1922, keď pokles obratu vozňov zavinený bol napnutou zahraničnou situáciou, zvyšuje sa obrat vozňov na vlečkách rok od roku, takže vzostup r. 1927 vykazuje proti r. 1921 plus 64,8%. V r. 1927 máme 196 vlečných koľají, ktorých celková dĺžka je 108 km. (V r. 1921 bolo vlečných koľají len 143).

Po obsadení trati bývalých MAV, bolo treba zaistiť kontinuitu komerčnej služby, aby nenastaly poruchy v službe prepravnej a preto zostaly v platnosti staré nariadenia a predpisy, ktoré bolo treba postupne prispôbiť novým pomerom. Ako sme sa už zmienili, bola omedzená počiatkom r. 1919 preprava nasledkom válečných udalostí s Maďarskom len na vnútrozemie a pri nedostatku vozidiel omedzovaná preprava na vojsko. Prvé počiatky prepravy civilnej boli značne zatažené krádežami na železnici, zadržovaním a zabavovaním zásielok úradmi civilnými i vojenskými. Bolševickým vpádom Maďarov na Slovensko ustala civilná preprava celkom. Po novom obsadení Košíc dňa 6. júla 1919 prevzali sme stanice celkom spustošené a vyrabované. Nebolo ani tlačív, ani služobných predpisov, ani tarífov, razítok a potrebného inventára v skladišti, takže sme boli celkom bezradní. Behom týždňa sa však začalo predsa pracovať v obore komerčnom, pretože časť úradníctva odišla k svojim domovským riaditeľstvám a priviezla pomôcky, najmä tlačivá. Obyvateľstvo a zvlášť obchodníctvo prišlo nám zas ochotne v ústrety tým, že nám požičalo bezplatne potrebné váhy do skladišť, nakladacie pomôcky a ostatný potrebný inventár bol zatým zhotovený z dosák. Jazdeniek v staniaciach nebolo, a preto sa zaviedly útržkové lístky. Nebolo kilometrovníkov, len skladište v Košiciach malo akúsi jednu pomôcku. Že to nebolo službe na prospech, je samozrejmé a preto boli urýchlene vydané potrebné pomôcky. Priama doprava na východ ne-

bola možná pre poruchu mostu cez Bodrog. Cestujúci museli byť prevážaní cez rieku po provizornej plti. Všetka osobná doprava vykonávaná bola primitívnymi prostriedkami, osobné vozne boli v zlom stave, dvere a okná rozbité, vozne preplnené, ale každý bol rád, že dostal dajaké miesto a že cestuje. Frekvencia bola veľmi silná, vlakov málo a tak ľudia čakali často na stanici deň i dva. Dost často bolo vidieť cestujúcich na strechách vozňov, ženy s batohami stály na schôdkoch a plošinách vozňov, držiac sa krčovite železných tyčí aj za tuhých mrazov. Rozdiel vlakových tried nebol temer žiadny, ba jazdili aj cestujúci I. triedy v služobnom vozni. Po obnovení provizorného mostu cez Bodrog umožnený priamy styk s traťami za Bodrogom a vlaky chodily z Košíc až do Berehova a neskoršie po prevzatí tratí od Rumunov až po Jasiňu.

Obecenstvo pozeralo na železnice ako na podnik občanov a bolo toho presvedčenia, že môže cestovať zadarmo. O poriadok a zamedzenie podvodov staralo sa 35 vlakových revizorov, ktorých počet bol behom času snižovaný tak, ako pokračovala uvedomelosť cestujúcich a nastával poriadok, takže mohol byť snižený na dnešný stav 9.

Preprava tovaru bola po opätovnom obsadení Košíc nepatrná. Prepravovali sa len vojenské zásielky a potraviny pre obyvateľstvo. Zásielky určené do staníc za Bodrogom boli zasielané do Michaloviec a odtiaľ prevážané vojenskými automobilmi do Užhorodu.

Pri obsaďovaní Slovenska a druhý raz po ústupe bolševíkov, boli v staniaciach uložené zásielky alebo ustupujúcimi Maďarmi odvezené alebo rozkradnuté luzou. Urovnanie pokladníc a škôd bolo veľmi ťažké. Tým bola sťažená aj služba reklamačná; nebolo zapracovaného úradníctva a potom spisový materiál bol Maďarmi odvezený alebo z neznalosti rôznymi činiteľmi zničený, takže nebolo možnosti pátrať v staniaciach po zásielkach dľa dokladov. Koncom roku 1920 a behom r. 1921 shrnuly sa procesy vyvolané evakuáciou, čím sa služba reklamačná vystupňovala až do krajnosti. Tiež preprava kusového tovaru nebola v prvých dobách organizovaná, takže zásielky z Bohumína

do Sp. Novej Vsi alebo do Košíc šly až 14 dní, kdežto dnes dôjdu za 24 až 48 hod. Aby sa zamedzily krádeže na železniciach, bola sriadená aktívna kontrola; potierala tiež úplatkárstvo a korupciu, ktoré priamo bujely.

Musel sa stále vyrovnávať a doplňovať stav personálu, a práve tak bolo treba stále doplňovať staničný inventár. Aj dezinfekcia vozňov a napájanie dobytku upadlo vojnou a dezorganizáciou a bolo treba tieto zariadenia obnoviť. Mostné váhy boli v tak úbohom stave, že sotva desatina sa ich mohla upotrebiť. Teraz máme rad nových moderných váh mostných o nosnosti 40 tún s elektrickým pohonom. Všetky smluvy musely byť znovu sjednané s veľkými ťažkosťami, lebo nebolo ani záznamov ani opisov smlúv starých.

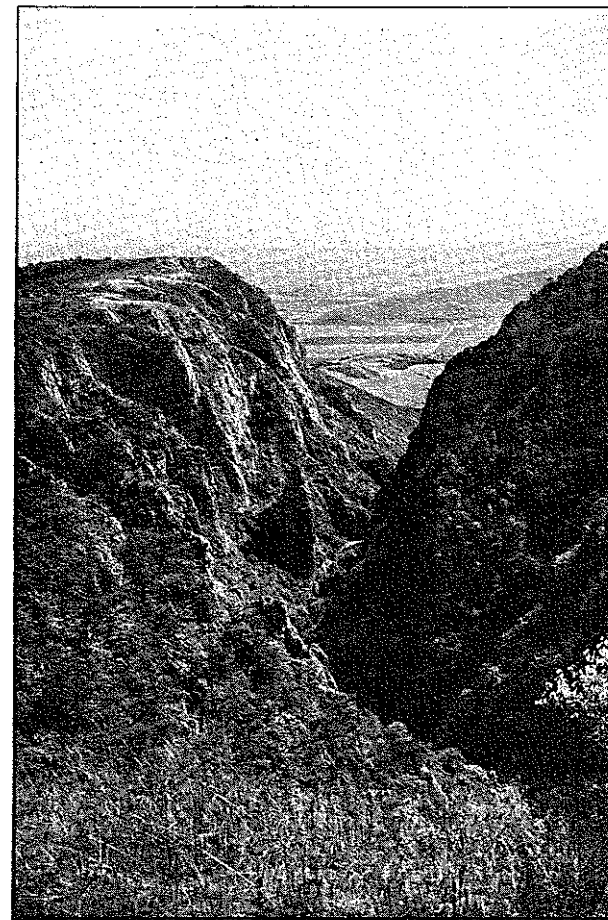
Dnes spravujeme 146 staníc, 87 zastávok a nákladišť, 138 zastávok, jedno nákladište a 3 výhybne. Podľa nových pomerov bolo zrušené niekoľko výpravných miest, niektoré stanice premenené na zastávky a nákladišťa a otvorených bolo 9 nových zastávok, 2 zastávky a nákladišťa a 39 zastávok, ktoré existovali už za MAV., ale neboly otvorené.

Celkové pomery vyrovnajú sa dnes pomerom zemí historických.

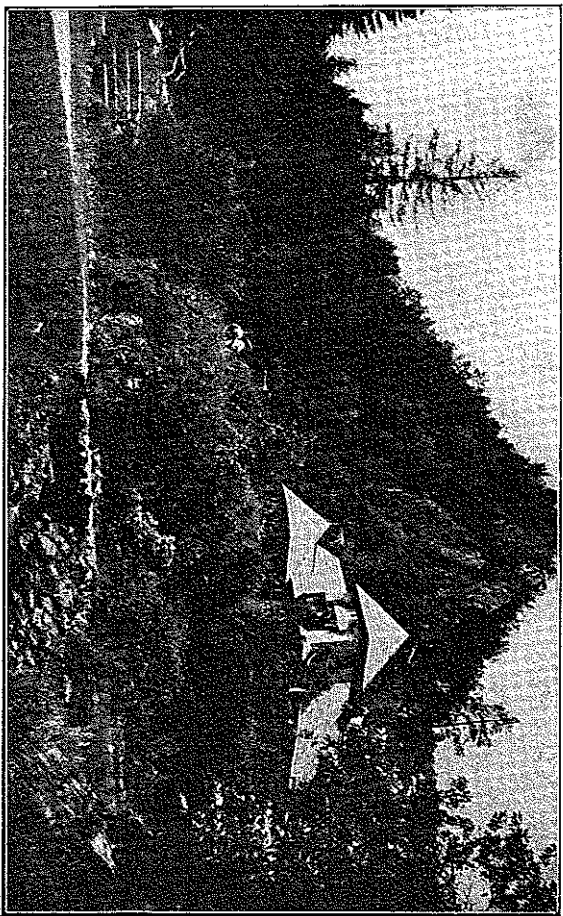
Služba finančná.

Železnice poskytovaly pri cieľavedomom vedení a úspor-nom hospodárení vždy dobrý zdroj príjmov, ako pre spoločnosti súkromné, tak aj pre štát. Tento fakt bol tiež príčinou, že bol vydaný zákon číslo 404/1922, podľa ktoreho byly ČSR. zaradené medzi podniky spravované dľa zásad obchodného hospodárenia. Ako v každom hospodárstve, musia aj štátne železnice venovať čo najväčšiu pečovosť prevádzaniu a kontrole všetkých opatrení a nariadení, smerujúcich k tomu, aby priaznivý finančný výsledok bol zaručený.

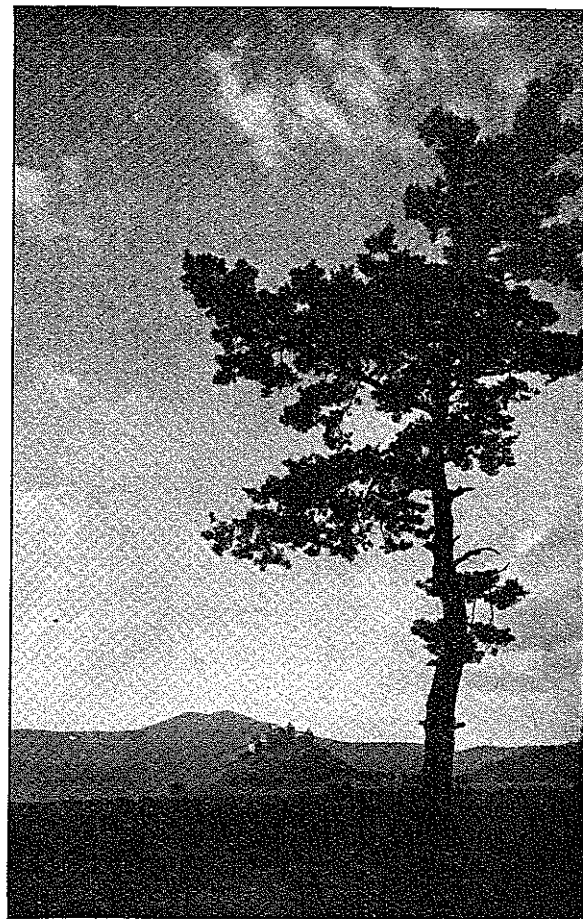
Túto službu konalo u riaditeľstva štátnych železníc oddelenie finančné. Hlavným úkolom tohoto oddelenia je poukazovať služobné pôžitky, dozerať na finančné hospodárenie svojho

Zádielská dolina.

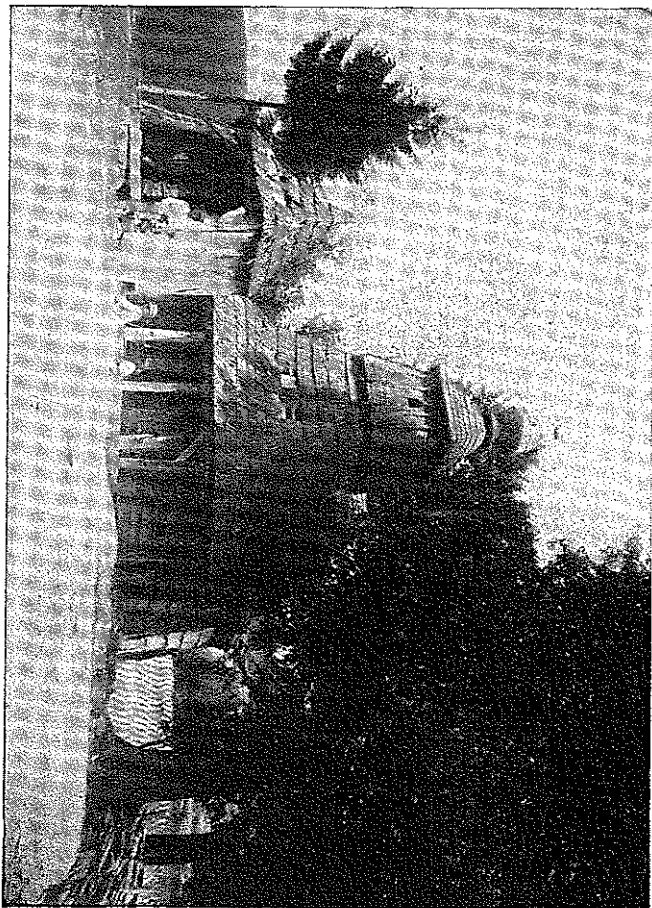

Turistická chata v Zádielskej doline.

Pohľad na Krásnu Horku.

*Kostol v Kožuchovciach.
Bol prevezený do Košíc, reštaurovaný a umiestnený v parku východoslovenského múzea.*

okrsku v rámci povolených úverov, kontrolovať výdavky a príjmy, revidovať účtovný materiál všetkých služobných odvetví a vedľajších podnikov ako sú dielne, elektrárne, zásobárne a pod. a previesť jeho vyúčtovanie. Akého rozmeru tieto práce nabývajú, dokazuje ročný obrat, u košického riaditeľstva dosahujúci pol miliardy Kč.

Pri sriadení riaditeľstva bolo jedným z prvých činov organizovať riadnu službu finančnú. Bolo pri tom treba prekonať veľké ťažkosti. Nebolo tu ničoho. Zamestnanci boli nútení pre bezpečnosť pokladníc spať v kanceláriach, spojenia vlakové boli nepravidelné a všade sa narážalo na živé nám nepriateľský.

Po bolševickom vpáde sa pomery ešte zhoršili. Všetko bolo bolševíkmi zničené a odvečené. Obsadením Podkarpatskej Rusi sa pomery ešte skomplikovali, pretože pre Podk. Rus bolo zavedené oddelené účtovanie. Z tohoto územia boli predkladané k plateniu staré účty. K tomu pristúpily ťažkosti v dôsledku kolkovania bankoviek. Služobne často neskladali mesačné účty, nepredkladali doklady, prevzatý personál nepoznal účtovného systému čsl. štátnych železníc, personál čsd. bol nezpracovaný a z veľkej časti nove prijatý, v dôsledku čoho vznikly závary. K likvidácii pôžitkov definitívnych zamestnancov došlo až v apríli 1920. Do tých čias boli vyplácaní dočasne.

Po obsadení Slovenska bol v obvode košického riaditeľstva personál trojakého druhu. Boli tu zamestnanci bývalých maďarských št. železníc (M. Á. V.), zamestnanci košicko-bohumínskej železnice (Kb. dr.) a exponovaní zamestnanci čsl. štátnych železníc. Pre každý druh personálu platily zvláštne predpisy požitkové. Tento neutržateľný stav donútil žel. správu previesť postupne unifikáciu požitkových predpisov.

Zvláštne dôležitou otázkou bolo riešenie hmotných pomerov zamestnancov na Slovensku exponovaných. Inštitúcia »exponovaných« ukázala sa však v záujme konsolidácie pomerov neutržateľnou. Preto boli títo zamestnanci na Slovensko hromadne preložení. Bola zrušená výplata slovenských diet, a diety boli nahradené t. zv. slovenskou úpravou. Tak klesol už v de-

cembri 1922 počet exponovaných zamestnancov v obvode košického riaditeľstva na 36, ačkoľvek ich tu bolo ešte v júni 1920 vyše 1.400.

Zvláštnej zmienky zasluhuje agenda dane dôchodkovej. Odlišnosťou daňových zákonov vznikly veľké nesrovnalosti a daňové nedoplatky i preplatky. Podarilo sa uviesť poriadok aj v tejto veci a nie je nadsádzkou, keď tvrdíme, že vo veci dôchodkovej dane prevádzanej srážkou zo služobných požitkov zaujíma dnes košické riaditeľstvo miesto vedúce.

Kontrolu výdavkov viedli na počítku dvaja novo prijatí zamestnanci, ktorých úkolom bolo preskúmať a defititívne vyúčtovať v riaditeľskej pokladnici nahromadené cenné doklady. Na to však nestačili a nezostalo ako registrovať získaný účtovný materiál a uschovať ho k pozdejšímu zpracovaniu. Práca táto bola veľmi nesnadná, pretože sa používalo maďarských tlačív a české úradníctvo muselo si na kvap osvojiť potrebné výrazy, aby vôbec mohlo pracovať. Nebolo tiež predpisov, výmúc niekoľko exemplárov rak. št. železníc v nemeckej reči.

Až keď sa opatril potrebný personál, mohla byť utvorená v apríli 1920 kontrola výdavkov. Ďalší vývoj bol opäť zdržaný prevzatím koš. boh. železnice do štátneho prevozu. Účtovný systém tejto železnice bol odlišný od systému štátnych železníc a bolo treba prevzatý personál koš. boh. železnice znovu školiť a to ako v centrále tak aj na trati. Práce byly značne zťažené neustálou fluktuáciou exponovaného personálu.

Do roku 1920 nebolo možné zostaviť pre riaditeľský obvod ročný rozpočet výdavkov a príjmov, následkom čoho tu nebolo ani žiadneho úverového hospodárenia ani kontroly racionálneho hospodárenia v medziach úverov. Prvý rozpočet bol zostavený až behom r. 1920 iba dľa zkušenosť, ktoré však nemohly byť presným podkladom, pretože všetko bolo vo štádiu vývinu. Aj tu sa dosiahlo takého pokroku, že rozpočet na r. 1929 je tak podrobný a presný, ako u ktoréhokoľvek riaditeľstva v zemiach historických.

Nakoľko ide o službu materiálnu, byly po obsadení východného Slovenska služobne zásobované v prvom rade materiálom

zabraným pri obsaďovaní. Najviac materiálu sa získalo v Miškolci. Tento a iný zabraný materiál bol koncentrovaný v Košiciach, kde obsadzovacia komisia vo februári 1919 sriadila samostatnú zásobárňu pre oblasť vých. Slovenska a pozdejšie aj pre Podk. Rus. Potrebných budov však tu nebolo, ani personálu. Zásobárňu viedol z počiatku personál staničný.

Keďže zabraný materiál k zásobovaniu nestačil, bol z rozkazu min. žel. odoslaný na Slovensko všetok materiál, ktorý mohly zásobárne v českých zemiach postrádať. Priemysel tunajší, nakoľko tu bol, vypovedal službu a preto sa muselo nakupovať aj v zemiach historických. Podobne tomu bolo na koš. boh. železnici, ktorá tiež trpela nedostatkom materiálu, ačkoľvek mala dostatočné zásoby z rokov válečných. Tie sa časom vypotrebovaly a nákup bol potom obstaraný v Čechách i v Poľsku a Rakúsku. Staly sa aj prípady, že bolo zabavené uhlie odoslané súkromníkom, aby bol železničný prevoz už z dôvodov vojenských udržaný.

Pri nápore boľševickom bol materiál v Košiciach nashromáďený naložený do 18 vozňov a odoslaný do Přerova, takže sa do rúk rubej armády nedostal. Z Přerova bola potom táto »zásobárňa« premiestená do Žiliny, odkiaľ zásobovala stanice, ktoré byly ešte v našich rukách. Po sjednaní prímeria byly zásoby znovu premiestené do Košíc a potom sa prikrčilo k organizácii služby zásobovacej. Bola to práca nesnadná a vyžadovala svedomitú a presnú plnenie povinností. Na železnici koš. boh. bola zásobovacia služba prevedená 1. VII. 1921 na systém štátnych železníc a zreorganizovaná. Ponechaná bola zásobárňa na Vrútkach, pobočné zásobárne byly zrušené.

Kým bol materiál z východného Slovenska pred vpádom boľševickým celkom zachránený, nebolo tomu tak na Podk. Rusi, kde sme utrpeli na materiále značné ztraty. Tak bolo naháďzané veľké množstvo kolajnic do rieky Uhu a mnoho iného materiálu a inventáru bolo zakopané pozdĺž trati Baťu—Lawoczne. Zásobovacia služba na železnici koš. boh. vpádom rudých gárd mnoho neutrpela, lebo padla tu do rúk rudých iba

pobočná zásobárňa v Prešove. Tam spotrebovali rudi komisári zásoby papierov k natlačení poukázok na životné potreby.

Dnes je služba zásobáreňská skonsolidovaná, upravená potrebe a porúch v zásobovaní niet.

Pri organizovaní služby účtovnej a pokladničnej v staniaciach bolo treba prekonať značné ťažkosti, lebo pomery boli neusporiadané a zapracovaného personálu bol nedostatok. Tieto pomery zhoršili sa ešte bolševickým vpádom, lebo nebolo možné zachrániť väčšinu účtovných a pokladničných dokladov. Ďalšie ťažkosti nastaly pri okolkovaní bankoviek. V časti riaditeľského obvodu platily bankovky okolkované, vo východných krajoch bankovky neokolkované, mimo pokladničných poukázok rak. uh. banky po 25, 200 a 10.000 K. Bolo treba stanoviť reláciu týchto platidiel. Predovšetkým bolo zakázané prijímať staré 10 K bankovky a pokladničné poukázky. Kurz bankoviek kolkovaných bol stanovený proti neokolkovaným na 1 Kč za 1.60 K, to bolo zavedené v obchode súkromnom. Vzniklo tým mnoho ťažkostí a majetkových škôd. Bankoviek s falošnými kolkami nahromadilo sa v pokladnici koš.-boh. železnice za 4,239.230 K, u čl. štát. žel. za 1,067.300 K. Pri kolkovaní bankoviek zadržané bolo u K.-b. žel. 3,464.805 K, u Čsd. 4.005 K. Aký príliv bankoviek neokolkovaných nastal z cudzozemka do krajín nami obsadených, kde okolkovanie ešte prevedené nebolo, vidieť najlepšie z toho, že sme mali v máji 1919 v železničných pokladniciach ČSD. neokolkovaných bankoviek za 11,914.391 K, kdežto v pokladniciach koš.-boh. železnice len za 14.240 K.

Sociálna pečlivosť.

K 1. aprílu 1928 bolo zamestnané v obvode košického riaditeľstva 12.222 žel. zamestnancov. Podľa kategórií je stav personálu tento: úradníkov sl. tr. I. a II. 743, úradníkov a úradníckych čakateľov št. III. 1.408, gážistov 270, podúradníkov 2.072, výpomocných podúradníkov 44, sriadencov 3.109, výp. sriadencov 593 a pomocných zamestnancov 3.983. Po národnostnej

stránke javia sa cifry takto: úradníkov je 698 Slovákov, 843 Čechov, 14 Rusov, 185 Maďarov, 102 Nemci; gážistov a podúradníkov je 1.437 Slovákov, 424 Čechov, 17 Rusov, 133 Maďarov, 56 Nemcov; nižších zamestnancov je 4.825 Slovákov, 515 Čechov, 161 Rusov, 321 Maďarov a 59 Nemcov.

V sociálnej pečlivosti bol učinенý prvý krok k unifikácii v obore poistenia nemocenského. Nemocenská pokladnica ČSD. zabezpečila zamestnancom býv. MÁV. práve také dávky, ako vlastným sriadencom ČSD. a to za rovnakých podmienok. Taktiež zamestnanci koš.-boh. želez. boli prevedení 1. IX. 1921 do nemoc. pokladnice ČSD. Rovnako bola vec zariadená po prevzatí hospodárskej želez. v údolí Borže. 1. VIII. 1926 zavedené bolo u všetkých kategórií žel. zamestnancov povinné poistenie nemocenské a súčasne zavedená slobodná voľba lekárov.

Zdravotnú službu v obvode riaditeľstva vedie šéflekár, ktorému je pridelený revizný lekár a ktorému podlieha 66 žel. rayonných lekárov. Okrem toho je ešte 226 lekárov slobodnej voľby. — V roku 1927 mala nemocenská pokladnica ČSD. v našom obvode 18.138 členov so 46.213 rodinnými príslušníkmi. Ošetrované bolo 11.229 prípadov spojených s neschopnosťou služby a 23.432 prípadov ambulantne.

V prvých rokoch bolo treba sa venovať so zvýšeným úsilím odstráneniu následkov svetovej vojny a zanedbávania našich krajov maďarským režimom po stránke hygienickej. Bolo treba venovať zvýšený dozor čistote bytov, čakární, kasární a úradných miestností a pre často sa vyskytujúce nákazlivé choroby venovaná zvláštna pozornosť studňám a záchodom.

Od roku 1920 zas venovaná zvláštna pozornosť tuberkulóze a od roku 1922 prevádzaný pokus sanácie tuberkulózne, ktorý ako na výstave a prvom vedeckom sjazde protituberkulóznom v r. 1923 v Prahe, tak na svetovej výstave hygienickej v Štrassburgu došiel uznania. Boly zariadené dispenzárne pre pľúcne choroby, na ktorých činnosť riaditeľstvo dozerá a ktorú podporuje.

Po prevzatí tratí býv. uhorských štátnych železníc bol rozšírený poriadok o úrazovom zaopatrení — platný dosiaľ v ze-

miach historických — aj na prevzatých zamestnancov. Na zamestnancov koš.-boh. železnice bola úrazová pečlivosť rozšírená 1. januára 1921. Na hospodárskej dráhe v údolí Borže prevedená potom unifikácia úrazovej pečlivosti 1. I. 1923.

Zahradníkov fond sociálnej pečlivosti, ktorého príjmy plynú z členských príspevkov, darov a úveru, poskytovaného ministerstvom železníc, podporuje zamestnancov poskytovaním pôžičiek, peňažitých podpôr, študijných štipendií, vypravovaním detí na prázdninové kolonie atď.

Stagnácia stavebného ruchu za vojny, ako aj preskupením a nahromadením úradov v niektorých mestách, vznikla v prvých rokoch po prevrate katastrofálna bytová kríza, ktorej následky sú pocíťované dosiaľ. Naše riaditeľstvo čelilo tejto kríze tým, že v prvých dobách ubytovalo zamestnancov po kasárenských v miestnostiach nádražných, tak aj v miestnostiach najatých, a tak, že získavalo prídely bytov v súkromných domoch. Okrem toho získavali sa byty adaptáciami železničných budov. Hneď r. 1920 počala potom v Košiciach nákladná stavba niekoľkých blokov obytných budov, v ktorej sa dosiaľ pokračuje. Aj v iných miestach vystavali sa obytné budovy (na pr. v Legíni Michalanych, Trebišove atď.). Okrem toho podporuje železničná správa vydatne svojpomocné stavebné družstvá železničiarov (Košice, Vrútky, Sp. Nová Ves, Prešov atď.). Ďalej boli rozmnožené a upravené kasárne pre jazdný a strojný personál a na tratiach K. B. D. pre robotníkov vrchnej stavby.

Penzijné poistenie obstarávalo po prevrate na území nášho riaditeľstva v celku 6 penzijných inštitúcií, ktoré sa riadili zvláštnymi stanovami, z ktorých najpriaznivejšie boli stanovy penzijného fondu ČSD. Aj tu došlo skoro k unifikácii.

Školenie personálu prevádzajú zpravidla prednostovia služobní alebo zvláštni školskí úradníci. Čas od času otvárajú sa kurzy pre určité služobné odvetvia. 1. XI. 1922 otvorená bola v Košiciach odborná železničná škola pre úradníckych čakateľov so stredoškolským vzdelaním. R. 1925 bola zmenená na dvojročnú strednú železničnú školu.

Pre spolupôsobenie v personálnych a sociálnych otázkach zamestnanectva zaviedlo min. žel. r. 1920 volené výbory dôverníkov, sostávajúce zo sekcií úradníckej, podúradníckej a sriadeneckej a ostatných zamestnancov. V našom obvode je okrem okršľekového výboru ešte 15 výborov miestnych.

Ačkoľvek nie je možné v rámci tejto stati uviesť všetky opatrenia, ktoré boli prevedené v uplynulých rokoch v záujme účelnosti, zjednodušenia a konsolidácie železničnej služby u košického riaditeľstva štátnych železníc, stačí konštatovať, že napriek všetkým protivenstvám, ktorým bola táto služba vystavená a ktorých príčinou bola okrem iných aj nespoľahlivosť malého zlomku personálu, podarilo sa všetky ťažkosti prekonať. Konsolidácia železničnej služby je nezadržateľne na postupe, čo iste poskytne morálne zadostučinenie všetkým loyálne smýšľajúcim občanom a aj tým, ktorí všetku svoju voľnú chvíľu tejto konsolidácii venovali.

Výsledky pozemkovej reformy.

Niet skutočnej slobody tam, kde ľud trpí pod ťhom hospodársky silnejších a zvlášť tam, kde táto moc je v rukách odporcov platného právneho a sociálneho poriadku. Táto stará pravda bola iste rozhodujúcou hybnou silou pri vzniku hnutia za prevedenie pozemkovej reformy, ktorá svojou živelnosťou usmernila činnosť revolučného Národného Shromaždenia bezprostredne po prevrate, takže ešte v novembri 1918 bol vydaný prvý zákon, ktorým prevedenie pozemkovej reformy — najväčšieho nášho revolučného diela — bolo zabezpečené.

Ponevác uzákonenie pozemkovej reformy práve tým úzko súvisí so vznikom nášho štátu, ktorého desiate výročie oslavujeme, zaslúži si aj toto veľké revolučné dielo — pozemková reforma — aby v rámci osláv sme si všimli jeho výsledkov.

Najvýznamnejším a samozrejme najväznejším dôsledkom prevedenia pozemkovej reformy je emancipácia širokých máss ľudových z hospodárskej závislosti na veľkostatku a v dôsledku toho i politická konsolidácia zvlášť v tých krajoch republiky, kde národné uvedomenie dedinského ľudu sa len pomaly prebúdza. Keď si všimneme podrobných dát o rozsahu pozemkovej reformy, zistíme, že táto obsiahla skutočne široké massy dedinského ľudu. Veď len v okrese košickom bolo pri vydaní záborového zákona 77.000 kat. jutár pôdy zabranej, z ktorých 23.000 kat. jutár bola pôda zemedelská. Pozemkovej reformy na tejto pôde súčasnilo sa dosiaľ 7.878 uchadzačov, ktorí dostali prídelom 13.400 kat. jutár pôdy zemedelskej a 5.800 kat. jutár pôdy inej. Ale až keď povážime, že z uvedených prídelcov temer 3000 boli bezzemkovia, dosiaľ námezdní zemedelskí robotníci, ktorí prídelom sa stali vlastníkami pôdy a samostatnými podnikateľmi, pochopíme ohromný sociálny, politický i hospodársky význam tejto zmeny.

V rámci prevádzania pozemkovej reformy okrem prídelu pôdy k účelom zemedelským riešily sa tiež druhé úkoly s reformou súvisiace. Bol to predovšetkým prídel pôdy k účelom stavebným. V okrese košickom použilo ho 771 prídelcov, ktorí dostali prídelom 264 kat. j. Opatrením ľacných stavebných miest bol podporovaný stavebný ruch iste účinne.

Tiež otázka opatrenia ľacného úveru pre prídelcov bola vážnym problémom, ktorý bolo treba riešiť. Veď prídelová cena v okrese košickom pridelených 19.200 k. j. predstavuje okrúhle obnos 25 mil. Kč, ktoré v pomerne krátkom čase po prevedení prídelu musí byť štát. úradu uhradený. Za účasti Hypotečnej banky českej i tento problém bol uspokojive vyriešený.

Iba malá časť zabranej zemedelskej pôdy zostala pri vstupe do druhého desaťročia republiky nepridelená. Je to väčšinou pôda roztrúsená v komplexoch lesných, ktoré budú predmetom prevádzania reformy lesnej. V okrese košickom treba previesť pozemkovú reformu ešte na 44.835 kat. j. Z tej je iba 1.339 kat. j. pôdy zemedelskej, ktorá väčšinou bude prejímaná a prídelovaná súčasne s lesmi, ktoré väčšinou prevezme štát.

Bude teda vstup do druhého desaťročia našej republiky v pozemkovej reforme dobou prechodu z obdobia revolučného, kedy bola zabraná pôda prejímaná a prídelovaná, do obdobia konsolidácie, kedy bude prevádzaný právny poriadok ohľadne pozemkov pridelených. Nabyvateľom prídelu bude toto významné jubileum pobídkou k zintenzivneniu zemedelskej výroby, aby zvýšením produkcie dokázali pochybovačom, že prevedenie pozemkovej reformy nebolo omylom, ale veľmi žiadúcnou demokratizáciou pôdy, rozdelením ktorej boli hospodársky osamostatnené státisíce drobného zemedelského ľudu.

Jan Krpálek:

Popřevratová práce legionářů.

Ihned po návratu čsl. legií do vlasti snažili se legionáři založit sdružení, které by jednak udržovalo tradice zahraničního bratrství a jednak by rozšiřovalo ideje zahraničního odboje.

První počátky legionářského života na východním Slovensku lze sledovat již počátkem roku 1920, kdy zde bylo umístěno několik legionářů ve státní službě, hlavně u fin. stráže.

Návratem legií z Ruska přibývalo legionářů úměrně i na východním Slovensku, takže v první polovině roku 1920 jest založeno již několik legion. organizací.

Základem veškeré činnosti bylo založení organizace v Košicích, k němuž došlo 18. ledna 1920 za přítomnosti 18 členů. Jest přirozeno, že Košice jako centrum staly se během času oporou veškeré legionářské organizační činnosti na vých. Slovensku.

V r. 1920 založeno ještě 6 organizací, a během následujících let ještě 23.

Košická organizace a většina organizací venkovských byly zprvu členy Svazu čsl. legionářů v Praze. Tyto organizace po všelegionářském sjezdu v roce 1921 přistoupily k Čsl. Obci legionářské.

Pouze dvě organizace zůstaly v Družině čs. legionářů, ty se však v krátké době rozešly.

Poněvadž každá organizační činnost potřebuje soustředění, byla dne 21. prosince 1921 založena župa obce legionářské v Košicích, která se rozprostírá od roku 1924 na území od Ružomberku až po hranice Podkarpatské Rusi.

Pevná organizace legionářská byla oporou úřadů za různých protistátních akcí, kdy se dalo členstvo k dispozici. Byl to

zejména návrat Karlův do Maďarska a bolševický puč v roce 1920, kdy organizace vykonaly plně svůj úkol.

Není možno podrobně popisovat jednotlivé akce a činnost organizací, ale povšechná data z celé oblasti dostačí k posouzení, co vykonaly a za jakých okolností organizace obce legionářské, které což nutno zdůraznit, jsou složeny většinou z drobných státních zaměstnanců.

Východoslovenská župa čsl. obce legionářské má ke dni 1. ledna 1928 26 jednot, které sdružují 1634 členů. Pohyb členů zvláště z řad fin. stráže, která velmi často střídá své stanoviště, jest velmi značný. Není výjimkou, že se v roce vystřídá v mnohých jednotách veškeré členstvo.

Poněvadž legionářské organizace nemají dorostu, jest samozřejmé, že počet členů neustále ubývá. Značný úbytek členstva v župe jest vysvětlitelný též tím, že přes 800 legionářů bylo přeloženo z vých. Slovenska do Čech a Moravy.

Zvlášť důsledky války, které se teprve nyní dostávají v plném rozsahu, mají za následek, že každoročně umírá značný počet legionářů stále se zvětšující. Od roku 1920 zemřelo — pokud jsou známy v jednotách Čs. O. L. — v rajoně župy 64 legionářů. Při vykonávání svých služebních povinností zemřelo 10 legionářů a 28 jich zemřelo na tuberkulosu.

Podle zaměstnání jest z členů obce legionářské na východním Slovensku 75 % státních zaměstnanců, mezi nimiž převládá fin. stráž, vojsko, pošta a železnice. Pouze nepatrný počet legionářů jest samostatných živnostníků, obchodníků a rolníků.

Podle legií sloužilo jich 1205 v Rusku, 325 v Itálii a 94 ve Francii. V různých spojeneckých armádách sloužilo 10 legionářů. Podle národnosti jest 1280 Čechů, 341 Slováků, 13 jiných patří k různým národnostem (Maďar, Polák, Němec a Žid).

Na poli sociální činnosti vykonala čsl. obec legionářská značný kus práce. Větší část této směřuje k hájení zájmů členů a k podpoře nezaměstnaných. K lepšímu zdoání všech otázek, týkajících se st. zaměstnanců jest založeno několik zájmových skupin, které se starají o věci vyplývající z legionářských zákonů a poskytují radu a pomoc ve věcech odborných.

Pokud prostředky stačí, starají se jednoty všemožně o nezaměstnané. Přes to však, že jednoty se župním sekretariátem umístily za dobu svého trvání 326 legionářů, jest dosud nezaměstnaných 24 legionářů, z nichž mnozí již překročili 50. rok svého věku a není naděje na jejich umístění ve st. službě.

K zmírnění bídy bylo vyplaceno nezaměstnaným na různých podporách 62.000 Kč, v čemž jsou započteny podpory pozůstalým po legionářích a podpory v bídě.

Přes to, že většina členů jsou st. zaměstnanci, možno si udělati úsudek o jejich situaci tím, že během doby bylo jim organisacemi poskytnuto Kč 196.000 zápujček většinou bezúročně. Zápujčky jsou udělovány pouze v nutných případech.

S hrdostí mohou organisace prohlásiti, že tyto podpory a pušky jsou poskytovány pouze z příspěvků členů a darů členstva. Jedině město Košice dalo svého času částku Kč 5000 na podpory.

Přes nepříznivé poměry ve svém okolí, odkázány často na sebe, vykonávají jednoty čsl. obce legionářské velmi záslušnou činnost kulturní. Není jediné akce, kde by se tyto jednoty svojí účastí a prací nezúčastnili a jsou místa, kde legion. jednoty jsou jediným organisovaným kulturním činitelem v kraji. O rozsáhlosti vykonané drobné práce svědčí číslice. Za dobu trvání organisace pořádáno 256 přednášek, 49 divadelních představení, 57 oslav, 23 veřejných projevů. Všechny tyto akce byly uspořádány za součinnosti širší veřejnosti a dosáhly svého cíle. Řada jednot uspořádala cykly přednášek o revolučním odboji a zahr. hnutí čsl. legií. Postaveno několik pomníků padlým legionářům na území Slovenska. Nutno se též zmíniti, že jednoty daly ze svých prostředků různým osvětovým a národním organisacím přes 24.000 Kč podpor. Mimo to bylo sebráno na hladovějící v Rusku přes 100.000 Kč, z čehož velmi značnou částku vydala sbírka ředit. st. drah v Košicích.

Knihoven má 12 jednot s 1751 svazky dobré a vybrané četby. Z toho jednota Košice má přes 800 svazků a její knihovna jest vyhledávána i nelegionáři.

Veškeré jmění složek čsl. obce legionářské čítá ke dni 31.

prosince 1927 přes 223.000, které byly získány úsilovnou prací všech funkcionářů jednot a fondů, z větší části pouze z členských příspěvků.

Hospodářské a družstevní podnikání jest omezeno pouze na Košice, kde jest filiálka družstva čs. legionářů z Užhorodu a Družstvo legionářského domu. Z jednot má pouze jednota Košice hospodářský podnik, totiž licenci biografickou spolu s invalidy, která nese ročně slušný zisk. Jednotlivci jsou však súčasťníci skoro ve všech družstvech na východním Slovensku, a svojí prací zaujímají významná místa.

V politickém životě uplatňují se legionáři rok od roku více, hledíce všude uplatniti ideály, z kterých se zrodila Čsl. republika. Ačkoliv legionáři nevystupují jako politická strana, jest čsl. obec legionářská na vých. Slovensku zastoupena 23 svými členy v 15 obecních zastup. Taktéž se plně uplatňují podle svých sil ve všech ostatních složkách veřejného života.

Zvláštní zmínky zasluhuje sjezd legionářů v Košicích, konaný v roce 1925, který svojí mohutností dokázal, že legionářstvo stojí vždy na stráží státních zájmů. Sjezdu se zúčastnilo 2000 legionářů a slavností při něm pořádaných na 12.000 osob.

Minulého roku byl konán zájezd ke Zborovu, který byl organisován z Košic pro celé Slovensko. Zájezdu se zúčastnilo na 500 osob, z nichž bylo přes 300 legionářů.

Na oslavu 10 letého trvání republiky bude postaven v Košicích leg. dům, který bude střediskem čsl. veřejného života.

Družstvo již dnes čítá přes 700 členů s kapitálem 40.000 Kč a noví členové se neustále přihlašují. Že dům bude skutečně střediskem čsl. života v Košicích, dokazuje to, že 40 čsl. spolků a korporací se stalo členy družstva a podporují snahy družstva.

Tyto řádky ani zdaleka nevyčerpávají vše, co bylo vykonáno, ale snad postačují, aby si čsl. veřejnost učinila úsudek o činnosti a životě těch, kteří plným právem budou letošní jubileum oslavovati jako plod svého utrpení a činnosti, při které tisíce bratří položilo svoje životy s heslem vybudování a udržení Čsl. republiky a lepšího žití čsl. lidu.

Naše turistika.

Význam turistiky jest nedocenitelný. Turistika prokazuje nejen velikou službu pro zdraví našeho národa, nýbrž pomáhá překlenouti propast nedorozumění mezi obyvateli města a venkova, ožívuje obchod a dopravní ruch, jakož i život v zapadlých, chudých horských vískách. Pro sblížení Čechů se Slováky v naší republice vykonala turistika plně svoje poslání, jelikož zvýšila netušenou měrou zájem o Slovensko a jeho krásy přírodní. I po stránce národnostní a kulturní dociluje vytčeného cíle — povznesení lásky k přírodě, vlasti a národu.

Nelze se proto diviti, že krásná myšlenka turistická našla brzo po převratu odezvu i v metropoli východního Slovenska — v Košicích. — Dne 13. dubna 1919 založena byla skupina Tatranských turistů v Košicích s 28 členy. V květnu 1920 vydává tato skupina »Turistického sprievodca po východnom Slovensku«. Den 22. července 1920 znamená důležitý mezník v turistickém životě v Košicích, neboť tehdejší valná hromada spolku Tatranských turistů usnází se přistoupiti ke Klubu čs. turistů v Praze. Dík úsilovné práci agilních činovníků odbor Klubu čs. turistů v Košicích roste a mohutní, takže na valné hromadě za správné období 1920 vykazuje již 235 členů. Rok 1921 až 1923 zastihuje obor KČST ve znamení vnitřní konsolidace a neúměrné drobné práce turistické. Není neděle, aby nebyl pořádan čtené navštívený výlet do košického okolí. Bez humbuku a reklamy, nenároční pracovníci turističtí konají s láskou práce značkovací, jež vyžadují ve špatném terénu nejen námahy tělesné, nýbrž i velkých finančních obětí. Jejich práce jest však korunována plným zdarem. Košický odbor KČST roste, zájem o krásné okolí Košic se vzrůstá. V roce 1926 nově označkováno a přeznačkováno přes 200 km turistických cest a rozvěšeny příslušné orientační tabulky. Hlavní však úsilí košických turistů

neslo se tím směrem, aby byla vybudována turistická chata na Prednej Holici. S plánu však sešlo zásluhou maďarského Karpathenvereinu. V náhradu za to získal odbor KČST nájem 2 místností v t. zv. Csákyho chatě v blízkosti Kojšovskej Holy. — Na to přichází rok 1927, v němž vyplněno bylo toužebné přání všech košických turistů. 19. července 1927 odevzdává košický odbor KČST veřejnosti krásně upravenou chatu v Zadielskej dolině. Jubilejní rok 1928 zastihl košické turisty při plné práci. Označkována Štefanikova cesta, která vede z Košic přes Bradlo do Bratislavy. Tímto činem byl turisty vzdán hold dílu nesmrtelného slovenského hrdiny gen. M. R. Štefánika. Koncem října t. r. bude veřejnosti odevzdána upravená cesta v Zadielskej dolině, jejíž úprava vyžádala si velkých finančních obětí. I tu patří vysloviti dík vojenské správě, zejména zemskému vojenskému veliteli p. gen. Šnejdárkovi, který klub ve všech jeho snahách vydatně podporoval.

Košický odbor KČST neleká se však sebe větších obětí, neboť doufá, že naše veřejnost konečně pochopí nezištnou práci turistickou a přiloží též ruku k dobrému dílu, neboť krásy košického okolí zaslouží si plně, aby byly turisticky zpracovány. Za 10 let svobody vykonán byl, jak v hrubých rysech naznačeno, velký kus práce. Odbor, který v roce čítal 28 členů má v roce 1928 již 800 členů a doufá, že do konce jubilejního roku dosáhne prvního tisíce. — Tím ovšem činnost Košického odboru KČST v jubilejním roce není zdaleka vyčerpána, chystá ještě jeden veliký dar milovníkům krás přírody — převzetím Jasovských jeskyní do vlastního provozu. Jednání jest již v plném proudu a co nejdříve přejdou Jasovské jeskyně, krásný to protějšek Demänové do majetku odboru KČST v Košicích.

Košický odbor KČST se všemi odbory východního Slovenska, které jsou rozesety v každém větším městě na východu republiky, učinily vše, aby přiblížily srdcím občanstva všechna ta krásná místa východního Slovenska. Záleží nyní na občanech dobré vůle, by práci jich podpořili, abychom v příštím desetiletí mohli naší veřejnosti předložit právě tak radostnou bilanci, jako předkládáme v 10. roce naší samostatnosti. Hore zdar! -er.

„Marta“.

Dobročinný spolek v Košicích.

Světová válka zanechala po sobě hluboké rány, jež těžko zahojí čas. Akce humanitních a dobročinných spolků a sdružení, hlavně pak instituce Červeného kříže vykonaly na tomto poli velmi záslužné činy, leč ani ty nedostačují vyhladit bolesti, jež zanechala válka a vpád maďarských červených vojsk na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Však možno upřímně prohlásiti, že všechny dobročinné instituce s tendencí filantropickou vyplnily v našem kraji poctivě svoje místo.

Československé ženy v Košicích, příslušnice církve česko-bratrské, uskutečňují svůj úkol v praktickém provádění křesťanských pravidel podporovati chudé, sytiti hladové a nahraditi sirotám a vdovám aspoň částečně to, oč byly osudem připraveny. Uvědomělé československé ženy sdružily se dne 23. března 1925 v dobročinný spolek »MARTA«.

Spolek tento jako organizace nepolitická má v programu křesťanskou dobročinnost, využívá času k práci pro dobro bližního, při tom hledí i k povznesení ducha vlastních členů. Spolek, který byl vybudovaný původně na náboženských zásadách neustrnul a nezastavil se ve svém vývoji, rozšířil během času okruh svých pracovnic a pojal do svého programu mimo činnosti lidumilné též činnost vzdělávací, společenskou a sociální. Dnes »MARTU« vidíme všude v nezištné práci při každé akci a aktu na odiv nevystavovaného milosrdenství. Není dnes v Košicích podniku, jehož výtěžek je určen institucím humanitním a sociálním, na němž bychom se nesešli s pomocnou rukou šlechetných členek »MARTY«. Skromnost a obětavost, toť jsou charakteristické rysy vzácných žen, sdružených v spolku »MARTA«.

Spolek čsl. žen »MARTA« sdružuje v sobě význačné a ty-

pické vlastnosti našich československých žen. V něm zrcadlí se obětavé úsilí k odstranění bídy těch nejpotřebnějších, ale též snaha k zušlechtění člověka a povznesení mravní úrovně tam, kde končí práce veřejných sociálních institucí. V tomto směru má spolek dobré intuice a jeho činnost neomezuje se národnostně, nýbrž okruh jeho působnosti rozšiřuje se i na potřebné vrstvy bez ohledu na národnost a náboženství.

Nutno si vážiti skromné a nenáročné práce všech členek »MARTY«. Kdo měl možnost nahlédnouti do vnitřního společenského života spolku, účastnil se pracovních pondělků tohoto sdružení, seznal výsledky práce a rozdělené částky v sumách jdoucích za několik let do velikých tisíců a jak spolek tento za své poměrně krátké činnosti dovedl se uplatniti na poli veřejné humanity a neokázalé sociální práce, musí uznati, že stal se významným faktorem v Košicích, jehož ohodnocuje především bilance vykonané záslužné práce.

František Kubica:

Z činnosti »Volnej Myšlienky«.

»Volná Myšlienka« je hnutie, ktoré háji slobodu ľudského myslenia v obore náboženskom, politickom, hospodárskom, sociálnom a vôbec každom. Háji proste slobodu ľudského svedomia a učí ľudí myslieť a domýšľať.«

Už od pradávna usilujú sa ľudia vniknúť do tajomstiev prírody a sblížiť tak pomer človeka t. j. vedy — s poznáním prírodným. V každej takejto snahe musí byť vodítkom pravda a láska k všetkému ľudstvu. Že veľkí mužovia všetkých národov, ktorí si vytkli za cieľ, slúžiť takto verejnému blahu, boli a sú, o tom nás učí história, ako aj vlastná skúsenosť; vieme však že sa dosiaľ žiadnemu z nich nepodarilo tohoto cieľa plne dosiahnuť. Prečo? Sú to príčiny rôzne.

Naša generácia bola svedkom doby, kedy búrlivé vlny svetovej vojny zasiahly a takrečeno pohltily všetku ľudskú šľachetnosť a ľudstvo uviedly pomaly k úplnému zničeniu. Svetovou vojnou bola drahô vykupená sloboda jednotlivých národov a ľudstva z nadvlády ducha ako aj moci a sily vlivných a neúprosnych jednotlivcov.

Spôsob, akým bola vojna vedená, ako aj jej dlhé trvanie má za následok úpadok ľudskej šľachetnosti na niekoľko desaťročí a skutočnosť nás učí, že nepomohla zmena ústavy v dobe revolučnej r. 1918, ani dosiaľ vydané zákony, lebo nemožno predpokladať, že ľud, v svetovej vojne tvrdo zkušnený, mohol by sa vymaniť za jediný deň revolúcie zo všetkých výsad a nespravodlivostí. — Tieto okolnosti povzbudily jednotlivcov, ktorí si zachovali dobrú vôľu uskutočniť ľudskú šľachetnosť bez výsad a títo jednotlivci sdružili sa v rôzne spolky, aby tak mohli využiť prospešne svojich síl pre záujem celku.

Po svetovej vojne nastal pre takéto vzdelávajúce spolky úkol o toľko ťažší, o koľko bol pred ňou obmedzovaný.

Medzi vzdelávajúce spolky, ktoré mali za cieľ povznesenie úrovne ľudskej k pomernej rovnosti bez výsad a nadprávia jednotlivca, patrí Volná Myšlienka Čsl. — Svetová organizácia Volnej Myšlienky vznikla v r. 1880 v Brusellu, rozšírila sa rýchle po celej Európe. — Pred vojnou bola V. M. rak.-uhor. zákonmi prenasledovaná a polícia sa už postarala, aby jej snahy a práca nestaly sa známymi širšej verejnosti. Hneď pri vypuknutí svetovej vojny bola činnosť V. M. v rakúsko-uhorskom mocnárstve zastavená, kancelária zapečatená a čelní funkcionári boli odvezení do internačných táborov.

Na našom Slovensku bola pred vojnou činnosť nášho spolku pomermi znemožnená vôbec. Po obnovení našej samostatnosti vykazovalo však košické sdruženie ihneď aktívnu činnosť. Dnes je na Slovensku 23 sdružení s dvoma krajinami a číta 875 členov. V Košiciach započali sme hneď v prvopočiatoch našej samostatnosti. Práca bola veľmi ťažká, lebo meno prezrádzalo kacirov — ako sa tu pred vojnou »voľnomyšlienkári« menovali.

R. 1920 začali sme pracovať intenzívnejšie a síce prednáškami. Nebolo možné získať osoby dostatočnej inteligencie k prednáškam a museli sme sa spokojiť naším členstvom rešp. jednotlivcami, ktorí vedení súc snahou, porobené ľudstvo povzbudzovať, ochotne sa dávali do práce. Až do r. 1924 nebolo v sdružení jediného akademicky vzdelaného občana a ešte dnes javia sa medzery v tomto smere. Zo 138 členov sú organizovaní len dvaja akademikovia. Členstvo pohybovalo sa v počte medzi 40—140 a skladá sa najviac z robotníctva a nižšieho úradníctva. Každý jednotlivec, ktorý sa usiluje čestne a nenáročne, akýmkoľvek spôsobom a v akomkoľvek spolku prevychovávať dnešnú spoločnosť, pochopí, že len mimoriadnym napnutím síl a pri uvážení všetkých miestnych okolností sa podarí dospieť k cieľu. My tu v Košiciach môžeme hrdo v tomto jubilejnom roku desaťročného jestvovania našej samostatnosti sa obzreť na prácu, vykonanú v prospech všetkých.

Mali sme celkom 54 prednášky, všetky rázu vzdelávajú-

ceho, bez akejkoľvek agitácie organizačnej. Najsámprv sme mali prednášky o našich borcoch za slobodu — historické a potom hospodárske. Tieto prednášky neboly tak navštevované, ako by si byly vzhľadom na obsah zasluhovaly. Neskoršie sme usporiadávali prednášky národne-uvedomovacieho rázu, prírodovedecké a konečne cestopisné, ktoré byly sprevádzané svetelnými obrazmi. Týmito prednáškami docielili sme neočakávaného úspechu. V košických kinách bolo premietaných celkom 3027 obrazov pred viac ako 7000 posluchačmi.

Prednášky so svetelnými obrazmi byly tiež požičiavané školám, Komenského ústavu a iným korporáciám, takže možno súdiť na celkovú účasť nami podniknutých alebo z našej iniciatívy usporiadaných prednášok na 10.000 posluchačov len v Košiciach. Usporiadali sme celý rad prednášok i mimo Košíc, bez aj so svetelnými obrazmi. Naším pričinením byly založené sdruženia v Sp. N. Vsi, v Sabinove a v Prešove, a v Košiciach bol založený XVI. východoslovenský kraj.

Sdruženie zúčastnilo sa v Košiciach všetkých osláv a podnikov, usporiadaných mestským osvetovým sborom a inými pokrokovými korporáciami priamou prácou členstva ako aj peňažitou podporou.

Pri celej tejto našej činnosti v Košiciach viedla nás snaha, nevybočovať z obyčajov miestnych a prispôbiť sa tak všetkému obyvateľstvu, aby nebolo ponôš, čo sa nám podarilo. Všetko, čo sme vykonali, vyžadovalo našej námahy a bolo to vykonané jednotlivcami, ktorí ochotne obetovali voľné chvíle. Nelutujeme toho, lebo sme presvedčení, že táto práca bude oceňovaná budúcou generáciou.

M. P.:

Košická skupina Masarykovej Leteckej Ligy.

Účel Masarykovej Leteckej Ligy t. j. organizovanie síl občianstva pre pokrok letectva a pre jeho využitie k obrane aj rozkvetu štátu, došiel živého ohlasu aj na východnom Slovensku. Niekoľko jednotlivcov založilo pre organizovanie M. L. L. prípravný výbor, na čelo ktorého sa postavil podporovateľ letectva, zemský veliteľ generál Jozef Šnejdárk a usilovní pracovník generál Zdenek Novák a podplukovník Quido Matoušek. Tým sa podarilo účinnou propagáciou získať rad členov a 11. decembra r. 1926 svolal ustavujúce valné shromaždenie. Veľká účasť širokých vrstiev občianstva na ustavujúcom valnom shromaždení svedčila o veľkom záujme pre letectvo a mal teda zvolený výbor značný záujem občianstva udržať. Či sa to podarilo, o tom svedčí vzrast členstva. Neboli však získaní len noví členovia, ale účelnou propagáciou získal sa aj dorast, vďaka obetavej činnosti učiteľov a profesorov a za nie celý rok vzrástol počet členov na 9.135 a dorastu na 1073.

M. L. L. nie je snád organizáciou len preto, aby sa ňou získavali členovia, ale aby členstvo bolo dostatočne soznámené o pokroku letectva a jeho význame. Preto miestna skupina M. L. L. usporiadala rad pútavých prednášok, premietala letecké filmy, najmä však usporiadala letecký deň, ktorý bol vrcholom propagačnej činnosti miestnej skupiny M. L. L. a získal ďalšie desiatky členov.

Účelným usporiadaním administratívy, ktorá sa prevádza obetave zdarma, má miestna skupina M. L. L. presný prehľad všetkého členstva a nie je bez zaujímavosti, že niet žiadnej organizácie národnej, kultúrnej, sociálnej, hospodárskej alebo samaritánskej, ktorá by nebola zastúpená niekoľkými svojimi

členmi v miestnej skupine M. L. L. Ale aj všetky úrady sú zastúpené, takže môžeme smelo tvrdiť, že myšlienka letectva v Košiciach trvale zakotvila a priniesla svoje plody nielen po stránke mravnej, ale aj finančnej.

Len ústrediu M. L. L. bolo odvedené za jedno obdobie trvania miestnej skupiny 55.000 Kč a majetok skupiny dosahuje dnes 26.000 Kč. Miestna skupina plní svoju bohatú činnosť v rámci najväčších možností a úkoly, ktoré ju očakávajú, budú vyžadovať ešte veľa práce a obetavých priateľov letectva.

Nie je možné do tohoto úzkeho rámca zahrnúť celý rad prác a vecí, ktoré síce nie sú takého významu, ale súvisia veľmi úzko s programom, aký si miestna skupina ako odbočka M. L. L. vytýčila.

Pozorujúc závrtný beh svetových udalostí a prekotný tep duševného i hmotného života dnešnej doby, prichádzame k záveru, že treba znovu a znovu poučovať svojich spoluobčanov o nütnosti vybudovania vlastného dobrého letectva. Pre ďalšiu činnosť má miestna skupina M. L. L. pripravený celý rad zaujímavých námetov, ktoré prinesú bohatú žatvu pre zvýšenie a udržanie záujmu širšej verejnosti pre letectvo. Výsledkom činnosti M. L. L. je, že je majetníkom troch lietadiel, ktoré sú základom pre ďalšiu propagáciu.

Košickú miestnu skupinu vedú v tomto čase funkcionári: predseda generál Zdenek Novák, miestopredsedia: podplukovník Quido Matoušek a vrch. of. štát. žel. Jaroslav Ausobský, tajomník vrch. of. štát. žel. Miloslav Petrů, pokladníkom por. Jozef Pospíšil, zapisovateľom kancel. výprav. Ján Balcar, revizormi účtov: kap. inž. Stanislav Jelínek a ved. úradník Živnobanky J. Tichý.

Z činnosti našich inženierov.

Ako v živote jedinca, tak aj v živote spoločenských sväzkov sú chvíle, kedy sa zrak obracia do minulosti, merí vykonanú dráhu a vytyčuje nové ciele do budúcnosti. Takým medzníkom je radostné jubileum našej republiky.

»Spolok československých inženierov, odbor v Košiciach«, odborová a stavovská organizácia inženierov pôsobiacich na východnom Slovensku, podáva v tomto smysle stručný nástin svojej činnosti za uplynulé desaťročie. Košický odbor tohoto spolku ustavil sa dňa 28. IV. 1920. Z prvých prác tejto inžinierskej korporácie bolo vypracovanie memoranda, žiadajúceho založenie vysokej školy technickej v Košiciach. Memorandum zaslané bolo všetkým smerodajným činiteľom a dľa ostatných zpráv možno očakávať vyriešenie tejto otázky.

Mladý odbor pracuje ďalej usilovne na riešení organizačných a stavovských otázok, buduje vlastnú technickú knižovňu, dáva základ svojim financiam a súčasťnuje sa svojimi podnikmi spoločenského života.

Organizácia napredovala v každom smere tak chytro, že už v roku 1923 prevzal odbor usporiadanie »III. valného sjazdu československých inženierov a architektov« v Košiciach. Bol to prvý sjazd inženierov na pôde Slovenska. Sjazd odbýval sa vo dňoch 20.—24. júla 1923 za účasti 350 inženierov z celej republiky, absolvoval bohatý pracovný program a stretnul sa vo všetkých smeroch s plným zdarom. Účastníci sjazdu soznali na početných exkurziách význačné miesta východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

U príležitosti sjazdu usporiadaná bola výstava inžinierskej práce, vykonanej slovenskými a českými inžiniermi na východnom Slovensku a vydaná bola obsažná publikácia vo forme: »Pamätníku sjazdového« o 295 textových stránkach s početnými ilustráciami.

Publikácia soznamuje širšiu verejnosť s prírodným bohatstvom Slovenska, so zdrojmi energie, popisuje stav komunikácií slovenských a dáva v tom smere námety pre budúcnosť, dotýka sa dôležitej otázky slovenského priemyslu a poľnohospodárstva a okrem toho popisuje aj umelecké pamiatky a krajinné krásy Slovenska.

Odbor Košice, v ktorom je organizovaná prevážna väčšina inžinierov východného Slovenska v počtu 170 členov, v ostatných rokoch svojho účinkovania súčasťnuje sa v spojení s Ústredím svojho spolku v Prahe riešenia rôznych otázok rázu národohospodárskeho, otázok technických a stavovských, v okruhu svojej pôsobnosti podáva vo veciach stavebných a stavebné-živnostenských svoje dobrozdanie, súčasťnuje sa svojimi zástupcami prác v rôznych komisiách technických a tiež osvetových, poriada exkurzie, prednášky a podniky spoločenského rázu.

Týchto niekoľko riadkov malo za úkol stručne opísať činnosť »Spolku československých inžinierov, odboru v Košiciach« za uplynulé desaťročie. Opísať činnosť inžinierov v ich odbornom povolaní vyžadovalo by samostatného pojednania.

Václav Štětka:

Klub fotoamatérov v Košiciach.

Nebývalý rozmach amatérskej fotografie u nás po prevrate žiada si spomenúť r. 1922, kedy sa v Košiciach sdružilo niekoľko starších fotoamatérov k svornej spolupráci a šíreniu spoločnej myšlienky na východe republiky. Boli to najmä naši amatéri — úradníci, ktorí založili klub fotografov amatérov v Košiciach. A popíli si. Boli prvými organizovanými fotoamatérmi na Slovensku vôbec. Až v nasledujúcich rokoch boli založené kluby aj v iných mestách, takže teraz ich je na Slovensku osem. Pojítom všetkých našich klubov je pražský sväz, vydávajúci cenný odborný mesačník »Rozhledy fotografa-amatéra« pre členov sdružených klubov zdarma.

V prvých rokoch účinkovania venovali sa fotoamatéri košickí prehlbeniu svojich znalostí vo fotografii vôbec, praktike rôznych procesov a zdokonalovacej technike obrazovej účinnosti usporiadaním odborných prednášok pokročilejšími členmi a získavaní nových členov. Začiatky boli skromné a ťažké. Schádzali sa časom v čitárni východoslovenského muzea, kde láskavosťou jeho riaditeľa mohli odbývať svoje schôdzky, ktoré neskôršie preniesli do československého domu.

Povzbudení sľubným počiatkom viditeľnej činnosti, prihlásili sa do klubu aj niekoľkí Slováci, z ktorých jednotliví boli ostatným aj dobrými inštruktormi. Každoročne usporiadané kurzy pre úplných začiatočníkov vo fotografii, pomáhajú klubu k vždy väčšiemu počtu členov a zaberajú pokročilejším druhom jarné mesiace pre poctivú a záslužnú prácu. Od r. 1927 majú v Košiciach svoje členovské schôdzky vo fyzikálnom kabinete štát. priemyselnej školy, kde im riaditeľstvo vychádza vďačne v ústrety aj pri usporiadaní projekčných prednášok, kurzov, demonštrácií a pod.

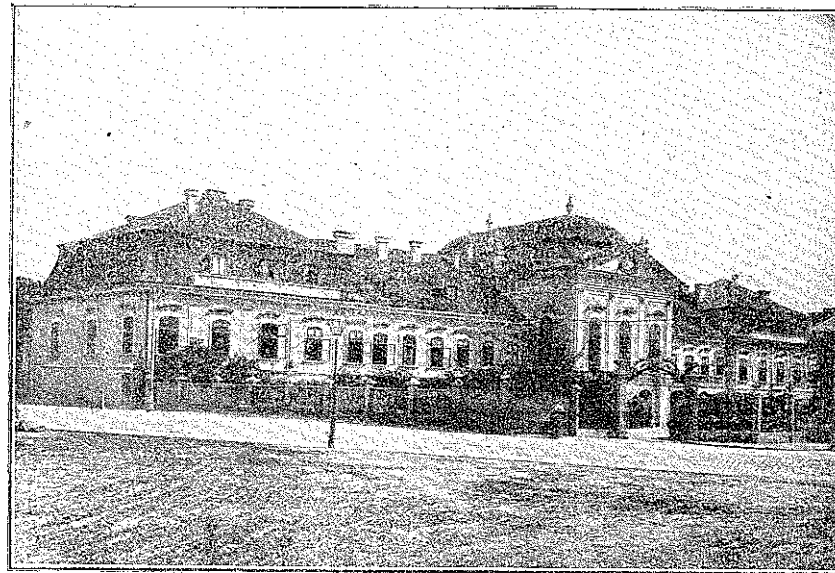
Že v posledných niekoľkých rokoch bol účinený veľký pokrok vo fotografickej amatérskej tvorbe, toho boli dôkazom výstavy v rôznych mestách republiky. Košický klub zaznamenáva vzostupnú činnosť svojich členov vo väčšom merítku od mája 1927, kedy usporiadal verejnú prvú klubovú výstavu v sáloch východoslovenského muzea za spoluúčasti iných klubov z republiky. Reprezentoval sa tam ukázkami niekoľkých významných pracovníkov tak, že výstava vyvolala niekoľko vecných kritik v rôznych časopisoch, ktoré vyzdvihovali úroveň košických vystavovateľov v porovnaní s prácami najvyspelejších fotoamatérov nášho západu. Odvaha košických je touto výstavou nesporne posilnená. Kto pozná pomery v tomto kraji a zúčastnil sa podobného podniku bez akýchkoľvek podpôr a prostriedkov, uzná rád túto úspešnú a významnú prácu. Výstavu uskutočnilo niekoľko agilných členov, vedomých blahodarných výsledkov tejto činnosti v prospech nielen fotografie samotnej, ale aj ďalšieho spolužitia Čechov, Slovákov aj Maďarov, sdružovaných ideovým zpracovaním obrazov svojich milých a miest rôzne navštevovaných i videných. Pracovníkov pribúda potom v klube rýchlejšie.

Tieto okolnosti dali v klube vzkrnúť myšlienke osláviť jubileum štátu. Stalo sa tak usporiadaním II. verejnej klubovej výstavy za spoluúčasti i maďarských fotoamatérov v júli t. r. vo východoslovenskom muzeu pod protektorátom mestského osvetového sboru a v rámci jubilejných osláv. Účasť autorov na nej bola ozaj spontánna. Vystavovalo sa na poldruha sta krásnych obrazov, ktoré dokazovali záslužný čin a skutočnosť, že sa v košickom klube pracuje methodicky. Vystavovali iba košickí fotoamatéri z vlastného klubu a niekoľko významnejších tunajších maďarských amatérov, ktorí sa reprezentovali veľmi pekne svojimi prácami. Táto výstava bola teda čiste košickou, čo je veľmi významné ako pre miestne prostredie, tak aj pre celú československú amatérsku fotografiu vôbec.

Klub v jubilejnom roku dovršuje prvú stovku svojich členov, pre ktorých má za pomerne krátky čas svojho trvania už uznávanú tradíciu. Letos usporiada tiež kurz pre pokročilých

a má v programe aj klubové súťaže na rôzne temata s ohľadom na vyspelosť jednotlivých amatérov. Klubových miestností napriek všetkému usilovaniu svojho výboru ešte nemá, hoc tieto po každej stránke sú veľmi potrebné.

V Košiciach je fotoamatérov viac ako dosť, ale treba väčšinu ich zorganizovať pod jeden prapor, podporiť všemožne klub ako celok a Košice vyrovnajú sa potom najpoprednejším starým klubom na našom západe a budú môcť aj závodit s najväznejšími konkurentmi.

Východoslovenské Muzeum. Košice.

Šport a hry.

Význam športu bol dostatočne chápaný, oceňovaný a podporovaný Maďarmi za bývalej ríše rakúsko-uhorskej, takže netreba sa čudovať, že po štátnom prevrate r. 1918 bol takmer v každom meste východného Slovenska aspoň jeden športový klub, ktorý sa staral o rozvoj svojho dorastu. Samozrejme, že väčšina členstva týchto klubov bola národnosti maďarskej, značné procento bolo tiež národnosti slovenskej, nech sa už členovia k tejto národnosti hlásili otvorene alebo nie. Vznikom čsl. republiky nastala nezbytnosť, aby vedľa maďarského športu na východnom Slovensku bol založený tiež šport československý, ktorý by alebo spolu so športom maďarským alebo na jeho mieste zaujal postavenie, ktoré mu právom prislúcha. Význačnú rolu pri tom hrali českí a slovenskí športovci, civilní úradníci a vojaci, ktorí prišli na východné Slovensko za svojím povoláním a venovali sa čs. športu s chuťou a láskou bezpríkladnou. Ich práca bola ťažká, lebo narážali všade na značné prekážky. Hriska, na ktorých je možné šport sprevádzať, boly v rukách spolkov maďarských, ktoré sa všetkým spôsobom bránily každému smiešaniu so živlom československým. Naši športovci nemohli vstupovať do maďarských športových spolkov a preto vzali si za úkol založiť československé šport. kluby, ktoré by svojou verejnou činnosťou hoc aj pomaly prenikaly do radov tých športovcov slovenských, ktorí až dosiaľ zostávali v maďarských spolkoch lebo pre malé národné povedomie alebo z dôvodov materiálnych alebo iných a tak ich previedli do svojich radov, ďalej aby svojou vyspelosťou športovou a spoločenskou získavali aj medzi športovcami maďarskými loyálnych občanov čsl. republiky. Úkol tento nebol malý a keďže sa podaril, stalo sa tak pričinením a húževnatou prácou len niekoľkých športovcov, ktorým treba vzdať plné uznanie. K nadviazaniu športových stykov s klubmi maďarskými a k verejnemu zápasu došlo

už začiatkom r. 1919, kedy ešte čsl. šport na vých. Slovensku nebol spoljkove organizovaný. Tieto styky boly prerušené vpádom maďarských bolševíkov na Slovensko, ale po ňom sa v nich pokračovalo. Do tohoto času spadajú počiatky organizácie čsl. športu na vých. Slovensku. Úradníctvo a vojsko čsl. národnosti zakladajú alebo spolu športové kluby alebo v miestach, kde nebolo dost civilných hráčov, vojsko samo zakladá najviac footballové jedenástky. Tak vzniká v Košiciach v septembri 1919 prvý čsl. športový klub Čs. S. K. Košice, v Prešove A. F. K. Prešov, neskoršie po zániku tohoto klubu A. C. Sparta, potom v Košiciach Š. K. Slavia, P. S. C. (poštovní športovní klub), Ž. F. C. (železniční footballový klub). Tieto dva sa neskoršie slúčili z čiastky s Čs. S. K. Košice, z čiastky s košickou »Sláviou«. Ďalej vznikol S. K. »32« (vlastne len footballová jedenástka pri p. pl. 32, ktorá odchodom vojakov-footballistov neskoršie zanikla) a A. F. K. »D.« (delostrelcov), v Michalovciach a Humennom na mieste zaniklých maďarských klubov vznikajú M. A. C. a H. A. C. Vo všetkých menovaných kluboch bol zpočiatku pestovaný football, až neskoršie aj druhé športové obory. Šport, nakoľko ho pestovalo vojsko, je predmetom iného článku. Treba však aspoň tolko podotknúť, že pri všetkých odbočkách »sväzu čs. dôstojníkov« jestvujú športové odbory, ktoré sa plne účastňujú športového života a hrajú v ňom významnú rolu. Ináčej je dovolené vojakom-športovcom vstupovať za členov do civilných športových klubov a za tieto verejne startovať. Medzi všetkými menovanými klubmi sú pestované čulé športové styky, usporiadané navzájom zájazdy, pri čom sú prehlbované poznatky o krásach a pamätihodnostiach miest a okolí, do ktorých boly zájazdy usporiadané. Ale aj miestne styky s maďarskými športovcami majú veľký význam, lebo sa pri nich otupuje ostrie národnostných protiv, športovci sa vzájomne poznávajú a sblížujú, nastáva priateľské spolužitie, čo všetko prispieva ku konsolidácii. Po stránke hospodárskej plynú značné príjmy do obecných pokladníc z dávky zo zábav (športových podnikov) a obchodníctvo a živnosťníctvo tiež rado vidí zájazdy športových klubov.

Football: Rok 1921 treba dávať ako základňu československého športu footballového na východnom Slovensku. Do toho času tu jestvovaly čl. športové kluby, ktoré sa prihlásily za členov československého svazu footballového v Prahe. Riadenie týchto klubov z Prahy narážalo na veľké prekážky a bolo ich treba sdružiť vo footballovú župu, ktorej sídlo by bolo na Slovensku. Program, ktorý si stanovili 17. marca 1921 zakladatelia východoslovenskej župy footballovej so sídlom v Košiciach, ktorej činnosť prestiera sa až dosiaľ tiež na Pod. Rus, bol daný štátnym prevratom. Prvou snahou bolo ustavené čs. kluby organizovať tak, aby prosperita ako hmotná, tak športová boli zaistené. S heslom získať čs. športu také postavenie, ktoré mu vzhľadom k dôstojnej povesti čs. športu prináleží, dal sa župný výbor do práce. Vyzval všetky kluby, aby sa prihlásily za členov. V krátkom čase združovala župa 35 klubov. Postupom času sa však počet tento značne zmenšil. Príčinu toho treba hľadať v tom, že rôzne odborové, príp. vojenské kluby sa slúčili s inými klubmi, ktorých existenčné podmienky a výzory boli priaznivejšie. Niekoľko klubov bolo pre nevyvíjanie činnosti a nekonanie členovských povinností zo soznamu škrtnutých, takže dnes sú v župe sdružené tieto kluby: Jánošík Važec, A. C. Nová Ves, Pokrok Krompachy, Čs. S. K. Košice, Slavia Košice, A. F. K. »D« Košice, M. A. C. Michalovce, »Snaha« Michalovce, H. A. C. Humenné, Čs. S. K. Užhorod, S. K. Rusj Užhorod, »Union« Berehovo, S. K. Tiačevo, S. K. Hust. Najagilnejšími členmi župy a tiež oporou čs. športu na vých. Slovensku sú. Š. K. Slavia Košice a Čs. S. K. Košice, na Podkarpatskej Rusi Čs. S. K. Užhorod, S. K. Rusj Užhorod a Union Berehovo.

Nakoľko sa týka košickej Slavia treba zdôrazniť, že sa jej podarilo z košických maďarských klubov získať temer všetkých výkonných športovcov Slovákov, takže svoj úkol po stránke národnostnej splnila do značnej miery; čo sa týka jej výkonnosti, je jedným z najlepších mužstiev na východ. Slovensku a Pod. Rusi a reprezentuje dobre čs. football na vých. Slovensku i za hranicami, je majstrom župy a v boji o amatérske majstrovstvo Čs. republiky r. 1927 porazila S. K. Žilinu a podľahla dneš-

nému majstrovi republiky I Čs. S. K. Bratislava len 2:0. Jej agilnosť dosvedčujú aj jej zájazdy do cudziny ako do Poľska, Juhoslávie, Francie a Pobaltska a časté utkania s mužstvami z Maďarska. Čs. S. K. Košice pozbyl nie vlastnou vinou hríska a odchodom niekoľkých hráčov poklesol niečo vo svojej výkonnosti. Napriek tomu je ale obávaným a obľúbeným súperom všetkých mužstiev na vých. Slovensku a Pod. Rusi.

Hoc vnútorný život župy trpel časom nepokojmi, možno označiť uplynulú dobu ako obdobie činorodej práce. Bol prevedený rad intervencií u športových ústredí a iných korporácií, u úradov štátnych nech už v záujme len footballu alebo všesportovnom. Pre zlepšenie výkonnosti jednotlivých mužstiev a hlbšie sebazoznanie usporiadala župa v svojom obvode zápasy majstrovské. R. 1922 bolo sohrané majstrovstvo kvalifikačné cieľom rozdelenia klubov na triedy dľa ich výkonnosti. Hralo sa v troch okrskoch: novovesskom, košickom a užhorodskom. Víťazi týchto okrskov A. C. Nová Ves, Čs. S. K. Košice a Čs. S. K. Užhorod utkaly sa medzi sebou o titul majstra župy, ktorého dobyl A. C. Nová Ves. Majstrovského titulu župy v r. 1923 a 1924 získal Čs. S. K. Košice, r. 1925 sa župné majstrovstvo nehralo a od r. 1926 je majstrom župy Š. K. Slavia Košice. Vedľa toho zúčastnily sa naše kluby rôznych pohárových súťaží, v ktorých vždy čestne obstáli. Ďalej boli usporiadané župné zápasy s reprezentačným mužstvom stredočeskej župy v Prahe s M. L. Sz. Košice, s M. L. Sz. Užhorod, košickou židovskou župou, s nemeckou župou v Poprade a i. Bolo uzavreté povinné poistenie hráčov všetkých klubov, aby v prípade úrazu, trvalej invalidity alebo úmrtia dostalo sa postihnutým aspoň čiastočnej náhrady.

Ruka v ruke s utvorením tunajšej footballovej župy vznikla aj ďalšia dôležitá korporácia pre správny výkon footballového športu: odbočka »sboru čs. sudcov footballových v Prahe« so sídlom v Košiciach a síce už v apríli 1921. Pracovala, nemajúc na ružách postlané, ale nečakajúc ani vďaku, ani uznania, plnila len svoju povinnosť. Footballoví sudcovia žiadajú poriadok a kázeň v svojich radoch a žiadajú ho tiež na hríske. Zakročujú proti ich rušiteľom, chránia šport proti nepokojnému obecn-

stvu, zfanatizovanému nezodpovednými živlami, ktoré vidia krivdu v tom, čo je diktované nútnou spravodlivosťou a prospechom celku. Od patričných činiteľov žiadajú, aby ich v tomto poslaní podporovali, ako toho nútnosť výchovy vyžaduje. Tým docieľujú očisty a povznesenia footballu. Hlavná činnosť sudcovskej odbočky javila sa v obsaďovaní a riadení zápasov footballových, ktoré dľa predpisu môžu byť riadené iba zkušánymi footballovými sudcami. Obsaďovanie robilo z počiatku veľké ťažkosti vzhľadom k rozsiahlosti odbočky a nepriaznivému spojeniu vlakovému a vzhľadom k malému počtu členstva. Napriek tomu splnili svoju povinnosť a do konca r. 1927 obsadili celkom 761 hlásených zápasov. Ďalšou činnosťou odbočky bolo získanie nových členov, aby všade, kde je čs. športový klub bol aspoň jeden zkušáný sudca už z úsporných dôvodov. Akcia táto mala čiastočný úspech pre neporozumenie samotných klubov a pre nechuf značnej časti športovcov k málo vďačnému úkolu sudcovskému. Napriek tomu počet členov z 13tich v r. 1921 vzrástol do konca r. 1927 na 33, ktorý počet dnes na obsadenie všetkých zápasov postačí.

L'ahká atletika bola pred vojnou v Košiciach a Prešove na vysokom stupni. Behom vojny bola jediná dobrá závodná dráha v Košiciach na Rákócziho okružnej zničená a všetky drevené stavby roznesené. To isté sa stalo v Prešove, kde päť stredných a vysokých škôl postačilo dráhu túto udržovať. Najlepší atleti býv. Maďarska boli práve z Košíc a Prešova.

Po prevrate začalo sa opäť pracovať a už r. 1919 bol v Košiciach Košickým Athletickým Klubom usporiadaný prvý atlet. meeting. R. 1923 bol v Košiciach ustavený východoslovenskopodkarapatoruský okršlek čs. athl. amateurskej unie, ktorý má zásluhu o podvihnutie ľahkej atletiky na východe republiky. R. 1924 usporiadal okršlek v Prešove prvé okršlekové preborníctvo s dosť dobrým úspechom. Takmer všetky kluby sdružené v okršleku usporiadaly rôzne meetingy a toho istého roku usporiadal K. A. C. 30 km beh ako prípravu k behu marathonskému. Okrem veľkých závodov medzinárodných, národných a okršlekových usporiadal okršlek v rokoch 1924 až 1927 medzinárodný

beh marathonský, a to po každý raz 28. októbra, ku ktorému sa dostavili závodníci z celej strednej Európy. Týmto závodom získaly Košice v celom športovom svete svoje meno. Bežného roku usporiadal okršlek okrem iných závodov desaťboj o majstrovstvo republiky, trojmatch Čechy—Morava—Slovensko a usporiada ešte beh marathonský. Nepriaznivé zemepisné položenie mesta Košíc bolo vždy prekonané, ako tomu dosvedčuje účasť zahraničných atletov na všetkých medzinárodných tunajších závodoch.

Je prízračné, že práve najvzdialenejší okršlek od ústredia bol ten, ktorý veľmi často svojím zákrokom pomery v ľahkej atletike musel vyrovnávať.

Okršlek sdružuje tieto kluby: A. C. Nová Ves, P. T. V. E. Prešov, U. A. C. Užhorod, Čs. Š. K. Užhorod, A. C. Stráž, Š. K. Slávia, K. A. C., Törekvés, Čs. Š. K. Košice, K. S. C. a K. M. S. E. V okršleku je registrovaných priemerne ročne 120 atletov a ročne sa usporiada 14—20 rôznych závodov.

Veľké porozumenie pre šport má mestská rada košická, ktorá šport všestranne podporuje a už sa aj usniesla postaviť veľký športový štadión.

Ťažká atletika nezostala pozadu za športom iným. Po prevrate boli každoročne hlavne K. A. C. usporiadané niekoľké zápasy ťažkoathletické, z ktorých treba vydvihnúť zápas čs. reprezentantov s maďarskými, ako aj návštevu finských zápasníkov amateurov. Ťažkej atletike je na závalu, že postráda organizáciu, akú má atletika ľahká a preto nemôže vykázat väčších úspechov. V dôsledku dohody klubov K. A. C., A. S. Stráž, K. M. Š. E., U. A. C. a U. M. T. E. bude v Košiciach v najbližšom čase založený okršlek čs. ťažko-atletického sväzu.

Hádzaná a ženské športy. Na Slovensku šíril sa ženský šport veľmi zvolna. R. 1921 byly urobené prvé pokusy s hádzanou žien, hrou českého pôvodu, ktorá získala medzinárodného uznania, v Bratislave a v Košiciach (Čs. S. K. Košice). U športových klubov nebolo však o hru dostatočného záujmu. K tomu pristupovaly neutešené finančné pomery a zvlášť nedostatok zkusených trenérov a propagátorov. Až r. 1923 započína nový

život pre hádzanú v Košiciach, ktoré sa stali jediným významným centrom ženského športu na Slovensku. Zvlášť židovské kluby ocenily význam športu pre ženy. Odbory hádzanej boli založené u klubu »Hakoah«, potom »Čs. S. K. Košice«, »KAC«, neskoršie v r. 1924 »Š. K. Slávia«, »Törökves«, »Husos«. Mimo Košice vznikli odbory hádzanej u športových klubov »P. T. V. E.« a »Makabi« v Prešove, »Slavia« Sabinov, »Hagibor« Kežmarok, »Pokrok« Krompachy. Dňa 11. mája 1924 bola založená »Slovenská a Podkarpatoruská župa Sväzu hádzanej a ženských športov«. Už na jari r. 1924 došlo k čítnym zápasom ženských družstiev v hádzanej. Poriadaly sa prednášky pre sudcov hádzanej a založený bol sudcovský sbor. Zvláštny zreteľ bol venovaný aj ľahkej atletike. Župný výbor neľakal sa veľkých obetí, aby ženský šport čím viac propagoval a predviedol obecenstvu v Košiciach i vrcholné výkony. Pamiatnymi zostanú zájazdy moravských družstiev do Košíc a síce »A. C. Slováckej Slávie« z Uher. Hradišťa, vtedajšieho majstra republiky, v apríli r. 1924 a moravskej »Slávie« Brno v dňoch 4.—5. októbra 1924. Najmä zápas »A. C. Slováckej Slávie« s »Hakoah Košice« prilákal viac ako 2000 divákov, pre ktorých zostanú nezapomenuteľnými spomienky na krajne obetavú hru oboch družstiev a na virtuóznou techniku a ideálnu súhru a úžasnú rýchlosť družstva Slováckej Slávie. Keďže výsledok zápasu hádzanej ukázal ešte veľkú prevahu hádzanej v západných častiach republiky nad našou, boli výsledky usporiadaných závodov ľahkoathletických za účasti moravských borkýň pre košické závodnice priaznivejšie.

Tiež pri župných ľahkoathletických závodoch dňa 15. augusta 1924 na hrisku »KAC« a pri zahradnej slávnosti v Gajdových kúpeloch dňa 7. septembra 1924 docielené bolo pri veľmi krátkej príprave atletiek dobrých výsledkov. Zvlášť vynikly členky Čs. S. K. Košice, vďaka svojej príprave v Sokole. Z výsledku uvádzame: skok ďaleký s rozbehom: 4 m 32 cm, vrh guľou 4 kg: 8 m 57 cm, beh na 60 m: 8 a $\frac{3}{5}$ sek. Zápasov hádzanej mužských družstiev zúčastnily sa najmä mužstvá vojenské, »Čs. S. K. Košice«, »Š. K. Slávia«, skauti a Študentská VII. Poriadajú sa pravidelné prebory hádzanej vojenských mužstiev v divíziách,

r. 1927 dokonca závody armádne. Niektoré zo ženských družstiev usporiadaly zájazdy do Maďarska (Miskolcz, Sátorlaujhély), iné utkali sa s družstvami stredoslovenskými: »S. K. Viktoriou Ružomberok« a »Makabi Lipt. Sv. Mikuláš«. Od vrcholu, ktorého hádzaná dosiahla r. 1924, nastal od r. 1925 temer v celej republike čiastočný úpadok. Príčiny boli tieto: 1. v záujme propagácie českého mena v cudzine vyčerpávala sa činnosť sväzu prípravami vybraných ľahkých atletiek pre časté medzinárodné závody a ďalší vnútorný rozvoj bol tým zastavený. 2. Ustavičné súťaže v hádzanej a zápasy o majstrovstvo republiky privodily nielen výstrelky v hre, ale aj nemiestnu revnivosť, ktorá viedla k osobným rozporom v organizácii a spôsobila často aj nechuf k ďalšej práci. 3. Po prekotnom vývoji hádzanej a veľkom záujmu o túto hru v jej počiatkoch, navrátil sa záujem obecenstva opäť k footballu a obrátil sa nove aj k ľahkej atletike mužov pre jej stúpajúcu úroveň a medzinárodné úspechy v poslednom čase. Konečne nastal obrat k lepšiemu. Isté zmeny v organizácii hádzanej a ujasnenie pomeru Sväzu k Čs. Athl. Am. Unii spôsobili upokojenie. Na jari r. 1928 hlásia sa k životu nové kluby. Zvýšený záujem na všetkých stranách je predzvesťou, že jubilejný rok 1928 bude svedkom nového rozkvetu ženského športu.

Lyžiarstvo. Počiatky lyžiarskej organizácie na vých. Slovensku vznikly v košickom odbore čsl. turistov, ktorého členovia pestovali súčasne lyžiarstvo v zime 1921—22. Lyžiarstvo malo vtedy prevážne turistický ráz, lyže slúžily temer výlučne k poznaniu krás zimnej prírody. Závody a čisto športová stránka boli vedľajšie. Technicky vyspelejších lyžiarov bolo málo. Ale už odbor K. Č. T. usporiadal vo februári r. 1922 na Štrbskom Plese závody klubového rázu.

Už vtedy bol daný podnet k založeniu samostatného klubu, pretože ostatní členovia odboru K. Č. T. poukazovali, že priaznivci lyžiarstva žiadajú prílišné výdavky od odboru na zimný šport.

Myšlienka založiť samostatný klub bola realizovaná v októbri 1923, kedy bolo svolané ustavujúce valné zhromaždenie

do Spiš. Novej Vsi, kde bolo definitívne rozhodnuté založiť »Klub Tatranských Lyžiarov«.

Klub sdružoval nielen členov vých. Slovenska (Košice; Prešov, Bardijov, Sp. N. Ves), ale aj členstvo zo vzdialenejších miest, ako z Ružomberka, Lipt. Sv. Mikuláša, Vrútok i Bratislavy.

Pri počiatku bola daná klubu ministerstvom zdravotníctva značná subvencia na vybudovanie veľkého závodného môstku, ktorý bol sriadený na južných svahoch Tatier pod štátnymi hotelmi na Štrbskom Plese.

Výbor novo utvoreného spolku usiloval sa najsámprv o propagáciu. Pre členov boli ujednané výhody pri nakupovaní výzbroja, pri ubytovaní a stravovaní v tatranských hoteloch. Značná pečlivosť bola venovaná výcviku členov. Ačkoľvek členstvo bolo roztrúsené v rôznych miestach, bol docielený dostatočný kontakt hojnými návštevami Tatier. Stredohoriu v blízkosti jednotlivých miest nebola venovaná taká pozornosť, ako teraz.

Rozraďovacie závody v prvej sezóne boli usporiadané 14. januára 1923, klubové závody 27. a 28. februára 1923, oboje v okolí Štrbského Plesa. Z cudzích závodov boli oboslané závody Karpathenvereinu v Tatranskej Lomnici. V prvom roku mal klub už 140 členov.

Budúceho roku vzrastol počet členstva na 300. Pečovalo sa tiež o výcvik a organizáciu dorastu. Boli usporiadané miestne závody v Spiš. N. Vsi a Lipt. Sv. Mikuláši a klubové závody 21. januára 1924 na Štrbskom Plese. Klub zúčastnil sa medzinárodných závodov v Tatranskej Lomnici, ktoré usporiadal sväz lyžiarov Čsl. republiky a závodov Karpathenvereinu v Kremnici, v ktorých sa členovia čestne umiestnili.

Propagácií bol venovaný rad prednášok členov zo Spišskej Novej Vsi.

Zima 1924—25 bola bielemu športu krajne nepriaznivá. Aj tí najväčší vytrvalci ťažko sa mohli pochlúbiť, že si viackrát zalyžiarili.

Zimné obdobie r. 1925—26 vyznačovalo sa priaznivými snehovými pomerami v okolí Košíc. Získal sa rad nových členov, otvorením chaty na prednej Holici obrátil sa záujem o lyžiarstvo, najmä u »Priateľov prírody«, Karpathenvereinu a K. A. C.

Koncom r. 1925 usporiadané boli na Popradskom Plese sväzom lyžiarov cvičiteľské kurzy, ktoré s úspechom absolvovalo 7 členov K. T. L. a niekoľko členov bratislavského Skí klubu. 8. februára 1926 boli usporiadané spoločne s vojskom distančné závody pre členstvo a dorast a závody v skoku. Účasť miestnych závodníkov bola veľmi značná a to zvlášť z K. T. L., K. Č. T., »Priateľov prírody« a Karpathenvereinu.

Značné zásluhy o rozvoj lyžiarskeho športu má tiež vojenská správa, ktorá prevážne organizovala tieto aj budúce závody v Košiciach a zhostila sa tohoto úkolu príkladným spôsobom. V januári 1926 vypravil K. T. L. niekoľko dorastencov na závody v Jilemnici, kde čestne obstáli, ačkoľvek nemohli víťazne konkurovať zdatnému dorastu z Čiech.

Mimo početné túry v Tatrách podniknutý bol o Veľkej noci toho roku zájazd do Javoriny a na Širokú.

V zimnom období r. 1926—27 vznikol v Starom Smokovci nový klub S. K. Vysoké Tatry, ktorý prevzal časť členstva K. T. L. Už vtedy sa uvažovalo o sriadení samostatnej lyžiarskej župy pre oblasť Slovenska. V Košiciach bol vybudovaný za pomoci vojska a finančnej podpory K. Č. L. cvičný môstek v Črmeli. Závody boli v Košiciach usporiadané 9. januára 1927 opäť pri príležitosti vojenských závodov. Trať bola obťažná, zlé snehové pomery, účasť závodníkov tiež menšia. O vzornú organizáciu závodov sa opäť postarala vojenská správa, ktorá prispela aj cenami. O Vianociach bol kurz závodníkov na Štrbskom Plese. Z cudzích závodov boli oboslané závody Karpathenvereinu v Korytnici a v Tatranskej Polianke. O Veľkej noci usporiadal K. T. L., Skí klub Bratislava a S. K. Vysoké Tatry závody na Štrbskom Plese, kde košičskí závodníci obsadili čelné miesta. V tejto sezóne vyvíňoval klub intenzívnu činnosť i po

stránke spoločenskej a usporiadal rad spoločenských večierkov.

V sezóne práve uplynulej osamostatnil sa klub T. L. a obmedzil svoju činnosť na organizáciu členstva z Košíc. Ostatným členom z iných miest bolo ponechané, aby alebo založili vlastný klub, alebo zostali ďalej členmi klubu v Košiciach. Bol tiež založený samostatný lyžiarsky odbor Tel. Jedn. Sokol.

Krátko pred Vianocami bola ustavená slovenská župa lyžiarska so sídlom v Smokovci, ktorá sdružuje kluby, organizované vo sväze lyžiarov republiky Čsl. Jej prvé závody v Korytnici boli tiež oboslané členmi K. T. L. 7.—8. januára 1928.

Záujem sa rozšíril v Košiciach aj okolných miestach netušené. Hojne boli navštevované horské hrebene okolo Minčolu, severne od Prešova.

Košické závody, odbývané opäť pri príležitosti závodov vojenských, boli oboslané slabo pre nepriaznivé počasie. Z podnikov medzinárodnému významu treba sa zmieniť o medzinárodných závodoch v Tatrách, odbývaných vo februári 1928, kedy bol otvorený nový závodný mostek v Mlynici. Sezóna bola ukončená závodmi o župný prebor, ktoré boli usporiadané o Veľkej noci na Štrbskom Plese.

Tolko stručne o vývoji lyžiarstva na vých. Slovensku. Treba ešte upozorniť aj na spoločenskú stránku tohoto športu — súdržnosť a vzájomnú podporu. Tieto vlastnosti pestuje lyžiarstvo viac, ako iné športy a sdružuje tak tým viac všetkých priateľov bieleho umenia. A vďaka, bolo medzi nami tých vlastností dost.

Tennis. Československí tenisti, ktorí prišli na vých. Slovensko po štátnom prevrate, mali veľmi málo príležitostí pestovať svoj obľúbený šport. Tennisové ihriská boli v rukách maďarských spolkov, do stredu ktorých nebolo možné sa dostať. Niekde boli tenisové dvorce sriadené u vojenských telies a okupované tenistami vojakmi, takže civilní tenisti vyšli na prázdno. V Košiciach boli tenisové dvorce v rukách okrašľovacieho spolku, takže ten, kto chcel tenis pestovať, bol nútený prihlásiť sa za člena tohoto spolku. Naši tenisti neváhali

a pristupovali hojne do menovaného spolku, kde tvorili vlastne spoločnosť sami pre seba. Ich športová vyspelosť zjednávala im vždy viac obľuby aj v kruhoch maďarských, do ktorých boli zvaní. Tak boli športové styky stále prehĺbované, takže naši hráči brali účasť aj na tenisových zápasoch, poriadaných maďarskými tenistami, v ktorých dobývajú prvých miest a tým sa vlastne vedenie tenisového športu dostáva postupne pod vliv čsl. hráčov. Prvý krok k organizačnému sskupeniu na vých. Slovensku bol daný utvorením tenisových krúžkov či odborov pri odbočke »Sväzu čs. dôstojníkov« v Košiciach, Prešove, Sp. N. Vsi a Levoči. V posledných troch mestách zostal tenis organizačne v tomto štádiu až do dnešného dňa, naproti tomu išiel v Košiciach vývoj ďalej, takže vlivom vedúcich našich tenistov utvoruje sa koncom r. 1925 Lawn Tennisový Club v Košiciach, ktorý v svojom stredu má tenisové odbory všetkých košických športových klubov bez ohľadu na národnosť a zahajuje už ako člen Čs. Lawn Tennisovej Asociácie činnosť r. 1926 ako jeden z najväčších tenisových klubov Čsl. republiky. Naši tenisti zúčastnili sa s úspechom v tomto čase už tenisových závodov v Tatrách, v Užhorode, Baň. Bystrici, Rim. Sobote v Košiciach a získali prvé ceny a majstrovstvo. R. 1926 bol v Košiciach prvý raz medzinárodný tenisový zápas, ktorého sa aj v ďalších rokoch zúčastnili významní hráči nielen z Čsl. republiky, ale aj zo zahraničia. Lawn Tennisový Club v Košiciach získal ďalej r. 1927 súťažou o Rizeleyov pohár — vypísaný Čs. Lawn Tennisovou Asociáciou — víťazstvom nad Berehovem K. S. C. Košice a Sláviou v Baň. Bystrici preborníctva Slovenska a podľahol v tejto súťaži finalistovi S. K. Přerov. Dôkazom ďalšieho rozvoja tohoto športu na vých. Slovensku je utvorenie nového klubu čs. tenistov v Košiciach r. 1927.

Šachy. Šachový život v Košiciach nie je dosiaľ na výške, na ktorej sa nachádzal už v rokoch 90tych a krátko pred prevratom. Bol to syn českého železničiara, ktorý pred 30 rokmi hrával v Košiciach šachy s Hermannom, drom Kálnickým a drom. Gádorom. Táto dosiaľ žijúca gárda šachistov vchovala

z mladého J. R. Charouska veľmajstra šachu, ktorý v 25 rokoch svojho krátkeho života dosiahol najkrajších výsledkov. R. 1896 bol na turnaji v Pešti prvý so starým Cigorinom a za rok opäť prvý na veľkom turnaji v Berlíne. Vedel dokonca poraziť aj exmajstra sveta dra Laskera. R. 1918 ukázaly Košice svoju šachovú zralosť usporiadaním majstrovského turnaju, v ktorom zvíťazil Réti a ako druhý vyšiel Vidmar. Krátko po prevrate v zime 1919/20 zanikol košický šachový maďarský klub, ktorého členovia prestúpili do práve sa tvoriaceho československého klubu šachistov. R. 1920 bol usporiadaný turnaj o majstrovstvo Košíc, víťazom bol starý Charouskov učiteľ Hermann. Na rôznych šachových podnikoch uvedeného klubu účastnili sa poprední šachisti sveta ako Aljechin, Maróci, Réti, Kostič, Treybal, Walter, Takacs, Opočenský a i. Odchodom niekoľkých zaslúžilých členov utrpel klub také ztraty, že sa od r. 1926 nemohol k činnosti a kráľovská hra premenila sa v hričku o kórunky, niekedy dokonca s kontrom i »jelaňom«. Podobne ako v Košiciach, je aj v iných mestách vých. Slovenska, niekde síce lepšie, inde zas horšie, takže celkom možno povedať, že šachový život tu živorí, ačkoľvek šachových amatérov je tu všade dosť. Treba len vyčkať, až sa šachisti sídu a prebudia k čulejšiemu životu.

Hokey. Hovoríme-li o hokey na našom východe, musíme v prvom rade začať s Košicami, ktoré v tomto odvetví športovom dávajú iniciatívu. Hokey na ľade (bandy) vznikol v Košiciach na popud niekoľkých nadšencov v Čs. S. K. Košice v zime 1920. Príkladu Čs. S. K. Košice nasledovalo niekoľko ďalších klubov a tak netrvalo to dlho a košické maďarské kluby K. A. C. a K. S. C. mali dobré hokeyové odbory. Medzi uvedenými klubmi sa prikročilo hneď k poriadaniu zápasov, v ktorých Čs. S. K. Košice, majúci v svojom teamu niekoľko výborných bruslárov, starých hokeystov, zvíťazil vždy veľkým rozdielom braniek. Behom krátkej doby sa hokey v Košiciach tak vžil, že nebolo priaznivca športu, aby sa nešiel podívať. Postupne založily hokeyové odbory ešte: Hakoah, Törekvés a Slávia, takže sa prikročilo k založeniu miestnej hokeyovej žu-

py a k poriadaniu majstrovských zápasov, v ktorých Čs. S. K. Košice zvíťazil päť rokov za sebou. Okrem zápasov majstrovských hraly sa reprezentačné zápasy medzi mužstvom československým a maďarským, v ktorých barvy čl. hájili víťazne hráči Čs. S. K. Košice a Slávie. Z iných miest nezaháľali len v Prešove, kde pilne trenovali a hrali. Posledný rok sa účastnila tamojšia »Snaha« (Törekvés) majstrovstva o vých. Slovensko a jej hokeyové družstvo docielilo dobrých výsledkov. Košickí hokeyisti účastnili sa tiež turnajov v Starom Smokovci, poriadanych Karpathenvereinom v r. 1924, 1925. R. 1925—26, kde zvlášť posledný bol za veľmi početnej účasti konkurentov domácich aj zahraničných. Z domácich účastníkov treba menovať najmä Spartu Praha, opavských hokeistov a Strakonice, z cudzích dva kluby z Maďarska a Leipziger Eislaufverein z Nemecka. Z docielených výsledkov bolo najcennejšie víťazstvo kombinovaného mužstva košického nad Spartou, v radoch ktorej hrali neskorší niekoľkoročný majster profesionálneho tenisu Karol Koželuh 4 : 2 a tesný výsledok 1 : 2 s B. K. E. z Pešti. R. 1926—27 nebol v Košiciach sohraný ani jediný zápas z čiastky pre nepriaznivé počasie a potom preto, že nová správa kluzišťa okrašľovacieho spolku, kde jedine bolo možné hrať zápasy, nepripustila žiadny klub ani na training aj keď bol ľad veľmi dobrý.

Nemožno nepodotknúť, že hokeyové branky, majetok všetkých klubov košických, boli rozrúbané zamestnancami okrašľovacieho spolku na drevo ku kúreniu. Tento rok bol prvou prestávkou a mnoho športovcov chodilo v ňom iba okolo kluzišťa, na ktorom sa síce zrkadlove lígotal ľesk, ale po hokeyistov nebolo ani pamiatky. Rok 1927—27 znamenal novú prácu. Vďaka agilnému úsilíu niekoľko málo nadšencov, podarilo sa sohrať niekoľko zápasov v rámci majstrovstva, ktoré nebolo dokončené a kde viedol výtečný K. A. C., doplnený hráčmi K. S. C., ktorý tohoto roku nemal hokeyový team úplný. Toho roku podarilo sa K. A. C. získať na oslavy svojho 25 ročného trvania peštský B. K. E., jediný to cudzí význačnejší klub, ktorý hral v Košiciach hokey a ktorý aj v tomto zápase

zvítazil. Priekopníci hokeya na vých. Slovensku usilovali sa tu zaviesť canadský hokey, ktorý je vlastne pravým hokeyom, lež pre neprekonateľné prekážky muselo zostať len pri poku-soch; canadský hokey vyžaduje totiž umiestnenie drevených mantinelov a to na doterajšom kluzišti nebolo možné presadiť. Preto kluby musely sa obmedziť len na bandy a canadu iba trenovať. Vedúcim v tomto úsilí bol opäť Čs. S. K. Košice so strany maďarských klubov javila sa však nechť ku canade. Čs. sváz hokeyový poriadal koncom januára 1928 na Štrbskom Plese turnaj v canadskom hokey — ako na prípravu pre Olym-piadu — kam bolo pozvané tiež košické mužstvo. Bolo vyslané kombinové z Čs. S. K. Košice a K. A. C. Zo zúčastnených muž-stiev: Praha A, Praha B, Norimberk, Scharlottenburg, Baň. Bystrica a Košice. Boly utvorené dve kolesá, kde hral každý s každým. Košickí ocitli sa v silnejšej (Praha A, Scharlottenburg) a hneď v prvom zápase nastúpili proti mužstvu Praha A, ktoré obhajovalo barvy nášho štátu na Olympiade v Sv. Morici o 14 dní neskoršie a ktorému mužstvu podľahli 14 : 1, so Scharlot-tenburgom prehrali len 0 : 2. Mimo súťaž bol tiež sohraný zápas s Baň. Bystricou 0 : 0, ktorý musel byť pre tmú hraný len 2 × 10 min. Tu treba podotknúť, že Baň. Bystrica hraje cana-du už dlhší čas a potom za B. B. nastúpil výtečný hráč z Viedne.

Pri opúšťaní Štrbského Plesa opúšťali košickí hokeyisti aj zimnú sezónu ľadovú, lebo to bola posledná príležitosť k dobrému brusleniu napriek tomu, že v Košiciach ešte dlhý čas po tom byly dlhé mrazy. Želaním našim bolo, je a bude, aby mali svoje samostatné kluzišta a aby neboli odvislí od rozmarov rôznych »prívržencov« športu.

Skauting. Kedyž v roce 1921 počaly první větry ze štrnišť foukat a školní mládež sešla se po dvouměsíční přestávce ve školních škammách, přišli do Košic na průmyslovou školu čeští studenti-skauti. Z právě minulého tábora přinesli si nadšení pěstovati ve svém novém domově dále lásku k přírodě skau-tingem. Za necelý týden získali slovenské studenty i z jiných škol a tak vytvořen 1. oddíl čl. skautů, který se přidružil k svazu skautů R. Č. S. se sídlem v Praze. Ale i z řad nestudují-

cích přihlásili se mladí čeští úředníci a utvořili klub starších skautů — Old boys, pod názvem »Janošíkovi chlapci«.

21. září 1921 byl velkým svátkem Košic a československy cítících občanů. Vítali jsme s nadšením svého osvoboditele, prvního presidenta T. G. Masaryka. Tímto dnem datuje se první veřejné vystoupení čl. skautů v Košicích a na východním Slo-vensku vůbec. Na čestném místě vítají svého protektora, ta-tička Masaryka. Od této doby bylo častěji a ve větším počtu vídati chlapce se širáky v zelených košilích. »Janošíkovi chlapci« postavili se v čelo tohoto hnutí a bez pomoci veřej-ných činitelů dali se do práce, aby šířili skauting mezi sloven-skou mládeží. Když v Košicích byly vykonány nejnmutnější orga-nizační práce, učinili v listopadu 1921 svůj první zájezd, spojený s přednáškou a světelnými obrazy, do Prešova a dali vznik skautingu v tomto městě. Obětaví pracovníci přispěli k tomu, že oddíly prešovské počaly soupeřiti o primát s oddíly košickými ve svém rozvoji. Dále učiněny zájezdy do Spišské Nové Vsi a Levoče, kde z jara 1922 vyrůstají první oddíly. Mezitím v Ko-šicích a Prešově utvořeno opět několik oddílů chlapeckých a oddíl dívčí a smečka vléat.

Ač skauting zahrnoval v sobě z největší části školskou mládež, přece až na ojedinělé případy postrádal ve svých řa-dách učitele a profesory, kteří přetíženi hodinami ve škole neje-vili zájmu o toto hnutí, čím byla stěžována práce vedoucích. Skauting ale přes veškeré potíže rostl; každým jarem přihlaso-vali se noví členové, vybíraly se příspěvky a z těch potom kou-peny stany a veškerý materiál, potřebný k táboření.

První tábor uspořádán v roce 1922 košickými a prešovskými skauty ve Slovenském ráji u Hrabušic a od té doby tábořeno každý rok o prázdninách.

Koncem roku 1922 počíná na popud »Janošíkových chlapců« zajímat se o skauting širší veřejnost a škola (řed. gymnasia p. Murgas), takže 21. ledna 1923 vzniká místní sdružení skautské (sdružení rodičů), jehož účelem jest zastupovati skauty před úřady a veřejností. Současně jest utvořen skautský okres (prof. O. Böhm), jemuž podléhají všechny skautské útvary v Košicích,

Prešov, Spiš, Nové Vsi a Levoči. Košičtí skauti takto posílení rozhodli se propagovat skauting slavnostmi. Soustřeďují v metropoli východního Slovenska všechny bratry Slovenska a Podkarpatské Rusi ve dnech 29. června, 1. července 1923. Celou tuto akci řídili vedoucí košických oddílů, kterým za úřadovnu sloužil soukromý byt, s věrným pomocníkem starou vysloužilou remingtonkou a opalografem. A tak po všech přípravách sletových 29. června 1923 přijíždějí první naši milí hosté — skautská hudba z Jindř. Hradce, aby po celé slavnosti obveselovala návštěvníky. Hlavní den slavností byl dne 30. června 1923. Dopoledne pořádány závody v chůzi, lehké atletice, odpoledne pak průvod skautů (500 členů) městem na sletišť v Gajdových koupelích, kde byl předveden velkým počtem diváků předem stanovený program. Druhý den opakovaly se slavnosti v Prešově.

Slavnosti získaly skautingu nové členy, avšak nedostatek schopných vůdců bránil utvoření nových oddílů a nepřipustil šíření skautské myšlenky v ostatních městech východního Slovenska. Mimo to odchod několika zapracovaných vedoucích citelně zasáhl organizaci. Celý rok 1924 nepřinesl podstatného zlepšení, až teprve v roce 1925 nastává obrat, zvláště počátkem školního roku. Noví činovníci snaží se zanedbané dohonit. Na jejich popud přesídli 1. února 1926 hlavní orgán slovenských skautů — místonáčetnictvo, ze Smokovce do Košic. Dne 15. září 1926 zahajuje časopis »Buď připravený« II. ročník, redigovaný redakčním kruhem. »Buď připravený« je jediný skautský časopis na Slovensku a jeho vedoucí snaží se svědomitě, aby se stal rovnocenným co do úpravy skaut. časopisům cizozemským.

16. května 1926 schází se skautská župa Východoslovenská poprvé od roku 1923 k župnímu výletu k Békeffiho chatě u Oružína, aby po 3 letech opět přehlídlá výsledek své práce. Výletu, spojeného se závody lehkooathletickými a zábavným programem, účastnilo se 250 členů. V tomto roce vzrostl také počet táborů jak v okrese košickém, tak i prešovském. Oba pořádaly stále tábory u Velké Lodiny, Oružína, Pečovské Nové Vsi a u Obyšovců. Na jaře 1927 zakládány jsou nové oddíly i ve

venkovských městech a obcích: v Michalovcích, Velké Idě, Šariši, Šebeši, Solnohradě, Sabinově. Vedoucími jsou ustanovováni starší skauti, prošli vůdcovskými kursy, pořádanými v zimních měsících 1926—1927. Učitelé a profesori ujímají se též skautingu a tito všichni jsou zárukou dalšího rozvoje. K letošním stálým prázdninovým táborům připojují se putovní tábory. Pod heslem »Poznej svou vlast« jde 1. oddíl košický jižním Slovenskem a prešovští napříč Slánskými vrchy. Košičtí Old skauti táboří ve Vysokých Tatrách za spoluúčasti skautů ze Spišské Nové Vsi a Levoči. Tábory, nejkrásnější složka skautingu, nejsou jen levným obydlím na zdravém vzduchu, uprostřed lesů a luk, jsou ozdravovkami, praktickou školou života pro každého účastníka. Hrou, prací a nočními hlídkami utužují chlapci svoje tělo a bystří ducha.

Dne 29. ledna 1928 přeloženo místonáčetnictví do Bratislavy a místo něho ustanoven Zemský výkonný výbor za vedení přednosty referátu ministerstva školství a národní osvěty Dra Mauleho a tím skauting na Slovensku svěřen v ruce pedagogů, což jistě bude v prospěch hnutí.

První župní porada svolána do Košic 1. ledna 1928, aby rokovala o poměrech Východoslovenské župy skautské a další práci. Oblast župy sahá od Popradu až po Michalovce a dělí se na tři okresy: košický, prešovský a Vysoké Tatry. Stav členstva je 960 členů s 80 vedoucími (Košice 360, Prešov 500, Vysoké Tatry 100). S tímto členstvem připravila se župa ve dnech 16—20. V. 1928 na skautské slavnosti v Prešově, druhému skautskému svátku na východním Slovensku, které byly obrazem práce za minulé roky.

Skauting má za úkol vychovávat mládež tělesně i duševně a seznámit ji s přírodou. Jak plní svůj úkol, dokazují tato data župní statistiky za rok 1927. Výchova duševní děje se na družinových a oddílových schůzkách. Družinových schůzek řádných bylo během roku 1927 v župě 1152, mimořádných 87, oddílových schůzek řádných 564, mimořádných »2; k tomu se druží různé výchovné kursy pro vedoucí. Výchově tělesné jsou věnovány vycházky a tábory. Vycházek polodenních vykonáno

171, celodenních 162, vícedenních 38. O táborech byla již zmínka. Jak je sport v našich řadách pěstován, slouží tato data: z 960 členů plavců 397, bruslařů 303, lyžařů 71, cyklistů 189. K této činnosti řadí se účast skautů při všech veřejných oslavách státních, jako: průvodů o narozeninách presidenta Masaryka, 28. října, oslav Štefánikových a jiných. Při svém mládí snaží se skauti státi se užitečnými členy lidské společnosti a proto pomáhají všude, kde jsou o pomoc požádáni. Jen z pořadatelských služeb dlužno vzpomenouti v Košicích v roce 1922 hospodářsko-průmyslovou výstavu, 1923 včelařskou výstavu, 1926 lyžařské závody, 1927 letecké a hasičské slavnosti. V Prešově účastnili se skauti rovněž veřejně, zvláště v roce 1927 slavnosti čs. červeného kříže, protirothermereovské akce, dále pořadatelských služeb na radiovýstavě a akademii. Vykonávali dozor nad zříceninami hradu Šariš, aby nebyl poškozován. V Spiš. Nové Vsi konali pořadatelské služby v roce 1925 při kladení základního kamene turistické chaty na Kláštorisku, při národopisném dni v roce 1927 na Tatran. Lomnici. Nejsou zde uvedeny i jiné dobré skutky, kterými se zapsali skauti v milou vzpomínku, neboť předchozí výpočet měl pouze dokázati, že skauti nechodí jen s bafochy na zádech po lesích, ale konají bezplatné služby pro druhé a největší odměnou je jim vědomí vykonaného dobra. Snad i oni dočkají se v jubilejním roce většího pochopení a ocenění práce, vykonané pro zdraví československé mládeže.

Skauti nezaloží v jubilejním roce ruce v klín, ale povedou k svým táborovým ohňům pod baldachýnem nebes nové zástupy mládeže, aby je přijmuli do světového bratrstva skautů po vykonaném slibu:

Slibujeme na svou čest jak dovedeme nejlépe milovati vlast svou republiku československou a sloužiti ji věrně v každé době, plniti povinnosti vlastní a zachovávatí zákony skautské, duší a tělem býti hotovi pomáhati s úsměvem na rtech.

J. G. Štancl:

Koncentrácia východného Slovenska.

Keď som prvý raz asi pred poldruha rokom nadpísal týmito slovami úvodník, uverejnený v »Slovenskom Denníku«, bola to nielen úprimná láska k východnej časti Slovenska a najvýchodnejšej čiastke republiky, ale stalo sa tak po uvážení všetkých okolností a pomerov východoslovenských, ktoré takúto devízu stanoviť dovoľujú a priam po nej volajú.

Už prvý pohľad na mapu musí aj odporcu presvedčiť, že východné Slovensko svojou geologickou povahou je krajom v každom ohľade svojráznym a odkázaným sústrediť všetku svoju prácu k prospechu republiky s ohľadom na svoje špeciálne vlastnosti, ináčej povedané — sústrediť všetky pramene energie k zveľadeniu seba samotného, aby sa mohlo o ňom povedať, že nie je najmenším, najposlednejším, zaostalým a snáď len večné starosti robiacim krajom.

Struktúra všetkého nášho života vzala na seba už natoľko určité formy, že je možno po odstránení povojnových a zdedených ťažkostí a hriechov a po zavedení nových a lepších zariadení premýšľať na prahu druhého desaťročia slobody o ďalšom vývoji v smysle základných princípov nášho štátneho jestvovania. Nemôže sa nájsť nik, kto by neprezreteľne mohol tvrdiť, že skončenie predprac k novému štátnemu životu je dostatočným základom, akéhosi prijateľného nie práve živorenia, lebo zvlášť dnes je konečným cieľom nie len mať čo jesť, kde bývať a do čoho sa obliecť, ale v medziach možností využiť ekonomicky ľudskej energie k dosiahnutiu najvyššej hranice civilizácie a kultúry a tak aj blahobytu.

Už toto znamená, že nik nemôže východnému Slovensku odoprieť právo usilovať sa, aby súč poslednou časťou Slovenska a republiky na mape, nebolo touto v skutočnosti. Naopak:

ponevác je tu rad najpomysliteľnejších možností, ponúkajúcich sa tvorivosti vhodných pracovníkov k zpracovaniu a zfruktifikovaniu, je demokratické nie upierať, ale priamo poskytovať východnému Slovensku, tak silne pohranične exponovanému, možnosť, aby sa pustilo do závodu s inými krajinami Slovenska a republiky, pokúsilo sa súťažiť s nimi a keď nie to, teda aspoň v medziach možností vypracovať sa k vnútornej dokonalosti, ktorá by nie málo prospela celku.

Hovorí sa »ex oriente lux«. Čo sa týka východného Slovenska a jeho poprevratovej zkušky zo štátotvornosti — už len volebné výsledky by ukazovali, že sa toto rčenie splnilo. Prečo by sa teda nemohlo dokázať aj v iných smeroch ako len politických? A prečo by v nich nemohlo mať úspech?

Za posledného žup. sriadenia sa zdálo, že východoslov. regionalizmus príde k plnej platnosti a rozvínie sa veľmi úspešne. No zavedená krajinská správa odstránila základnú oporu krajovej centralizácie a tak nezbyva ako s vedomím všetkej zodpovednosti venovať sa vážnym úvahám, dosiahnuť cieľa vlastnými silami a cestou sústredenia všetkých produktívnych energií na východnom Slovensku priviesť toto na vysoký stupeň vyspelosti.

Z ideálneho stanoviska bolo by možné povedať, že zrušenie veľžupy, ktorá tak skvele centralizovala celé východné Slovensko, nemuselo by sa brať tragicky, keďže najistejšou cestou k úspechu je seba výchova, dôvera v seba a v svoje vlastné sily. Prakticky bolo pôvodné zariadenie o to lepšie, že v tomto exponovanom kraji bola nielen centralizovaná štátna autorita v osobe župana a jeho úradu, ale bola v tomto zariadení aj pevná kostra, ktorá by bola východoslovenský regionalizmus úspešne a v záujme celku podopierala.

Konečne — absolventi životných bojov a apoštolovia cieľov, dosahovaných len trinistou cestou, nesmú a ani nebudú zúfať, ale pustia sa do riešenia otázky na základe teraz danej situácie. A tá nie je žiadnym smerom dešperátna.

Štátna správa oblahčila značne tento úkol tým, že pôvodným zavádzaním svojich zariadení signovala východné Sloven-

sko za územie všestranne významné. Preto bol v Košiciach županský úrad, preto je tu policajné riaditeľstvo, súdna tabuľa, finančné riaditeľstvo, riaditeľstvo pôšt a telegrafov, riaditeľstvo železníc, zemské vojenské veliteľstvo, veľkolepá štátna nemocnica, Pasteurov ústav, Komenského ústav, detský domov, letecká stanica, obchodná a priemyselná komora, radiová vysielacia stanica atď. Východné Slovensko dostalo tiež samostatné riaditeľstvo štátnych lesov v Soľnohrade a obvodnú úradovňu štátneho pozemkového úradu v Prešove, teraz v Košiciach a má aj r. k. biskupstvo a gr. k. biskupstvo.

Pomery sa dnes upravili natoľko, že sa nechce len spravovať, administrovať, ale aj v širokých vrstvách je snaha tvoriť, vydobývať nové hodnoty. Doklady pre to najdeme na všetkých stranách. Svedčia o tom nielen široké petície a rezolúcie, ale aj skutočné činy.

Pozrime sa na ktorékoľvek pole verejnej a národnej činnosti, všade badáme úsilie nečakať na centrá, nebyť na nich závislými aj v lokálnych veciach, ale — postaviť sa na vlastné nohy a pod zorným uhlom myšlienky štátnej vyvinúť všetku iniciatívu, aby sa podvihol a rozprúdil život tohoto kraja. To do svedčuje všetko neoficiálne podnikanie: šport založil si pre východné Slovensko a Pod. Rus župu so sídlom v Košiciach, podobne »Sokol«, má tu svoje východoslovenské stredisko Slovenská Liga, sú tu centrá organizácií odborových a politických, družstvo Východoslov. Nár. Divadla, Spolok profesorov Slovákov, Pevecké sdruženie východoslovenských učiteľov atď. V Košiciach odbývajú sa všetky oficiálne podniky národné, manifestácie a verejné prejavy vôbec, tu otvorily svoje filiálky veľké banky a závody (na pr. drevopriemysel a autopriemysel). Košický odbor klubu Čsl. turistov vykonal tiež kus úctyhodnej práce krajovej všeobecného významu, tak ako Čsl. Červený Kríž, ktorý výstižne poukázal na snahy regionalizmu sociálneho, nezabúdajúc na špeciálny zjav vystahovalectva, ktoré do tohoto spadá. Ako kraj reprezentuje sa východné Slovensko aj svojimi slovenskými časopismi, nielen obvyklými krajinskými týždenníkmi, ale dokonca aj denníkom. Vydavateľstvo tohoto dobre

dosvedčuje, že aj mimo centrum možno pracovať pre celok. Veľkú krajoú úlohu s úspechom konalo tiež východoslovenské muzeum.

Nie sme osihotenými ani po stránke umeleckej. Práce východoslovenských, najmä košických autorov vzbudily pozornosť v západných centrách a slovenský kritik A. Mráz neváhal upozorniť na pribojnosť a odvahu našich košických literátov. Aj maliarstvo máme zastúpené a v hudbe je po ruke dosť síl, ktoré môžu splniť naše požiadavky. Potrebné knižovne — skvelá mestská a dokonalá muzejná — môžu krajoú potreby plne uspokojiť.

A zvlášť dokonale položila regionalizmu základy hospodárska a lesnícka jednota, ktorá v svojej krajoú organizácii pokročila už tak ďaleko, že ovláda zemedelskú výrobu a organizuje jej prosperitu a rozvoj na základe podmienok krajoú s ohľadom na zemský a štátny celok. Vďaka tejto práci vieme, že východné Slovensko je krajom zemedelsky produktívnym a už aj zemedelsky exportným a že jeho trhy vzbudily záujem celého Slovenska a dokonca i Moravy a Čiech. V tomto ohľade došiel východoslovenský regionalizmus najďalej.

Spomenuté prejavy východoslovenskej agilnosti uznáva univ. prof. dr. Albert Pražák, hovoriac: »Funkce Bratislavy, Košíc a jiných slovenských měst vedle Turč. Sv. Martina značí posilu slovenské kultury a brzdu její jednostrannosti a provinčnosti.«

Doterajšie letmé poznámky chcú dokázať, že v mnohých smeroch sa regionalistické snahy už prejavily a že je tu temer plne vybavené centrum, síce na vedúcu úlohu, schopné krajoú dávať a umožňovať mu poznať kultúru celku a schopné z kraja prijímať a prijaté zpracovávať nie spolkoú, nielen organizačne, ale metodicky.

Aby schopnosť Košíc, ako krajoúho strediska, určeného k vynikajúcej úlohe aj na Slovensku a v celom štáte bola dokonalá, treba len, aby toto druhé najväčšie mesto krajoú trvalo na vybudovaní techniky, ktorú by rady získaly aj iné mestá slovenské a aby z dôvodov nielen štátnych, ani nie lokálnych,

ale všeobecných dostalo exozitúru krajoúkej správy, odľahlostou tohoto kraja, kultúrnymi, majetkovými a komunikačnými pomermi jeho obyvateľstva tak plne oprávnenú. Cesta na východ ide — a možno pevne veriť — i pôjde cez Košice. Treba teda, aby Košice mohly vo všetkých smeroch aj tejto zahraničnej úlohe vyhoveť.

Je otázka, čo robiť?

K riešeniu veľkých úkolov, ktoré východné Slovensko očakávajú a ktoré riešené byť musia, aby se celý kraj podvíhol a vyspel, treba mať odvahu pustiť sa do diela vlastnými prostriedkami, odstrániť chaos, sústrediť všetky síly, nakoľko by byly dosiaľ roztrieštené a spojiť ich k účelnej programovej práci v jednotnej linii a za jediným, spoločným cieľom pri pečlivom výbere zdatných a súcih pracovníkov. Vedúcim motívom musí byť nezištná a činorodá láska k východnému Slovensku, preniknutá ideou národa a štátu. Odstrániť všetky priznaky malo-meštiactva a malichernosti a prisvojiť si bez strachu objektívnu kritiku. Postaviť si trebárs širší, ale po etapách dosiahnuteľný cieľ, povýšiť sa nad malosť udalosti a vidieť len hodnotné, dať sa do služieb sústavnej činnosti bez revnivosti a po dokonalom zvážení a zhodnotení síl. A nezabúdať, že aj my všetci na východe, ktorým sú pomermi vzaté možnosti, užívať kultúrnych a spoločenských výhod centier, tiež chceme a máme právo žiť a nie trpeť marazmom, že chceme v záujme zachovania svojej produktívnosti svoje síly osviežovať a obnovovať, aby sme mohli vydávať svoje tvorivé hodnoty v takej miere, ako si ich žiada absorbovať po rozkvetu a rozmachu túžiaci kraj, dodavateľ nových energií centrách.

Zdravého regionalizmu, koncentrujúceho uvedené snahy netreba sa báť a neslobodno sa ho zriekať. Nemecko stalo sa silným práve svojím rozumným regionalizmom, v Itálii Milán má v mnoho ohľade väčší význam ako Rím. Švajciarsko ďakuje za svoju existenciu a vyspelosť len svojmu regionalizmu a v Čechách a na Morave jednotlivé kraje venujú sa myšlienke regionalizmu všetkými silami. Príkladom môže byť Králové Hradecko, južné Čechy, Haná, Slovácko, kraje zvýznamnené aj literatúrou,

vďaka Jiráskovi, Novákovej, Nemcovej, Holečkovi, Vrbovi, Herbenovi, Příkrylovi, Mršítkovcom atď., ktorí vedeli pochopiť a preniknúť dušu kraja a vtlačiť mu svojim dielom pečať významu tak hodnotne, že ho priblížili a drahým зробили celku, národu. Konečne aj na Slovensku objavily sa regionalistické snahy veľmi silne. Žilina robí všetko možné, aby sa stala jedným z najdôležitejších miest slovenských a Turč. Sv. Martin je s myšlienkou regionalizmu tak srastený, že chce byť centrom Slovenska. Nemlčia a nespia ani Zvolen a Baňská Bystrica, prebúdajú sa aj Nové Zámky.

Jednotlivé krajové strediská na Slovensku vycítily teda dobre isté sebecké centier a vyvinuly — správne — všetko úsilie, aby na seba upozornily. Poukazujú na rôzne podniky a činnosti rázu čisto regionalistického a na základe nich dožadujú sa splnenia svojich želaní, odvislého práve od centier. Bolo by dobre, keby Košice, centrum veľkej, po mnohých stránkach sebestačnej oblasti nepremeškaly vhodnej doby, ujali sa programovej a vážne založenej práce a osvojily si, na čo veľmi výstižne upozorňuje spisovateľ Elgart Sokol:

»Nutnosť regionalizmu je teda v okolnosti, že centrum predovšetkým nedovede zamestnať všetky dobré sily v kraji a ty potrebujú prácu a musejí pracovať; to je motív sebecký. Ale druhý vyplýva z toho, že centrum nedovede, alebo nepamätuje dost na to, aby oživovalo veškeren obvod, z něhož a pro něž žije. A obvod musí žít, aby nenastala propast, jako bývala v Rusku mezi inteligencí a lidem. Konají-li to lidé do kraje exponovaní, není to proti centru, nýbrž pro nezbytnost životní. A není to sebecké.

Regionalismus však nasazuje ideově ještě hloub. Chce nejen život popohánět, ale chce, aby se vyvíjel z přirozených vlastních podmínek. I to je správné a nutné. Nic z vloženého bohatství, nic z pokladů tradicí nashromážděných nesmí být pohozeno, nemáme-li hospodařit bankrotářsky. Jako se nesmíme vzdát selství, protože snad dnes je v obchodě lepší konjunktura, tak se nesmíme vzdát ani v kultuře toho svébytného, co si kraje vytvořily jako svůj charakter, byť i nebylo právě modní.

Centrum nemá pro odlišný ráz různých svých krajů dosti citu ani citu, bylo by těžko na něm žádat podnětu, jak by to mělo být pěstěno a do celonárodní harmonie vtěleno. To je krásný úkol krajů. Měly by ovšem vědomě a programově k sobě samým hledět, sebe znát a své tak zvané místní vlastenectví bez ostychu pěstovat. Ne jako sebecký protiklad centralistického sebecktví, ale jako složku do souhry celku.

Tu jsem u stínů, jež může mít regionalismus. Může být slepý, to jest jen slovný, heslový, místo dělný a k svým pozorný. Může být malicherně sebecký a partikularistický, který potírá sousedovu samobytnost pro své povýšení. Může skončit v pohodlném šosáctví, jestliže nedbá toho, co se děje za jeho obvodem a chce ne vyvíjet, než pouze petrifikovat. A může i zbankrotit, neoceňuje-li svých sil a žene-li se výš, než kam stačí.

Obojí samo o sobě je slabé, centralismus i regionalismus, obojí v harmonii může být silné. Lze-li té harmonie dosáhnout dnes jen zápasem, ať je zápas. Ale moudré by bylo, aby na obou stranách byli vůdčí duchové, kteří by dovedli síly sjednotit.«

JUBILEJNÝ ALMANACH
MESTA KOŠÍC A VÝCHOD. SLOVENSKA
1918 - 1928
REDIGOVAL J. G. ŠTANCL
S REDAKČNÝM SBOROM
VYDAL
VÝBOR PRE OSLAVY DESIATEHO VÝROČIA
ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY
V KOŠICIACH
ZA PREDSEDNÍCTVA INŽ. J. SLÁVIKA
V MESIACI SLOBODY
JUBILEJNÉHO ROKU
1928
VLASTNÝM NÁKLADOM V 1500 EXEMPLÁROCH
Z TOHO 300 NA PAPIERI ANTIK
SÁDZANÉ
STROJOVÝM PÍSMOM SAECULUM
TLAČOU
SLOVENSKEJ KNÍHTLAČIARNE
V KOŠICIACH